

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI**

**SHARQ MAMLAKATLARIDA
TURIZM RIVOJLANISHINING
O‘ZIGA XOS JIHATLARI**

MONOGRAFIYA

Toshkent – “Best-pulish” – 2024

UO‘K:
KBK:

Taqrizchilar:

Abdullayev R.V. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;
Axunova G.N. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor.

Mas’ul muharrir:

Voxidova M.X. – Iqtisodiyot fanlari byicha PhD, dotsent.

Mualliflar jamoasi:

Azizova N.T., Erkaboyev A.B., Komilova M., Arifjonov G.,
Narov U.I., Abdullayeva S.Ye. Voxidova M.X., Xusanov Ch.Q.,
Erkaboyev A., Risqulov R.B., Kadirova Z.A., Gaziyeva S.S., Tashtayeva S.K.

Sharq mamlakatlarida turizm rivojlanishining o‘ziga xos jihatlari:
monografiya / Mualliflar jamoasi; – T.: “Best-pulish”, 2024. – 240 bet.

Annotatsiya

**Mazkur monografiya Toshkent davlat sharqshunoslik
universitetining 2024-yil __-avgustdagi __-sonli qaroriga asosan
nashrga tavsiya etildi.**

ISBN: 978-9943-9110-XXX

© Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, 2024.
© “Best-pulish”, 2024.

MUNDARIJA

	Kirish	4
I BOB	YAPONIYADA TURIZMNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI <i>Azizova Nazira Txtayevna,</i> <i>Erkaboyev Abdulaziz Baxromovich</i>	6
II BOB	KOREYA RESPUBLIKASIDA TURIZM INDUSTURASINING RIVOJLANISHI <i>Komilova Mashkura, Arifjonov Gulomjon</i>	30
III BOB	SINGAPURDA TURIZM RIVOJLANISHINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI <i>Narov Ulug‘bek Irisqulovich,</i> <i>Abdullayeva Shahnoza Yerkinovna</i>	48
IV BOB	MALAYZIYADA TURIZMNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI <i>Voxidova Mehri Xasanovna</i>	81
IV BOB	HINDISTONDA TURIZMNING O‘ZIGA XOSLIGI <i>Xusanov Chori Qodirovich</i> <i>Erkaboyev Abdulaziz</i>	105
VI BOB	OSIYO VA FORS KRFAZI MAMLAKATLARIDA TURIZM MARKAZLARI SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI <i>Risqulov Ravshanjon Bektrayevich</i>	129
VII BOB	TURKIYA DA TURIZM RIVOJLANISHINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI <i>Kadirova Zulayxo Abduxalimovna</i>	153
VIII BOB	BAA DA TURIZM RIVOJLANISHINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI <i>Gaziyeva Sulxiya Saidmashrafovna</i>	181
IX BOB	O‘ZBEKISTONDA TURIZM RIVOJLANISHINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI <i>Tashtayeva Saida Kaxarovna</i>	199
	Xulosa	223
	Foydalanilgan adabiyotlar	226

KIRISH

Bugungi kunda turizm dunyo mamlakatlari iqtisodiy rivojlanishida muhim rol ynamoqda. Turizm sektori dunyo bylab milliy daromadlarning oshishiga, bandlikni ta'minlashga, xalqaro madaniy aloqalarni mustahkamlashga va barqaror rivojlanishni qo'llab-quvvatlashga sezilarli hissa qo'shmoqda. Ayniqsa, Sharq mamlakatlari o'zining boy madaniy merosi, rang-barang landshaftlari va qadimiy an'analari bilan ajralib turadi. Bu hududlarda turizmni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar mavjud, lekin shu bilan birga, turizmning barqaror rivojlanishi uchun bir qator muammolarni ham hal qilish zarur.

Sharqiy Osiyo va Yaqin Sharq mamlakatlarida turizm sektori madaniy me'yorlar, siyosiy iqlim va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar kabi omillar bilan ajralib turadi. Bu hududlarda dunyoning eng qadimiy sivilizatsiyalari joylashgan bo'lib, ular o'z landshaftlarining tabiiy go'zalligidan farqli ravishda tarix, san'at va an'analarning boy ro'yxatini taqdim etadi. Shu bilan birga, bu yo'nalishlarni jozibador qiladigan atributlarning o'zi ham barqaror turizmni rivojlantirish, madaniy merosni saqlash, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqtisodiy foydalarni adolatli taqsimlash uchun muammolarni keltirib chiqaradi.

Turizmning Sharq mamlakatlarida rivojlanishining o'ziga xos jihatlarini tushunish bir qancha sabablarga ko'ra hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mahalliy hukumatlar va siyosatchilar uchun bu, madaniy va tabiiy boyliklarni muhofaza qilish bilan birga iqtisodiy rivojlanish uchun turizmdan foydalanish haqida tushuncha beradi. Sarmoyadorlar va biznes-operatorlar uchun esa bu, ushbu hududlardagi bozor dinamikasi va iste'molchilarning xohish-istaklarining nuanslarini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, bu mahalliy hamjamiyatlar uchun turizmning ularning turmush tarzi va atrof-muhitga ta'sirini yoritib beradi va yanada inklyuziv va barqaror turizm modellariga intilishda yo'l ko'rsatadi.

Ushbu monografiyaning asosiy maqsadi Sharq mamlakatlarida turizmni rivojlantirishning o'ziga xos jihatlarini chuqur o'rganish, bu jarayonning iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy aspektlarini tahlil qilish hamda turizmning barqaror rivojlanishi uchun zarur bo'lgan omillarni aniqlashdir. Tadqiqotda Sharqiy Osiyo va Yaqin Sharq davlatlaridagi

turizmning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar, jumladan, madaniy me'ros, tabiiy resurslar, iqtisodiy va siyosiy omillar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, turizmning barqaror rivojlanishi uchun zarur bo'lgan strategiyalar va siyosatlarni aniqlash orqali Sharq mamlakatlarida turizm sohasini yanada rivojlantirishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Tadqiqotning yana bir muhim maqsadi – turizm sohasidagi global tendensiyalarni hisobga olgan holda, Sharq mamlakatlarida turizmni rivojlantirish bo'yicha ilg'or tajribalarni o'rganishdir. Bu esa, o'z navbatida, ushbu mamlakatlar uchun turizmni iqtisodiy o'sish va barqaror rivojlanish vositasi sifatida samarali foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Ushbu monografiya turizmning Sharq mamlakatlaridagi rivojlanishiga qiziqqan ilmiy tadqiqotchilar, siyosatchilar, sarmoyadorlar va keng jamoatchilik uchun muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

I BOB. YAPONIYADA TURIZMNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

1. Yaponiyaning turizm salohiyati

Yaponiya ming yillik tarixi, o‘ziga xos madaniyati va an‘analariga ega bo‘lgan dunyodagi eng rivojlangan davlatlardan biridir. Dunyoga “Yaponiya” nomi bilan mashhur ushbu mamlakat aslida “Nihon Koku” deb nomlanadi. Bu nom rasmiy bo‘lib, pul, hujjatlar va pochta markalarida qo‘llaniladi va “Chiqayotgan Quyosh mamlakati” ma‘nosiga ega.

Yaponiya Osiyoning Uzoq Sharq mintaqasida joylashgan mamlakat bo‘lib, Tinch okeanida joylashgan arxipelagdan iborat. Mamlakatning umumiy maydoni 377,976 kvadrat kilometr bo‘lib, ushbu ko‘rsatkich bo‘yicha dunyoda 61-o‘rinni egallaydi. Shunga qaramay aholisi gavjum mamlakatlardan hisoblanib, 2023-yil holatiga ko‘ra ularning soni 125,4 milliondan ko‘proq hisoblanadi. Aholi soni bo‘yicha Yaponiya dunyoda 11-o‘rinni egallaydi.

Yaponiya har jihatdan, jumladan, ishlab chiqarish, turmush farovonligi, xalqaro savdo, ta‘lim va texnologiya kabi ko‘plab sohalarda rivojlangan mamlakatdir. Ular orasida turizm ham bir necha yo‘nalishda rivojlanmoqda:

- kurort-davolash va dam olish maskani;
- sport va sog‘lomlashtirish, shu jumladan suv va tog‘ turizmi kabi kichik turlari;
- plyaj;
- kognitiv;
- ziyorat turizmi;
- ishbilarmonlik turizmi va MICE.

Ma‘lumki, Yaponiya an‘anaviy ravishda dunyoning eng ilg‘or destinatsiyalaridan biri hisoblanadi. So‘nggi o‘n yillikda bu yerga o‘rtacha 30-40 million nafar turist tashrif buyuradi. Ma‘lum bir mamlakatda turizm sohasini rivojlantirish vazifasi turganda, albatta Yaponiyaning turizm salohiyati va uni rivojlantirish tajribasi boshqa muqobil mamlakatlar orasida birinchi navbatda o‘rganiladi. Yaponiyaning turistik salohiyatini o‘rganar ekanmiz, uning rivojlanishida quyidagi asosiy omillarni e‘tiborga olish maqsadga muvofiq:

1. Iqtisodiy omil;
2. Tarixiy omil;
3. Madaniy omil;
4. Geografik joylashuvi va iqlimi;
5. Innovatsiya va zamonaviy texnologiyalar.

Yaponiya yalpi ichki mahsuloti bo'yicha dunyoda to'rtinchi va aholi jon boshiga yalpi ichki mahsuloti bo'yicha dunyoda 30-o'rinni egallaydi. Inson rivojlanish indeksi o'ta yuqori bo'lib, aholisi uzoq umr ko'rish bo'yicha yetakchilik qiladi. An'anaviy ravishda, ayniqsa XX asr davomida, hali yangi industrial mamlakatlar maydonga chiqmagan-da Yaponiya AQSH va Yevropa bilan birgalikda jahon iqtisodiyotida ishlab chiqarish ulushi, sanoatlashuv darajasi bo'yicha ham eng ilg'or uchlikni tashkil etgan. Bejizga uning valyutasi AQSH dollari va yevro valyutalari qatorida eng yuqori ulushga ega bo'lmagan.

Yaponiyada moliya bozorlari ham eng qadimiy rivojlangan moliya markazlaridan hisoblanib kelgan. Ma'lumki, bugungi kunda birjalarda qimmatli qog'ozlar va boshqa aktivlarning narxlarini ifodalaydigan grafiklar orasida "yapon shamlari" deb nomlanadigan turi aynan Yaponiya guruch bozorlarida ilk bor yo'lga qo'yilgan. Bugungi kunda ham yapon bank-moliya tizimi o'ziga xos jihati bilan ko'plab soha vakillarining e'tiborini tortadi va ularni ushbu tajribani o'rganish uchun Tokiyo, Osaka kabi moliyaviy markazlarga xizmat safarlarini qilishga undaydi.

Yaponiya iqtisodiyoti tarixida eng e'tiborga loyiq hodisa 1950-1970-yillardagi "Yaponiya mo'jizasi" bo'lgan. Bu davr mobaynida jahon avtomobilsozlik va elektronika sohasida AQSH va Yevropa kompaniyalariga raqobatchiga aylanadi. Jumladan, Toyota, Mitsubishi, Yamaha kabi brendlar dunyoda deyarli hukmron uchlikka aylangan Ford Motors, General Motors va Chrysler kompaniyalariga nafaqat dunyoda, balki kompaniyalar rezidenti hisoblangan AQSHda ham bozordagi ulush bo'yicha jiddiy raqibga aylanadi. Yaponiyaning Sony, Toshiba, Honda, Nintendo kabi brendlari global miqyosga ega. Toyota korporatsiyasi dunyo sanoatida alohida e'tiborga loyiq TMKdir. Uning o'ziga xos Kaizen ishlab chiqarish modeli, ba'zan Toyota Production System (TPS) deb ham nomlanadi, betakror model bo'lib, faqat yapon mutxassislari tomonidan amalga oshirilsagina muvaffaqiyatli yakunlangan. Bu yapon iqtisodida nafaqat texnologik,

balki inson kapitali ham o‘ziga xos jihatga ega ekanligidan dalolat qiladi.

Aynan iqtisodiy omil Yaponiya turizm salohiyatining muhim determinantlaridan hisoblanadi. Bu Yaponiyaning avvallari kapital, keyinchalik ishchi kuchi migratsiyasi markaziga aylanishi bilan izohlanadi. Shuningdek, biznes vakillari va bank-moliya mutaxassislari mamlakat poytaxti Tokio va boshqa yirik shaharlarga uzluksiz ravishda xizmat safari uyishtiradilar. Bularning barchasi ishbilarmonlik turizmi hissasiga to‘g‘ri keladi.

Yuqoridagi iqtisodiy xususiyati Yaponiyada MICE turizmining rivojlanishini belgilab beradi. Yaponiyada Tokiyo, Osaka, Nagoya, Kyoto, Hiroshima, Chiba, Sapporo, Sendai, Yokohama, Kobe, Kitakyushu shaharlari dunyo MICE shaharlari maqomiga erishgan. Ulardagi otel va boshqa turistik turar joylar haqida 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Global MICE shaharlar qatoriga kirgan Yaponiya shaharlari va ulardagi tursitlar uchun mo‘ljallangan bino hamda ulardagi xonalar soni¹

Shahar nomi	Binolar soni	Xonalar soni
Osaka	1374	-
Sapporo	188	27,848
Sendai	208	35,561
Yokohama	97	18,479
Nagoya	196	30,118
Kyoto	550	27,753
Kobe	96	14,947
Hiroshima	147	11,490
Kitakyushu	114	8,221

Tokiyo Yaponiyaning anjumanlar bo‘yicha yetakchi shahri bo‘lib, unda eng muhim siyosiy, iqtisodiy va madaniy anjumanlar va xalqaro konferensiyalar o‘tkaziladi. Tokiyo yapon tilida “Sharqiy poytaxt” ma’nosini anglatib, uning hududi 2188,67 km² tashkil etadi. Aholisi esa 14 million kishidan ortiqdir. Tokiyo dunyoda eng katta aglomiratsiyaga ega va eng xavfsiz shahar deb e’tirof etilgan. Tokiyo Yaponiyaning ma’muriy, moliyaviy, sanoat va siyosiy markazidir. Tokiyo Fond bozori dunyo bo‘ylab kapitalizatsiyasi bo‘yicha 2-o‘rin va qimmatli qog‘ozlar aylanmasi bo‘yicha 4-o‘ringa ega.

¹ Global MICE Cities | Why Japan | Japan. Meetings & Events (japanmeetings.org)

Shaharga 1457-yilda asos solingan va Edo qal'asi uning poydevori hisoblanadi. 1869-yilda "Meydzi restavratsiyasi" oqibatida u Kyotodan so'ng navbatdagi poytaxtga aylanadi. Shaharning Michelin yulduzli restoranlari butun shahar bo'ylab 84 mingdan ortiq ovqatlanish joylari sifatida faoliyat yuritib, an'anaviy va zamonaviy madaniyat va oziq-ovqat mahsulotlarini taklif etadi. "Tokiyo konvensiyasi va tashrif buyuruvchilar byurosi" kabi eng so'nggi texnologiyalar va ma'lumotlar bilan ta'minlaydigan tadbir tashkilotchilari xizmat safaridagi biznes vakillariga xizmat ko'rsatadi. Bunday sharoitda har qanday anjuman yoki tadbirlar Tokiyoda muvaffaqiyatli o'tkazilishi kafolatlangan. Tokiyoda nafaqat osmono'par binolar, balki yerosti qurilishi ham keng tarqalgan. Turistlar uchun mo'ljallangan yerosti markazlari ham ko'pdir.

Mamlakatning muhim sanoat, madaniy, tarixiy va diniy markazi bo'lgan Kyoto sayyohlar orasida juda mashhur hisoblanadi. Tokiyodan avval 1869-yilga qadar Yaponiyaning poytaxti bo'lib kelgan ushbu shaharda qadimiy an'anaviy hunarmandchilik, jumladan, lak va bronza buyumlar, chinni yasash, kashtachilik rivojlangan. Kyoto yapon madaniyatining timsoli hisoblanadi. Shaharning diqqatga sazovor joylari orasida 2000 ga yaqin ibodatxonalar, yuzlab bog'lar, o'nlab saroylar mavjud. Xigashi-Xongan, Reanji ibodatxonasi, Sanjusangendo Ibodatxonasi, "Kumush pavilion", Hideyoshi qal'asi, Katsura Rikyu imperatorlik villasi, Kyoto milliy muzeyi, Botanika muzeyi, yapon klassik me'morchiligining ko'plab yodgorliklari ko'plab turistlarni o'ziga jalb qiladi.

Yana bir diqqatga sazovor qadimiy shaharlardan biri Nara shahridir. U VIII asrlardagi Yaponiyaning tarixiy poytaxti hisoblanadi. Bu yerda Todaiji ibodatxonasi ansamblida Buddaning eng katta figurasi joylashgan. Ushbu haykal 444 tonna bronzadan quyilgan bo'lib, uning balandligi 16 metrni tashkil etadi. U yerda shuningdek peyzaj bog'lari va "1000 kiyik parki" mavjud.

Yaponiyaning uchinchi yirik shahri Osakadir. U Osaka bo'g'ozining Yodo daryosi bo'ylab Honsyu orolinining janubida joylashgan. Bir vaqtlar mamlakatning asosiy savdo markazi bo'lgan Osaka shahri yer yuzida Tokiyo va Singapurdan keyin uchunchi eng xavfsiz shahar maqomiga ega. Bu yerda guruch va boshqa mahsulotlar bilan bog'liq birinchi yirik savdo uylari paydo bo'lgan. Asosiy diqqatga sazovor joylari sifatida Kabuki va Bunraku qo'g'irchoq teatr-

lari, Milliy san'at muzeyi, Osaka qal'asi, Sharq keramikasi muzeyi, Issin-dzi, Sitenno-dzi, Sumeyosi-taysya, Temman-gu ibodatxonalaridir.

Sayyohlar tomonidan faol tashrif buyuradigan yapon shaharlaridan biri Xirosima sharidir. Ma'lumki, 1945-yil 6-avgust kuni Xirosimaga tashlangan birinchi atom bombasi natijasida diametri 6,5 km bo'lgan hudud yer bilan tekislangan. 1949-yildan boshlab Xirosima tiklana boshladi. Bugungi kunda bir milliondan ziyod aholisi bo'lgan gullab-yashnayotgan shahar bo'lishiga qaramay tarixiy joylari qoldirilgan. Sobiq shahar markazida tinchlik bog'i va tinchlik yodgorlik muzeyi joylashgan.

Yaponiya sharqiy Osiyoda, 6852 orolda joylashgan. Ularning eng yiriklari Xonsyu, Xokkaydo, Kyushu va Shikoku orollaridir va ular butun hududning 97 foizini tashkil qiladi. Yaponiyaning arxipelagi ko'plab bo'g'ozlardan iborat. Ularning eng yiriklari Tokiya, Sagami, Suruga, Isem Osaka, Utiura, Tosa, Sikoku, Simabara, Kagosima va Sibusi va boshqa bo'g'ozlardir.

Yaponiyaning geografik joylashuvi shu jihatdan e'tiborga loyiqki, u Tinch okeani sohillari va orollaridan iborat. Yaponiyaning Tinch okeani Avstraliya, Papua-Yangi Gvineya, Indoneziya, Sharqiy Timor, Malyaziya, Singapur, Bruney, Fillipin, Tayland, Kambodja, Vyetnam, Xitoy, Koreya, Rossiya, AQSH, Kanada, Meksika, Gvatemala, Salvador, Gonduras, Kosta Rika, Chili, Nikaragua, Peru, Ekvador, Panama mamlakatlarini bog'lab turadi. Xalqaro savdoning 57% Osiyo Tinch Okeani Hamkorligi (ATES) doirasidagi kelishuvlarga to'g'ri kelmoqda.

Osiyo Tinch Okeani mintaqasida dunyoning eng nufuzli integratsiyalari faoliyat yuritadi. Ular asosiylari quyidagilardan iborat:

- Osiyo Tinch Okeani Iqtisodiy Hamkorligi (ATES);
- Jabubi-Sharqiy Osiyo Mamlakatlari Assotsiatsiyasi (ASEAN);
- Shanxay Hamkorlik Tashkiloti;
- Yevro Osiyo Iqtisodiy Ittifoqi (EAES);
- Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti;
- BRIKS;
- G-20 va G-8.

Mintaqada dunyoning alohida maqomga ega va turli moliyaviy va iqtisodiy soha, birlashma, tashkilotlarning markazi hisoblangan ko'plab shaharlar joy olgan. Masalan, Shanxay, Gon Kong, Kuala-Lumpur, Taybey, Tokio, Osaka, Singapur, Seul shaharlari dunyoning eng ko'p

aglomiratsiyalariga ega yirik shaharlardan hisoblanadi. Baliqchilik yoʻnalishining qariyb 60% Tinch Okeaniga toʻgʻri kelishini hisobga olinganda, mintaqaning baliqchilik va dengiz mahsulotlarini yetishtirishdagi ulushi kattadir. Yaponiya, Koreya va boshqa mamlakatlar ichki isteʼmol va eksport uchun tirik baliq, konservalangan goʻsht, baliq moyi, farmatevtik va kosmetika shaklda yetishtirish boʻyicha yetakchilik qiladi.

Osiyo Tinch Okeani mintaqasi dengiz va havo yoʻllari transporti uchun eng strategik aloqa vositasi hisoblanadi. Atlantik va Hind okealari orasidagi koʻplab transit-logistika markazlari mintaqadagi portlarida oʻrin olgan. Antlantika okeanidan dengiz transportlari Panama kanali orqali oʻtib, Tinch okeani portlariga yoʻl oladi yoki Hind okeani boʻylab davom etadi. Tinch okeani boʻylab 215 port shaharlari joylashgan boʻlib, ular orasida Kobe, Osaka, Yokogama, Yokosuka portlari Yaponiya portlarining eng faollaridir.

Xalqaro Turizm Tashkilotining maʼlumotlariga koʻra, Osiyo Tinch okeani mamlakatlari 2010-yildan boshlab dunyoda turistlarni jalb qilishda yetakchilik qilib kelmoqda va Yaponiyaning mintaqadagi ulushi 4,8% tashkil qilmoqda (2-jadval).

2-jadval

**Osiyo Tinch Mamlakatlariga 2010-yildan beri tashrif
buyuruvchi xorijiy turistlarning oʻrtacha yillik soni²**

№	Mamlakat nomi:	Xorijiy turistlar soni:	Mintaqadgi ulushi (%):
1	Xitoy Xalq Respublikasi	55 mln	29,4%
2	Malayziya	24 mln	12,8%
3	Gonkong	20 mln	10,6%
4	Tayland	16 mln	8,5%
5	Makao	12 mln	6,4%
6	Singapur	9 mln	4,8%
7	Koreya Respublikasi	9 mln	4,8%
8	Yaponiya	9 mln	4,8%
9	Indoneziya	7 mln	3,7%
10	Avstraliya	6 mln	3,2%
11	Tayvan	6 mln	3,2%
12	Vyetnam	5 mln	2,6%
13	Fillipin	4 mln	2,1%
14	Yangi Zelandiya	3 mln	1,6%
15	Kambodja	2 mln	1%
Jami:		187 mln	100%

² UNWTO maʼlumotlari asosida tayyorlandi

Yaponiya tekisliklari mamlakat hududining atigi 20% ni tashkil etadi. Mamlakat hududining katta qismi keskin tepalik tog‘lardan iborat. Shuning uchun ham Yaponiyaning ko‘p maydoni dehqonchilik uchun qulay emas. Yaponiya tog‘lari yapon xalqi uchun an‘anaviy, e‘tiqodiy va madaniy ahamiyatga ega. Har bir tog‘ cho‘qqilarida ziyoratgohlar uchraydi. Shuningdek, tog‘lar chang‘i turizmining rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Fudziyama tog‘i eng baland cho‘qqiga ega va uning balandligi 3776 metrni tashkil etadi.

Yaponiya tog‘li tepaliklarining aksari vulqonlarni tashkil etib, ularning soni taxminan 150 ta va ularning 15 tasi hozirda faol vulqonlar hisoblanadi. Buning sababi Yaponiya Tinch okeanining “olovli xalqasi” markazi hisoblanadi va buning oqibatida yiliga o‘rtacha 1500 yer silkinishlari qayd etiladi. Shuningdek, ko‘plab sunami va to‘fonlar ham kuzatiladi. Yaponiyaning ushbu geologik tabiati mamlakatda yer silkinishlarini bashorat qilish bo‘yicha eng kuchli mutaxassislar yetishib chiqishiga sabab bo‘lgan. Yapon muhandislari ishlab chiqqan texnologiya bo‘yicha hatto eng seysmik hududlarda ham osmono‘par binolar qurish mumkin.

Umuman olganda, Yaponiya iqlimi qishloq xo‘jaligi va yashash uchun qulay hisoblanadi. Eng muhim jihatlari – muntazam ro‘y beradigan mussonlar, yozda tayfun va sellar bilan, qishda qor yog‘ishi bilan almshib turishidir. Okean oqimi Yaponiya iqlimiga yumshatuvchi ta’sir ko‘rsatadi. Mamlakat hududining katta qismi mo‘tadil va subtropik xarakterga ega.

Yaponiya daryolari ichida eng uzunlari Sinan ova Tone daryolari bo‘lib, ularning uzunligi mos ravishda 367 va 322 kilometrdir. Umuman olganda, daryolari uzun emas, tog‘ oqimlaridan hosil bo‘ladi va kemalar harakati uchun qulay emas. Biroq, daryolari gidroenergiya sohasida, shuningdek, sanoat, qishloq xo‘jaligi va maishiy suv ta’minotida muhim o‘rin egallaydi.

Yaponiya ko‘llari asosan tog‘lar orasidagi tektonik va vulqon ta’sirida hosil bo‘lgan chuqur ko‘llar va sohillarga yaqin sayoz ko‘llarni o‘z ichiga oladi. Ko‘llar faqat Yaponiyaga xos betakror manzaralarga bo‘ydir va mamlakatning suv, ayniqsa chuchuk suv ta’minotida muhim rol o‘ynaydi.

Yaponiya florasi Sharqiy Osiyoning Golarktik florasiga mansub bo‘lib, taxminan 168 turdagi daraxt, 850 turdagi but avval 3000 ming turdagi o‘t-o‘lanlarni o‘z ichiga oladi. Hokkaydoda archali va bambukli

o'rmonlar Honsyuga kelganda bargli o'rmonlar bilan almashinadi. Ular orasida tollar, buka, kiparis va sosnalar ko'p. Kyusyu va Ryukyu kabi janubiy orollarda subtropik daraxtlar, jumladan, palmalar ko'proq.

Yaponiya faunasi Xitoy-Himoloy hududining Golarktik faunasiga xosdir. Hayvonlari asosan tog'li va o'rmonli hududlarda yashab, ular orasida yapon ayig'i, bo'ri, mahalliy kiyiklar, to'ng'iz, yapon tulkisi, barsuk, olamxon va ko'plab mayda hayvonlar uchraydi. Qushlari orasida dengiz qushlari, jumladan, chaykalar, g'ozlar ko'pchilikni tashkil etadi. Yaponiya faunasi ayniqsa dengiz hayvonlariga nihoyatda boydir. Okean va dengiz qirg'oqlariga yaqin joylarda 600 turdagi baliq, 1200 turdagi chig'anoqlar va qisqichbaqalarning turli hillari mavjud.

Yaponiyada milliy an'analar kuchli rivojlangan, u o'zining bayramlari bilan mashhur. Sakura festivali, guruch ekish festivali, Sapporo qor festivali, choy marosimlari, Kabuki teatriga tashrif buyurish va sumo kurashlari kiradi.

Yaponiyada turizmida "eng chiroyli uchta tur" va "eng chiroyli uchta bog'"ni ajratib ko'rsatiladi. Eng chiroyli uch turga Miyajima orolidagi ibodatxonaning dengiz uzra turgan darvozasi, "osmonga ko'prik" deb nomlangan uzun Amanoxasidate qumligi va qarag'ay bilan qoplangan ko'plab orollarga ega Matsusima ko'rfazi kiradi. Eng yaxshi uchta bog' deganda esa Kairaku-en, Kenroku-en va Koraku-en bog'lari nazarda tutiladi. Bulardan tashqari, Yaponiya bo'ylab Vakasa ko'rfazi, Kyushudagi Aso va Sakurajima vulqonlari, marjon riflari, Okinava plyajlari va boshqa ko'plab landshaftlar va bog'larni topish mumkin.

Yaponiyada 4 mingga yaqin muzey, shu jumladan 2 mingga yaqin tarixiy muzey, 800 ta badiiy galereya, 100 ga yaqin akvarium, 500 dan ortiq hayvonot bog'lari, 4 mingga yaqin jamoat bog'lari va 430 dan ortiq istirohat bog'lari, taxminan 2 ming golf maydonchasi, 730 dan ortiq chang'i va 230 dan ortiq muz maydonchalari, dengiz sport turlari bilan shug'ullanish uchun 1300 dan ortiq joylar, 2360 ta kurort, ularda 20 mingdan ortiq issiq buloqlar bor. Mamlakatdagi eng katta muzey Tokiyo davlat muzeyi bo'lib, u taxminan 100 ming eksponatga ega. U dunyodagi eng katta yapon san'ati to'plamiga ega. Yaponiyada kurort-davolash turizmi balneologik tipdagi kurortlar tomonidan taqdim etiladi. Ushbu kurortlar juda xilma-xil bo'lib, shartli ravishda uch turga bo'linadi: dorivor, ko'ngilochar va aralash. Bundan tashqari, sayyohlarga baliq ovlash va qishloq xo'jaligi bilan tanishishlari va

hatto guruch ko'chatlarini ekish kabi har qanday ishlarda ishtirok etishlari mumkin bo'lgan minglab qishloqlar mavjud³.

Yaponiya bog'lari shartli ravishda milliy, kvazi-milliy va prefekturali bog'larga bo'linadi. 2014-yil holatiga ko'ra, ularning 31 milliy bog'lar va ular 20,996 km² yer maydoniga ega, 56 kvazi-milliy bog'lar va ularning maydoni 13,592 km² hududni tashkil etgan. Shuningdek, 314 prefektural bog'lar mavjud bo'lib, ular 19,726 km² maydonga ega. Keyinchalik 2015-yilda Myōkō-Togakushi Renzan, 2016-yilda Yanbaru va 2017-yilda Amami Gunto milliy bog'lari barpo etilib, ularning soni 34 taga yetdi. Shuningdek, 2016-yilda Amami Gunto, Kyoto Tamba Kogen, 2020-yilda Chuo Alp va 2021-yilda Akkeshi-Kiritappu-Konbumori kvazi-milliy bog'lar barpo etilib, ularning soni 58 taga yetdi⁴.

O'rta asrlarda Yaponiyada ko'plab qal'alar qurilgan. Keyinchalik ularning aksariyati o'zaro urushlar va yong'inlar natijasida vayron qilingan, ammo ularning asosiy qismi, odatda, dastlabki loyihalar bo'yicha tiklangan. Yaponiyaning qadimiy qal'alari sifatida Himeji qal'asi va uning 83 ta asosan yog'ochdan yasalgan binolardan iborat majmuasi, Xonsyu orolida, Matsumoto shahrida, qora fasadi qal'ani misol keltirish mumkin.

Osozeran yoki "Adolat tog'i" taxminan 1000 yil oldin kashf qilingan, Kiyomizudera yoki "Sof suv ibodatxonasi" (780), Todaiji yoki "Buyuk Sharqiy ibodatxona" (752-784), Kinkakuji yoki "Oltin pavilion" (1408), Ginkakuji yoki "Kumush pavilion" (1482), Okunoin, Yamadera yoki "Tog' ibodatxonasi", Hasedera (686), Horyuji (607), Kokedera, Kamakura Daibutsu (1252), Byodoin, Nanzenji (13-asr o'rtalari), Ninnaji va Muroji ibodatxonalari mashxurlaridir. Yaponiyada muqaddas joylarga tashrif buyurish bilan bog'liq bo'lgan, ya'ni ziyorat bilan chambarchas bog'liq bo'lgan tog'li turizmning bunday kichik turi o'ziga xosligi bilan ajralib turadi.

Yaponiya hududida turli yillarda UNESCO Jahon Madaniy Merosi obyektlari ro'yxatiga kiritilgan. Ulardan 20 tasi madaniy va beshtasi tabiiy manzilgohlar hisoblanadi. Jumladan, Nara shahri yaqinidagi buddizm ibodatxonalari va yodgorliklari majmuasi, Himeji qal'asi (g'arbiy Xonsyu), Yakushima oroli noyob o'simliklari, xususan,

³ https://studwood.net/1105577/turizm/turizm_yaponii

⁴ "Summary table of area figures for Natural Parks". Ministry of the Environment.

qadimgi sadr daraxtlari. Sirakami tog‘ tizmasi, Kyotoning tarixiy yodgorliklari, Sirakava-go va Gokayama tarixiy qishloqlari (Xonsyu markazi, Xirosima shahridagi tinchlik yodgorligi, Muqaddas Miyajima orolida joylashgan Itsukushima sinto ibodatxonasi suvda turgan “suzuvchi” darvozalar bilan, qadimgi Naraning tarixiy yodgorliklari, Ogasavara orollari va boshqalar dunyo turistlar uchun noyob manzilgohlar hisoblanadi.

Yaponiyalik turistlarning o‘ziga xos xususiyatlari shuki, ular ovqatlanish odatlari, urf-odatlar ajralib taradi, va ayni vaqtda zamonaviy qulayliklar, jumladan, turar joy, transport, axborot xizmatlariga talabchan hisoblanadi. Shuningdek, yapon sayyohlari xavfsizlik va sanitariya masalalariga ham e’tiborli bo‘lib, ularni qabul qilishda oldindan tayyorgarlikni talab etadi. Yaponiyada maktab o‘quvchilari orasida ham ekskursiya shaklidagi turizm keng tarqalgan bo‘lib, ular yangi bilim, his-tuyg‘ular va unutilmas taassurotlarni olish istagiga jalb qilinadi. Yaponiyaning chang‘i kurortlari va plyajlari ham mashhur. Mehmonxonalar, termal buloqlar va plyajlarning milliy o‘ziga xosligidan tashqari, Yaponiya yana turli sport va modaga berilgan yoshlarning tadbirlarini o‘tkazish, Disney Land, turli texnik ixtirolar (masalan, robot o‘yinchoqlar) kabi eng zamonaviy ko‘ngilochar industriyasi ham rivojlangan.

2. Yaponiyada turizmning rivojlanish dinamikasi

Yaponiya turizm tarixi yapon olimi Hayashi Razanning 1643-yilda yozgan “Yaponiyaning uch manzarasi” nomli asarida ilk bor qayd etilgan deb hisoblash mumkin. 1689-yilda esa yapon shori Matso Basyo Yaponiyaning “uzoq shimoliga” sayohat qilishi ham shular jumlasidandir. Eda davrida 1847-yilga qadar Yaponiya yopiq mamlakat bo‘lib, mamlakat bo‘ylab sayyohlarning harakati uchun “shukuba” nomli tizimli bekatlar tashkil etilgan. Ushbu tizim sayyohlarni hujjatiga muvofiq nazorat qilishdan tashqari, ularga oziq-ovqat va turar joy xizmatlari ko‘rsatilgan va quruqlikdagi ulovlarni sohil portlari bilan bog‘lab kelgan.

1847-yildan keyin mamlakat tashqi sayohatchilar uchun ochilganda, Meiji mehmonxonalar tizimi va ko‘plab temir yo‘l tarmoqlari bunyod etiladi. 1887-yilda Yaponiya hukumati xorijlik turistlarni jalb qilishda alohida tizim ishlab chiqish zaruratini payqay boshlaydi va bosh vazir Ito Hirobumi tashabbusi bilan Kihinkai tizimi

yo'lga qo'yiladi. 1907-yilda "Mehmonxonalarni Rivojlantirish va obod qilish to'g'risida"gi Qonun qabul qilinib, Yaponiya temir yo'llari vazirligi hamkorligida mamlakat bo'ylab jamoatchilikka tegishli ko'plab mehmonxonalar quriladi. Bu davrda Yaponiyaga Yevropa va Amerika qit'asidan turistlar soni keskin ko'paya boshlaydi. Biroq I va II Jahon urushlari atrofida mamlakatda tuzim sohasining iqtisodiyotdagi ulushi kamayib boradi, chunki Yaponiya harbiy va og'ir sanoatga katta ustuvorlik beradi.

Umuman olganda, mamlakat turizm tarixida soha muntazam rivojlanib kelganligini kuzatish mumkin. Xususan, 1964-yildan boshlab so'nggi davrlarga qadar Yaponiyaning turizmga oid statistikasi ma'lumotlariga nazar tashlansa, ba'zi favqulodda yillardan tashqari deyarli barcha yillarda mamlakatga xorijiy turistlarning tashrifi ko'payib kelgan, garchi ularning o'sish sur'ati turli davrda turlicha bo'lsa ham (3-jadval).

3-jadval

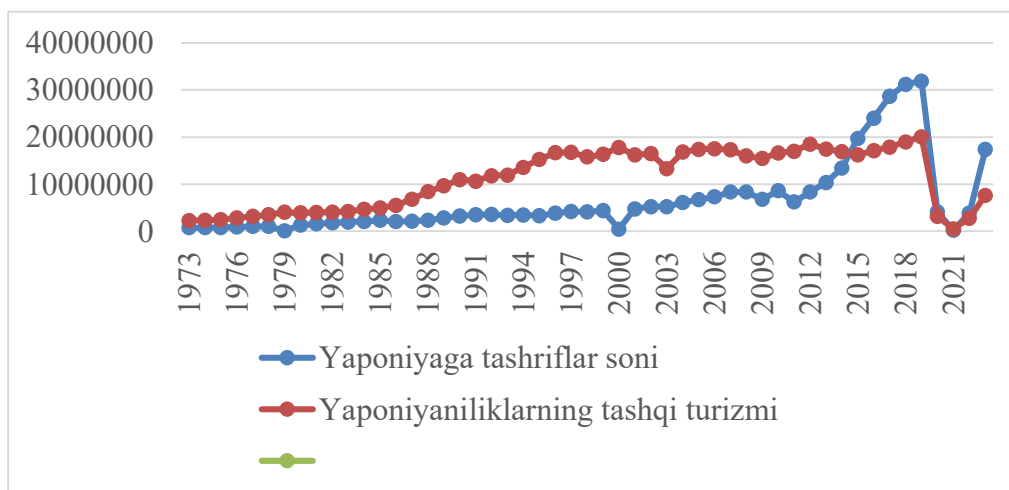
**Yaponiyada xorijiy turistlarning yillik tashrifi dinamikasi
va yillik o'zgarishi (foizda)⁵**

Yillar	Xorijlik turistlar tashrifi soni	Tashriflar sonining yillik o'zgarishi (%)
1964	352832	
1970	854419	40,4
1975	811672	6,2
1977	1028140	12,4
1980	1316632	18,3
1985	2327047	10,3
1990	3235860	14,1
1995	3345274	-3,5
2000	4757146	7,2
2005	6727926	9,6
2008	8350835	0,0
2009	6789658	-18,7
2010	8611175	26,8
2015	19737409	47,1
2019	31882049	2,2
2020	4115828	-87,1
2021	245862	-94,0
2022	3.832110	1458,6
2023 yan-sent	17.374722	-

⁵ Data list | Japan Tourism Statistics (jnto.go.jp)

3-jadval ma'lumotlariga nazar tashlansa, 1960-yillarda Yaponiyaga xorijlik turistlar tashrifi yuz minglab kishidan iborat bo'lgan va 1 million kishiga ham yetmagan, jumladan, 1964-yilda 352832 kish mamlakatga buyurgan. Biroq 1970-yildayoq ularning soni 854419 kishiga yetgan va 1964-yilga nisbatan ikki barobardan ham ortiq ko'paygan. 1970-yillarda ularning miqdori milliondan oshgan va har besh yillikda bir necha millionga ko'payib borgan. 2019-yilga kelib xorijiy turistlar tashrifi maksimal darajaga yetgan va 32 milliondan biroz kamroq bo'lgan.

Yaponiyada turizmning rivojlanish dinamikasini yanada to'liq tasavvur qilish uchun yaponiyaliklarning chet elga turistik sayohatini Yaponiyaga tashrif buyurganlar dinamikasi bilan qiyoslash maqsadga muvofiq. Ma'lum bo'lishicha, ushbu ko'rsatkichlar bo'yicha so'nggi yillarni hisobga olmaganda yaponiyaliklarning tashqi sayohati miqdoriy jihatdan ko'proq bo'lib kelgan (1-rasm).

1-rasm. Berilgan yillarda Yaponiyaga tashrif buyurgan va mamlakatdan chet elga sayohat qilgan turistlar soni dinamikasi⁶

1-rasmda 1973-yildan 2023-yil sentabr oyiga qadar Yaponiyaga tashriflar va yaponiyalik turistlarning xorijga safarlari soni aks ettirilgan. Ushbu dinamikada shartli ravishda uch farqli davrni kuzatish mumkin. Jumladan, 1970, 1980 va 1990-yillarda Yaponiyaga xorijlik turistlar oqimiga nisbatan yaponiyalik turistlarning xorijga oqimi yillik o'zgarishi yuqoriroq sur'atda amalga oshmoqda. 2000-yillarda esa,

⁶ Data list | Japan Tourism Statistics (jnto.go.jp)

garchi xorijliklarnig tashrifi hamon kamroq bo'lsada, o'sish tendensiyasi ortmoqda va xorijga safar qilish dinamikasi turg'unlikka uchramoqda. Va nihoyat, 2010-yillardagi xorijliklarnig tashrifidagi keskin o'sish sababli, 2015-yildan boshlab ilk bor xorijga sayohat qilishdan son bo'yicha o'zmoqda. Pandemiya yillarini hisobga olmaganda yaponiyaliklarning xorijga safari nisbatan turg'unlikda davom etishi, xorijliklarning Yaponiyaga tashrifi esa, aksincha, yuqori o'sish tezligida o'zgarib borishini ekstrapolyatsiya qilish mumkin edi. Trendning tiklanishi esa vaqt masalasidir.

Yaponiyada turizm sohasining rivojlanishi dinamikasiga oid ma'lum bo'lgan ko'rsatkichlarga alohida to'xtalsak.

1960-yillarning o'rtalarida, Yaponiya fuqarolarining chet elga sayohatlaridagi ichki cheklovlar olib tashlandi va natijada safarlar soni keskin ortdi. Navbatdagi t'lqin fuqaro aviatsiyasidagi rivojlanishi omili tufayli ro'y berib, bu hatto uzoq orolli hududlarga ham parvozlarni amalga oshirish va sayohat vaqtining qisqarishiga imkon berdi.

1970-yillar oxiri va 1980-yillarning boshida mamlakatda sayyohlik faolligi past darajada qoldi. Bunga Yaponiya iqtisodiyoti va aholi daromadi bilan bog'liq omillari sabab sifatida ko'rsatiladi. Biroq 1980-yillarning ikkinchi yarmida xorijga sayohatning yangi to'lqini kuzatiladi. 1987-1991-yillarda mamlakatda chiqish turizmini rivojlantirishga qaratilgan "O'n million" deb nomlangan dastur faol amalga oshirildi. Jahon sayyohlik bozorida Yaponiya birinchi navbatda chiqish turizmi kirish turizmidan sezilarli ustunlikka ega mamlakat sifatida tanilgan. Bunga iyena kursi sezilarli darajada oshishi va 1987-yil sentyabr oyida Yaponiya transport vazirligi tomonidan turistik rasmiyatchiliklarni soddalashtirish kabi choralar ta'sir ko'rsatgan bo'lishi mumkin. Ushbu trend 1990-yillarning birinchi yarimida ham davom etadi. Jumladan, 1993-yilda Osaka yaqinidagi yangi Kansai xalqaro aeroporti ochilishi natijasida Yaponiyaning g'arbiy qismida yashovchi shaxslar uchun chet elga chiqishni osonlashtirdi.

Yaponiyaliklarning xorijga sayohatining dinamikasida 1996-yildan boshlab turg'unlik boshlandi. XXI asrning boshida esa Yaponiyadan chiquvchi turistlar oqimining yo'nalishi ham sezilarli darajada o'zgardi. Yaponlar Amerika, Yaqin Sharq, Janubiy Osiyo mamlakatlariga nisbatan kamroq va yaqin mamlakatlarga, ayniqsa, Uzoq Sharq minatqasiga ko'proq sayohat qila boshladilar. Bu ko'plab omillar qatori ushbu davrdagi moliyaviy inqiroz, milliy valyutaning

nisbatan qadrsizlanishi, shuningdek, mintaqadagi va xalqaro vaziyatning beqarorligi ta'siri, yoki shunchaki tashqi sayohat trendining kulminatsion nuqtaga kelib, barqaror oqimga tushganini anglatishi mumkin.

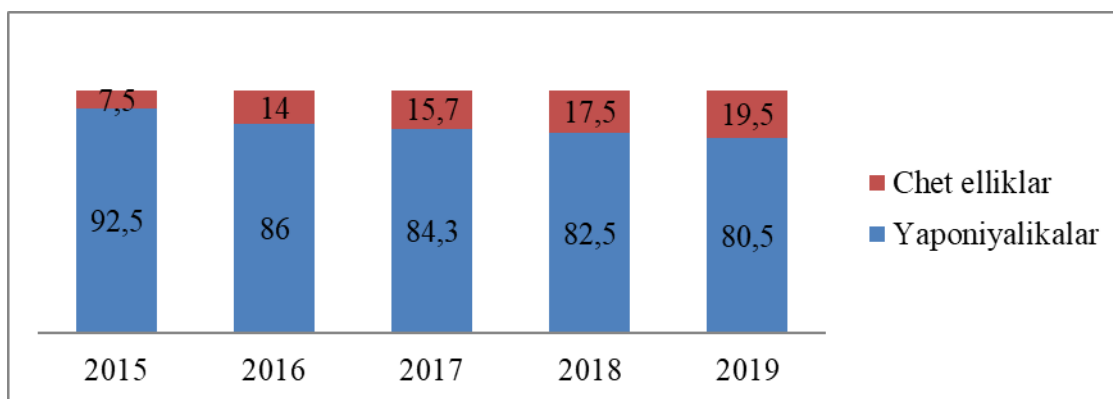
2000-yillarda Yaponiyada turizm muvaffaqiyatli rivojlanishiga qaramay, bir qator muammolarni aniqlash mumkin: hayotning yuqori narxi, til va madaniy to'siqlar, qattiq viza rejimi. 2003-yilda hukumat turizmni rivojlantirish bo'yicha bir qator chora-tadbirlarni ishlab chiqdi. Bu birinchi navbatda, xalqaro reyslar sonini ko'paytirish, xorijlik sayyohlar uchun ham havo, ham quruqlik transportida sayohat haqini to'lashda chegirmalar taqdim etish, shuningdek, Yaponiyada ekskursiya yo'nalishlarini joriy qiluvchi videomateriallarni xorijda ishlab chiqarish va tarqatishdir.

Yaponiya bugungi kunda xalqaro turistlar uchun eng ilg'or manzilgohlardan hisoblanadi. Yildan-yilga mamlakatga tashqi turistlar soni ko'paymoqda va 2010-yildan beri yiliga o'rtacha 30 millionga yaqin turistlar tashrifi kuzatilmoqda. 2017-yilda Yaponiya "Sayohat va Turizm Raqobatbardoshligi" (Travel & Tourism Competitiveness Report) tanlovi bo'yicha 141 mamlakat ichida 4-o'rin, Osiyo mamlakatlari bo'yicha esa 1-o'rinni egallagan.

Yaponiyaga turistlarning tashrifi 2019-yilda 2018-yilga nisbatan 2,2% o'sish bo'lgan va tashqi turistlardan tushgan daromad 46.1 milliard AQSH dollarini tashkil etib, ushbu ko'rsatkich bo'yicha dunyoda 7-o'rinni egallagan. 2019-yilda Yaponiyada jami turizm sohasining mamlakat Yalpi Ichki Mahsulotiga qo'shgan hissasi 359 milliard AQSH dollariga teng bo'lgan va natijada Yaponiyaning turizm bozori bo'yicha AQSH va Xitoy mamlakatlaridan so'ng uchinchi eng yirik mamlakatga aylangan⁷.

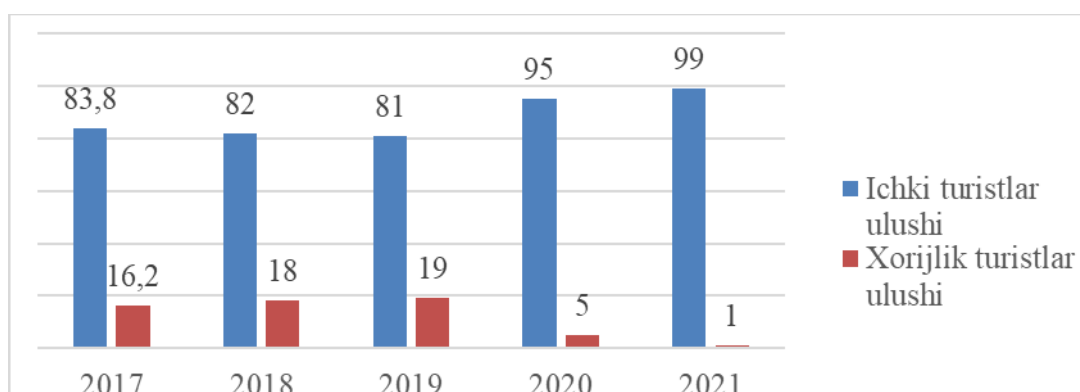
So'nggi yillardagi sifat ko'rsatkichlarga murojaat qilsak, Yaponiyadagi turar joylarda mahalliy turistlardan ko'ra xorijlik turistlar ulushi ortib borayotganligiga guvoh bo'lish mumkin. Yaponiyada ichki va tashqi turizm ulushi o'zgarib borsada, har ikki turdagi turistlarning tashrifi ko'payib borayotganligi sababli deyarli barqaror trendga ega. Umuman olganda, xorijlik turistlar ulushi ko'payib bormoqda, jumladan, 2015-yilda 7,5% tashkil etgan bo'lsa, 2019-yilga kelib ushbu ko'rsatkich 19,5 foizga yetgan (2-rasm).

⁷ JNTO va OECD 2019 ma'lumotlari

2-rasm. Yaponiyada 2015-2019-yillardagi turar joylarning ichki va tashqi tursitlar bo'yicha taqsimoti dinamikasi (%)⁸

2-rasmdagi dinamik ko'rsatkichlar Yaponiya turizmida tashqi turizmning ulushi ortib borayotganligiga dalolat qiladi. Ushbu jarayonga muvofiq yana bir holat turistlardan orqali tushumlar dinamikasida ham ko'rish mumkin (3-rasm).

3-rasm. Yaponiyada 2017-2021-yillarda turistlarining daromad tushumlar bo'yicha ulushlari dinamikasi (%)⁹

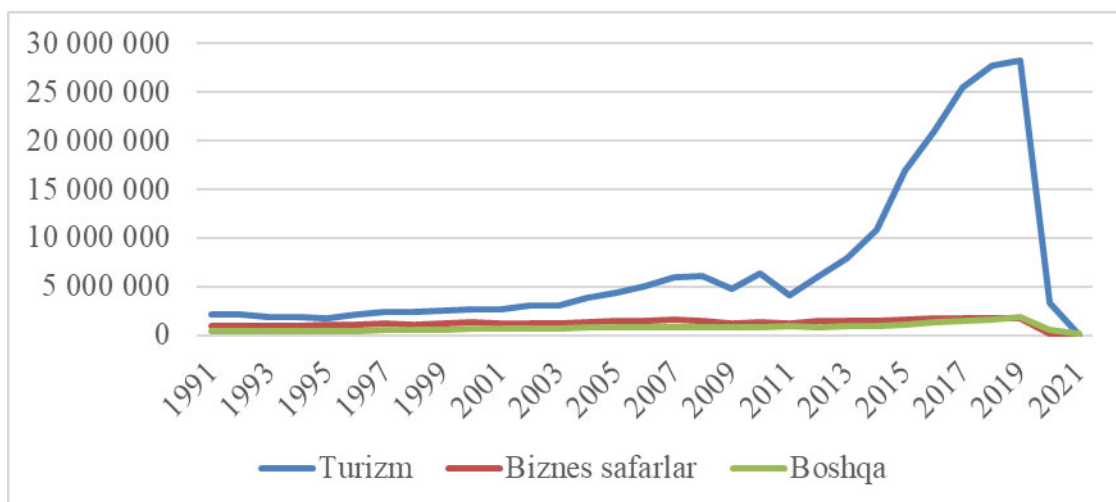
3-rasmdagi Yaponiyada turistlardan tushgan tushumlar dinamikasida tashqi turizmning ulushlari garchi kam bo'lsada, biroq 2019-yilga qadar ular ortib bormoqda edi. 2020-yildan keyingi davr esa, ma'lumki, pandemik davr bo'lganligi uchun bu trendda uzulish ro'y bergan.

Iqtisodiy jihatdan juda ilg'or bo'lgan Yaponiyaga xorijliklarning yo'nalish sabablari bo'yicha tahlil qilish e'tiborga loyiqdir. Ya'ni ish va xizmat safariga nisbatan sof turizm sayohatlarining ko'rsatkichlari

⁸ JNTO va OECD 2019 ma'lumotlari

⁹ <https://www.statista.com/statistics/731610/domestic-and-foreign-tourism-contribution-to-gdp-japan/>

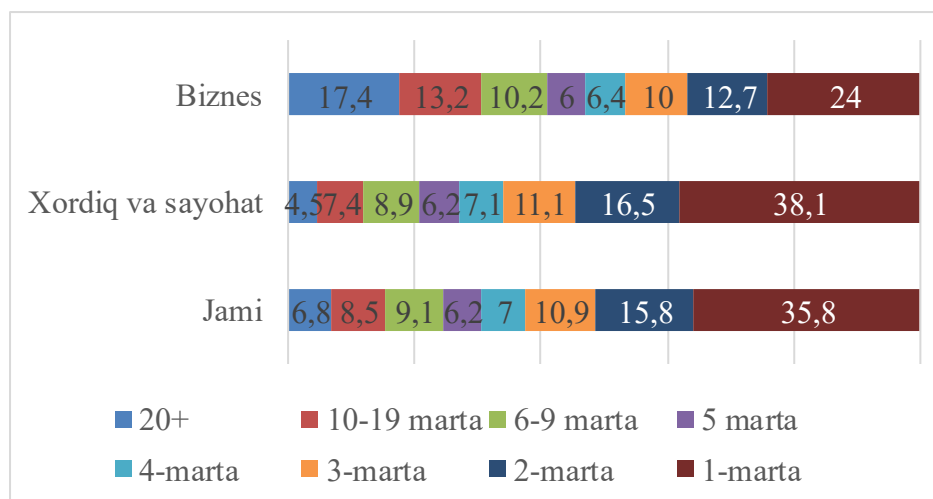
qanday jarayonga ega degan savol paydo bo'lishi tabiiydir. JNTO ma'lumotlariga ko'ra, Yaponiyaga deyarli barcha mamlakat va mintaqalardan tashrif buyurganlarning aksarini turistik sayohatini ko'zlab kelganlar tashkil etadi. Darhaqiqat, 4-rasmdagi ushbu ko'rsatkichlarning dinamikasiga nazar tashlansa, turistik sayohatlarning soni biznes sayohatlarga nisbatan doimo ko'proq bo'lganligi va 2010-yillar davomida misli ko'rilmagan tezlikda farqlanib borishi ayon bo'ladi.

4-rasm. Yaponiyaga tashrif buyurganlarning yo'nalishlari bo'yicha dinamikasi¹⁰

Navbatdagi masala – chet ellik turistlarning nechinchisi bor Yaponiyaga tashrif buyurishi bo'yicha tahlil qilish. JNTO ma'lumotlariga ko'ra, 2019-yildagi turistlarning 35,8% Yaponiyaga ilk bor tashrif buyurgan, shuningdek, eng ko'p, xususan, 20 marta ko'p tashrif buyurgan turistlar 6,8% tashkil etgan (5-rasm). 5-rasmdagi ko'rsatkichlar, shuningdek, xorijliklarning biznes va xordiq sayohati bo'yicha taqsimotni ko'rsatadi. Ulardan ma'lum bo'lmoqdaki, biznes bo'yicha sayohat qilganlar odatda Yaponiyaga ko'p marta tashrif buyuruvchilardan iborat. Xordiq chiqarish uchun tashrif buyurganlar esa ilk bor kelganlar orasida ko'proqdir.

¹⁰ Data list | Japan Tourism Statistics (jnto.go.jp)

5-rasm. Yaponiyaga tashrif buyurgan chet elliklarning biznes va xordiq sayohati, hamda ularning nechinchisi marta kelishi bo'yicha taqsimoti (foizda)¹¹

Xorijiy tashriflarning 60% Yaponiyaga chegaradosh mamlakatlar hissasiga to'g'ri kelmoqda, jumladan, Xitoy, Janubiy Koreya, Tayland, Taivan va Gong Kong kabi mamlakatlar rezidentlari (4-jadval).

4-jadval

Yaponiyaga tashrif buyurgan Top-10 mamlakatlar turistlarining soni¹²

Turistlar mamlakati	2019 yil	2023 yil oktyabr oyi
Koreya	5584597	631100
Xitoy	9594394	256300
Tayvan	4890602	424800
Gong Kong	2290792	179300
Tayland	1318977	124600
Singapur	492 252	55100
Malayziya	501 592	45200
Indoneziya	412 779	40300
Filippin	613 114	69200
Vytnam	495 051	50400
Hindiston	175 896	16800
Buyuk Britaniya	424 279	37400
Fransiya	336 333	34400
Germaniya	236 544	30900
Italiya	162 769	16300
Ispaniya	130 243	15500
AQSH	1 723 861	211900
Kanada	375262	51700
Avstraliya	621 771	62000

¹¹ Data list | Japan Tourism Statistics (jnto.go.jp)

¹² Japan-bound Statistics - Tourism Statistics - JTB Tourism Research & Consulting Co.

Yaponiyadagi turizm industriyasining so‘nggi yillardagi dinamikasiga nazar tashlasak, mehmondo‘stlik, oziq-ovqat va turar-joy xizmatlari, yo‘lovchi transporti, havo va temir yo‘llari, dengiz transporti hamda yo‘lovchilarni qo‘llab-quvvatlash xizmatlari, sport va rekreatsion industriyasi kabi yo‘nalishlar yetakchilik qilishini kuzatishimiz mumkin (5-jadval).

5-jadval

Berilgan yillarda Yaponiyaning turizm industriyasida bandlik bo‘yicha ko‘rsatkichlar dinamikasi (kishilar hisobida)¹³

Soha va yo‘nalishlar	2016	2017	2018	2019
Turizm industriyasi	796 440	6 192 000	6 450 840	6 568 380
Hotel va boshqa turdagi muqobililar	48 963	586 380	638 330	658 050
Oziq-ovqat va turar-joy xizmatlari	590 847	3 366 620	3 586 800	3 604 080
Yo‘lovchi transporti	33 571	937 560	910 530	924 260
Havo yo‘llari transporti	922	45 040	56 670	56 170
Temir passenger transporti	4 277	262 030	241 810	261 490
Avto yo‘llari transporti	23 028	562 940	555 380	539 200
Dengiz yo‘llari transporti	5 344	67 550	56 670	67 400
Yo‘lovchilarga xizmat ko‘rsatish	66 772	630 490	646 060	651 540
Sport va rekreatsion industriya	56 287	670 940	669 120	730 450
Boshqa industriyalar	4 544 343	60 640 000	61 555 160	62 046 620

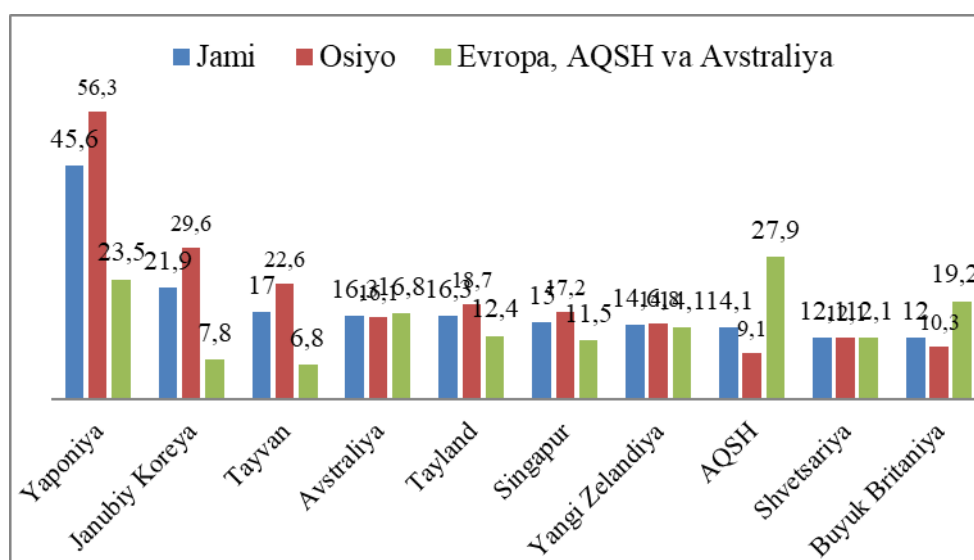
5-jadval ma’lumotlariga ko‘ra, 2016-2019-yillar orasida Yaponiyaning turizm industriyasida har bir yo‘nalish bo‘yicha bandlik miqdoriy jihatdan oshib bormoqda. Umuman olganda, 2017-yilda oldingi yilga nisbatan keskin o‘zgarish ro‘y bergan va navbatdagi yillarda barqaror o‘sish davom etgan. 2019-yildan keyingi davr esa mamlakat, mintaq va dunyo uchun epidemiologik va favqulodda holat bo‘lib, turizm industriyalarida ham noqulay vaziyat keltirib chiqarishi tabiiy.

2020-yildagi Xalqaro Olimpiada va Paraolimpiada o‘yinlari Tokiyoda o‘tkazilishi munosabati bilan turistlarning soni keskin ortishi va bu o‘zgarish navbatdagi yillardagi turistlar oqimiga ham ta’sir etilishi kutilayotgan edi. Jumladan, mamlakatning turizm sohasini rivojlantirish boshqarmasi prognozlariga ko‘ra so‘nggi o‘n yillik trend asosida 2020-yilda turistlar soni 40 million kishiga yetishi, 2030-yilda esa 60 million tashriflar bo‘lishi kutilgan, biroq Covid-19 pandemiyasi

¹³ Japan | OECD Tourism Trends and Policies 2022 | OECD iLibrary (oecd-ilibrary.org)

va uning oqibatidagi Tokiyo Olympics & Paraolimpics 2020 qoldirilganligi sabab ushbu yilda turistlar soni hatto odatdagidan ko‘ra ham ancha kamaydi. Jahon turistik tashkilotlari ma’lumotlariga ko‘ra 2020-yilda mamlakatga xorijlik turistlar soni 4,12 million kishi atrofida bo‘lgan. So‘nggi 2019-yildagi ko‘rsatkichlarga nisbatan bu 87% kamayishdir va 2020-yildagi kutilayotgan kutilayotgan 40 millionlik xorijiy turistlarning atigi 10,3% demakdir.

Yaponiya hukumati pandemiya bilan bog‘liq inqirozli vaziyatni va uning turizm sohasiga ta’sirini bartaraf qilishga alohida e’tibor qaratmoqda. Xususan, 2020-yildagi Tokiyo olimpiadasi orqali keladigan imkoniyatlar yo‘qotilgach, uning o‘rnini 2025-yilda Osaka shahrida o‘tkaziladigan Expo 2025 xalqaro anjuman orqali to‘ldirmoqchi.

6-rasm. Post-pandemiya sharoyitida TOP-10 turizm uchun afzal deb topilgan mamlakatlar. Mintaqalar bo‘yicha so‘rovnamlar natijasi.¹⁴

Ma’lumki, Covid-19 pandemiyasi 2020-yilda xalqaro turizmni 48% kamayishiga olib keldi. Bunday sharoyitda turistlar eng xavfsiz va gigiyenik talablarga javob beradigan manzillargagina sayohat qilishlari tabiiy. Turli minataqadagi turistlardan pandemiya so‘ng qaysi mamlakatga sayohat qilishlari haqida so‘rovnoma o‘tkazilganda, foiz ko‘rsatkichli natijalar bo‘yicha Yaponiya yetakchiga aylangan.

Rasmdan ko‘rsatkichlar shundan dalolat bermoqdaki, dunyo bo‘ylab jami turistlarning 45,6% pandemiya so‘ng Yaponiyaga tashrif buyurishni afzal ko‘rishgan. Osiyoliklar esa bu so‘rovnoma

¹⁴ Developed Bank of Japan data. JETRO 2021

56,3% Yaponiyaga borishni tanlagan. Ushbu so‘rovnoma dunyoda eng rivojlangan va turistik manzilgohlarga nisbatan boy mintaqalarning ishtiroki alohida ahamiyatga ega. Ushbu taqsimotda ham Yaponiya yetakchilik qilmoqda, ya’ni AQSH, Yevropa va Avstraliyalik turistlarning 23,5% aynan Yaponiyani tanlashgan.

3. Yaponiyada turizm rivojlanishining me’yoriy-huquqiy asoslari

Yaponiyada turizm sohasining rivojlanishida ko‘plab tarixiy, tabiiy va iqtisodiy omillar ta’sir qilishi bilan birga, davlat tomonidan tartibga solinadigan regulativ faktorlar ham muhim rol o‘ynaganligi sir emas. Darhaqiqat, XIX asrdayoq “Medji restavratsiyasi” nomi bilan ma’lum bo‘lgan islohotlar Yaponiyaga xorijiy sayohatchilarning, shuningdek, ichki sayohatchilarning harakatini erkinlashtirishi orqali turizmning rivojlanishiga tamal toshini qo‘ygan. Bu an’ana davom etib, sayyohlikni tartibga soluvchi huquqiy normalar ishlab childi va hozirgi davrga qadar muntazam takomillashib bordi.

Zamonaviy Yaponiya turizm sohasini tartibga soladigan huquqiy normalar, birinchi navbatda, qonunlarda namoyon bo‘ladi. Shuningdek, turli davlat dasturlari, chora-tadbirlari va ularni ijro etuvchi tashkilotlarning nizomlarda ham o‘rin olgan.

Yaponiyaning “Turizm Asosiy Qonuni” mamlakatning zamonaviy tuzrimga oid huquqiy-meyoriy asoslari shakllanishiga poydevor hisoblanadi. Ushbu qonun 1963-yilda qabul qilingan bo‘lib, Yaponiya xalqaro hamkorlik agentligi, Turizm departamenti, Transport vazirligi va Yaponiya Milliy turizm tashkiloti (JNTO) tomonidan muvofiqlashtirilgan holda ijro etiladi. Ushbu qonun yetti bobdan va 23 moddadan iborat bo‘lib, asosiy tarkibi quyidagicha:

I Bob. Umumiy qoidalar (1-5-moddalar);

II bob. Xalqaro turizmni rag‘batlantirish (6-8-moddalar);

III bob. Turistlarni muhofaza qilish, turizmga oid vositalarni takomillashtirish va boshqalar (9-15-moddalar);

IV bob. Turizmga aloqador ma’muriy organ va tashkilotlar (16-17-moddalar);

V bob. Turizm siyosati konsulligi (18-23-moddalar).

Ushbu qonundan tashqari uni ham o‘z ichiga olgan 1963-yilda Yaponiya xalqaro hamkorlik agentligi, Turizm departamenti, Transport vazirligi va Yaponiya milliy turizm tashkiloti (JNTO) hamkorligida

“Turizm industriyasiga oid Qonunlar va tartibotlar” nomli nashriyot chiqqan bo‘lib, unda birinchi o‘rinda Turizmning asosiy Qonuni, shuningdek, Turizm siyosati konsulligi, Transport vazirligi vakolatlari hamda ularga oid qonunlar, Xalqaro turizm industriyasiga ko‘maklashish bo‘yicha qonun, JNTO, Sayohat agentligi, Gid-tarjimonlik biznesi, Xalqaro turistik otellarda qulaylikni takomillashtirish, Turistik vositalardan iborat mulkga ipotekalar, Xalqaro turizmga industriyasiga oid statistik tadqiqotlarni tartibga solishga oid qonunlar, immigratsiyani nazorat qilish vakolatlari, Milliy bog‘lar haqida qonun, Qadimiy poytaxtlarda tarixiy muhitni asrash uchun maxsus o‘lchovlar haqidagi qonun joy olgan.

2003-yil 31-yanvarda Vakillar palatasining yalpi majlisidagi nutqida Bosh vazir Junichiro Koidzumi hukumatning turizmni rivojlantirish dasturini ishlab chiqish to‘g‘risidagi qarorini e‘lon qildi va bu vazifa Koidzumi ma‘muriyati uchun eng ustuvor vazifalardan biriga aylandi.

Yaponiyada mehmonxona sektoriga jiddiy e‘tibor qaratildi. Hukumat tashabbusi bilan amalga oshirilayotgan “Yaponiyaga tashrif” dasturi doirasida mamlakatning mehmondo‘stlik sektorida katta o‘zgarishlar ro‘y berdi. Yaponiya yuqori texnologiyali mamlakat, va shunga muvofiq uning turistik infratuzilmasi ham yuqori darajada. Yaponiyadagi mehmonxona sektori turli turdagi turar joylar bilan ifodalanadi: hoteru, ryokan, minsyuku, onsen mehmonxonalari, biznes mehmonxonalar, kapsula mehmonxonalar, hashamatli mehmonxonalar, yoshlar pansionatlari. Yapon mehmonxonalarining afzalligi milliy o‘ziga xoslik va yapon mehmondo‘stligi muhitidir.

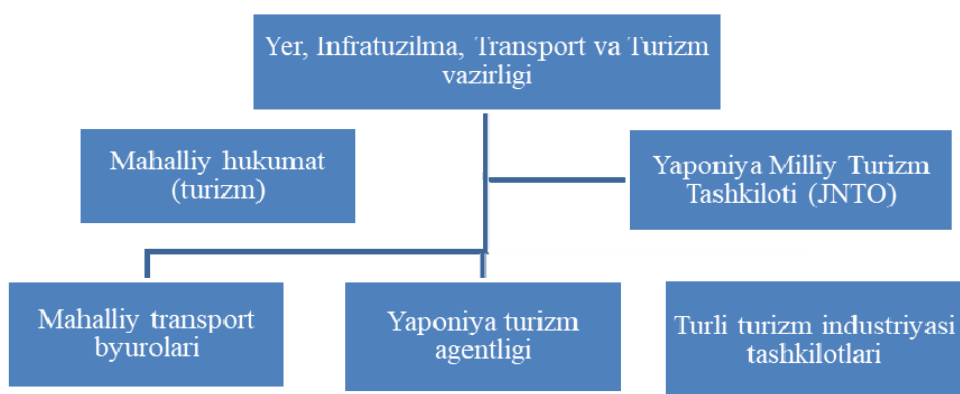
1963-yildagi “Turizm Asosiy Qonuni” 2006-yil dekabr oyida yangicha “Turizm Milliy Rag‘batlantirish Asosiy Qonuni” nomi bilan A‘zolar Palatasi loyhasi sifatida tanishtildi va 2007-yil yanvar oyida kuchga kirdi. Ushbu qonun ilk bor turizmni 21-asrda Yaponiya siyosatining ustunlaridan biri sifatida aniq belgilab qo‘ydi. Qonunda milliy turizmni rivojlantirishga keng qamrovli, ammo tashkil etilgan tarzda ko‘maklashish maqsadida hukumat “Turizm millatini rag‘batlantirish asosiy rejasini” joriy etishi belgilab berilgan.

Qonunda, shuningdek, hukumat uchun quyidagilarni ustuvor siyosat sifatida belgilab berilgan: xalqaro miqyosda raqobatbardosh va yuqori darajada jozibador turizm yo‘nalishlarini shakllantirish, turizm sohasining xalqaro raqobatbardoshligini oshirish va turizmni

rivojlantirishga hissa qo‘shadigan shaxslarni rag‘batlanrish, xalqaro turizmni rag‘batlantirish va sayohatga qulay muhitni yaratish uchun zarur bo‘lgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish.

Yaponiya 1992-yil 30-iyunda UNESCO Jahon Madaniy Meros Konvensiyasini qabul qildi. Yaponiyada jahon madaniy merosi (World Haritage) doirasida yigirmadan ziyod turistik obyekt mavjud bo‘lib, ushbu turistik manzilgohlar dunyo bo‘ylab mashhurdir va har yili millionlab xalqaro sayyohalarni o‘ziga jalb qilib keladi. Hukumat xalqaro turistik tashkilotlarga ularning asrab-avaylanishini kafolatlagan va shuningdek, bu yo‘lda o‘zi ham tashabbus ko‘rsatib keladi. Mamlakatdagi UNICEF, Jahon madaniy merosi kabi xalqaro tashkilotlar ro‘yxatiga kirgan va boshqa tarixiy yodgorliklarni asrab-avaylash va sifatli restavratsiya qilish uchun hukumat tomonidan zaruriy mexanizmlar va normalar ishlab chiqilgan, chora-tadbirlar amalga oshirilib keladi. Bu maqsadda davlat tomonidan mablag‘ va subsidiyalar ajratiladi.

Yaponiyada turizmga oid huquqiy-meyoriy asoslar uchun vakolatli bo‘lgan tuzilma va tashkilotlar, dastlab ta’kidlanganidek, vazirlik, tashkilotlar, mahalliy hukumat, byuro va agentliklarni o‘z ichiga oladi (7-rasm).

7-rasm. Yaponiyada turizmni rivojlantirishga vakolatli bo‘lgan tuzilma va tashkilotlar¹⁵

Bugungi kunda Yaponiyada turizm sohasini rivojlantirishda eng faol tashkilotlardan biri Yaponiya Milliy Turizm Tashkiloti (Japan National Tourism Organization – JNTO) hisoblanadi. Uning bosh shtabi Tokio, Shinjukuku va Yotsua shaharlarida joylashgan. Ushbu tashkilot turizmga taalluqli barcha sohalarni, jumladan, transport, turar

¹⁵ <https://www.mlit.go.jp/kankocho/about/soshiki.html>

joy, oziq-ovqat va oshxonalar, manzilgohlarni tashkillashtirishni tartibga solish va muvofiqlashtirish vazifasini bajaradi. Shuningdek, turizmga oid ma'lumotlarni va statistikani o'rganib muntazam taqdim etish bilan shug'ullanib keladi.

JNTO dunyo bo'ylab 24 bo'limlarga ega bo'lib, ular Nyu York, Los Angeles, Toronto (Kanada), Meksiko, Parij, Frankfurt, Rim, Moskva, Madrid, London, Dubay, Sidney, Pekin, Seul, Gonk-Kong, Kuala Lumpur, Singapur, Bankok va Hanol (Vyetnam) shaharlarida joylashib, har biri mintaqadagi boshqa shahar va mamlakatlarga markaz vazifasini bajaradi.

Yaponiya turizm agentligi 2008-yilda Yer, Infratuzilma, Transport va Turizm vazirligining tashqi organi sifatida tashkil etilgan bo'lib, turizm siyosatida etakchi rol o'ynaydi. Ushbu agentlik turizm va Yaponiyani sayyohlik yo'nalishi sifatida targ'ib qilish bilan bog'liq masalalar bo'yicha hukumat vakili hisoblanadi. Yaponiya turizm agentligini Komissar boshqaradi.

Yaponiya Milliy turizm tashkiloti "Visit Japan" loyihasini va boshqa marketing tadbirlarini, shu jumladan MICE bozoriga chiqishni amalga oshirishga mas'uldir. Bunga xorijdagi media-kampaniyalar va xorijdagi sayyohlik yarmarkalaridagi ko'rgazmalar orqali Yaponiyaga tashrif buyuruvchilarni jalb qilish kiradi.

Mahalliy hukumat mahalliy turizm resurslarini takomillashtirish, tadbirlar va aksiyalarni tashkil qilish kabi vazifalarni bajaradi. Milliy hukumat bunday mintaqaviy tashabbuslarni, shu jumladan konsalting xizmatlarini, statistik ma'lumotlarni taqdim etishni, mintaqaviy hamkorlikni boshlashni va mintaqaviy rivojlanish tashabbuslarini qo'llab-quvvatlaydi. Yaponiyaning turizmga yo'naltirilgan mamlakat sifatida targ'ib qilish bo'yicha Vazirlar Kengashi 2013-yil mart oyida hukumatning turizm bo'yicha harakatlarini birlashtirish uchun tashkil etilgan. Vazirliklararo byudjet ko'plab loyihalarni amalga oshirdi va ushbu byudjet siyosati shu yilgacha saqlanib kelinmoqda, shu jumladan tarixiy landshaftlar uchun xalqaro turizmni qo'llab-quvvatlash subsidiyasi.

Yaponiya turizm agentligi tegishli hukumat vazirliklari bilan turizm masalalari bo'yicha muvofiqlashtiruvchi rol o'ynaydi.

Turizmga oid asosiy siyosat va dasturlar quyidagicha:

- Viza bilan bog'liq cheklovlarni yumshatish;
- Chet ellik turistlar uchun infratuzilmalardan erkin foydalanishlarini ta'minlovchi soliqdan ozod tizimni kengaytirish;

- Xalqaro turistlar uchun jozibador qo‘shimcha maydonlar barpo etish;
- Turizm industriyasi uchun inson resurslarini tayyorlash;
- Qo‘shimcha infratuzilmalar uchun investitsiya kiritish.

Yaponiyada so‘nggi o‘n yillikda hukumat tomonidan turizmga ustuvorlik beradigan ko‘plab loyihalar ishlab chiqildi. Jumladan 2017-2022-yillar oralig‘ida amalga oshiriladigan “Milliy turizmni targ‘ib qilishning asosiy rejasi” (Tourism Nation Promotion Basic Plan) dasturi quyidagi to‘rt asosiy siyosatni belgilab olgan:

- Xususiy sektor iqtisodiyotining rivojlanishi,
- Xalqaro o‘zaro anglashuvning yanada rivojlanishi,
- Fuqarolik hayotining mustahkamligi ortishi,
- Yong‘in va baxtsiz hodisalar xavfiga qarshi choralar.

2023-yil 31-martda Vazirlar Mahkamasi Yaponiyani turizmga yo‘naltirilgan mamlakat sifatida targ‘ib qilish bo‘yicha yangi “Milliy turizmni targ‘ib qilishning asosiy rejasi”ni tasdiqladi. Bu Milliy turizmni rivojlantirish asosiy Qonuniga muvofiq to‘rtinchi hisoblanadi. Oldingi uchinchi rejadan farqli ravishda ushbu rejada butun dunyo bo‘ylab COVID-19 pandemiyasi sabab bo‘lgan ijtimoiy-iqtisodiy istiqbollarni hisobga olgan holda ishlab chiqilgadir. Ushbu rejaning asosiy tarkibi quyidagicha:

1. Asosiy siyosat:

- a. Mintaqaviy rivojlanish strategiyasi bilan barqaror turizm;
- b. kiruvchi sayohatchilar strategiyasini tiklash;
- c. ichki almashinuv strategiyasini kengaytirish;

2. Reja muddati: 2023 yildan 2025 yilgacha uch yil;

3. Rejaning davomiyligi uchun asosiy maqsadlar:

- a. barqaror turizm mintaqasini rivojlantirish tizimini rivojlantirish;
- b. kiruvchi sayohatchilarni tiklash;
- c. ichki almashinuvni kengaytirish¹⁶

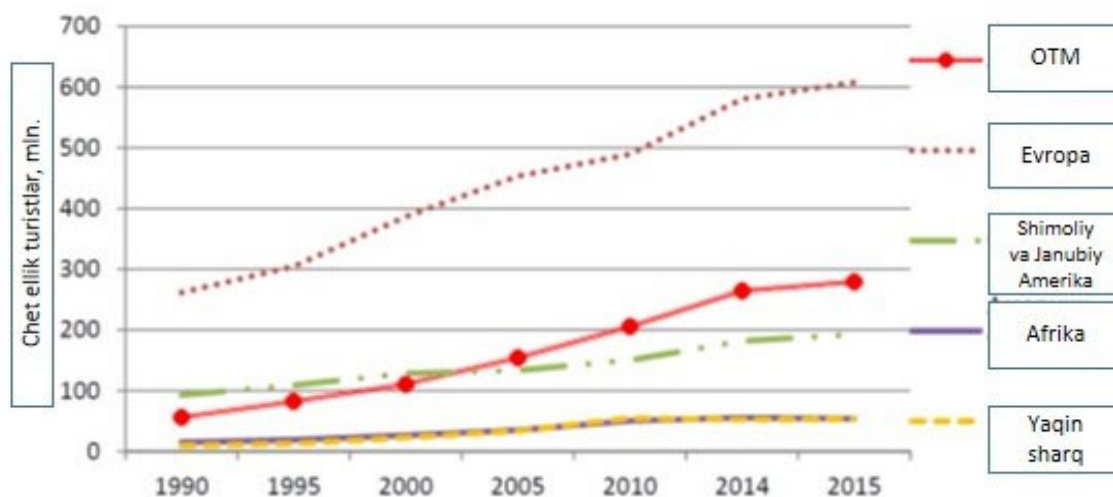
Xulosa qilib aytganda, Yaponiyada turizm sohasini rivojlantirishga qaratilgan huquqiy-me‘yoriy asoslar juda uzoq davrlik tajribalar asosida takomillashib kelgan va zamonaviy turizm salohiyatini shakllanishida mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qilmoqda. Bundan shuni anglash mumkinki, istiqbolda turizm sohasi Yaponiya iqtisodiyotida eng ustuvor tarmoqlardan biriga aylanib boradi.

¹⁶ <https://www.mlit.go.jp/kankocho/kankorikkoku/kihonkeikaku.html>

II BOB. KOREYA RESPUBLIKASIDA TURIZM INDUSTURASINING RIVOJLANISHI

1. Koreya Respublikasining turizm salohiyati

Keyingi yillarda mamlakatimizda iqtisodiyotda turizm industriyasini rivojlantirish mavzusi respublikamiz keng jamoatchiligining katta e'tiborini tortmoqda. Janubiy Koreya boshqa Osiyo-Tinch okeani mamlakatlari kabi turizm sohasida raqobatbardoshligi yuqori bo'lgan davlatdir, buni 1-rasmda aniq ko'rishimiz mumkin.

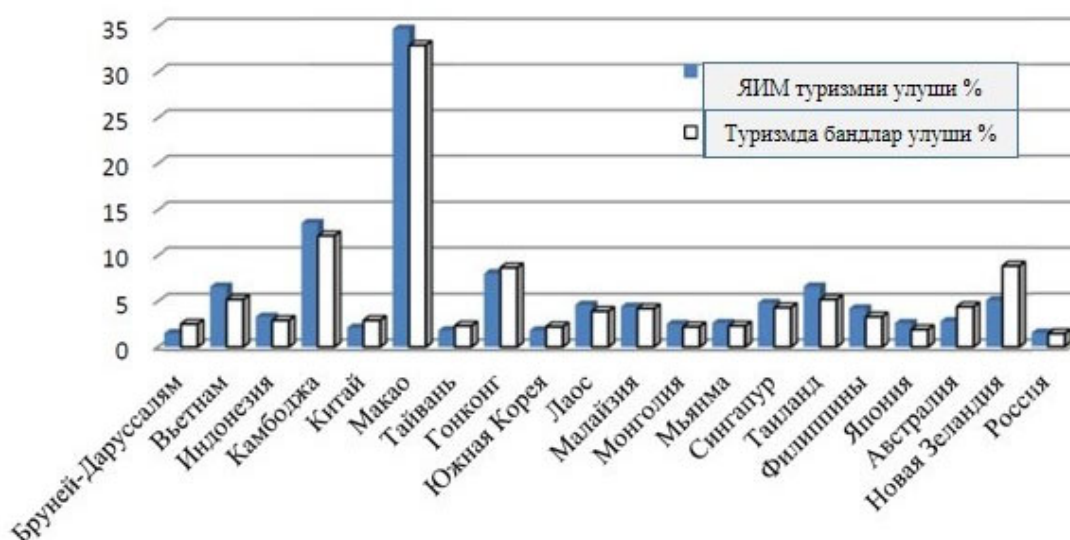
1-rasm. 1990-2015-yillarda xalqaro turistlarni kelishini dunyo mintaqalari bo'yicha taqsimlanishi

Manba: TradingEconomics.com Korea Tourism Organization

Jahon sayyohlik sanoatining qariyb 98 foizini tashkil etuvchi 141 mamlakat uchun sayohat va sayyohlik raqobatbardoshligining yillik reytingi Davosdagi Jahon iqtisodiy forumi ekspertlari tomonidan tuziladi. Ushbu reytingda barcha davlatlar 14 toifa ko'rsatkichlardan iborat maxsus indeks bo'yicha baholanadi: turizm sohasidagi qonunlar va me'yoriy-huquqiy hujjatlar, atrof-muhit sharoitlari, xavfsizlik, salomatlik va gigiyena, turizmni rivojlantirish mamlakatidagi ustuvorlik, havo transporti infratuzilmasi, yer usti transport infratuzilmasi, mehmonxona sektori infratuzilmasi, Internet, telefon va boshqa aloqa

vositalari, turizm industriyasining narx raqobatbardoshligi, inson va tabiiy resurslar, madaniy meros.

2019-yilda turizmning jahon yalpi ichki mahsulotiga qo‘shgan hissasi 10,4 foizni, turizm sohasida band bo‘lganlarning ulushi esa shu davrdagi barcha ish o‘rinlarining 10,6 foizini (334 million kishi) tashkil etdi (2-rasm).

2-rasm. Osiyo-Tinch okeani mamlakatlari YaIMga nisbatan turizm va bandlikning ulushi

Manba: World Travel&Tourism council.Economic impact;

<https://biz.nv.ua/markets/turizm-dolya-otrasli-v-mirovoy-ekonomike-obvalilas-v-dva-raza-za-god-poslednie-novosti-50156564.htm>

Janubiy Koreya so‘nggi o‘n yilliklarda faol sayyohlik oqimini yaratayotgan mamlakatlardan biridir. 2019-yilda Janubiy Koreya turizm xarajatlari bo‘yicha jahon reytingida 7-o‘rinni egalladi – 35,1 milliard AQSh dollari, bu Osiyo-Tinch okeani mintaqasidagi yirik va istiqbolli chiqish turizm bozorlaridan biri hisoblanadi.

UN Tourism 2019-yilda sayyohlar kelishi eng ko‘p o‘sgan davlatlar ro‘yxatini e‘lon qildi. Mutaxassislar, birinchi navbatda, Markaziy Osiyo davlatlarining muvaffaqiyatlarini qayd etishadi. Shunday qilib, O‘zbekistonga xorijiy sayyohlar oqimi 27,3 foizga, Qozog‘istonga 10 foizga, Ozarbayjonga 11,4 foizga oshdi. Kuzatuvchilarning aytishicha, bu dinamikaning sabablari yengillikdir Ushbu mamlakatlarning viza siyosati. Masalan, O‘zbekistonga 2018-yilda 45 ta davlat fuqarolari uchun 30 kungacha vizasiz rejim joriy etildi.

2019-yilda dunyodagi eng tez o'sayotgan sayyohlik yo'nalishlari:

1. Myanma +40,2%
2. Puerto-Riko +31,2%
3. Eron +27,9%
4. O'zbekiston +27,3%
5. Chernogoriya +21,4%
6. Misr +21,1%
7. Vetnam +16,2%
8. Filippin +15,1%
9. Maldiv orollari +14,9%
10. Bagama orollari +14,6%
11. Qatar +14,5%
12. Armaniston +14,4%
13. Janubiy Koreya +14,4%
14. Turkiya +14,0%
15. Bosniya va Gertsegovina +13,7%
16. Tunis +13,6%
17. Laos +11,5%
18. Ozarbayjon +11,4%
19. Isroil +10,5%
20. Litva +10,1%

Sayyohlik ulushi arzimagan, lekin turistik oqimlarni faol shakllantirayotgan mamlakatlarga tegishli bo'lgan Janubiy Koreyada turizm industriyasini rivojlantirish tajribasini o'rganish maqsadga muvofiq ko'rinadi. Bugungi kunda turizm ijtimoiy-iqtisodiy kompleksning ko'plab mamlakatlarda jadal rivojlanayotgan sohaga aylangan, shu bilan birga, tuganmas foyda manbai bo'lib, mamlakat byudjetiga sezilarli daromad keltiradigan sohadir.

Hozirda dunyoda har 7-ish o'rni turizm biznesiga to'g'ri keladi. JST ma'lumotlariga ko'ra, 2020-yilga kelib xalqaro turistlar soni 1,7 milliardni tashkil etdi, ya'ni bu ko'rsatkichdan 3 baravar ko'p.

2000-yil raqamlari Kunlik sayyohlik xarajatlari, havo qatnovini hisobga olmaganda, kuniga 5 milliard dollargacha ko'tarildi. 1990-yillarning boshlariga kelib xizmat ko'rsatish sohasi YaIM tarkibida dominant o'ringa ega bo'ldi, hozirda bu soha butun Koreya iqtisodiyotining 2/3 qismini tashkil qiladi. Bu fonda turizm unchalik muhim emas - mamlakat yalpi ichki mahsulotining taxminan 2 foizi. Biroq, 2016-yildan keyingi so'nggi o'n yillikda, mamlakatga 14

million sayyoh tashrif buyurganida, Janubiy Koreyada turizm faol rivojlana boshladi. 2019-yilda bu davomat ko'rsatkichi 17,5 million kishiga oshdi.

Agar Janubiy Koreyani turizm sanoatining mamlakat yalpi ichki mahsulotiga qo'shgan umumiy hissasi bo'yicha boshqa davlatlar bilan solishtiradigan bo'lsak, u 81,6 milliard dollar ko'rsatkich bilan 117 davlat orasida 15-o'rinni egallaydi. Hukumat ma'lumotlariga ko'ra, 2015-yilda turizmning Janubiy Koreya iqtisodiyotiga qo'shgan hissasi 85,9 milliard Koreya vonini, ya'ni mamlakat umumiy yalpi ichki mahsulotining 5,8 foizini tashkil etdi. Turizmning iqtisodiyotga ta'siri haqida ham gapiradigan bo'lsak, turizmga investitsiyalar ulkan ko'paytiruvchi samara berishi muhim, chunki zamonaviy turizm sanoati mamlakat byudjetiga sezilarli daromad keltirishi mumkin bo'lgan tarmoqlararo kompleksdir. Xususan, turizmga yo'naltirilgan har bir milliard von Janubiy Koreyada 15,5 kishini ish bilan ta'minlash imkonini beradi.

Iqtisodiyotning ishlab chiqarish sohasida ham xuddi shunday ko'rsatkich atigi 9,2 kishini tashkil etadi. Shunday qilib, birgina 2020-yilga kelib turizm 812 mingdan ortiq kishini ish bilan ta'minladi, bu mamlakatdagi barcha ish o'rinlarining 3,0 foizdan ortig'ini tashkil etdi. Ishlab chiqarish sohasida ish o'rinlari yaratish o'z chegarasiga yetgan bo'lsada, turizm sohasi, asosan, yoshlar uchun katta imkoniyatlar yaratmoqda. 2005-yilda bu ko'rsatkich 60000 milliard KRV dan bir oz ko'proqni tashkil etgan va 2015-yilga kelib 118 000 milliard KRW darajasiga o'sgan, ya'ni deyarli ikki barobar mamlakatda turizmning sezilarli darajada rivojlanganidan dalolat beradi.

Yana bir muhim ko'rsatkich - bu mamlakatning turizm eksporti, ya'ni xorijlik sayyohlarning xizmat va turistik sayohatlari davomida mamlakatda sarflagan mablag'lari, shu jumladan transport xarajatlari, lekin xalqaro ta'lim uchun to'lovlarni hisobga olmaganda. Bu ko'rsatkich 2005-yildagi 10 000 milliard Koreya vonidan (KRW) 37 000 milliard KRW ga oshdi. 2015-yilda yoki 2022-yilda 1161,2 mlrd. Qayd etish joiz, mamlakatning turizmga sarflangan xarajatlarining 69,7 foizi Janubiy Koreya fuqarolari, qolgan 30,3 foizi esa xorijliklar hissasiga to'g'ri keladi.

Barcha ko'rsatkichlar Janubiy Koreyada turizm sohasi izchil rivojlanayotganidan dalolat beradi.

Janubiy Koreyaning turizm ma'lumotlari

Ko'rsatkich	Qiymati	Davri
Turizmdan olingan daromad	1161.2 mlrd. AQSh \$	Sen. 2022
Chet ellik turistlar soni	476775 nafar. 0.477 mln. nafar	Fev. 2023

Manba: Turizm Konfederatsiyasi tomonidan har oy chop etiladigan ma'lumotlar.

Биржевой портал №1(take-profit.org). Количество иностранных туристов. Janubiy Koreya.

Janubiy Koreya ham o'z mamlakatida xalqaro turizmni rivojlantirish uchun ulkan salohiyatga ega, bunga ommaviy ichki turizmni rivojlantirish turtki bo'ldi. Davlat turizmning barcha turlari va yo'nalishlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlaydi va rivojlantirishga yordam beradi, ular aniq pozitsiyaga ega bo'lib, bu turizm sanoatining jahon bozorida yuqori raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Koreya hukumati har yili turizm industriyasini rivojlantirish uchun byudjetdan katta miqdorda mablag' ajratadi, bu boshqa mamlakatlarga nisbatan yalpi ichki mahsulotga nisbatan bir necha barobar ko'pdir.

Shunday qilib, turizm sanoati Koreya iqtisodiyotidagi uchta yirik sohadan biri (axborot texnologiyalari va atrof-muhit sanoati bilan birga) hisoblanadi. Janubiy Koreyada turizmning quyidagi asosiy turlari eng rivojlangan: *ishbilarmonlik turizmi, tibbiy turizm va tog' chang'i turizmi*.

Bu nafaqat Koreya tog' kurortlarining jozibadorligi, mamlakatning yuqori urbanizatsiya darajasi va tabiatining go'zalligi, balki infratuzilmaning yuqori darajada rivojlanganligi va juda yuqori sifatli xizmat ko'rsatish bilan bog'liq. Janubiy Koreyada barcha xorijlik sayyohlar aeroportlar, mehmonxonalar, odamlar gavjum joylar va asosiy diqqatga sazovor joylar yaqinida joylashgan ma'lumot stollarida ingliz, xitoy, yapon va rus tillarida mamlakat haqidagi ma'lumotlarni bemalol topishlari mumkin.

Milliy darajada *Koreya Respublikasi Madaniyat va turizm vazirligi* mamlakatda turizmni rivojlantirish bilan shug'ullanadi. Fuqarolarning xorijga sayohatlari geografiyasi va hajmini kengaytirish, xorijlik sayyohlarni mamlakatga jalb etish Koreya hukumati tomonidan

mamlakatning jahon hamjamiyatiga yanada integratsiyalashuvi jarayonining muhim bo'g'ini sifatida qaralib, faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu muammolarni amaliy hal qilish uchun 1962-yilda vazirlik tarkibida (Koreyaning Turizmni rivojlantirish milliy tashkiloti - KNTO) tashkil etildi. Tashkilot Janubiy Koreya fuqarolarining xorijga sayohatlari va chet ellik sayyohlarning mamlakatga tashriflari statistikasini olib boradi. Statistik ma'lumotlar Adliya vazirligining mamlakatga kirish va chiqishlarini qayd etuvchi hisobotlari hamda Koreya Milliy bankining mamlakatdan chet el valyutasini olib chiqish va chet elliklarning Janubiy Koreyadagi naqd pul xarajatlarini qayd etuvchi hisobotlari asosida tuziladi. KNTO turizmni rivojlantirish, turistik infratuzilma obyektlari, marshrutlarni qurish bo'yicha umumiy strategiyani ishlab chiqadi va amalga oshiradi, xususiyl turistik agentliklar - xorijiy va mahalliy kompaniyalar bilan ishlaydi.

2. Koreya Respublikasining turizm industriyasining normativ-huquqiy asosi

Koreya Respublikasida turizm sohasi qonunlar va qoidalar darajasida tartibga solinadi. *Fuqarolik kodeksi* fuqarolik munosabatlari ishtirokchilarining (shu jumladan huquq va huquq layoqati masalalari) va mulkiy va majburiyat munosabatlarini tartibga soluvchi fuqarolik huquqlari obyektlarining huquqiy holatini belgilaydi (xususan, tur shartnomasi alohida ajratilgan (9-bo'lim 2-qism 3 "Majburiyatlar to'g'risidagi qonun"), bu shartnoma shartnomasining bir turi). Turizm sohasining ayrim yo'nalishlari uchun "Turizmni ilgari surish va rivojlantirish jamg'armasi to'g'risida"gi qonuni, "*Tabiiy bog'lar to'g'risida*"gi, "*Sport inshootlarini o'rnatish va ulardan foydalanish to'g'risida*"gi qonun, kabi aralash Tourism promotion ACTga, tegishli maxsus qonunlar qo'llanilmoqda.

Shu bilan birga, Koreya Respublikasining turizm qonunchiligining asosini turizm, turizm resurslari va turizm biznesini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni rivojlantirish maqsadida 1-moddada qayd etilganidek qabul qilingan Turizmni rag'batlantirish to'g'risidagi qonun tashkil etadi. Qonun 7 bobga birlashtirilgan 87 moddadan iborat bo'lib, ularning qatori bo'limlarga bo'lingan. I bobda turizm sohasidagi asosiy tushunchalar berilgan: "turizm biznesi", "turistik biznes operatori", "paketli tur", "turistik vaucher", "turistik manzil" va bosh-

qalar. II va III boblarda Koreya Respublikasida turizm biznesini (keyingi o‘rinlarda turizm sohasidagi faoliyat deb yuritiladi) tartibga solish to‘g‘risidagi qoidalar (turizm sohasidagi faoliyat tushunchasi va turlari, talablar, turizm sohasidagi xodimlarning pozitsiyasi) mavjud. bu soha, shuningdek, turizm operatorlari assotsiatsiyasi). Qonunning salmoqli qismi (IV–VI boblar) turizmni davlat, davlat tomonidan tartibga solish masalalariga, shu jumladan turistik yo‘nalishlar va maxsus turistik zonalarini rivojlantirish, turizm sohasini rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash masalalariga bag‘ishlangan. Yakuniy VII bobda turizm sohasidagi qonun hujjatlarini buzganlik uchun yuridik javobgarlik masalalari ko‘rib chiqiladi.

Turizm (turizm biznesi) sohasidagi faoliyat turistlarga transport, joylashtirish, ovqatlanish, sport, sog‘lomlashtirish, ko‘ngilochar va turizm bilan bog‘liq boshqa xizmatlarni taqdim etish bilan bog‘liq. Bunday faoliyatga quyidagilar kiradi:

1. Turistik faoliyat (turistik agentlik va operatorlar faoliyati) (Qonunning II bobi 2-qismi);

2. Turistlarni joylashtirish faoliyati, shu jumladan mehmonxona faoliyati va kurort kondominium faoliyati (Qonunning II bobining 3-bo‘limi). Ikkinchisi turar joy obyektlari bilan ta‘minlash va kondominium a‘zolari, birgalikda egalari bo‘lgan turistlar, shuningdek, boshqa turistlar uchun ovqat tayyorlash imkoniyatini, shuningdek joylashtirish bilan bog‘liq xizmatlarni (ovqatlanish, dam olish, madaniy va sport tadbirlari va boshqalar);

3. Turistlarning ehtiyojlari uchun individual xizmatlar (obyektlar) bilan ta‘minlash: oziq-ovqat, sport, dam olish, ko‘ngilochar va hokazolarni alohida va birgalikda, shuningdek, kemping zonalari bilan ta‘minlash (zarur xizmatlarni ko‘rsatish bilan) (3-bo‘lim Qonunning II bobi);

4. Xalqaro tadbirlarni tashkil etish faoliyati;

5. Qimorxonalar va o‘yin avtomatlari faoliyatini tashkil etish bilan bog‘liq faoliyat (Qonunning II bobining 4–5-bo‘limlari);

6. Turizmni rivojlantirishga qaratilgan boshqa tadbirlar.

1–4-bandlar bo‘yicha faoliyat ro‘yxatdan o‘tkazilishi kerak (buning uchun ariza beruvchi zarur resurslar va jihozlarga ega bo‘lishi kerak) va kazino va o‘yin avtomatlarini tashkil etish faoliyati bilan shug‘ullanishni rejalashtirayotgan shaxs ruxsat olishi, shuningdek jihozlarga rioya qilishi kerak. qonun osti hujjatlari darajasida

belgilangan talablar. Shuningdek, suvda dam olishni tashkil etish bo'yicha faoliyatni amalga oshirish uchun *Dengiz harakati xavfsizligi to'g'risidagi qonunda* (Qonunning 16-moddasi) ko'ra, boshqa qonun hujjatlarida nazarda tutilgan ruxsatnomalar olish va hisobotlarni taqdim etish majburiydi. Tadbirkor turizm sohasidagi faoliyatni amalga oshirayotganda, faoliyat turidan qat'i nazar, turistlar oldidagi javobgarligini sug'urtalash yoki kafolatli depozit qo'yish yoki o'zaro yordam assotsiatsiyasiga a'zo bo'lish yo'li bilan moliyaviy kafolatlarga ega bo'lishi shart. Faoliyatning tegishli turini amalga oshirish uchun ruxsatnoma (ro'yxatga olingan) olgan shaxsning faoliyatida huquqbuzarliklar aniqlangan taqdirda, ruxsatnoma (ro'yxatga olish) to'g'risidagi qaror bekor qilinishi, shaxs esa tegishli tartibda javobgarlikka tortilishi mumkin. 20 000 000 koreysdan ortiq bo'lmagan miqdorda jarima. Yuqorida sanab o'tilgan barcha qonunlar va hujjatlar tabiiy ravishda Koreya Respublikasi Konstitutsiyasi va Jinoyat qonuni kabi asosiy normativ hujjatga asoslanadi, bu esa mamlakatda joylashgan barcha fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning huquqlari va xavfsizligini himoya qilishga majburdir.

Yuqorida ta'kidlanganidek, zamonamizning eng tez rivojlanayotgan bozorlaridan biri bu *tibbiy turizmdir*. Bunga ko'plab omillar, jumladan, ishbilarmonlik faolligining o'sishi, tibbiyot fani va yuqori texnologiyalarning jadal rivojlanishi, sayyoramiz aholisining o'z salomatligini yaxshilash va hayot sifatini yaxshilashga intilishi yordam bermoqda. Mamlakat va tibbiyot muassasasini tanlashda bemorlar ekspert baholari va nufuzli jahon tashkilotlarining reytinglariga asoslanadi. Sog'liqni saqlash tizimining samaradorligi reytingida Koreya beshinchi o'rinni egallab, kuchli beshlikdan joy oldi. Shunday qilib, Xalqaro sog'liqni saqlash tadqiqot markazi (IHRC, Xalqaro jamoat tashkiloti) Medical Tourism Index (MTI) va Xalqaro tibbiy turizm assotsiatsiyasi (ITA) bilan birgalikda jamoatchilikka "Tibbiy turizm industriyasining global jahon reytingi - 2016"ni taqdim etdi.

Tibbiy turizm sohasidagi yetakchilar reytingiga dunyo aholisining deyarli 60 foizi istiqomat qiluvchi 200 ta davlatdan 41 tasi kiritilgan. Tadqiqotda 34 ta mezon inobatga olindi, ulardan asosiy uchasi atrof-muhit holati, tibbiy turizm sohasining rivojlanish darajasi hamda ko'rsatilayotgan tibbiy xizmatlar va jihozlar sifati bo'ldi.

Tibbiy turizm bo'yicha jahon reytingidagi yetakchilar

Reyting	Davlat	Umumiy ko'rsatkich, ballar (o'rta-cha qiymat)	Atrof-muhit holati		Tibbiy turizm sohasining rivojlanish darajasi		Tibbiy xizmatlar va jihozlarning sifati	
			Ballar	Reyting	Ballar	Reyting	Ballar	Reyting
1	Kanada	76,2	78,69	1	74,14	4	77,01	4
2	Buyuk Britaniya	74,87	77,30	2	70,38	17	76,94	5
3	Isroil	73,9	67,56	4	72,58	11	81,60	1
4	Singapur	73,56	73,26	3	70,09	15	76,63	6
5	Hindiston	72,10	63,26	12	75,94	1	77,00	3
6	Janubiy Koreya	70,16	64,74	10	70,15	19	75,59	7
7	Germaniya	71,9	67,50	5	70,38	18	77,88	2
8	Fransiya	7,2	66,88	6	71,92	13	74,86	8
9	Italiya	69,5	66,47	7	73,01	9	70,94	11
10	Kolumbiya	69,48	62,60	17	74,96	2	70,86	12

Manbaa: Медицинский туризм в цифрах: [Электронный ресурс]//

URL: <https://www.unimed.org>. (дата обращения 30.09.2016).

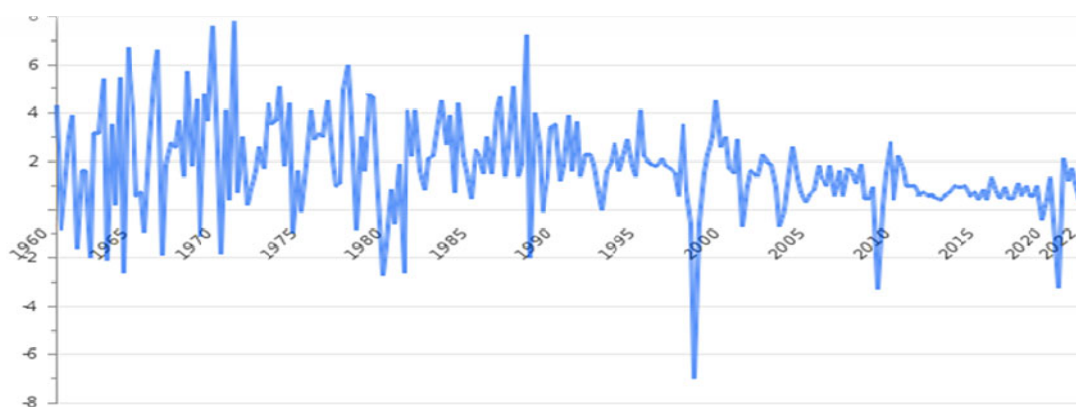
O'zbekistonda tibbiy turizmni rivojlantirish uchun ularning tajribasidan, xususan, Janubiy Koreya tajribasidan foydalanish imkoniyati nuqtai nazaridan alohida mamlakatlarda tibbiy turizmni rivojlantirish bizni qiziqtiradi. Bugungi kunda turistlarimizning diagnostika va davolash maqsadida Turkiya, Isroil, Hindiston, Germaniya, Koreya kabi davlatlarga ommaviy ravishda xorijga sayohat qilish tendensiyasi kuzatilmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, MDH mamlakatlari orasida chiqish tibbiy turizmi bo'yicha Rossiya - 72%, keyin Ukraina va Qozog'iston 12-14% ichida yetakchi hisoblanadi.

52,2 million aholiga ega yuqori texnologiyali sanoatlashgan iqtisodiyoti Janubiy Koreya nominal yalpi ichki mahsulot (YaIM) bo'yicha dunyoda 12-o'rinni egallaydi. 2015-yilda mamlakatga 14,2 million sayyoh tashrif buyurgan bo'lsa, 2019-yilda Janubiy Koreya fuqarolari o'rtasida chet elga sayohatlar soni 28,7 million nafarga, 2020-yilda 4,2 million kishiga yetdi (sayohatlarning aksariyati 2020-yilning yanvar oyida amalga oshirilgan).

Janubiy Koreya tibbiy sayyohlar uchun ham jozibador. Tibbiyot turizmi industriyasi bo'yicha Jahon jahon reytingida oltinchi o'rinni egallaydi (1-jadval). Yuqori texnologiyali uskunalar, yuqori darajadagi

mutaxassislar, sog'liqni saqlash sifatini nazorat qilishning qat'iy tizimi - bularning barchasiga iqtisodiy mo'jiza deb ataladigan asos bo'lib, Janubiy Koreya 25 yil ichida mamlakatning jadal o'sishi tufayli erishdi. YaIM, eng qashshoq va qoloq iqtisodiyotdan sanoatlashgan mamlakatlardan biri - NISga o'tish.

Turizmni jadal rivojlantirayotgan mamlakat sifatida Janubiy Koreya "iqtisodiy mo'jizasi" dan farqli o'laroq, yaqinda o'zini e'lon qildi. Iqtisodiy qudrat jihatidan (mutlaq yalpi ichki mahsulot, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan YaIM, bilimlarni ko'p talab qiluvchi tarmoqlar ulushi va boshqalar) Janubiy Koreya hozirda dunyoning eng rivojlangan 15 iqtisodiyoti qatoridan joy olgan.

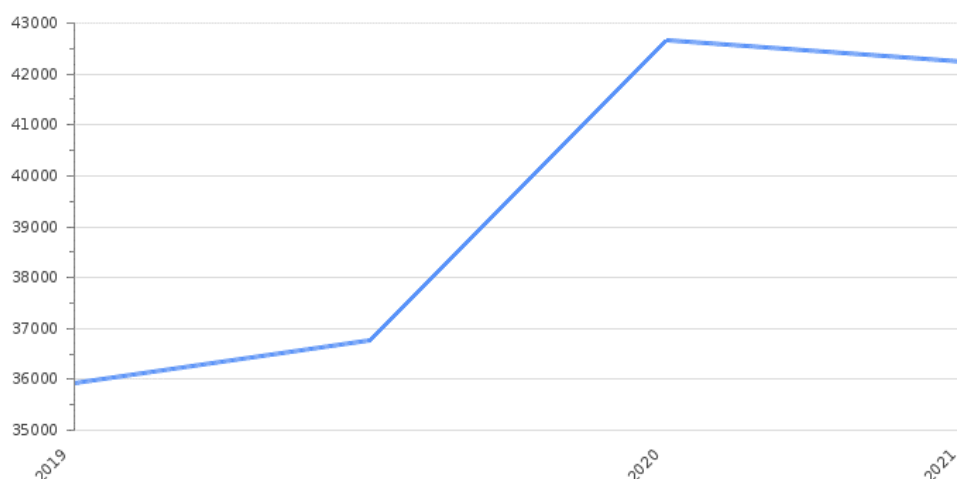

3-rasm. Janubiy Koreya YaIM o'sish sur'ati, 1960-2022-yillar.

Manba: <https://ru.m.wikipedia.org>

Koreyadan sayyohlar oqimining faollashishiga mamlakat aholisi-ning turmush darajasining o'sishi, ayniqsa so'nggi o'n yil ichida yordam berdi, bu 2020 yilda aholi jon boshiga 36 000 dollardan 43 100 dollargacha o'sdi (4-rasm).

Global Data ma'lumotlariga ko'ra, Janubiy Koreya yaqin kelajakda Osiyo-Tinch okeani mintaqasidagi *uchinchi yirik sayyohlik bozoriga aylanishga* tayyor. 2019-yilda Janubiy Koreya fuqarolarining xorijga sayyohlik safarlari soni 28,7 million nafarga yetdi, 2025-yilga borib esa 30,2 million turistik sayohat kutilmoqda. Koreyalik sayyohning sayohat uchun taxminiy byudjeti 1000-2000 AQSh dollarini tashkil qiladi. Shu bilan birga, Koreyadan AQSHga boradigan sayyoh o'rtacha bir safarga taxminan 4900 dollar sarflaydi. 2018-yilda Janubiy Koreya turizm xarajatlari bo'yicha jahon reytingida 7-o'rinni egalladi – 35,1 milliard dollar.

**4-rasm. Aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulotning o'sishi
PPP bo'yicha, 2019-2021-yillar**

Manba: <https://ru.m.wikipedia.org>

Janubiy Koreyada turizm asosan quyidagi yo'nalishlarda rivojlangan: *ishbilarmonlik turizmi, tibbiy turizm va chang'i turizmi*.

Tibbiyot turizmi dunyoning barcha mamlakatlarida ancha rivojlangan. Ammo boshqa hech bir davlatda u Janubiy Koreyadagidek kuchli hukumat yordamiga ega emas. 2017-yil dekabr oyida Janubiy Koreya vazirligi sog'liqni saqlash sohasini eng tez rivojlanayotgan innovatsion tarmoqlardan biriga aylantirish rejasini e'lon qildi, u uchta yo'nalish – *farmatsevtika, tibbiy asboblari va kosmetika ishlab chiqarishni* o'z ichiga oladi. Mamlakat saraton, yurak-qon tomir patologiyalari va butun dunyoda o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan boshqa kasalliklarni davolashda eng yaxshilaridan biri hisoblanadi.

Sog'liqni saqlash tizimining samaradorligi reytingida Koreya beshinchi o'rinni egallab, kuchli beshlikdan joy oldi. Tibbiy yordam uch bosqichda amalga oshiriladi: 1) ambulator davolash; 2) umumiy kasalxonalarda; 3) yuqori texnologiyali klinikalarda yoki uchinchi darajali klinikalarda. Barcha klinikalar eng zamonaviy uskunalari bilan jihozlangan bo'lib, ular mukammal tashxis qo'yish va to'g'ri davolash imkonini beradi. Koreya axborot texnologiyalari yuqori darajada rivojlangan va aytish mumkinki, *yuqori texnologiyali robotli jarrohlik sohasida* hammadan bir qadam oldinda. Janubiy Koreya klinikalarida 33 ta daVinci jarrohlik tizimlari mavjud. Axborot texnologiyalari qog'ozsiz hujjatlarni almashish, elektron tibbiy hujjatlarni yuritish, plyonkalarsiz ishlash va ma'lumotlarni uzatishning yuqori tezligiga ega

bo'lish imkonini beradi. Jihozlash darajasi va tibbiy xizmatlar sifati bo'yicha Koreya klinikalari jahon yetakchilari reytingida Germaniyadan keyin yettinchi o'rinda turadi (1-jadval).

Sog'liqni saqlash va farovonlik vazirligining 2018 yil ma'lumotlariga ko'ra, Janubiy Koreya tibbiy sayyohlarni jalb qilish uchun yiliga 1 milliard dollar sarflaydi. Mamlakatda ro'yxatdan o'tgan 1709 kasalxona va klinikalar va tibbiy sayyohlarni jalb qilish uchun bozorga chiqadigan 1413 litsenziyaga ega xususiy kompaniyalar mavjud. Koreya Respublikasi Sog'liqni saqlash va farovonlik vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2018-yilga kelib Janubiy Koreyaning tibbiy turizmdan tushgan daromadi 2009-yilga nisbatan qariyb 16 barobarga oshgan (mutlaq raqamlar mavjud emas).

Koreya Respublikasi bilan vizasiz kirish to'g'risidagi shartnoma 107 davlat tomonidan imzolangan. Ko'pchilik sayyohlar Koreyani tanlaydi, chunki u jinoyatchilik darajasi bo'yicha dunyodagi eng xavfsiz davlatlardan biri hisoblanadi. Bu yerda giyohvandlik deyarli yo'q, turizm infratuzilmasi yuksak darajada rivojlangan.

2017-yil dekabr oyida Janubiy Koreya Sog'liqni saqlash vazirligi sog'liqni saqlash sohasini *eng tez rivojlanayotgan innovatsion tarmoqlardan* biriga aylantirish rejasini e'lon qildi. Innovatsion dastur uchta yo'nalishni o'z ichiga oldi: farmatsevtika, tibbiy asbob-uskunalar va kosmetika. Yangi dastur tadbirkorlarga ko'maklashish, innovatsion biofarmatsevtika vositalarini joriy etish va eksportga yo'naltirilgan kompaniyalarni rivojlantirishga qaratilgan. Reja to'rtta asosiy ustunni o'z ichiga oladi: tadqiqot va ishlanmalar (NIOKR), ish o'rinlarini yaratish, eksportni qo'llab-quvvatlash va institutsional takomillashtirish.

Koreya sog'liqni saqlash sanoatini rivojlantirish instituti ma'lumotlariga ko'ra, Janubiy Koreya OECD mamlakatlari orasida *sog'liqni saqlash xarajatlarining oshishi bo'yicha 2-o'rinni* egallaydi. Jami sog'liqni saqlash xarajatlarining yillik o'sishi 2% ni, dori-darmonlar narxining o'sishi esa 12,7% ni tashkil qiladi. 2020-yilda Koreya 1 million bemorni qabul qildi, ularning 2/3 qismi Yaponiya, Xitoy va AQSh kabi rivojlangan mamlakatlardan.

Koreyaliklar tibbiy turizmning iqtisodiy samarasini yaqqol misol bilan izohlaydilar: og'ir xastalikka uchragan uch-to'rt nafar xorijlik sayyohning davolanishi "Hyundai Motor"dan bitta "Sonata" avtomobilini eksport qilish bilan bir xil daromad keltiradi. Agar G'arbdan kelgan sayyohlar miqdoriy jihatdan yetakchi bo'lsa, tibbiy

xizmatlarga haq to'lash bo'yicha qozog'istonliklar hammadan oldinda – 3,3 ming dollar, Rossiya fuqarolari – 2,4 ming dollar va mo'g'ullar – 2,3 ming dollar. Gap shundaki, ular yurak-qon tomir, onkologik kasalliklar kabi jiddiy kasalliklarni davolash uchun keladi.

Shuni ta'kidlash kerakki, Koreya saraton kasalligini davolashda etakchi o'rinni egallaydi - oshqozon saratoni uchun omon qolish darajasi Kanada va AQShga qaraganda deyarli ikki baravar, jigar saratoni uchun esa 1,5 baravar yuqori. *Koreya va Yaponiya dunyodagi rivojlangan saraton kasalligini muvaffaqiyatli davolaydigan va besh yillik omon qolish darajasi eng yuqori bo'lgan ikki davlatdir.*

Bugungi kunda Janubiy Koreyada tibbiy turizmning beshta sohasi ustuvor hisoblanadi: *diagnostika* (bir necha soat ichida, kasalxonadan chiqmasdan, 90 tagacha tekshiruvdan o'tib, shu kunning o'zidayoq natija olishingiz mumkin), *plastik jarrohlik, stomatologiya, dermatovenereologiya va an'anaviy sharq tabobati*. Eng yangi texnologiyalar (masalan, Da Vinchi apparati, gammanoj, MRT, KT, so'nggi modifikatsiyadagi PET) sizga tez va aniq tashxis qo'yish, noyob operatsiyalarni bajarish, saraton kasalligidan yuqori omon qolish ko'rsatkichlariga va eng yuqori malakaga erishishga imkon beradi. tibbiyot xodimlari, navbatlarning yo'qligi va nafis reabilitatsiya davrining o'ziga xos xususiyatlari Klinikalarning ichki qismi davolanish jarayonini dam olish va dam olish davri bilan taqqoslaydi.

Barcha chet ellik bemorlarning asosiy qismi Seul klinikasi Yonsei Severance Hospital tomonidan qabul qilinadi. Shuningdek, Samsung tibbiyot markazlari (Seul), CheongShim xalqaro tibbiyot markazi (Kyongi viloyati) va poytaxtning "Asan" tibbiyot markazi ham mashhur. Umuman olganda, ixtisoslashtirilgan markazlar tibbiy turistlarning 43 foizini tashkil etdi, 20 foizi ko'p tarmoqli shifoxonalarni afzal ko'rdi, 23 foizi universitet klinikalariga murojaat qildi.

Koreya va BAA sog'liqni saqlash sohasida hamkorlikni kuchaytirish bo'yicha kelishuv imzoladilar, unga ko'ra Koreya BAAda o'z tibbiy xizmatlarini reklama qilishi mumkin, bu yerda taxminan 8,500 bemor har yili chet elga tibbiy sayohatlarga taxminan 2 milliard AQSh dollari sarflaydi. Koreya Dubay va Abu-Dabida ham o'z shifoxonalarini ochgan.

Janubiy Koreya hukumati *kosmetik jarrohlikni qo'llab-quvvatlaydi*, chunki u jalb qilgan sayyohlarning aksariyati mamlakatda oddiy dam oluvchilarga qaraganda ko'proq pul qoldirishadi. Hozirda Janubiy

Koreya kirish turizmini rivojlantirish maqsadida barcha tibbiy xizmatlar turlarini kengaytirishni rejalashtirmoqda. Oltita mahalliy ma'muriy markaz tibbiy turizmni rivojlantirish uchun Sog'liqni saqlash vazirligidan 1,8 million AQSh dollari miqdorida subsidiyalar oldi. Kyongi provinsiyasi *laparoskopiya* sohasiga, Jeju onkologiyaga, Tegu implantatsiya va sochni davolashga, janubiy Jeollanamdo provinsiyasi artrozni davolashga, shimoliy Jeollanamdo provinsiyasi robotlash-tirilgan jarrohlik sohasiga, Tejonga sarmoya kiritmoqda. Jeju orolida ekologik toza saraton kasalligini davolash muassasasi tashkil etilgan va Daejondagi ba'zi kasalxonalar faqat chet elliklar uchun shoshilinch tibbiy yordam ko'rsatish muassasalarini tashkil qilgan. Seul tumanlaridan biri Gangnam Yaponiya va Xitoydan kelgan sayyohlarga xizmat ko'rsatishning asosiy markazi hisoblanadi. Hududda 430 ga yaqin go'zallik klinikalari mavjud bo'lib, *ularda har yili xorijiy mijozlar soni 20% dan oshgan*. Ularning aksariyati mashhur qo'shiqchi yoki aktyor kabi ko'rinishni maqsad qilgan. Gangnam markazida klinikalarga chet ellik mijozlar bilan muloqot qilishda yordam beradigan 47 ta maxsus koordinator mavjud, ularning aksariyati xitoy, yapon, ingliz va boshqa tillarni yaxshi biladigan xodimlarni yollagan.

Koreyada *plastik jarrohlik va dermatologiya* haqiqiy yuksalishni boshdan kechirmoqda. Qo'shni Osiyo mamlakatlari – Xitoy, Tayvan, Gonkong, Singapur va Yaponiyadan kelgan ayol sayyohlar Koreyada “go'zallik hududlari” deb nomlanuvchi Meondong va Gangnam kabi yo'nalishlarga koreys san'ati va shoularida ko'rgan aktyorlarning go'zalligidan ilhomlanib sayohat qilmoqdalar. Pusan va Incheonda ham ushbu yo'nalishda faoliyat yurituvchi “kichik go'zallik hududlari”ga ko'plab xorijiy sayyohlar tashrif buyurishadi. Bundan tashqari, muhim ahamiyatga ega bo'lgan 2012-yildan boshlab, barcha chet elliklar tibbiy xatolardan sug'urtalangan.

Tibbiyot turizmi inson salomatligi bilan sezilarli darajada bog'liq bo'lganligi sababli ushbu turdagi turizm xavfsizligini soha ishtirokchilarining qat'iy nazorati orqali ta'minlash masalalari muhim o'rin tutadi, shu bilan birga Koreya Milliy Turizm Tashkiloti kabi tashkilotlar orqali marketing faoliyatini kuchaytirish. Shuningdek, tibbiy turizmni sifatli amalga oshirish uchun Sog'liqni saqlash va aholiga xizmat ko'rsatish vazirligi, Koreya Milliy turizm tashkiloti, Koreya xalqaro savdo assotsiatsiyasi va Tashqi ishlar vazirligining sa'y-harakatlari birlashtirildi. Ularning ko'magida tibbiyot hamjamiyati

dunyodagi deyarli barcha xalqaro konferensiyalar va kongresslarda ishtirok etib, erishgan yutuqlari va xizmatlarini keng yoritmoqda.

Shunday qilib, Koreyaning tibbiy turizm uchun jozibadorligi quyidagi omillar bilan belgilanadi: davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi, tibbiy va axborot texnologiyalarining yuqori darajasi, yuqori darajadagi mutaxassislar, diagnostika tezligi va aniqligi, tibbiy xizmatlar sifatini doimiy nazorat qilish tizimi, samimiy xizmat va mehmondo'stlik, tibbiy bo'lmagan xizmatlarni tashkil etishning yuqori sifati va Yevropa mamlakatlari va AQShga nisbatan arzon narxlar.

Ishbilarmonlik turizmi - turizmning ushbu turi Koreya ixtisoslashgan turizmning eng rivojlangan turlaridan biridir, chunki sanoatning ushbu turini alohida ajratib turadigan mamlakatlar ko'p emas. Janubiy Koreya *MICE* tadbirlarini (Uchrashuvlar – Rag'bat – Konferensiyalar – Voqealar) o'tkazish bo'yicha yetakchi hisoblanadi. *MICE* - bu kompaniya xodimlari, hamkorlari va mijozlarini rivojlantirish, rag'batlantirish, o'qitish, shuningdek, kompaniya, uning qadriyatlari, falsafasi va imkoniyatlarini ichki va tashqi iste'molchilarga taqdim etishga qaratilgan tadbirlar. Osiyoda o'tkazilgan xalqaro anjumanlar soni bo'yicha Koreya poytaxti Seul 3-o'rinda, yana bir yirik shahar Pusan 6-o'rinda.

Ayni paytda Koreya Respublikasi o'ziga xos infratuzilmaga ega bo'lib, u yirik xalqaro tadbirlarni o'tkazish uchun mashhur manzil bo'lishga imkon beradi. Sakkizta eng yirik ko'rgazma markazlari mavjud, ular orasida 2015-yilda ochilgan dunyodagi eng yirik konferensiya markazlaridan biri Korail Convention Center. Eslatib o'tamiz, *MICE* turizmi Koreya hukumati tomonidan rasman mamlakat iqtisodiyotini davlat rivojlanishining 17 ta harakatlantiruvchi omili qatoriga kiritilgan.

Tog'-chang'i turizmi - turizmning ushbu turini Koreya turizm sanoatining uchinchi muhim sektori deb hisoblash mumkin. Janubiy Koreya 2018-yili Pxyonchxanda bo'lib o'tadigan qishki Olimpiya o'yinlariga mezbonlik qilish huquqini qo'lga kiritgani bejiz emas. Koreyada jahon darajasidagi 13 ta chang'i kurortlari mavjud. Barcha kurort hududlarida siz har qanday o'lchamdagi chang'i jihozlarini ijaraga olishingiz mumkin. Mamlakatda, shuningdek, boshlang'ichdan yuqori darajagacha va tungi chang'i sporti yo'llari mavjud. Bular birinchi navbatda, poytaxt Seul yaqinidagi kurortlar: Chisan Forest kurorti, Yangzhi Pine kurorti, Chang'i vodiysi, Kongjiam kurorti.

Koreyadagi chang'i kurortlari asosan qishi ayniqsa qorli bo'lgan Gangvon provinsiyasida to'plangan. Koreyaning barcha viloyatlari ichida qish eng erta keladi, baland va past tog'lar ko'p, chang'i va snoubordda uchish uchun barcha zarur sharoitlar mavjud. Bu yerda chang'i mavsumi ham eng erta boshlanadi va mamlakatning boshqa mintaqalariga qaraganda uzoqroq davom etadi. Gangvon provinsiyasida sakkizta tog'-chang'i kurorti mavjud: Yeonpyong kurorti; Tamen Vivaldi Park kurorti; Feniks Park kurorti; Sonu Resort; Hayvon kurorti; "Elician Kancheon"; Eman vodiysi qor bog'i; "O2" kurorti Koreyaning markaziy qismidagi "Muzhu" tog'-chang'i kurorti Milliy bog' hududida joylashgan.

Tog'-chang'i kurortlari – bu qoida tariqasida, toza havo va ajoyib tabiatga ega bo'lgan hududlarda joylashgan yil davomida dam olish markazlari bo'lib, ularda qulay yashash uchun barcha qulayliklar va tunash joylari mavjud. Ular mahalliy sayyohlar orasida ham, ayniqsa, so'nggi yillarda o'sib borayotgan kirish turizmi orasida katta talabga ega.

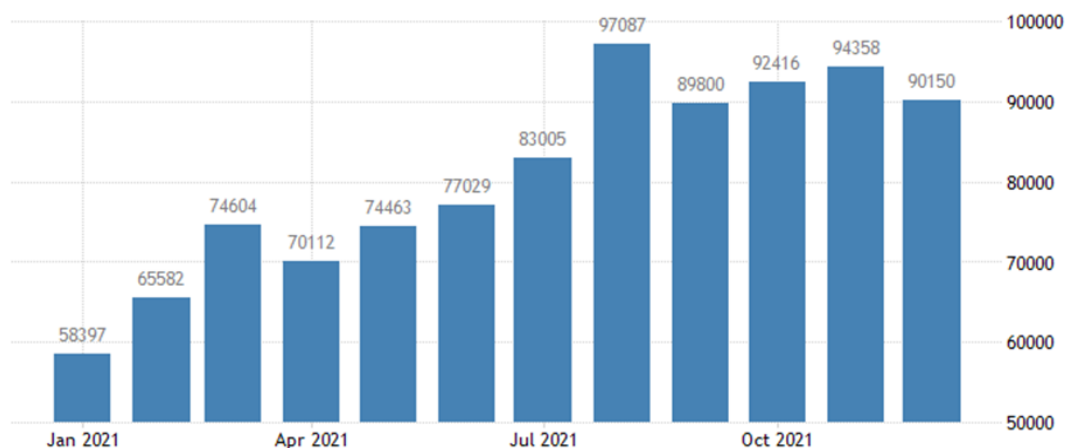
Koreyada, Seuldan bir soatlik masofada joylashgan Bucheon shahrida, Osiyoda uchinchi yirik, yopiq chang'i kurorti **Tiger World** ochilgan. Bu yerda o'ta zamonaviy uskunalar yordamida tog' yonbag'irlari kuniga to'rt marta sun'iy qor bilan qoplangan. Bino ichida, xuddi fransuz Alp tog'larida bo'lgani kabi, toza sovuq havo ishlab chiqariladi. Chang'i zonasidan tashqari, Tiger World Resort mashhur Zebra slayd va to'liqlik hovuzga ega Koreyaning eng katta akvaparkiga mezbonlik qiladi. Golf maydoni, fitnes markazi, spa va restoran - bu "ko'ngilochar"larning har biri majmuada o'z maydoniga ega.

Turizm tizimining ushbu uchta yetakchi sektoridan tashqari, Janubiy Koreyada turizmning boshqa turlari – plyajdagi dam olish, *ta'lim turizmi va ta'lim xizmatlari eksportiga* asoslangan turizmning yangi turi (kadrlar tayyorlash va talabalar almashinuvi) kam rivojlangan. Janubiy Koreyada Ta'lim va inson resurslari vazirligi tomonidan tashkil etilgan "Koreyada o'qish" maxsus keng ko'lamli loyihasi ishlab chiqildi. Uning maqsadi Koreyada ta'lim olish uchun chet ellik talabalar sonini ko'paytirishdir. Ushbu loyiha davomida Koreya hukumati chet ellik talabalarning qiziqishini oshirish uchun har yili davlat stipendiyalari sonini oshirishni rejalashtirmoqda.

Ta'lim nafaqat biznes turi sifatida, balki butun dunyodan iqtidorli yoshlarni mamlakat iqtisodiyotiga jalb qilish usuli sifatida qaraladi

(AQShdan farqli o'laroq, ular ko'proq tayyor mutaxassislarga tayanadi). Turizmning keyingi turi Seulda paydo bo'lgan va butun dunyo bo'ylab hitga aylangan pop madaniyati, aniqrog'i Gangnam korporativ uslubi bilan bog'liq. Uning asoschisi, mahalliy repper Psy o'zining YouTube videosi orqali 620 milliondan ortiq tomosha (prosmotr) qilinishiga erishdi va bu barcha davrlarning ikkinchi eng mashhur videosiga aylandi. 1990-yillarning oxiridan 2000-yillarning boshigacha bo'lgan iqtisodiy tanazzul davrini hisobga olmaganda, boshqa mamlakatlarga sayohat qiluvchi fuqarolarning ko'pligi sababli Janubiy Koreyaning turizmdan tushgan daromadlari past bo'lgan. 2018-yilda Janubiy Koreya turizm xarajatlari bo'yicha jahon reytingida 7-o'rinni egalladi – 35,1 milliard dollar. Janubiy Koreya Osiyo-Tinch okeani mintaqasidagi eng yirik va istiqbolli sayyohlik bozorlaridan biridir. 5-rasmdan ko'rinib turibdiki. 2021-yilning o'zida 2021-yilning yanvariga nisbatan kelgan sayyohlar soni 4200 dan ortiq kishiga, daromadlari esa 186 ming dollarga oshgan.

Shunday qilib, Koreya Respublikasi iqtisodiyotida turizm industriyasi faoliyatini tahlil qilish mamlakatimizda ushbu sohada bunday yuqori rivojlanish ko'rsatkichlariga erishishning asosiy omillarini aniqlash imkonini beradi:

Bog'liqlik	Oxirgi ko'rsatkich	Oldingi ko'rsatkich	Birlik	Malumot vaqti
Turistlarning kelishi	90150.00	94358.00		Dek 2021
Turizm daromadlari	835600.00	1021300.00	AQSH dollari, million	Dek 2021

5-rasm. Turistlar soni va ulardan daromadlar, 2021 yil
Manbaa: TradingEconomics.com Korea Tourism Organization

1. Turizm sohasini davlat tomonidan ham moliyaviy, ham tashkiliy jihatdan yuqori darajada qo‘llab-quvvatlash.
2. Koreya turizm turlarini aniq joylashtirgan holda sanoatning jahon bozorida yuqori xalqaro raqobatbardoshligini ta’minladi.
3. Transport infratuzilmasining yuqori darajada rivojlanganligi. Koreya mamlakat ichida arzon transport xarajatlarini ta'minlab, ko‘plab imtiyozlar, shu jumladan chet ellik sayyohlar uchun ham taqdim etdi.
4. Xalqaro turizm rivojlanishining asosi ommaviy ichki turizmning rivojlanishi edi.
5. Mamlakatda qoladigan turistlar uchun xavfsizlikning yuqori darajasi.
6. Mamlakatning xalqaro turizm tashkilotlaridagi faol pozitsiyasi.
7. Janubiy Koreya sayyohlarni jalb qilish uchun barcha marketing vositalaridan 100% foydalandi - tadbirlar marketingi va sayyohlar uchun chegirmalardan tortib, kichik biznes uchun barcha turdagi imtiyozlarga.

III BOB. SINGAPURDA TURIZM RIVOJLANISHINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

1. Singapurning turizm salohiyati

Turizm sohasi jahon iqtisodiyotining murakkab va majmuaviy sohalaridan biri bo‘lib, u butun jahon xo‘jaligiga sezilarli ta‘sir o‘tkazadi. Ushbu sohaning rivojlanishi iqtisodiy taraqqiyotning yuqori o‘sish darajasiga va xalq turmush farovonligining oshishiga olib keladi.

Turizm sohasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, barcha xizmatlar iste‘molchilariga, ham maishiy xo‘jaliklarga, ham davlat organlariga, ham faoliyati muayyan me‘yoriy-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadigan turizm sohasidagi firmalarga ta‘sir ko‘rsatadigan murakkab jarayondir. Turizm sanoatida raqamli texnologiyalarni kundalik hayotga joriy etish va yangi kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish ushbu jarayonlarni chuqur o‘rganish va tushunish zarurligini dolzarblashtiradigan muammoli maydonni tashkil qiladi. Zamonaviy sharoitda turistik xizmatlar iste‘molchilarining xulq-atvori doimiy ravishda o‘zgarib bormoqda, ehtiyojlari o‘sib bormoqda, tobora ko‘proq dolzarb ma‘lumotlar talab qilinadi; hukumat va korxonalar, o‘z navbatida, yangi marketing kanallarini yaratishga, biznes jarayonlarini avtomatlashtirishga va ekotizimlarni shakllantirishga majbur.

Turizm industriyasi davlat iqtisodiyotini rivojlantirishning asosiy tarmoqlaridan biri bo‘lib, u yuqori raqobatbardosh va shu bilan birga ma‘lumotlarga boy bo‘lib, iste‘molchilarning xulq-atvoridagi o‘zgarishlarga zudlik bilan javob berishni nazarda tutadi. Bu, ayniqsa, turizm xizmatlarini ilgari surish uchun to‘g‘ri keladi, chunki u marketing strategiyasi muvaffaqiyatining asosiy omili bo‘lgan ommaviy raqamlashtirish davrida iste‘molchilarning e‘tiborini jalb qilmoqda. Bugungi kunga kelib, turizm sanoati raqamli texnologiyalarni joriy etishga to‘liq e‘tibor qaratildi, aksariyat biznes jarayonlar raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning yangi paradigmasiga muvofiq qayta qurildi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida axborot-kommunikatsiya muhiti, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari va platformalariga yangi talablar shakllantirilmoqda.

Yagona axborot makonini shakllantirish jamiyatning davlatning ijtimoiy-iqtisodiy sohalariga yo'naltirilgan sifatli va aniq axborot olishga bo'lgan talablarini hisobga olgan holda amalga oshirilmoqda. Turizm industriyasini axborot bilan ta'minlash turizm faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlar bazasi va uni qayta ishlashga mo'ljallangan, tarmoqning samarali faoliyatini ta'minlaydigan ixtisoslashtirilgan axborot texnologiyalarining yig'indisidir. Raqamlashtirish vositalaridan foydalanish mijozga real vaqt rejimida turistik korxona va mehmonxonani mustaqil tanlash, turistik mahsulot haqida kerakli ma'lumotlarni topish, xizmatlar narxlarini solishtirish va xarid qilish imkoniyatini beradi. Xizmatlardan foydalanish kechayu kunduz bo'lishi muhimdir.

Turizm industriyasiga raqamli texnologiyalarni joriy etish tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish hamda raqamli xizmatlar va platformalardan foydalanuvchilarning xabardorligini oshirish orqali turizm mahsulotining barcha tarkibiy qismlariga ta'sir etmoqda. Turizm sanoatining raqamli ekotizimi ochiq axborot texnologiyalari infratuzilmasi bo'lib, iste'mol, muvofiqlashtirish va biznes sektorlari o'rtasidagi hamkorlik uchun asos bo'ladi. Raqamli iqtisodiyotning har qanday tarmog'i kabi turizm sanoati ham bilim iqtisodiyotiga asoslanadi.

21-asrning boshi zamonaviy iqtisodiyotda raqamlashtirish jarayonlarini faol amalga oshirish bilan belgilandi. Global raqamlashtirish jarayonlari tabiatan transkontinental va transsektoraldir. Yagona axborot makonini shakllantirish nuqtai nazaridan, elektron tijorat faoliyati va turizmda foydalanish xususiyatlarini o'rganish muhim vazifa hisoblanadi.

Har doim o'zgarib borayotgan global jamiyatda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (keyingi o'rinlarda AKT deb yuritiladi) evolyutsiyasi iqtisodiy rivojlanishning asosiy omili hisoblanadi. Ushbu evolyutsiya, ayniqsa, uning raqobatbardoshligini oshirish nuqtai nazaridan yangi rivojlanish istiqbollarini taklif qiluvchi global turizm sanoatiga tubdan aylandi. Xususan, turizm industriyasi uchun internet taklif etilayotgan mahsulot va xizmatlar haqidagi ma'lumotlarni maksimal darajada tarqatishga katta hissa qo'shadi va yangi imkoniyatlar ochadi. Bu, o'z navbatida, elektron turizm sohasidagi salohiyatni tizimli baholash, uni rivojlantirish qonuniyatlari va tendensiyalarini aniqlash zarurligini belgilaydi. Axborot jamiyati

taraqqiyotiga intilayotgan mamlakatlarda hozirgi vaqtda elektron turizm tushunchasini tushunish va turizm xizmatlari sohasida AKTni joriy etish zarurati mavjud. Shuni ham ta'kidlash kerakki, sayohatchilarning elektron vizalar va elektron chiptalar kabi yangiliklarga bo'lgan ishonchi oxirgi paytlarda oshgan. Bu tegishli talabni belgilaydi va elektron turizmning jadal rivojlanishi haqida gapirish imkonini beradi.

Veb-saytlarda sifatli taqdimot qilish imkoniyatlari to'g'risida bilimning yetishmasligi, ijtimoiy tarmoqlarga nisbatan passiv munosabat va ushbu taqdimotni baholash metodologiyasini bilmaslik zamonaviy biznes konsepsiyasini qabul qilishning sekinlashishiga olib keladi va taqdim etilgan imkoniyatlarni boy beradi.

Mavjud AKT vositalarini qo'llash darajasi pastligi turizmning iqtisodiy salohiyatidan to'liq foydalanilmasligiga olib kelishi mumkin. Axborot texnologiyalaridan foydalanmaslikni tushuntirish uchun odatda qo'llaniladigan mablag' yetishmasligi va texnik qobiliyatsizlik kabi umumiy bahonalar turizmda qabul qilinishi mumkin emas. Sayyohlar Internetda, xususan, ijtimoiy tarmoqlarda kompaniyalarning faol va sifatli mavjudligini ko'rishni kutishadi va bu barcha kompaniyalar strategiyasining bir qismi bo'lishi kerak. Shunday qilib, turizm kompaniyalarining AKTdan yetarli darajada foydalanmayotganligi sabablarini aniqlash zarur, deb hisoblanadi.

Turizmda AKTdan foydalanish bo'yicha eng ko'p asarlar xorijda nashr etilgan bo'lib, turizm sohasidagi elektron tijorat iqtisodiy aylanmaning salmoqli qismini tashkil etadi. Tahlilchilarning fikricha, AKT sayohat va turizm sohasida qo'llaniladigan bebaho biznes vositasidir. Internetni tijoratlashtirish turizm sanoatida veb-saytlarni qabul qilishga qaratilgan tadqiqotlar bilan boshlandi. Tez orada ushbu tadqiqotlar Internet xizmati turistik taklifni yaratishda kuchli marketing vositasiga aylanishi mumkinligini ko'rsatdi. Xususan, internet sayyohlar ma'lumot qidiradigan asosiy kanalga aylandi. Shu sababli, amaliyotchilar rasmiy veb-saytning muhimligini ta'kidlaydilar.

Barcha shubhasiz afzalliklarga qaramay, barcha mamlakatlarda yangi elektron turizm texnologiyalarini qo'llash darajasi yetarli darajada rivojlangan emas. Mehmonxonalar va restoranlarda qidiruvni faollashtirish uchun o'z veb-saytlari yaratilgan bo'lsa-da, ularda o'z biznesini yanada yaxshilash maqsadida mijozlar bilan interaktiv munosabatlarni saqlab qolish imkonini beruvchi ilovalar yo'q.

Ayrim tahlilchilarning fikricha, AKT imkoniyatlaridan yetarlicha foydalanilmayotganiga yangi texnologiyalar haqidagi cheklangan bilim va zaif texnik infratuzilma sabab bo'lishi mumkin. Raqobatning kuchayishi jahon elektron bozoriga kirishning muqarrar natijasidir va shuning uchun globallashuv jarayonini doimiy ravishda o'rganish, uning qoidalarini tahlil qilish va raqobatdosh ustunliklardan foydalangan holda turizmdagi globallashuv tendensiyalariga javob berish muhimdir. Olimlar va mutaxassislar uzoq vaqtdan beri veb-sayt imkoniyatlarini va ularning samaradorligini tahlil qilish va baholashga qiziqish bildirmoqda.

Veb-saytlardan foydalanishni baholash uchun birinchi modellardan biri 2001-yilda ishlab chiqilgan. U o'zgartirilgan va ispan kompaniyalari tomonidan veb-saytlar sifatini baholash, shuningdek, bank veb-saytlari miqdorini aniqlash uchun muvaffaqiyatli ishlatilgan.

Jahon tajribasiga asoslanib aytishimiz mumkinki, rivojlanayotgan va o'tish davrini boshdan kechirayotgan mamlakatlardagi turizm kompaniyalari bosqichma-bosqich rivojlanishi kerak:

- an'anaviy marketing usullaridan raqamli iqtisodiyotga mos fikrlash usullariga o'tish;
- elektron bozorda faoliyat muvaffaqiyatini o'lchash uchun oldindan belgilangan mezonlar bilan metodologiyalardan foydalanish;
- marketing menejerlari va xodimlarini elektron turizm xizmatlari va tegishli texnologiyalarning texnik xususiyatlari va murakkabligiga javob bera olishlarini o'rgatish;
- dunyoning yetakchi kompaniyalarining turizm sohasiga oid veb-saytlari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish.

Singapurda turizm rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.

Singapur - bu orol, daryo, shahar va shtat, bu yerda uchta madaniyat: xitoy, hind va arab. Singapur uzoq va boy tarixga ega. Orol birinchi bo'lib III-moddada qayd etilgan. Xitoy xabarlarida VII asrdan XIII asrgacha orol Srivijaya Buddist imperiyasining tasarrufida edi. Keyinchalik, uzoq vaqt davomida orol doimiy kuchga ega emas edi. Faqat 16-asrda bu yerda Malakka sultonligi tashkil topdi. Keyinchalik Singapur Buyuk Britaniya ta'siriga o'tdi va 1832-yilda uning mintaqadagi koloniyalarining ma'muriy markaziga aylandi. Orol, shuningdek, Yaponiyaning bosib olinishi va Malayziya tomonidan anneksiya qilinishidan ham omon qoldi. 1965-yilda Singapur mustaqil shahar-davlatga aylandi.

Bugungi kunda bu taraqqiyot maskani. Bu yerdagi futuristik binolar va inshootlar soni shunchaki jadvallardan tashqarida. Bu yerda qadimgi Osiyoning zamonaviyligi va an'analari hayratlanarli darajada uyg'unlashgan. Shtat poytaxti - Singapur. Rasmiy til: ingliz, malay, xitoy, tamil. Din: Buddizm, Islom, Xristianlik. Mamlakatning milliy valyutasi - Singapur dollari.

Singapurdagi turizm Singapurning eng yirik sanoatidir. 2013-yilda Singapurga 15,6 million xorijiy sayyoh tashrif buyurdi, bu mamlakat aholisidan taxminan 3 barobar ko'p. 2010-yilda turizmdan davlat g'aznasiga tushgan daromad qariyb 18,8 milliard dollarga yetdi. 2009-yildan beri o'sish 49% ni tashkil etdi.

Turizm mamlakat iqtisodiyotida muhim o'rin tutadi. Yakuniy mustaqillikka erishgandan so'ng, shahar faol rivojlana boshladi. Hokimiyat davlatning turizm salohiyatini o'z vaqtida tan oldi va tegishli infratuzilmaga sarmoya kiritdi. Shaharning o'zi allaqachon ochiq osmon ostidagi haqiqiy muzey. Shahar landshaftlari g'ayrioddiy zamonaviy binolar bilan hayratda qoldiradi. Ulardan eng mashhuri Marina Bay Sands mehmonxonasidir. Bu uchta 55 qavatli osmono'par binolar bo'lib, ular tepada gondol shaklidagi terasta bilan birlashtirilgan. Unda "Osmon bog'lari" va shaharning ajoyib panoramasini taqdim etadigan mashhur suzish havzasi joylashgan. Tiger Sky Townerning kuzatuv maydonchasidan 91 m balandlikdan va ulkan Ferris g'ildiragida 165 metr balandlikdan go'zal manzaralardan bahramand bo'lishingiz mumkin.

Singapurda bir nechta mamlakatlarga ajratilgan hududlar mavjud. Siz xitoy, hind, arab muhitini his qilishingiz mumkin.

Sentosa orolida Universal Studios ko'ngilochar parki, Skyline va Skyride treklari va arqon parki mavjud. Turli xil diqqatga sazovor joylar bolalarga ham, kattalarga ham yorqin his-tuyg'ularni beradi.

Singapur faqat shahar landshaftlari mavjud bo'lgan joy kabi ko'rinishi mumkin bo'lsa-da, bu holatdan uzoqdir. Mamlakatda dunyodagi eng yaxshilaridan biri bo'lgan hayvonot bog'i mavjud. Bu yerdagi hayvonlar tabiatdagi yashash sharoitlariga juda o'xshash sharoitlarda yashaydilar. Botanika bog'ida dunyoning turli burchaklaridagi o'simliklar va iqlim zonalarini tanishish mumkin. Akvariumda suv osti dunyosining go'zalligidan bahramand bo'lish va Jurong qushlar bog'ida 400 ga yaqin qush turlarini ko'rish mumkin. Tungi Safari va River Safari bog'larida hayajonli sarguzasht bilan

shugʻullanish mumkin. Bundan tashqari, koʻplab qiziqarli tadbirlar mavjud - muzeylarga tashrif buyurish, plyajda dam olish, xarid qilish, restoranlarga gastronomik sayohatlar va boshqalar.

Singapur oʻzining kichik oʻlchamlari tufayli koʻp mintaqalarga ega emas. Sentosa orolini ajratib koʻrsatish mumkin - sayyohlik hashamati va turli xil oʻyin-kulgilar konsentratsiyasi. Singapur shahrining oʻzi sivilizatsiya va tabiatning, zamonaviylik va qadimiylarning ajoyib uygʻunligi boʻlib, turli madaniyatlar, xalqlar va dinlarning jonli uygʻunligi bilan taʼminlangan. Orol ekvatorial iqlim zonasida joylashgan. Ob-havo deyarli oʻzgarmaydi. Bu yerda oʻrtacha havo harorati butun yil davomida +26 °C. Turistik fasllar mussonlarga bogʻliq. Noyabrdan yanvargacha boʻlgan davr Singapurga sayohat qilish uchun juda qulay emas. Bahor yurish va plyajda dam olish uchun, yoz esa shaharda oʻyin-kulgi uchun eng yaxshisidir.

Xalqaro toʻlov tizimlarining kartalari deyarli hamma joyda qabul qilinadi. Hatto ular bilan taksida ham toʻlash mumkin, ammo keyin sayohat narxiga komissiya qoʻshiladi. Ular bu yerda keng koʻlamli va rang-barang bayramlarni yaxshi koʻradilar.

Singapur Yangi yili oʻzining kostyumli kortejlari va shovqinli tadbirlari va “Ajdaho qayiqdari” festivali - bu yongʻindan nafas oluvchi kaltakesaklar shaklida bezatilgan ushbu turdagi suv transporti boʻyicha anʼanaviy musobaqadir. Hind Pongali - bu xalq tantanalari va milliy raqslar va musiqalar bilan Chettar Temple festivali bilan hosil bayramidir. Hindu Taypusam va Navratri anʼanaviy raqslar, musiqa va marosimlar bilan diniy tadbirlardir.

Gurmeler Singapur oziq-ovqat festivali, Jahon oziq-ovqat koʻrgazmasi, Yummy Food Expo va Mishel Guide Street festivallariga tashrif buyurishi mumkin. Moda sanoati muxlislari Singapur moda festivaliga tashrif buyurishlari kerak. Zargarlik ixlosmandlariga Singapur zargarlik festivali yoqadi. Poyga va hayajon muxlislari Formula 1 musobaqalari va tungi Formula 1dan xursand boʻlishadi.

Har bir mamlakat, umumeʼtirof etilgan qoidalaridan tashqari, oʻziga xos mahalliy xususiyatlarga ham ega. Singapur sayohat qilish uchun eng xavfsiz joylardan biri hisoblanadi. Shaharda koʻplab politsiyachilar bor. Sayyohlar koʻp boʻlgan joylarda siz hali ham ehtiyot boʻlishingiz kerak, chunki kichik oʻgʻirlik va firibgarliklar vaqti-vaqti bilan sodir boʻladi. Chap qoʻl “nopok” deb hisoblanadi, shuning uchun siz faqat oʻng qoʻlingiz bilan salomlashishingiz yoki

qo'lingizni silkitishingiz mumkin. Siz notanish odamlarga tegmasligingiz kerak, chunki bu jarima yoki hatto qamoq jazosiga olib kelishi mumkin bo'lgan bezorilik deb hisoblanishi mumkin. Ma'badlarga tashrif buyurganingizda, oyoq va qo'llaringizni yopadigan kiyimlarni tanlang. Masjid va hind ibodatxonalariga faqat oyoq kiyimingizni yechib kirishingiz mumkin. Buddist ibodatxonalarida Buddani suratga ololmaysiz.

Mamlakatda qat'iy xatti-harakatlar qoidolari mavjud. Ularni buzish jarima bilan jazolanadi. Ushbu faoliyat uchun belgilanmagan joylarda axlat tashlash, chekish, yo'lni noto'g'ri joyda kesib o'tish, yo'lda yoki jamoat joylarida ovqatlanish va ichish, xavfsizlik kamarini taqmasdan avtomobilda yurish taqiqlanadi.

1920-yillarda Garri Li (Li Kuan Yu) bolaligida Bedokdan bobosining kauchuk plantatsiyalariga ikki chaqirim yo'l bosib borish uchun bir soat kerak bo'ldi albatta, ot aravada.

O'tgan asrning 30-yillarida, u maktab o'quvchisi bo'lganida va bola payshanba va juma kunlarini intiqlik bilan kutar edi, o'shanda kemalar Angliyadan Singapur portiga jurnal olib kelishgan. Bugungi kunda xatlar samolyotda dunyoning istalgan nuqtasidan bir necha soat ichida yetkaziladi. Ammo havo pochtasidan kam odam foydalanadi. Bugungi kunda odamlar bir-biri bilan yorug'lik tezligida muloqot qilishadi. Internet va mobil aloqa dunyoni o'zgartirdi. Ammo hozir, insoniyat virusli infeksiya xavfiga duch kelganda, innovatsion texnologiyalarning alohida o'rni oshdi va ularning ijtimoiy taraqqiyotga ta'siri sezilarli darajada o'zgardi.

Singapur jahon hamjamiyatida Tomas Raffles savdo shahobchasi uchun erkin savdo rejimini e'lon qilgan kundan boshlab va bugungi kungacha mustaqil Singapur Respublikasi pul-moliya sohasida vositachilik funksiyalarini bajarishda davom etib kelgan. Aynan vositachining roli mamlakatni jiddiy inqirozli jarayonlardan saqlab qolishga yordam beradi. Kelajakni bashorat qilish uchun o'tmishni bilish kerak.

Orolga Angliya Ost-Hind kompaniyasining otryadi qo'nganida 120 nafar baliqchi yashagan. Britaniyaliklarning harakatlari Tomas Stamford Raffles tomonidan ishlab chiqilgan rejaning bajarilishiga bo'ysundirildi. Reja o'rmon bilan qoplangan va deyarli hech kim yashamaydigan orolni Hindistondan Xitoyga savdo yo'lidagi markazga aylantirishni o'z ichiga olgan. Jahon savdosining kengayishi bilan orol

tobora gullab-yashnab, vositachi reeksport markazi bo'lib xizmat qildi. U o'zining tez iqtisodiy gullab-yashnashi uchun nafaqat qulay geografik joylashuvi, balki mustamlakachilar tomonidan bosib olingandan beri olib borilgan erkin savdo siyosati bilan bog'liq edi. Singapurning strategik va iqtisodiy ahamiyatining oshishi uning aholisining ko'payishi bilan birga bo'ldi. 1960-yillarning boshlarigacha iqtisodiyotning asosini vositachilik savdosi tashkil etdi. 1960-yillarning boshidan iqtisodiy strategiya amalga oshirildi, uning maqsadi ishsizlikni bartaraf etishga va moliyaviy resurslarni to'ldirishga qodir bo'lgan iqtisodiy faoliyatni aniqlash edi, uning qisqarishi reeksport savdosidan tushadigan daromadlarning kamayishi bilan bog'liq edi. Sanoatlashtirish shunday iqtisodiy faoliyat edi. U davlat nazorati ostida xorijiy va mahalliy xususiy kapitalni jalb qilish orqali amalga oshirildi. Davlatning faol roli nafaqat moliyaviy resurslarni taqsimlashni, balki byudjet ijrosida qat'iy intizomni ham nazarda tutgan. Biroq, sanoatlashtirishning rivojlanishi ichki bozorning torligi va 1970-yillarning o'rtalariga kelib duch keldi. Ko'p mehnat talab qiladigan tarmoqlarni rivojlantirish rejasi qayta ko'rib chiqildi. Import o'rnini bosuvchi tarmoqlarni emas, balki eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishni rivojlantirish zarur edi, bu esa sanoatni modernizatsiya qilish va yuqori texnologiyali tarmoqlarga o'tishni taqozo etdi. Binobarin, 1970-yillarning boshlarida hukumat ishsizlikni bartaraf etish asosiy vazifa emas edi. Allaqachon boshqargan, lekin malakali kadrlar tayyorlash. Mamlakat mustaqil rivojlanishining dastlabki yigirma yilligida jamg'arish darajasi sezilarli darajada oshib, 1960-yilda yalpi ichki mahsulotning atigi 7,9 foizini tashkil etgan bo'lsa, 1984-yilga kelib YaIMning 41,6 foizini tashkil etdi.

Sanoatlashtirishni davlat tomonidan tartibga solish iqtisodiyotni rivojlantirish vektorini, uni bilim talab qiladigan va yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarni rivojlantirish orqali modernizatsiya qilishni belgilab berdi, bu esa iqtisodiyotni tarkibiy o'zgartirish va mamlakatda ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan yangi tashqi iqtisodiy strategiyani ishlab chiqishga olib keldi.

Singapurda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari 1980-yillarning o'rtalarida rivojlana boshladi. O'quvchilarni texnikumlarda o'qishni davom ettirishga tayyorlash maqsadida boshlang'ich ta'lim tizimlari modernizatsiya qilindi va maktab o'quv dasturlari qayta tuzildi.

Axborot texnologiyalari sohasidagi ilm-fanning poydevorida davlat innovatsion tizimini qurish amalga oshirildi. Barcha mamlakatlarda qabul qilingan terminologiyaga ko'ra, innovatsiya deganda odatda o'ziga xos innovatsiyalar, jumladan, ishlab chiqarish va texnologik jarayonlarni takomillashtirishga asoslangan bilimlarning yangi "mahsulotlari" tushuniladi. "Yangi bilimlar"ni takomillashtirish innovatsion modelning mohiyati bo'lib, unga ko'ra davlatning iqtisodiy rivojlanishi sodir bo'ladi. Bunday modelni amalga oshirish fan va moliya institutlarining o'zaro hamkorligi natijasidir. Singapur innovatsion modelining o'ziga xosligi shundaki, bunday o'zaro ta'sir ushbu jarayonlarni davlat tomonidan tartibga solish orqali ta'minlangan. Davlat byudjeti iqtisodiyotning innovatsion sektorini, jumladan, ilmiy tadqiqotlar, infratuzilmani rivojlantirish, ilg'or markazlarni, olimlar va tadbirkorlar ishlanmalarini qo'llab-quvvatlashni moliyalashtirishning asosiy manbai hisoblanadi.

1981-yilda Milliy texnologiya instituti ochildi va Milliy kompyuterlashtirish davlat qo'mitasi tuzildi, uning vazifalariga alohida sanoat - axborot texnologiyalarini (IT) rivojlantirish bo'yicha davlat rejalarini amalga oshirish kiradi.

Milliy kompyuter kengashi 1981-yil sentyabr oyida yangi davlat organi sifatida tashkil etilgan bo'lib, uning faoliyati mamlakat iqtisodiyotini kompyuterlashtirish, xizmatlarni axborotlashtirish, kompyuter texnologiyalari sohasida o'quv va amaliy faoliyatni muvofiqlashtirish, kompyuterni rivojlantirishga qaratilgan sanoat. 1999-yilda mazkur bo'lim Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish boshqarmasiga aylantirildi. Axborot texnologiyalari sanoatini rivojlantirish dasturi 1980-yillarning boshida ishlab chiqila boshlandi.

Bunda, birinchi navbatda, davlat faoliyatini to'liq kompyuterlashtirish, shuningdek, aholining barcha qatlamlarining texnik bilim darajasini oshirish nazarda tutilgan edi. Dastur amalga oshirilgandan so'ng, 1986-yilda Singapur hukumati Milliy texnologiya rejasini ishlab chiqdi. Statistik hisobotlar to'liq elektron formatga o'tkazildi, davlat muassasalari IDNET tarmog'iga birlashtirildi. Mamlakatni texnologik yangilash milliy rejasiga muvofiq 2 milliard dollar miqdorida ilmiy-tadqiqot va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirishni rag'batlantirish jamg'armasi tashkil etilib, ushbu maqsadlar uchun grantlar va soliq imtiyozlari ajratildi; Iqtisodiyotning xususiy sektorida ilmiy tadqiqot

ishlarini yaxshiroq tashkil etish uchun infratuzilmani shakllantirish, shuningdek, kadrlar tayyorlash, ixtisoslashtirilgan institut va markazlarni tashkil etish va ularni moliyaviy ta'minlash boshlandi. Davlat taraqqiyot strategiyasi iqtisodiyotning innovatsion va moslashuvchan tuzilmasini barpo etishga qaratilgan bo'lib, uning barcha spektrini – o'rta ta'lim muassasalari dasturidan tortib, korxonalarni texnologik modernizatsiya qilishgacha bo'lgan yo'nalishni qamrab oldi.

Singapur o'zining iqtisodiy rivojlanishida, yuqorida ta'kidlanganidek, sanoatni modernizatsiya qilishning bir necha bosqichlarini bosib o'tdi: ko'p mehnat talab qiladigan sanoatga e'tibor qaratishdan innovatsion tarmoqlarning ustuvorligini va xizmat ko'rsatish sohasining ustunligini belgilashgacha. Respublikani sanoatlashtirishning o'ziga xos xususiyati shundaki, sanoat markazlarini rivojlantirish g'amxo'rligi hech qachon butunlay xususiy kapitalga ishonib topshirilmagan, u o'z mohiyatiga ko'ra qisqa muddatli foyda olishga qaratilgan va bu sanoatni tizimli modernizatsiya qilish maqsadlariga to'g'ri kelmaydi. Bu esa innovatsiyalarga asoslangan iqtisodiyot sharoitida kelgusi o'n yilliklarda YaIM o'sishiga ishonish imkonini beradi. Singapur tanlagan sanoatlashtirish yo'nalishi bir-birini to'ldiruvchi tarmoqlarni shakllantirishni o'z ichiga oldi. Mamlakatni o'zining sanoat bazasi bilan ta'minlashning o'ziga xosligi shundaki, davlat uning poydevorini moliyalashtirishda faol ishtirok etdi, iqtisodiy rag'batlantirish va tartibga solish vositalaridan foydalangan, shu bilan birga ustav kapitalida o'z hissasini saqlab qolgan.

Iqtisodiy rivojlanish boshqarmasi tomonidan sanoat tuzilmasini rejalashtirish, infratuzilmani (qimmatbaho kapital talab qiluvchi transport va aloqa korxonalari, port va yo'llar, elektr stansiyalari, suv quvurlari) yaratish, malakali kadrlar tayyorlash tizimi ishlab chiqilgan. Malakalar taqchilligini bartaraf etish uchun Singapur ta'limga sarflanadigan xarajatlarni 1980-yildagi YaIMning 2,8 foizidan 1995-yilda 4,1 foizga va 2019-yilda 5,7 foizga oshirdi.

Yigirma birinchi asrning boshlariga kelib, Singapur dunyodagi eng rivojlangan axborot texnologiyalari infratuzilmalaridan biriga ega edi. Ammo hukumat kengroq istiqbollarni nazarda tutgan - mamlakatni global axborot texnologiyalari markaziga aylantirish. Ushbu g'oyani amalga oshirish Savdoni rivojlantirish kengashi va Iqtisodiy rivojlanish kengashiga yuklatildi. "Tarqoqlik konsepsiyasi" ga ko'ra, ya'ni yangi texnologiyalarni jalb qilish va tadbirkorlikning yangi yo'nalishlarini

rivojlantirish uchun turli sanoat hududlarida korxonalarni joylashtirish, davlat biznesga yordam beradi. Davlat sanoat birlashmalari, palatalar yoki uyushmalar, kasaba uyushmalari tashkilotlari yoki xodimlarning manfaatlarini himoya qiluvchi boshqa birlashmalar, moliyaviy jamoalar va xorijiy va Singapurning xususiy bank tuzilmalarini ifodalovchi xususiy kapital vakillarining ishini muvofiqlashtiradi.

Singapurning axborot texnologiyalari qonunchiligi ingliz jamoat huquqiga asoslanadi. Davlat barcha jarayonlarning asosiy tartibga soluvchisi sifatida innovatsion va ilmiy-texnikaviy siyosatni olib boradi, iqtisodiy jarayonlarni, buyurtmalar va shartnomalarni optimallashtirish bo'yicha o'zining maqsadli dasturlari, balanslari va modellarini amalga oshiradi. Iqtisodiy rag'batlantirish va tutqichlarning butun tizimi mavjud (moliyalash sxemalari, soliq imtiyozlari, qarz mablag'larini olishda kafolatlar berish va boshqalar).

Singapur innovatsion modeli deyarli noldan yaratilgan va bir necha bosqichlardan o'tgan. Muayyan qarorlar quyidagi tartibda qabul qilindi: birinchi navbatda, institutlar yaratildi, keyin esa ularning faoliyat yuritishi uchun sharoitlar yaratildi (odatda buning aksi bo'ladi). Masalan, 1980-yilda Singapurda ilmiy parkning ochilishi mamlakatda yetuk iqtisodiy va qonunchilik shart-sharoitlari yo'qligi sababli kutilgan natijalarni bermadi: bu vaqtga kelib tizimning o'zi va uning innovatsiyalar bilan shug'ullanuvchi tashkilotlari hali mustahkamlanmagan edi. Ammo Texnologiya, fan va tadqiqotlar agentligining faoliyati innovatsiyalarni ishlab chiqish va ularni amalga oshirishning aniq tizimlarini muvaffaqiyatli sinovdan o'tkazgandan so'ng ta'sirchan amaliy natijalarga olib keldi. Singapur Davlat innovatsion tizimining (GIS) barcha institutlari aniq qonunchilik bazasiga asoslangan holda faoliyat yuritadi, buni ushbu tizim rivojlanishining "tarixiy kesimida" ko'rish mumkin. Tizimni yagona markaz – davlat organi boshqaradi. Keyinchalik, boshqaruv funksiyalari Innovatsiyalar va tadbirkorlik sohasidagi tadqiqotlar bo'yicha kengashga o'tkaziladi va ta'lim, sanoat va savdo vazirliklariga, axborot va mudofaa vazirliklariga topshiriladi.

Boshqarma va idoralarda, o'quv va ilmiy muassasalarda, maxsus qo'mitalarda qo'mondonlik funksiyalarining tarmoqlanishi davom etmoqda. GISda shuningdek, tadbirkorlik rivojlanishini rag'batlantirish, kichik biznesni qo'llab-quvvatlash va ayrim tarmoqlarda ilmiy tadqiqotlarni tashkil etishni o'z ichiga olgan turli agentliklar mavjud.

Singapur innovatsion iqtisodiyotini rivojlantirish bo'yicha qarorlar, birinchi navbatda, 2006-yilda tashkil etilgan Innovatsiyalar va korxonalar tadqiqot kengashi tomonidan qabul qilinadi. Kengash raisi Singapur Bosh vaziri hisoblanadi.

2008-yilda Milliy ilmiy-tadqiqot fondi rahbarligida ishlab chiqilgan Innovatsiyalar, ilmiy tadqiqotlar va tadbirkorlikni rivojlantirish Davlat dasturi qabul qilindi. Keyinchalik, undan fanning ma'lum sohalari yoki mamlakat iqtisodiyoti uchun rivojlanish vektorini belgilovchi aniq rejalar va dasturlar rivojlana boshladi. Masalan, Innovatsion klaster dasturi shunday paydo bo'ldi.

2014-yilda Singapur hukumati raqamli inqilobdan to'liq foydalanish uchun o'zining Smart Nation dasturini e'lon qildi. Shahar dasturlariga innovatsion yechimlar - uy-joy, sog'liqni saqlash va transport tarmog'i muammolari sinovdan o'tkazilmoqda.

2015-yilda besh yillik "Tadqiqotlar, innovatsiyalar va tadbirkorlikni rivojlantirish rejasi – 2015" ishlab chiqilib, unda bilim talab qiladigan, innovatsion iqtisodiyot uchun zarur bo'lgan ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarning asosiy yo'nalishlari belgilab berildi. Ushbu dastur muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda, bunga soliq imtiyozlari siyosati ko'maklashmoqda.

Dasturning asosiy maqsadlari:

1. Tadqiqot laboratoriyalarida ishlab chiqilgan ilg'or texnologiyalarni boshlang'ich kompaniyalarni tashkil etish orqali tijoratlashtirish;
2. Universitet va politexnika kollejlariiga akademik tadbirkorlikka ko'maklashish va ilmiy-tadqiqot faoliyati natijalarini bozorda sotuvga yaroqli tijorat mahsulotiga aylantirish.

Dasturni amalga oshirish sxemalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- rivojlanishning dastlabki bosqichida korxonalarni venchur moliyalashtirish;
- loyihani ishlab chiqishning dastlabki bosqichida beriladigan pul grantlari;
- moliyalashtirish orqali yuqori texnologiyali biznes loyihalarni rivojlantirish uchun biznes-inkubatorlarni tanlash;
- jamoaviy investitsiyalar sxemasi (venchur kapitali hisobidan moliyalashtiriladigan yuqori o'sish sur'atlariga ega, yuqori texnologiyali kompaniyalarni jalb qilish va ularning bosh ofislarini Singapurda joylashtirish);

- innovatsion klasterlarni yaratish (turli kompaniyalar, universitetlar, tadqiqot markazlari va hukumat o'rtasidagi hamkorlik dasturi).

2018-yilda Innovatsion tadqiqotlar kengashi beshta sohaga: biomeditsina, suv texnologiyasi, atrof-muhit texnologiyasi, toza energiya, interaktiv va raqamli ommaviy axborot vositalariga 1,75 milliard dollar ajratdi.

Singapur innovatsion faoliyatining asosiy ishtirokchilaridan tashqari, quyidagi davlat organlari ham innovatsiyalar sohasida xususiy biznesni qo'llab-quvvatlaydi:

- EDB (Iqtisodiy rivojlanish kengashi), Iqtisodiy rivojlanish boshqarmasi, Singapurning global biznes markazi sifatidagi mavqeini mustahkamlashga qaratilgan dasturlarni rejalashtiradi va amalga oshiradi;

- ACRA (Buxgalteriya hisobi va korporativ tartibga solish organi), Kompaniyalarni davlat tomonidan tartibga solish, buxgalteriya hisobi nazorati va buxgalteriya hisobi assotsiatsiyasi, uning vazifasi tijorat tashkilotlarini ro'yxatga olish va ularning faoliyatini nazorat qilishdan iborat;

- MAS (Monetar Authority of Singapur), Singapur Monetar Authority, Markaziy bank funksiyalarini bajaradi;

- IDA (Infocomm Development Authority), Singapurning Axborot texnologiyalarini rivojlantirish boshqarmasi, ushbu o'sib borayotgan sanoatning raqobatbardoshligi uchun mas'ul; uning vazifasi innovatsiyalarni ishlab chiqish va qo'llash orqali yalpi ichki mahsulotning uzoq muddatli o'sishini ta'minlashdan iborat;

- IMDA (Infocomm Media Development Authority), Televideniya, radio, interaktiv va raqamli media taraqqiyoti uchun mas'ul bo'lgan OAVni rivojlantirish boshqarmasi;

- MPA (Singapur dengiz va port boshqarmasi), Singapur dengiz va portlar boshqarmasi. Singapur dengiz porti Gonkong, Rotterdam va Shanxay bilan bir qatorda dunyodagi eng yirik to'rtta portdan biridir. Bo'limning asosiy vazifalari tarmoqqa moliyaviy yordam ko'rsatish bo'yicha turli dasturlarni ishlab chiqish, mehnat resurslari malakasini oshirish va ilmiy-tadqiqot ishlari;

- STB (Singapur Turizm Kengashi), Singapur Respublikasi Turizm Kengashi respublika iqtisodiyotining eng yirik sektori bilan shug'ullanuvchi agentlik hisoblanadi. 2017-yil may oyida Chang'i

turizm kengashi va Singapur havo yo‘llari Singapurga ko‘proq xalqaro sayohatchilarni jalb qilish uchun uzoq muddatli hamkorlikni e‘lon qildi.

2020-yil rejasi tadqiqot va innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash uchun Singapurning investitsiya dasturini davom ettiradi. 1990-yillardan beri Amalga oshirish uchun allaqachon 6 ta texnologiyani rivojlantirish rejalari qabul qilingan, ularning har biri avvalgisining natijalariga asoslangan edi. 2020-yilgi reja doirasida moliyalashtirish iqtisodiyotning to‘rtta asosiy yo‘nalishini rivojlantirishni nazarda tutadi:

- rivojlangan ishlab chiqarish tarmoqlari (biotexnologiya, farmatsevtika, elektronika, kemasozlik, moliyaviy xizmatlar va xalqaro turizm);

- biotibbiyot va sog‘liqni saqlash;
- xizmat ko‘rsatish sohasi va raqamli iqtisodiyot;
- shaharsozlik, “aqlli shahar” loyihasini ishlab chiqish.

Kapitalni ro‘yxatga olish tartibi imkon qadar soddalashtirildi, innovatsion korxonalarga soliq imtiyozlari berildi. Bundan tashqari, Singapurdagi xalqaro kompaniyalarning faoliyatiga Respublikada davlat tili ingliz tili bo‘lgani, mamlakatning eng nufuzli huquq tizimlaridan biri bo‘lgan Britaniya tiliga asoslangan huquqiy tizimi qo‘shimcha kafolatlar bergani ham yordam beradi. xalqaro kapitalni jalb qilish. Yaqinda Singapur davlatda investitsiya infratuzilmasini tashkil etishning xalqaro standartini ishlab chiqdi.

Innovatsion rivojlanish davlat strategiyasi umumta‘lim muassasalaridagi ta‘lim tizimidan tortib, korxonalarni texnologik modernizatsiya qilishgacha bo‘lgan butun ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmani qamrab oladi.

Ta‘limni rivojlantirishning yangi tizimi, kadrlar tayyorlash, “liberal iqtisodiyot”ning qat‘iy hukumat nazorati bilan uyg‘unligi - bularning barchasi Singapurni dunyodagi eng innovatsion mamlakatlardan biriga aylantirdi. Yangi bilim va g‘oyalarga, mamlakatning intellektual kapitaliga sarmoya kiritish davom etmoqda va bu kelajakdagi innovatsiyalar paydo bo‘lishiga asos bo‘lmoqda. Ta‘lim vazirligi rejalashtirilgan fundamental tadqiqotlarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlashni oshirish uchun tadqiqot fondini kengaytirdi. Ko‘zga ko‘rinadigan iqtisodiy ta‘sirga ega bo‘lgan ishlarga e‘tibor xususiy sektor tadqiqotlarini qo‘llab-quvvatlash kuchayishini anglatadi va bu davlat va xususiy sektor olimlari o‘rtasidagi yaqin hamkorlikni va

tadqiqotlarni tijoratlashirishni yaxshilashni o'z ichiga oladi. Innovatsion sohada xususiy ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash 2,1 milliard singldan oshiriladi. 2015-yilda 2,9 mlrd dollarni 2020-yilda 2,9 mlrd. dollarni tashkil etadi. Iqtisodiyotning sanoat sektoriga kelsak, 2019-yilda olimlar va soha vakillari (kemasozlik, neftni qayta ishlash, biotexnologiya, optik tola va boshqalar) o'rtasida yaqin hamkorlik siyosati olib boriladi. Olimlarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashni ikki baravar oshirish, biologiya va tibbiyot sohasidagi tadqiqotlar uchun grantlar ajratish, atrof-muhitni muhofaza qilish va suvni tozalash texnologiyalarini ishlab chiqish rejalashtirilgan; interaktiv va raqamli axborot vositalari sohasida izlanishlar.

Innovatsion rivojlanish strategiyasi yuqori kasbiy tayyorgarlik bilan birga davlat tomonidan moliyalashtirilayotgan va taqsimlanishi ustidan qat'iy nazorat ostida amalga oshiriladi.

Umumiy iqtisodiy inqirozdan keyin dunyo qanday bo'lishini tasavvur qilish qiyin, lekin ertami-kechmi jahon iqtisodiy aloqalarining tiklanishi boshlanadi. Singapurning vositachilik funksiyalari uning iqtisodiy rivojlanishining har bir bosqichida turlicha bo'ldi. Biz dunyoni qanday bo'lsa shunday qabul qilishimiz kerak, mamlakatning mustaqil davlat sifatida omon qolishiga yordam beradigan manevr maydonini maksimal darajada oshirishga harakat qilishimiz kerak. O'tmishda hukmron doiralarning yondashuvi shunday bo'lgan, hozir ham shunday bo'lib qoladi va kelajakda ham shunday bo'lib qoladi". Texnologiya dunyoni o'zgartirdi va u Singapurning vositachilik funksiyalarini ham o'zgartirdi. Kelajak hech qachon bugungidek noaniq ko'rinmagan, ammo sun'iy ravishda yaratilgan kichik davlat qayta qurilgan dunyo me'morchiligida o'z o'rnini topadi.

Singapurning diqqatga sazovor joylari:

1. Singapurning hayratlanarli osmon chizig'ining maftunkor ko'rinishi.

Singapurning ajoyib osmon chizig'ining ajoyib go'zalligida o'zingizni yo'qotib qo'ying va bu kichik shahar-davlat ajoyib infratuzilmaviy o'zgarishlar bilan qanchalik uzoqqa kelganini ko'ring. Mashhur Marina Bay Sandsga tashrif buyuring, u yerda savdo markazi, kazino, mehmonxona, yopiq konkida uchish maydonchasi, do'konlar, teatr, ko'ngilochar markazlar va San'at fanlari muzeyi joylashgan. Dam olish maskanida Osiyodagi eng yirik anjuman markazlaridan biri ham joylashgan. Bundan tashqari, ajoyib osmon chizig'iga qoyil

qolgan holda eng katta cheksizlik hovuzida tetiklantiruvchi suvga cho‘mishingiz mumkin.

2. Ilmiy-fantastik romandan olingan yangi dunyo ko‘rinishi Gardens By The Bay

Ko‘rfaz bog‘lari tomon yurganingizda, yo‘lak bilan bog‘langan baland metall daraxtlar ko‘zga tashlanadi. Bu minoralar go‘zal ko‘llar, zich o‘rmonlar va pikniklar uchun go‘zal joylar tepasida joylashganga o‘xshaydi. Supertree Grove klassik musiqa sadolari ostida yoritilgan tunda bu ajoyib ijod ajoyib ko‘rinadi. Kapsüllangan issiqxonalar, Gullar gumbazi va Bulutli o‘rmon shunchaki ajoyib ko‘rinadi; Garden By The Bay Singapur turizmining ajralmas qismi hisoblanadi.

3. Singapurdagi Milliy galereya. San‘at va ijod hech qachon uslubdan chiqib ketmaydi. Janubi-Sharqiy Osiyo rassomlari tomonidan yaratilgan ajoyib san‘at asarlarini o‘rganing. Muzey Downtown Core tumanida joylashgan bo‘lib, taxminan 8000 Janubi-Sharqiy Osiyo va Singapur san‘atiga ega. Ushbu muzeyga tashrif buyurish Singapurning mustamlaka davridan to hozirgi kungacha bo‘lgan tarixi va madaniyatini kuzatishning eng yaxshi usuli hisoblanadi. Mamlakatda joylashgan turli bog‘lar orasida Singapurning Singapur botanika bog‘lari, Jurong qush parki va ko‘rfazdagi bog‘lar sayyohlar orasida eng mashhurdir. YuNESKOning Jahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan Singapur botanika bog‘lari 52 gektar tropik bog‘ bo‘lib, uning asosiy diqqatga sazovor joylari orasida 3000 dan ortiq turdagi orxideya o‘sadigan Milliy orxideya kolleksiyasi mavjud. Jurong Bird Park - bu dunyoning turli burchaklaridan ekzotik qushlar hayotining keng namunalariga ega qushlar hayvonot bog‘i, shu jumladan mingta flamingolar suruvi. Qushlar parki qushlar soni bo‘yicha dunyodagi eng katta parkdir. Ko‘rfazdagi bog‘lar, har biri o‘ziga xos landshaft dizayni, xarakteri va mavzusiga ega bo‘lgan katta tropik barg shaklidagi bog‘lar qatori sifatida yaratilgan. Uning asosiy diqqatga sazovor joylari - ikkita konservatoriya, yumshoq, quruq iqlimni takrorlaydigan va O‘rta yer dengizi va boshqa yarim qurg‘oqchil tropik mintaqalarda joylashgan o‘simliklarni aks ettiruvchi Gul gumbazi va tropik tog‘li hududlarda joylashgan salqin nam sharoitlarni takrorlaydigan bulutli o‘rmon.

Singapurda shuningdek, ikkita ASEAN merosi bog‘i mavjud, ular Bukit Timah qo‘riqxonasi, Bukit Timah tepaligining katta qismini qamrab olgan keng qo‘riqxona va orolda hali ham asosiy yomg‘ir

oʻrmonlari mavjud boʻlgan yagona joy va Sungei Buloh suv-botqoq qoʻriqxonasi, bu qush turlarining xilma-xilligi, qisqichbaqalar, balchiqlar va flora va faunasi bilan mashhur. Singapurda shuningdek, ikkita ASEAN merosi bogʻi mavjud, ular Bukit Tima qoʻriqxonasi, Bukit Timah tepaligining katta qismini qamrab olgan keng qoʻriqxona va orolda hali ham asosiy yomgʻir oʻrmonlari mavjud boʻlgan yagona joy va Sungei Buloh suv-botqoq qoʻriqxonasi, bu qush turlarining xilma-xilligi, qisqichbaqalar, balchiqlar va flora va faunasi bilan mashhur. Pulau Ubin - dengizdagi orol boʻlib, u yerda rivojlanmagan kamponglar (qishloqlar) va yogʻoch toʻsiqlar, tinch aholi, boy va saqlanib qolgan yovvoyi tabiat, tashlandiq karerlar va plantatsiyalar va tegmagan tabiat hali ham mavjud. Orolning eng mashhur joylaridan biri Chek Java, bundan 5000 yil oldin oldingi marjon rifi boʻlib, u yerda bir hududda bir nechta ekotizimlar kuzatilishi mumkin.

4. Manmade Sentosa oroli. Singapurdagi eng katta sunʼiy orol Sentosa oroli faqat oʻyin-kulgi va dam olish maqsadida ishlab chiqilgan. Singapurning eng mashhur joylaridan biri, Bu orolda oilalar, juftliklar, doʻstlar va bolalar uchun koʻrish, kashf qilish va zavqlanish uchun juda koʻp narsa bor. Mavjud plyajda dam olish yoki hayajonli rollarda sayr qilish, tarixiy qalʼani oʻrganish yoki yopiq shoʻngʻin bilan shugʻullanishdan qatʼi nazar, bu orol har bir tashrif buyuruvchiga juda koʻp narsalarni taklif qiladi. Orolida shuningdek, zamonaviy akvarium, yuqori darajadagi restoranlar va barlar joylashgan.

5. Gigant Singapur Flyer-dan Qushlarning nigohi manzarasi.

Singapurning ajoyib manzaralaridan biri boʻlgan ulkan Ferris Wheelda sayr qilib, oʻzingizni yoʻqoting. Singapurda tashrif buyurish uchun eng yaxshi joylar. U bir vaqtning oʻzida 28 kishini sigʻdira oladi va Singapur osmonida 541 futga koʻtariladi. Muhandislik mahorati va shahar arxitekturasining ajoyib namunasi boʻlgan ulkan gʻildirak Arslon shahrining kosmopolit shahar manzarasini namoyish qiluvchi durdona asaridir.

6. Merlion Park - Singapurning madaniy ramzi 121 fut balandlikdagi Merlion haykali Sentosa orolining mashhur Merlion bogʻida oʻrnatilgan. Mehmonlar ajoyib sher boshi va baliq tanasi boʻlgan ushbu haykalga chiqishni yaxshi koʻradilar. Uning ogʻirligi 70 tonna, balandligi 8.6 m va 2,500 kvadrat metrlik parkda qurilgan. Bu kamera linzalari yordamida selfi suratga olish va haykalning goʻzalligini suratga olish uchun ajoyib joy.

7. Tropik Eden-Botanika bog‘lari. Singapurda sayohat o‘zining yam-yashil kengliklari bilan mashhur bo‘lgan mashhur botanika bog‘lariga tashrif buyurmasdan to‘liq bo‘lmaydi. Xavotirlaringizni unuting va go‘zallikda o‘zingizni yo‘qoting YUNESKOning Jahon merosi ro‘yxati. 158 yillik tarixga ega bu bog‘da 10,000 XNUMX dan ortiq turdagi gullar va o‘simliklar yashaydi. Chiroyli Orxideya bog‘i - bu Singapurda dam olish va dam olish uchun ajoyib joy Bu hayratlanarli diqqatga sazovor joylarni ziyorat qilmasdan to‘liq emas. Bog‘dagi yoqimli kichkina yomg‘ir o‘rmoni va Saraka oqimi bog‘ning asosiy diqqatga sazovor joylaridir.

8. Jewel Changi aeroportida ko‘ngilochar ekstravaganza. Aeroportlar har doim g‘azablangan holatda bo‘lib tuyuladi, yo‘lovchilar o‘z reyslariga chiqishga shoshilishadi. Bu yerda dam olayotgan odamlarni topish juda g‘alati. Shunday bo‘lsa-da, yo‘lovchilarni o‘zining cheksiz go‘zalligi, o‘yin-kulgi va ovqatlanish imkoniyatlari bilan hayratda qoldiradigan aeroportlardan biri bu Singapurdagi mashhur Jewel Changi aeroportidir. Ushbu transport markazi taniqli arxitektor Moshe Safdi tomonidan ishlab chiqilgan ko‘ngilochar ekstravaganza sifatida tanilgan. Unda yetti qavatli baland yopiq sharshara, Rain Vortex, 300 ta do‘kon, yopiq o‘rmonda to‘xtatilgan yo‘laklar va boshqalar mavjud. Bu sayohatchilar uchun vaqt o‘tkazish uchun ajoyib joy.

9. Hayvonlar xazinasiga ega go‘zal manzarali Singapur hayvonot bog‘i Singapurda tashrif buyurish uchun eng yaxshi joylardan biri. Unda 2800 dan ortiq hayvonlar yashaydi. Ushbu tropik o‘rmon hayvonot bog‘iga kelganingizda, tajovuzkor qafaslarning yo‘qligi sizni hayratda qoldirishi mumkin, ammo bu hayvonot bog‘ining eng yuqori nuqtasidir. Hayvonlar keng, ko‘kalamzorlashtirilgan to‘siqlarda bema-lol sayr qilishadi. Mehmonlar jonivorlarni oyna bilan qoplangan panjaralar yoki yashirin xandaklar orqali tomosha qilishlari mumkin.

10. Singapurdagi tungi safari hayvonlarni sevuvchilar uchun eng zo‘r joy, turli yovvoyi hayvonlarni joylashtirish bilan mashhur. Bu dunyodagi birinchi tungi yovvoyi tabiat parki. Oq Afrika sherlari, Malaya yo‘lbarzlari, Axis kiyiklari, fillar, karkidonlar va boshqalar kabi hayvonlarning maxsus ko‘rgazmalarini tomosha qilishda tramvayda haydashning ajoyib tajribasini ko‘rish mumkin.

Singapurda Merlion. Shahar markazida joylashgan Singapurning ramzi Merlayon. Bu yodgorlik-buloq sherning boshi va baliq tanasi

bilan afsonaviy mavjudotdir. Monument Singapurning qisqa tarixini o‘zida mujassam etadi, u kichik qishloqdan kuchli va kuchli shaharga aylandi. Aytgancha, “Singapur” nomi “arslon shahri” deb tarjima qilingan.

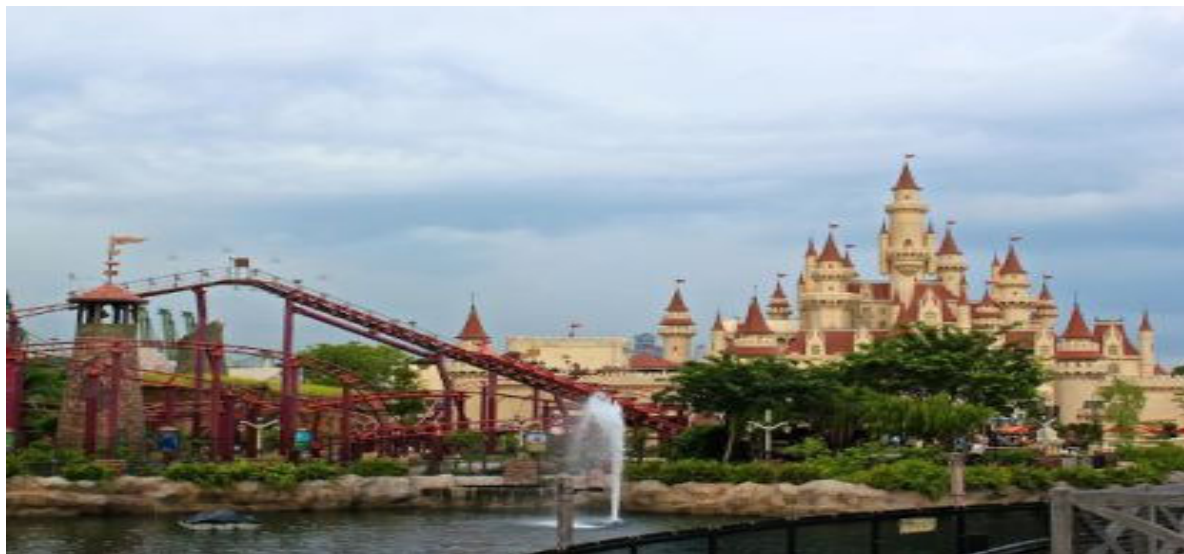
1-rasm. Singapurdagi Ferris g‘ildiragi

Shaharning eng diqqatga sazovor joylaridan biri ishonchli tarzda Singapur Flyer deb atalishi mumkin - bu ulkan ko‘cha g‘ildiragi. Uning balandligi (165 m) Londonning London Eye shahridagi mashhur diqqatga sazovor joylarni 30 m balandlikda bosib o‘tdi. Marina Bay mintaqasining markazida joylashgan g‘ildirakda 28 ta yo‘lovchi kabinasi mavjud bo‘lib, Singapur panoramasi, Malayziya orollari va Indoneziya.

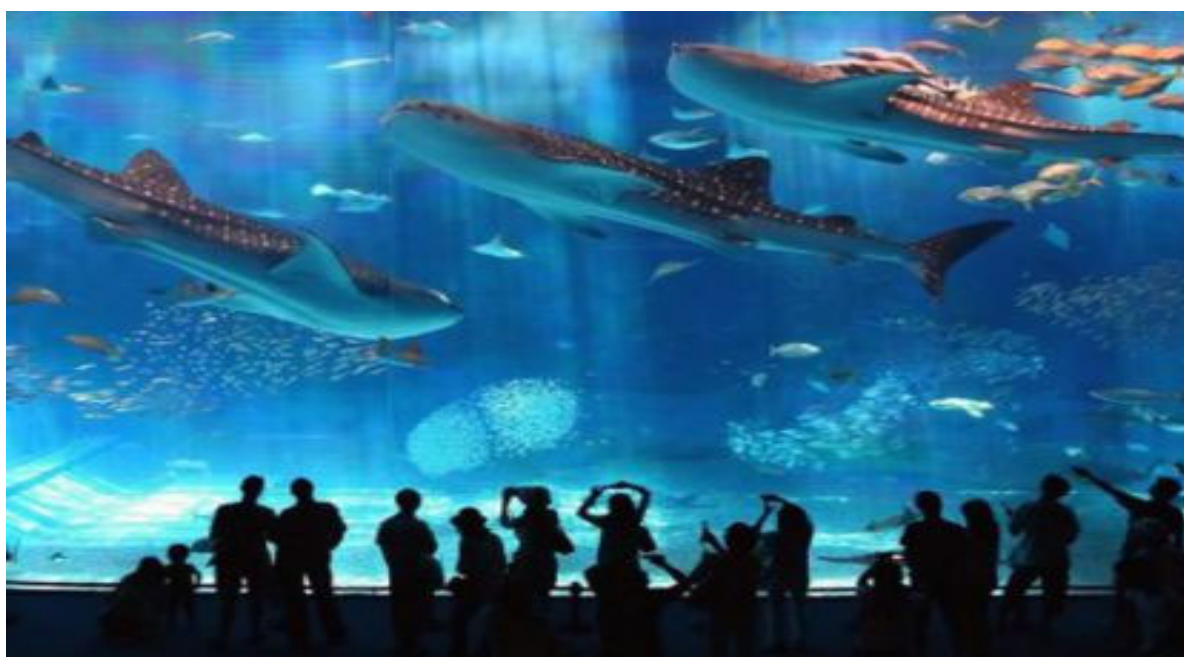

2-rasm. Singapurdagi Universal Park

Singapurning Universal Studiosdagi o‘yin parki Sentosa orolida joylashgan. 20 gektar maydonda dam olish uchun ajoyib joy, bu yerda 24 turistik joy mavjud. Universal Parkning butun hududi 7 ta tematik zonaga bo‘lingan bo‘lib, ular orasida mehmonlar “Hollywood Bulvari”ga tashrif buyurishadi, “Walk of Fame”ga tashrif buyurishadi, xarid qilish maydonida ajoyib xaridlar qilishadi, Steven Spilberg namoyishini ko‘rishadi, rollarda sahnada qayerga o‘xshash his-tuyg‘ularni boshdan kechirishadi va boshqalar.

3-rasm. Singapurdagi Oceanarium

4-rasm. Singapur boylik bulog‘i

Singapurning asosiy diqqatga sazovor joylari dunyodagi eng katta dengiz hayoti bo'lgan Marine Life Parkga kiradi. Unda siz 100 mingdan ortiq dengiz aholisini ko'rishingiz mumkin. Dengiz faunasi tabiiy sharoitda iloji boricha yaqinroq sharoitda ekanligiga ishoniladi. Aytganingizdek, bu yerda kognitiv ekskursiyalarga qo'shimcha ravishda, Adventure Cove Waterpark-da, suvda dam olish maskanida dam olishingiz mumkin. Gidromagnitlar, oltita suvli slaydlar, sarguzasht daryosi va ko'k suvli daryo mavjud. Ikkala obyekt ham joylashgan - Sentoz, Singapurdagi okeanarium va park.

Singapurning markazida Suntec Siti Savatga markazining yaqinida dunyodagi eng katta buloq – «Mulk favvorasi» ko'tariladi. Feng Shui qoidalariga binoan qurilgan bu bronza rishta bo'lib, to'rtta bronza oyoqlari tufayli yerdan yuqoriga ko'tarilgan. Favvoralar uyg'unlikni, ma'naviy birlikni anglatadi va boylikni ramziy qiladi.

5-rasm. Singapurdagi Bird Park

Djurong tepaligining g'arbiy yamog'i Osiyodagi eng katta qush parkidir. Qushlarning taxminan olti yuzta turi bor, bu yerda har bir tur uchun mashinalar xodimlarining kuchlari o'zlarining tabiiy yashash joylarini qayta tikladilar.

Qulaylik uchun Singapurda xalqlarni ko'chirish uchun etnik jamoalar tashkil etilgan. Masalan, Chaitounda siz o'rta asrlarda Xitoyda ko'rinasiz. Bu yerda arzon esdalik buyumlari va an'anaviy bo'lmagan tibbiyot mahsulotlarini sotib olishingiz mumkin, eng

qadimiy hind uyi - Shri Mariammanni ko‘ring. Kichik Hindiston maydoni rang va jonli go‘zallik bilan urishadi. Turistlar Vera Kaliyaman va Srinivasa Perumal cherkovlari, Hindiston bozori va zargarlik do‘konlari bilan qiziqib qolishadi. Arab ko‘chasi bo‘ylab eng yaxshi ipak, zargarlik buyumlari va bosh kiyimlarini sotib olish va an’anaviy arab oshxonasini tatib ko‘rishga arziydi.

6-rasm. Singapurdagi etnik guruhlar

2. Singapurda turizm rivojlanishining me'yoriy-huquqiy asoslari

Singapur 1965-yilda mustaqil respublika shahar-davlat bo‘lganidan beri tashrif buyuruvchilar soni barqaror ortib borayotgan xalqaro yo‘nalish sifatida muvaffaqiyat qozondi. Turizmni rivojlantirish orolni o‘zgartirgan iqtisodiy va jismoniy markazlashtirilgan rejalashtirishning kengroq dasturining bir qismidir. Hukumat juda faol bo‘ldi va uning sayyohlik siyosati infratuzilma va attraksionlar ta’minotini yaratdi, bu esa mamlakatni dam olish va ishbilarmonlik turizmi markaziga aylantirdi. Strategiyaning bir elementi doimiy takomillashtirish va jonlantirish va ba’zan qayta ixtiro qilishga qaratilgan investitsiyalardir.

Singapur Turizm Kengashi (STB) Singapur Savdo va sanoat vazirligi qoshidagi qonuniy kengashdir. U mamlakatning asosiy xizmat ko‘rsatish sohalari va iqtisodiy ustunlaridan biri bo‘lgan. Singapurning

turizm sektorini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlaydi va Singapurni turizm yo'nalishi sifatida marketing va targ'ib qilishni o'z zimmasiga oladi. Turizm sektori hozirda Singapur yalpi ichki mahsulotining 4 foizini tashkil qiladi. Turizm Singapurning kapital, biznes va iste'dodlar uchun magnit bo'lgan jonli global shahar maqomini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, u mahalliy aholi uchun dam olish imkoniyatlarining sifati va xilma-xilligini oshiradi va singapurliklar faxrlanishlari mumkin bo'lgan yashash muhitini yaratishga yordam beradi.

STB tomonidan boshqariladigan asosiy qonun hujjatlari bilan quyidagi havolalarda tanishish mumkin:

1. Singapur sayyohlik kengashi qonuni 1963-yil;
2. Singapur turizm kengashi qoidalari;
3. Singapur turizm qoidalari (a'zolar);
4. Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi qonun (adolatli savdo) 2003-yil;
5. Mehmonxonalar to'g'risidagi qonun 1954-yil;
6. Mehmonxonani litsenziyalash qoidalari;
7. Singapur turizm qonuni 1972-yil;
8. Singapur sayyohlik qoidalari (to'lovlar to'plami);
9. Sayohat agentliklari to'g'risidagi qonun 1975-yil;
10. Sayohat agentlari to'g'risidagi nizom 2017;
11. Singapur turizmi (huquqbuzarliklar) 2014-yil;
12. Singapur turizmi (paydo bo'lish haqida eslatma) qoidalari 2014-yil;
13. Singapur turizmi (turistik yo'riqnomalar) qoidalari 2014-yil;

1960-yillarda Singapur ajoyib sayyohlik maskaniga aylanish imkoniyatiga ega bo'lsa-da, xususiy sektor Singapurni xorijda targ'ib qilish uchun o'sha paytda cheklangan resurslarga ega edi. Singapur sayyohlik assotsiatsiyasi Singapurda turizm industriyasini rivojlantirishga ko'maklashish uchun hukumatni ko'proq jalb etish va moliyalashtirishni talab qildi.¹⁷

1963-yil yanvarida o'sha paytdagi Madaniyat vaziri S.Rajaratnam Singapurda turizm yirik sanoat sifatida rivojlanishini e'lon qildi.¹⁸

¹⁷ Singapore can become the Honolulu of South-East Asia. (1963, July 30). *The Straits Times*, p. 15. Retrieved from NewspaperSG.

¹⁸ Finance ministry to handle tourism. (1963, January 23). *The Straits Times*, p. 6. Retrieved from NewspaperSG.

O'sha yilning iyul oyida o'sha paytdagi moliya vaziri Go Keng Svi hukumat targ'ibot uchun mablag' va resurslar bilan ta'minlashini aytdi. Uning fikricha, turizm industriyasini rivojlantirish Singapur uchun ijobiy iqtisodiy foyda keltiradi, chunki u daromad va ish o'rinlari yaratishi va savdo imkoniyatlarini yaratishi mumkin.¹⁹

1964-yil 1-yanvarda o'tgan yilning dekabrda qabul qilingan Turizm boshqarmasi qaroriga muvofiq tashkil etilgan. Kengashning vazifasi turistik korxonalar faoliyatini muvofiqlashtirish, standartlarni tartibga solish va keng ko'lamli targ'ibot-tashviqot ishlarini olib borishdan iborat edi.²⁰ Davlat moliyalashdan tashqari, kengashning asosiy moliyalash manbai mehmonxonalardagi band bo'lgan xonalardan olinadigan 3 foizlik chegirma yoki soliq hisobidan olingan.

K. M. Birn boshqaruv kengashining birinchi raisi etib tayinlandi, direktor sifatida Lim Jou Xok tayinlandi. STPB binolari Jon Littlning Raffles Pleysdagi binosida joylashgan edi. Turistlarga ma'lumot va yordam ko'rsatish uchun ofisning alohida bo'limi maxsus ajratilgan.

Kengash boshidanoq Singapurni xorijda tanitish uchun ko'p kuch va mablag' sarfladi. U reklama kampaniyasi uchun 750 000 AQSH dollari ajratdi va kompaniyani Qo'shma Shtatlarda o'tkazish uchun Amerikaning "Kampbell va Mitchun" kompaniyasini tanladi. Reklama asosan AQSh va Avstraliyada, Yaponiyada esa kichikroq miqyosda amalga oshirildi, shuningdek, chet eldagi sayyohlik agentliklari, mehmonxonalar va boshqa sayyohlik industriyasiga tarqatiladigan Singapore Travel News nomli oylik axborot byulleteni chop etildi.

Kengash, shuningdek, Singapurni sayyohlik maskani sifatida belgilash uchun shiorlardan foydalanishni boshladi. Ushbu shiorlar maqsadli auditoriya bilan rezonanslashish va Singapur taklif qiladigan tajriba va qadriyatlarni o'zida mujassamlashtirish uchun yaratilgan. Dastlabki yillarda "Instant Asia" Singapurning Osiyodagi asosiy etnik guruhlarining diqqatga sazovor joylari, didi va madaniyatini o'zida mujassam etgan dam olish maskani sifatidagi g'oyasini yetkazish uchun ishlatilgan. 1977-yilda Singapurni zamonaviy shaharda o'rnatilgan turli xil ekzotik tajribalar shahri sifatida sotish uchun "Ajablanadigan Singapur" qabul qilindi.

¹⁹ Govt backing for tourism. (1963, July 31). *The Straits Times*, p. 4. Retrieved from NewspaperSG.

²⁰ Singapore Tourist Promotion Board. (1965). *Annual report 1964*. Singapore: The Author, p. 2. (Call no.: RCLOS 338.479104 STPB-[AR])

Singapurda mahalliy hamjamiyatni turizm tashabbusiga jalb qilish uchun turli tadbirlar tashkil etildi. 1965-yilda boshlangan Turistik haftalik va Miss Tourism Singapura tanlovlari shular jumlasidandir. O'sha yili umumta'lim maktablari o'quvchilari uchun turizmning iqtisodiy foydasiga bag'ishlangan insholar tanlovi tashkil etildi.

Sayyohlarni jalb qilishdan tashqari, kengash o'zining tartibga solish funksiyalarini ham boshladi. Tashkil etilganidan keyin bir necha oy ichida kengash barcha Singapur sayyohlik gidlari kengashda ro'yxatdan o'tishlari va treninglar va malaka testlaridan o'tishlari kerak bo'lgan qoidalarni chiqardi. Noto'g'ri bo'lgan yoki qoidalarni buzgan rahbarlar kengash reestridan olib tashlanishi xavfini tug'dirdi.

1970-yillarning o'n yilligida kengash Singapurni anjumanlar markazi sifatida rivojlantirish imkoniyatlarini ko'rdi. U 1974-yil aprel oyida Singapurni konvensiya va konferensiya o'tkaziladigan joy sifatida targ'ib qilish maqsadida Singapur Konvensiya Byurosini tashkil etdi. Byuro o'z faoliyati va faoliyatining asosi sifatida "Singapur - dunyo birlashadigan joy" mavzusini qabul qildi.

1994-yilda Tan Chin Nam STPB bosh ijrochi direktori etib tayinlandi va u Singapurda turizmni rivojlantirish bo'yicha yangi qarashlar va unga erishish yo'llari bo'yicha konsensus izlash uchun keng ko'lamli maslahat mashg'ulotlarini boshlab yubordi. Dastlabki ko'rib chiqishdan keyin to'rtta qo'mita 1995-yil fevral oyida Singapurning turizm sanoatini rivojlantirish uchun "strategik arxitektura"ni ishlab chiqish uchun davlat va xususiy sektorning yuqori darajadagi rahbarlaridan iborat bo'lgan. Natijada oltita strategik yo'nalish orqali 21-asrga kelib Singapurning sayyohlik poytaxtiga aylanishi haqidagi tasavvur paydo bo'ldi. "Turizm 21" nomi bilan mashhur bo'lgan ushbu rejada STPB turizmni muvofiqlashtiruvchi va yetakchi rolini o'z zimmasiga oldi.²¹

1995-yilda kengash o'z qarorgohini 1 Orchard Spring Lanedagi Turizm sudiga ko'chirdi va bu yangi davr boshlanganidan dalolat berdi. 1995-yilda Singapurni "Ajablanadigan Singapur" shiori "Yangi Osiyo – Singapur" bilan almashtirildi. An'ana va zamonaviylik, Sharq va G'arb qulay tarzda uchrashadigan va aralashadigan joy" degan ma'noni anglatar edi.

²¹ Singapore Tourist Promotion Board. (1996). *Tourism 21: Vision of a tourism capital*. Singapore: Pagesetters Services, p. 54. (Call no.: RSING 338.47915957 SIN)

STK uzoq muddatli strategik rejalashtirish va hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, innovatsiyalarni rag‘batlantirish va turizm sohasida mukammallikni ta‘minlash orqali turizm muhim iqtisodiy ustun bo‘lib qolishini ta‘minlashga intiladi. U Singapurning ko‘p qirrali jozibadorligini asosiy biznes va dam olish maskani sifatida bozorga chiqarishda davom etmoqda va kuchli va moslashtirilgan tajribalarni taklif qiladi. Biz Singapurni odamlarni o‘z ehtiroslarini baham ko‘rish va chuqurlashtirishga ilhomlantiradigan jo‘shqin manzil sifatida ajratib ko‘rsatish orqali Passion Made Possible brendini hayotga olib chiqamiz. Bu STK va Iqtisodiy rivojlanish kengashi (EDB) o‘rtasidagi yagona brend bo‘lib, u turizm va biznes maqsadlarida Singapurning xalqaro marketingiga imkon beradi. STK, shuningdek, turizm sohasidagi me‘yoriy-huquqiy bazani uning joriy ishbilarmonlik muhitiga mos kelishini ta‘minlash uchun muntazam ravishda ko‘rib chiqadi va yangilaydi, shu bilan birga xususiy sektorni o‘rish uchun sarmoya kiritishda yetakchilikni qo‘lga kiritish uchun qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantiradi.

STB turizmni rivojlantirishda yetakchi bo‘lsa-da, u buni yolg‘iz qila olmaydi; sanoat ishtirokchilarining doimiy qo‘llab-quvvatlashi sektorning muvaffaqiyati va barqaror o‘rishni ta‘minlashda juda muhimdir. Resurs tanqisligi va sayyohlar tobora ko‘payib borayotgani kabi o‘shib borayotgan muammolar oldida hosildorlikka asoslangan sifat o‘rishga e‘tibor qaratish zarur. Shunday qilib, STB va turizm sanoati ishtirokchilari innovatsiyalarni davom ettirish va tashrif buyuruvchilar uchun qiymat yaratish uchun hamkorlikda ishlashlari kerak. STB, shuningdek, sanoat salohiyati va raqobatbardoshligini oshirish, biznes imkoniyatlarini maksimal darajada oshirish va uzoq muddatli g‘alaba qozongan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish uchun sanoat ishtirokchilari o‘rtasida tajriba, tajriba va resurslarni almashishni osonlashtirishga qaratilgan.

Turizm sektorini o‘rishning keyingi bosqichida boshqarish uchun STB innovatsion tadbirkorlik, mahalliy ishtirok va kuchli iqtisodiy hissani ta‘kidlaydigan turizmni rivojlantirish modeli bo‘lgan sifatli turizmga intiladi.

Singapurda 1954-yilda “Mehmonxonalar va turar joylarni listenziyalash va nazorat qilish” to‘g‘risidagi qonun qabul qilindi.

Ushbu Qonunda “mehmonxona” pansionat, turar joy, mehmonxona hamda davlat muassasasi hisoblanmaydigan, kamida 4 ta xona

yoki kabinetdan iborat bo'lgan har qanday bino yoki binolarni o'z ichiga oladi, ularda odamlar turar joy yoki har qanday turdagi ijara yoki mukofot evaziga turar joy va har qanday maishiy xizmat ko'rsatiladi. "Mehmonxona egasi" mehmonxonani saqlash yoki boshqarish uchun litsenziya berilgan har qanday shaxsni anglatadi.

Qonunda litsenziya va ro'yxatdan o'tganlik to'g'risidagi guvohnomaning amal qilishini to'xtatib turish va bekor qilinishi haqida ham keltirilgan.

Kengashga mehmonxona noto'g'ri yoki qoniqarsiz tarzda olib borilayotgan deb ko'rinsa, Kengash:

(a) mehmonxonani ro'yxatdan o'tkazish to'g'risidagi guvohnomani bekor qilish;

(b) mehmonxona egasiga mehmonxona uchun berilgan litsenziyani bekor qilish; yoki

(c) sertifikat va litsenziyani bekor qilishi mumkin.

Kengashga mehmonxona nopok yoki sanitar holatda saqlanishi aniqlangan taqdirda, Kengash yozma ravishda xabardor qilish orqali mehmonxona egasidan bir oydan kam bo'lmagan muddatda nuqsonni bartaraf etishni talab qilishi mumkin.

Agar mehmonxona xo'jayini belgilangan muddatda kengashni qondiradigan nuqsonni bartaraf etmasa, Kengash:

(a) mehmonxonani ro'yxatdan o'tkazish to'g'risidagi guvohnomaning amal qilishini o'zi mos deb hisoblagan muddatga to'xtatib turish yoki mehmonxonani ro'yxatdan o'tkazish to'g'risidagi guvohnomani bekor qilish;

(b) mehmonxona egasiga mehmonxonaga nisbatan berilgan litsenziyani bekor qilishi mumkin.

3. Singapurda turizm rivojlanishi dinamikasi

Singapurdagi turizm resurslari. Singapur Janubi-Sharqiy Osiyodagi kichik orol davlati bo'lib, 719 kvadrat kilometrni tashkil etadi. Bu tropik iqlimda, aniq fasl, namlik, kuchli yomg'ir va hokazo, daryo yoki ko'l suvi yo'q. Sohil uzunligi 193 km, Sentosa orolining sun'iy plyaji bundan mustasno, Singapurda plyaj yo'q. Singapurda turizm resurslari cheklangan bo'lsa-da, Singapur o'zining geografik joylashuvidan xalqaro yuk tashish va havo qatnovi uchun asos sifatida foydalanadi va turizmni rivojlantirish uchun potensial inson resurslaridan foydalanadi.

Har yili Singapur 2 milliondan ortiq xalqaro sayyohlarni qabul qiladi, bu aholi sonidan deyarli 1000 barobar ko'p. Turistlarning o'rtacha yillik o'sish sur'ati va o'rtacha daromad 2010-yildan 2014-yilgacha 10 raqamda 2 foizga yetdi.

Turizm sanoati Singapurning asosiy tarmoqlaridan biridir. Singapur hukumatining turizm sohasidagi harakatlari juda seziladi. Singapurning diqqatga sazovor joylari haqida gapiradigan bo'lsak, Marina Bay Sands, Sentosa oroli, Night Safari (dunyodagi birinchi tungi hayvonot bog'i, u 1994-yilda ochilgan), yirik davlat texnikalari. Hayvonlar parkidan tashqari, bu yerda shunday hududlar mavjud. China Town, Arabian ko'chasi, Kichik Hindiston, etnik an'analar va madaniyat saqlanib qolgan an'anaviy va madaniy hududlar, yirik savdo korxonalari va bojsiz savdo do'konlari joylashgan Orchard Road, boshqa mamlakatlarga nisbatan turizm resurslari juda ko'p deyish mumkin emas.

Keng tabiat va tarixiy binolar kabi sayyohlik resurslarining ko'pligiga qaramasdan, bu safar sayyohlarning ko'payishiga Singapur turizm byurosi, xususan, Singapur turizm byurosi mamlakatga murojaat qilganligi va boshqa turli xil turizmni targ'ib qilish chora-tadbirlari amalga oshirilganligidir. 2005-yilda Singapur turizm byurosi 2015-yilda Turizm 10 turizmini rivojlantirish rejalarini e'lon qildi.

Singapurning turizm sanoati global raqobatga bardosh berishi va kelajakda asosiy sanoat sifatida iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashda davom etishi uchun Yevropa, AQSh va Yaponiyaning asosiy maqsadiga qo'shimcha ravishda Xitoy va Hindiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlardan sayyohlarni jalb qilmoqda.

Turizm sohasida yuqori maqsadga erishish uchun Singapur turizm byurosi uchta ustuvor yo'nalishni belgilab oldi va ushbu tashabbus ustida ishlamoqda.

1. Faoliyat doirasi. Singapurning Osiyodagi yetakchi xalqaro konferensiya va ko'rgazmalar uchun joy sifatidagi mavqeini yanada mustahkamlash.

2. Dam olish maskani. "Sizning Singapuringiz" kompaniyasi orqali Singapurni shaxsiy tajribalar uchun Osiyodagi yetakchi manzil sifatida rivojlantirish.

3. Xizmat ko'rsatish hududi. Yuqori sifatli ta'lim, sog'liqni saqlash va moliyaviy xizmatlarni taqdim eta oladigan Singapurni yaratdi.

Ushbu maqsadlarga erishish uchun “Turizm 2015” “oilalar uchun jozibador sayyohlik maskani”, ko‘ngilochar obyektlar va boy tabiatdan bahramand bo‘lishi mumkin bo‘lgan obyektlarni rivojlantirish, shuningdek, mashhur Orchard Road Biz qayta loyihalashtirmoqdamiz. Uni dunyodagi eng katta xarid qilish maydoniga aylantirdi.

Turizm sanoati uchun infratuzilmani rivojlantirish, yuqorida tilga olingan uchta ustuvor yo‘nalish bo‘yicha keng ko‘lamli tadbirlar, turistik mahsulotni rivojlantirish va hokazolarni qo‘llab-quvvatlash uchun turizmni rivojlantirish jamg‘armasi ham tashkil etildi.

STB 2020-yilning 10-yilidan boshlab “Turizm kompas 2009” yangi sayyohlik targ‘iboti bo‘yicha yo‘l xaritasini tayyorlashni boshladi. Buning sababi, Singapur atrofidagi iqtisodiy vaziyat 2015-yildan buyon to‘rt yil ichida o‘zgardi, bu yerda Turizm rivojlandi va xalqaro turizm raqobati yanada qizg‘inlashdi, shuning uchun Singapurning noyob raqobatdosh ustunligini saqlab qolish uchun yangi siyosatlarini ishlab chiqishni rejalashtirmoqda.

2020-yilda Turizm kompasini yaratishda davlat va xususiy sektor mutaxassislaridan iborat Boshqaruv qo‘mitasi tuzildi va diqqatga sazovor joylarni tomosha qilish uchun alohida ahamiyatga ega bo‘lgan beshta maxsus qo‘mita (Ishchi guruh) tuzildi. Singapur aholisi, STB veb-sayti orqali sayyohlik masalalari bo‘yicha keng ko‘lamli so‘rovlar va fikrlar bildirildi.

2012-yil 3-yil fevral oyida yakunlangan 2020 turizm kompasida to‘rtta siyosat yuqori sifatli turizmga erishishga qaratilgan.

1. Har doim yangi va original qiziqarli sayohat yo‘nalishlarini ishlab chiqdi.

2. Mavjud obyektlarni ta‘mirladi.

3. Osiyodagi qo‘shni davlatlar bilan aloqalarni kengaytirdi.

4. Xalqaro raqobatbardoshlikni mustahkamladi.

Singapurdagi turizm asosiy sanoat va Singapur iqtisodiyotiga hissa qo‘shuvchi tarmoq bo‘lib, 2018-yilda 18,5 million xalqaro sayyohni jalb qildi, bu Singapurning umumiy aholisidan uch baravar ko‘pdir.²² Shuningdek, u atrof- muhitga zarar yetkazmaslikni da‘vo qiladi va tabiiy va merosni muhofaza qilish dasturlarini qo‘llab-quvvatlaydi. Shu bilan birga, u dunyodagi eng past jinoyat ko‘rsatkichlaridan biriga ega.

²² “Visitor arrivals to Singapore rise 6.2% to hit new high in 2018: STB”. Channel NewsAsia (13-fevral 2019-yil). Qaraldi: 27-avgust 2019-yil

Ingliz tili uning to'rtta rasmiy tillaridan biri bo'lganligi sababli, sayyohlar mamlakatning mahalliy aholisi bilan gaplashganda, masalan, xarid qilishda ularni tushunishlari osonroq. Singapurdagi transport barcha jamoat joylarini bo'lmasa ham, to'liq qamrab oladi, bu esa sayyohlar uchun qulaylikni oshiradi. Bunga mashhur Singapur metropoliteni (MRT) tizimi kiradi. Singapur dunyodagi eng ko'p tashrif buyuradigan 5-chi shahar va Osiyo-Tinch okeani mintaqasida 2-o'rinda turadi.²³

Sayohat va turizm raqobatbardoshligi hisoboti 2017-yilda Singapur 136 mamlakat ichida 13-o'rinni egalladi, bu Osiyoda Yaponiya (4-o'rin) va Gonkongdan (11-o'rin) keyin eng yaxshi uchinchi o'rinni egalladi. Hisobot Singapurning ishbilarmonlik muhiti, xalqaro ochiqlik, shuningdek, sayohat va sayyohlik siyosati va qulay shart-sharoitlari bo'yicha dunyodagi eng yaxshi (1-o'rin) sifatida baholanadi. Biroq, orol davlati tabiiy va madaniy resurslar sub-indeks bo'yicha ancha past ball oladi (40-o'rin).^{[3][4]}

Singapur Turizm Kengashining dastlabki ma'lumotlariga ko'ra, 2019-yilda Singapurga 27,1 milliard Singapur AQSH dollari miqdorida tushumlar bilan 19,1 million kishi tashrif buyurgan.^[6]

2018-yilda Singapurga taxminan 18,5 million sayyoh tashrif buyurgan. Bu raqam 2017-yilga nisbatan 6,2 foizga oshdi, ehtimol bu Osiyo, AQSh va Buyuk Britaniyadan kelganlar sonining ko'payishi bilan bog'liq. Kuchli sayohat talabi va parvozlar aloqasining ortishi tufayli Xitoy, Indoneziya va Hindistondan tashrif buyuruvchilar yetakchi uchta bozorga kirdi. Hindiston sayohati ham yuqori kruiz liniyalarining yangi kruiz takliflari tufayli avj oldi. Umuman olganda, Singapurning 15 ta eng yaxshi bozoridan 14 tasi 2018-yilda o'sishni qayd etishga muvaffaq bo'ldi.

Singapur Turizm Kengashining statistik ma'lumotlariga ko'ra, 2014-yilda Singapurga 15,095,152 tashrif buyurgan, lekin bu Singapurga Causeway yoki Ikkinchi havola orqali tashrif buyurgan malayziyalik mehmonlarni istisno qiladi. Bu Singapurning ikkinchi yirik bozori bo'lgan Xitoydan kelganlar sonining kamayishi tufayli 2013-yilga nisbatan 3 foizga kamaygan.

²³ „Singapore is 2nd most visited city in Asia-Pacific, 5th in the world: Mastercard“ (inglizcha). The Straits Times (26-sentabr 2018-yil). Qaraldi: 1-oktabr 2018-yil.

Tashrif buyuruvchilarning umumiy kunlari rekord darajadagi 56 million kunni tashkil etdi, bu 3 foizga o'sish yoki har bir tashrifchiga o'rtacha 3,7 kunga to'g'ri keladi. Tashrif buyuruvchilarning 21 foizi bir kunlik sayohatchilar edi, 79 foizi esa bir kun yoki undan ko'proq vaqt davomida qolishgan. Sayyohlarning 78 foizi havo, 10 foizi dengiz va 12 foizi quruqlik orqali kelgan. Tashrif buyuruvchilarning eng katta yosh guruhi 25 dan 34 yoshgacha bo'lganlar bo'lib, tashrif buyuruvchilarning 23 foizini, 35-44 yoshdagilar uchun 21 foizini va 45 dan 54 yoshgacha bo'lganlar uchun 17 foizini tashkil etdi.

Tashrifchilar beshta yirik davlatdan, asosan Indoneziya, Xitoy Xalq Respublikasi, Malayziya, Avstraliya va Hindistondan kelgan. Ammo 2016-yilda Xitoy Xalq Respublikasi sayyohlari soni indoneziyalik sayyohlar sonidan oshib ketdi.^[7]

Sayyohlikdan tushgan tushumlar 2010-yildagi 18,9 milliard Singapur dollariga nisbatan 2014-yilda 23,6 milliard singapur dollariga baholandi, diqqatga sazovor joylar, ko'ngilochar va o'yinlar umumiy xarajatlarning 24,7 foizini, turar joy 22,5 foizini, xarid qilish 17,4 foizini va oziq-ovqat va 96 foizini tashkil etdi. Mamlakatda tibbiyot-turizm sohasini ifodalovchi tibbiy kvitansiyalar 4,2 foizni tashkil etdi.

Ko'p qavatli savdo markazlari va mehmonxonalar joylashgan Orchard Road tumanini Singapurning turizm markazi deb hisoblash mumkin. Boshqa mashhur sayyohlik diqqatga sazovor joylari orasida Singapur hayvonot bog'i, daryo mo'jizalari va tungi safarlar (bu odamlarga kechalari mehmonlar va yovvoyi hayvonlar o'rtasida hech qanday ko'rinadigan to'siqlarsiz Osiyo, Afrika va Amerika yashash joylarini o'rganish imkonini beradi) kiradi. Singapur hayvonot bog'i "ochiq hayvonot bog'i" tushunchasini qabul qildi, unga ko'ra hayvonlar qafas o'rniga, yashirin quruq yoki ho'l xandaklar bilan tashrif buyuruvchilardan ajratilgan qo'ralarda saqlanadi, daryo mo'jizalari esa butun dunyo bo'ylab 10 xil ekotizimlarni, jumladan, daryolarni o'z ichiga oladi. Nil, Yanszi daryosi, Missisipi, Amazon, shuningdek, Tundra va hayvonlarning 300 turi, shu jumladan yo'qolib ketish xavfi ostida turgan ko'plab turlar mavjud.^[5]

Singapurga tashrif buyuruvchilarning umumiy kunlari rekord darajadagi 56 million kunni tashkil etdi, bu 3 foizga o'sish yoki har bir tashrifchiga o'rtacha 3,7 kunga to'g'ri keladi. Tashrif buyuruvchilarning 21 foizi bir kunlik sayohatchilar edi, 79 foizi esa bir kun yoki undan ko'proq vaqt davomida qolishgan. Sayyohlarning 78 foizi havo,

10 foizi dengiz va 12 foizi quruqlik orqali kelgan. Tashrif buyuruvchilarning eng katta yosh guruhi 25 dan 34 yoshgacha bo'lganlar bo'lib, tashrif buyuruvchilarning 23 foizini, 35-44 yoshdagilar uchun 21 foizini va 45 dan 54 yoshgacha bo'lganlar uchun 17 foizini tashkil etdi.

Tashrifchilar beshta yirik davlatdan, asosan Indoneziya, Xitoy Xalq Respublikasi, Malayziya, Avstraliya va Hindistondan kelgan. Ammo 2016-yilda Xitoy Xalq Respublikasi sayyohlari soni indoneziyalik sayyohlar sonidan oshib ketdi.

Sayyohlikdan tushgan tushumlar 2010-yildagi 18,9 milliard Singapur dollariga nisbatan 2014-yilda 23,6 milliard singapur dollariga baholandi, diqqatga sazovor joylar, ko'ngilochar va o'yinlar umumiy xarajatlarning 24,7 foizini, turar joy 22,5 foizini, xarid qilish 17,4 foizini va oziq-ovqat va 96 foizini tashkil etdi. Mamlakatda tibbiyot-turizm sohasini ifodalovchi tibbiy kvitansiyalar 4,2 foizni tashkil etdi.

Gazeted mehmonxona xonalari daromadi 2013-yilga nisbatan 7,7 foizga o'sgan holda 3,15 milliard Singapur dollariga baholandi. Umumiy o'rtacha bandlik darajasi 85% ni tashkil etdi, bu 2013-yilga nisbatan 0,9% ga kam, yuqori darajalida esa 1% ga eng katta o'sishni ko'rdi. Xonaning umumiy o'rtacha narxi 258 Singapur dollari darajasida saqlanib qoldi, mavjud xonaning umumiy daromadi esa 221 Singapur dollarini tashkil etdi, bu 2013-yilga nisbatan 0,9 foizga kamaydi.

Turizm Singapur iqtisodiyotiga katta hissa qo'shib, mamlakat yalpi ichki mahsulotining (YaIM) qariyb 4 foizini tashkil qiladi. Shahar-shtat har yili 18 milliondan ortiq sayyohni jalb qiladi va minglab singapurliklarni ish bilan ta'minlaydi. Singapurda turizmni rivojlantirish hukumat tomonidan 1964 yilda Singapur Turizm Kengashining tashkil etilishi va yillar davomida turli strategiyalarning amalga oshirilishi bilan birgalikdagi sa'y-harakatlar natijasida amalga oshirildi.

Singapurning turizm sanoatining o'sishi va barqarorligiga hissa qo'shgan ba'zi asosiy omillar quyidagilardir:

1. Infratuzilmani rivojlantirish – Singapur samaradorlik va xizmat ko'rsatish sifati uchun ko'plab mukofotlarga sazovor bo'lgan Changi aeroportini o'z ichiga olgan jahon darajasidagi infratuzilmani barpo etishga katta sarmoya kiritdi.

2. Ishbilarmonlik uchun qulay muhit – Singapur biznes yuritish uchun dunyodagi eng oson joylardan biri sanaladi. Bu shaharda o'tkaziladigan ko'plab xalqaro tadbirlar bilan rivojlanayotgan MICE (uchrashuvlar, rag'batlantirishlar, konvensiyalar, ko'rgazmalar) sektorini o'ziga jalb qildi.

3. Sayyohlik takliflarini diversifikatsiya qilish - Singapur o'zining sayyohlik takliflarini o'zining mashhur xarid qilish va ovqatlanish tajribasidan tashqari, jahon e'tirofiga sazovor bo'lgan Singapur hayvonot bog'i, Ko'rfazdagi bog'lar va Marina Bay Sands kabi madaniy va meros obyektlarini o'z ichiga olgan holda diversifikatsiya qildi.

4. Marketing va reklama - Singapur Turizm Kengashi turli marketing kampaniyalari va tashabbuslari orqali Singapurni sayyohlik yo'nalishi sifatida faol ravishda targ'ib qilmoqda, bozorning turli segmentlari uchun jozibador tajriba yaratish uchun sanoat manfaatdor tomonlari bilan hamkorlik qilib kelmoqda.

Biroq, Singapur turizmni rivojlantirishda mintaqadagi boshqa yo'nalishlar bilan raqobat va rivojlanishni barqarorlik bilan muvozanatlash zarurati kabi muammolarga ham duch kelmoqda. COVID-19 pandemiyasi turizm sanoatida ham sezilarli uzilishlarga olib keldi va bu tashqi zarbalarga chidamlilik muhimligini ta'kidladi.

Umuman olganda, Singapurda turizmni rivojlantirish dinamikasi jonli va barqaror turizm sanoatini yaratish uchun davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, xususiyl sektor investitsiyalari, infratuzilmani rivojlantirish va marketing tashabbuslarining kombinatsiyasi bilan shakllanadi.

IV BOB. MALAYZIYADA TURIZMNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

1. Malayziyada zamonaviy turizmning shakllanishi

Xalqaro turistik manbalarda Malayziya go'zal, ammo murakkab dam olish maskani, ko'p madaniyatli shahar hayotiga yo'l ochadigan mamlakat sifatida ta'riflanadi²⁴. Poytaxt Kuala-Lumpur Petronas egizak minoralari bilan tasvirlansa, maftunkor Melakada esa qiziqarli va boy tarixiy madaniyari hamda binolari bilan ta'riflanadi.

Malayziyaning qadimiy an'ana, urf-odat va binolari, shu bilan birga zamonaviy shahar hamda qishloq infratuzilmasi unda turizm sanoatining rivojlanishi uchun imkoniyat bermoqda va bu yo'nalish mamlakat iqtisodiyotining daromadli sohalaridan biriga aylanib ulgurgan. Jumladan, "Sayohat va turizm raqobatbardoshligi-2017" hisobotida Malayziya 141 mamlakat ichida 25-o'rinni egalladi. 2023-yilda esa uning pozitsiyasi 136 mamlakat orasida 26-o'rinni tashkil etgan²⁵. Ammo bu ko'rsatkichlarga yetib kelish uchun mamlakat juda katta yo'lni, turizm islohotlarini bosib o'tdi, turizmni tartibga solishga qaratilgan 10 dan ortiq normativ-huquqiy asoslar qabul qilindi.

Shundan kelib chiqqan holda, Malayziyada turizmning rivojlanish bosqichlarini quyidagi tartibda tahlil qilish mumkin:

Malayziyada turizm rivojlanishini bir necha asosiy bosqichlarga bo'lish mumkin:

Ilk rivojlanish (1970-yillarga qadar) davri:

Malayziya 1957-yilda Britaniya mustamlakachiligidan mustaqillikka erishdi. Shundan so'ng mamlakat o'z iqtisodiyotini faol rivojlantira boshladi, asosan qishloq xo'jaligiga, ayniqsa kauchuk yog'och va muz ishlab chiqarishga e'tibor qaratdi.

Turizm davlat iqtisodiyotini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishi hisoblanmadi. Bu davrda Malayziyada turizm hali to'liq rivojlanmagan edi. Mamlakat cheklangan miqdordagi xorijiy mehmonlarni asosan qo'shni mamlakatlardan jalb qilar edi.

²⁴ Cooper, C., Scott, N., & Kester, J. (2005). Sustainable tourism in Malaysia: challenges and opportunities. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 10(2), 191-203.

²⁵ <https://nonews.co/directory/lists/countries/travel-tourism-competitiveness>

Rivojlanishning dastlabki bosqichida turizm infratuzilmasi sust rivojlangan edi. Katta xalqaro mehmonxonalar yo‘q va transport tizimi sayyohlarning katta oqimiga moslashtirilmagan edi. Asosiy e‘tibor plyajlar va milliy bog‘lar kabi tabiiy diqqatga sazovor joylarga qaratildi.

Biroq, 1970-yillarga kelib, daromad va ish o‘rinlarining potensial manbai sifatida turizmni rivojlantirishni rag‘batlantirishga birinchi urinishlar boshlandi. Turizm infratuzilmasiga xorijiy sarmoyalarni jalb qilish va Malayziyani sayyohlik o‘lkasi sifatida targ‘ib qilish choralari ko‘rildi.

Malayziya turizm assotsiatsiyasining ishga tushirilishi (1971-1979 yillar):

Malayziyada turizm 1970-yillardan boshlab faol turizm siyosatining mavzusi bo‘lib kelgan. U muqobil tarmoq sifatida asta-sekin o‘sib bordi va milliy iqtisodiyot strukturasi deyarli asosiy tarkibiy qismiga aylandi. 1972-yilda Malayziya turizm assotsiatsiyasi tashkil etildi va bu turizmni rivojlantirishda muhim qadam bo‘ldi.

Malayziya turizm byurosini tashkil etishdan asosiy maqsad iqtisodiy o‘rishni rag‘batlantirish uchun chet ellik sayyohlarni mamlakatga jalb qilish edi. Bunga erishish uchun byuro marketing va reklama kampaniyalarini ishlab chiqdi, xalqaro sayyohlik ko‘rgazmalarida ishtirok etishni tashkil qildi va xalqaro maydonda Malayziyaning qulay imidjini yaratish ustida ishladi.

Byuro Malayziya Madaniyat, san‘at va turizm vazirligi huzurida davlat organi sifatida tashkil etilgan. Vaqt o‘tishi bilan agentlik tuzilmasi va funksiyalari turizm sohasidagi o‘zgaruvchan ehtiyoj va tendensiyalarga muvofiq qayta-qayta o‘zgartirildi va kengaytirildi.

Faol targ‘ibot va kengaytirish (1980-1990 yillar):

1980-1990-yillarda Malayziya hukumati turizm infratuzilmasini rivojlantirish va marketingga katta sarmoya kiritdi. Bunga mehmonxonalar qurish, transport imkoniyatlarini yaxshilash va xalqaro reklama kampaniyalarini boshlash kiradi.

“Malayziya haqiqatan ham Osiyo” kompaniyasini amalga oshirish (1990-yillarning oxiridan boshlab):

Malaysia Truly Asia marketing kampaniyasining boshlanishi Malayziyaning turizm tarixida muhim voqea bo‘ldi. Aksiya mamlakatning turli madaniyatlari, taomlari va diqqatga sazovor joylarini muvaffaqiyatli targ‘ib qildi, butun dunyodan sayyohlarni jalb qildi.

1980-yillarda Malayziyada turizm faol rivojlanish bosqichini boshidan kechirdi. Bu davr mamlakatning xalqaro sayyohlik yoʻnalishi sifatida shakllanishi uchun asosiy davr boʻldi. 1980-1990-yillarda Malayziyada turizm rivojlanishining ayrim xususiyatlari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

1980-yillarda turizm infratuzilmasini rivojlantirishga katta miqdorda sarmoya kiritildi. Ayniqsa, kurort zonalarida koʻplab yangi mehmonxonalar qurildi.

Transport infratuzilmasi, jumladan, aeroportlar va yoʻllar yaxshilandi, bu sayyohlarning mamlakat ichida sayohat qilishini osonlashtirdi.

Malayziya turizm byurosi turli marketing va reklama kompaniyalari orqali mamlakatni xalqaro miqyosda faol ravishda targʻib qildi.

Bu saʼy-harakatlar Malayziyaga kelayotgan xorijiy sayyohlar sonining koʻpayishiga olib keldi.

Zamonaviy bosqich va diversifikatsiya (2000-yillardan hozirgi kungacha) jarayonlari:

1991-yilda Malayziya Bosh vaziri Mahathir Mohamad mamlakat uchun uzoq muddatli rivojlanish rejasi boʻlgan Vision 2020 ni taqdim etdi²⁶. Bu reja 2020-yilga kelib Malayziyani rivojlangan davlatga aylantirishni nazarda tutgan edi. Turizm ushbu maqsadga erishishga hissa qoʻshadigan asosiy tarmoqlardan biri edi.

Hukumat iqtisodiyotning strategik muhim sohasi sifatida turizmni rivojlantirish uchun marketing, infratuzilma loyihalarini amalga oshirdi va investitsiyalarni qoʻllab-quvvatlash uchun qoʻshimcha resurslar ajratildi.

Vision-2020 rejasi doirasida mamlakatda quyidagi ishlar amalga oshirildi:

- Infratuzilma, madaniy obidalar va tabiiy resurslarga sarmoya kiritishni davom ettirdi;
- investitsiyalarni jalb qilish va mahalliy turizm resurslarini rivojlantirish boʻyicha saʼy-harakatlarni kuchaytirildi;
- tibbiy turizm, taʼlim turizmi va turizmning boshqa ixtisoslashgan turlarini rivojlantirishga katta eʼtibor qaratildi;

²⁶ Cooper, C., Scott, N., & Kester, J. (2005). Sustainable tourism in Malaysia: challenges and opportunities. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 10(2), 191-203.

Mehmonxonalar, xalqaro aviareyslar va ekskursiyalarni bron qilish uchun onlayn platformalarning paydo bo'lishi turizmning globallasuvi va demokratlashuviga olib keldi;

AirAsia kabi kompaniyalar kamxarj sayohatlarini yo'lga qo'yish-gandan so'ng, keng qamrovli sayyohlar uchun yanada qulaylik yaratdi;

Malayziyada turizm infratuzilmasini jadal rivojlantirish, xususan, yangi mehmonxonalar va ko'ngilochar majmualarni qurish davom ettirildi²⁷;

Turli toifadagi sayyohlarni jalb qilish maqsadida Malayziya turli turizm dasturlari va tadbirlarini ishlab chiqishni boshladi.

2010-yildan boshlab Malayziya turizm siyosatida "Barqaror turizm" atamasi kirib keldi. Barqaror turizm atrof-muhitga salbiy ta'sirni minimallashtirish, mahalliy aholiga iqtisodiy foyda keltirish va mintaqaning madaniy merosini saqlashga qaratilgan amaliyotlarni o'z ichiga oladi. Malayziyada barqaror turizmni rivojlantirish va amalga oshirish uchun ko'plab sa'y-harakatlar amalga oshirildi. Jumladan:

Malayziya biologik xilma-xillikka boy va mamlakatda ko'plab milliy bog'lar va qo'riqxonalar mavjud. Malayziyadagi ekoturizm sayyohlarni tabiiy muhit haqida ma'lumot berish va biologik xilma-xillikni saqlashga qaratilgan loyihalar keng targ'ib qilina boshladi. Masalan, Kinabalu - Borneo orolidagi milliy bog' bo'lib, unda ko'plab noyob va yo'qolib ketish xavfi ostida turgan o'simlik va hayvonlar turlari yashaydi. Ushbu bog' faoliyati bilan bog'liq sayyohlik yo'nalishlarini tez-tez uchratish mumkin. Yoki Taman Negara dunyodagi eng qadimgi yomg'ir o'rmonlaridan biri bo'lib, u ekoturizm va trekkingni taklif qiladi.

Malayziyadagi ko'plab barqaror turizm loyihalari mahalliy hamjamiyat bilan bevosita o'zaro munosabatlarga qaratilgan. Bu sayyohlarga mahalliy madaniyat va urf-odatlar bilan yaqindan tanishish, mahalliy aholiga iqtisodiy foyda olish imkonini beradi;

Malayziyadagi ko'plab mehmonxonalar va kurortlar resurslar sarfini kamaytirish, chiqindilarni kamaytirish va ularning atrof-muhitga ta'sirini minimallashtirish choralari ko'rmoqda.

Umuman olganda, Malayziya barqaror turizmni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash bo'yicha katta sa'y-harakatlarni amalga oshirdi,

²⁷ Government of Malaysia (2010). Malaysia Tourism Transformation Plan 2020. Ministry of Tourism, Malaysia.

uning mamlakat iqtisodiyoti, atrof-muhit va ijtimoiy tuzilishi uchun muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatib berdi.

Har qanday boshqa sohalar singari, turizmning ham o'ziga xos qoidalari, standartlari va talablari mavjud. Malayziyada ham hukumat tomonidan turizmni rivojlantirishga qaratilgan ilk islohotlarning bo'sag'asi sohaga oid qonunlarni qabul qilish bilan boshlandi. Jumladan, 1952-yilda "Mehmondo'stlik to'g'risida"gi qonun, 1969-yilda "Fuqarolik aviatsiyasi to'g'risida"gi qonun, 1992-yilda "Turizm industriyasi to'g'risida"gi qonunlar qabul qilindi va ushbu qonunlar joriy davrga qadar mamlakatda turizmni tartibga solishda muhim normativ asos vazifasini o'tamoqda.

"Turizm to'g'risida"gi qonun davlat qoidalari va sayohat va mehmondo'stlik sanoatining maxsus qoidalarini o'z ichiga olgan normativ asos hisoblanadi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) ma'lumotlariga ko'ra, "Turizm to'g'risida"gi qonunning maqsadi turizmni rivojlantirish va boshqarish, madaniy an'analar, tabiiy resurslarni saqlash, xususiy sektor va turizmni jalb qilish uchun huquqiy va me'yoriy bazani ta'minlashdan iborat. Qonun, nafaqat xalqaro va mahalliy sayyohlarning huquqlarini, balki kiruvchi turoperatorlar, sayyohlik agentliklari va ushbu sohaning boshqa muhim ishtirokchilarining qonuniy majburiyatlarini ham aks ettiradi. Turizm qonunining asosiy maqsadi sayohatchilar va tashkilotlar uchun adolatli va shaffof muhitni ta'minlashdir.

"Mehmondo'stlik to'g'risida"gi qonun mehmonxonalar, restoranlar, barlar, qishloq klublari va boshqa jamoat joylarini tartibga solish, mijozlarni himoya qilish uchun qonun doirasida xavfsizlik choralarini ta'minlash maqsadida qabul qilingan.

Qonun mehmonxonalar, restoranlar, sayyohlik agentliklari va mehmondo'stlik sohasidagi shunga o'xshash korxonalar faoliyatini tartibga soluvchi turli qoidalar va huquqiy standartlarni o'z ichiga oladi.

Qonunga rioya qilmaslik huquqiy oqibatlarga olib kelishi mumkin, jumladan jarimalar, litsenziyalarning to'xtatilishi yoki hatto biznesning yopilishi kabilar ham uchrab turadi.

Masalan, har bir restoran mijozlarga yetkazib berilayotgan oziq-ovqatning tozaligini ta'minlash uchun oziq-ovqat xavfsizligi va qoidalariga rioya qilishi kerak.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, Malayziya aholisining 60%idan ko'prog'i²⁸ islom diniga itoat etganligi sababli, halol mahsulotlarga alohida e'tibor beriladi. Hattoki, "Halol" mahsulotlarning standartlarini belgilovchi va tartibga soluvchi alohida tashkilot ham faoliyat olib boradi. Malayziyada "Halol" mahsulot va xizmatlarini tartibga solish markaziy organ hisoblangan Malayziya Islom taraqqiyoti departamenti (JAKIM) tomonidan boshqariladi. JAKIM halol sertifikatini nazorat qiladi, islom qonunlari va qoidalariga muvofiqligini ta'minlaydi. Jarayon quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Korxonalar halol sertifikatiga ariza berishadi. JAKIM mahsulot yoki xizmatlarning halol talablariga javob berishiga ishonch hosil qilish uchun arizani ko'rib chiqadi.

JAKIM mahsulot ishlab chiqarishda yoki xizmatlarni yetkazib berishda foydalaniladigan ishlab chiqarish obyektlari, ingredientlar va jarayonlarni sinchkovlik bilan tekshirishni amalga oshiradi.

Agar korxona barcha halol talablarga javob bersa, JAKIM halol sertifikatini beradi va u ham ichki, ham xalqaro miqyosda tan olinadi.

JAKIM, shuningdek, treninglar o'tkazadi va iste'molchilar va korxonalar o'rtasida halol mahsulotlar va xizmatlar haqida xabardorlikni oshiradi.

Halol standartlariga doimiy ravishda rioya etilishini ta'minlash uchun muntazam monitoring va nazorat o'tkazib boriladi.

Bu tizim Malayziyadagi halol mahsulot va xizmatlar musulmon iste'molchilari uchun muhim bo'lgan islomiy tamoyillarga amal qilishini ta'minlaydi. Shuningdek, xalqaro bozorlarning Malayziyaning halol mahsulotlariga bo'lgan ishonchini oshiradi va shu tariqa mamlakat iqtisodiyotini qo'llab-quvvatlaydi.

2. Malayziyada turizm rivojlanishining tendensiyalari

Butun dunyoda turizm ko'plab mamlakatlarda iqtisodiyotga qo'shgan ulkan hissasi uchun e'tirof etilgan. Turizm valyuta tushumlari, bandlik va daromadlarni yaratish orqali iqtisodiy o'sishning muhim omili sifatida namoyon bo'ladi. Turizm, shuningdek, asosiy infratuzilmani rivojlantirishni rag'batlantiradi, mahalliy sanoatning o'sishiga hissa qo'shadi, xorijiy investitsiyalarni jalb qiladi va texnologiya hamda axborot ta'minotini osonlashtiradi. Qizig'i shundaki,

²⁸ Taburan Penduduk dan Ciri-ciri Asas Demografi 82. Jabatan Perangkaan Malaysia.

turizm atrof-muhitni saqlash va yaxshilash, shuningdek, mahalliy xilma-xillik va madaniyatni saqlab qolish uchun katalizator sifatida ham ko'rib chiqildi.

1970-yillarda xalqaro sayohatlar keng jamoatchilikka ochiq bo'lganidan keyin, so'nggi 40 yil davomida turizmdan tushumlarning izchil o'sishi kuzatildi va Malayziya ham bundan mustasno emas.

Malayziya turli xil tabiiy va madaniy boyliklar bilan ta'minlangan bo'lib, ular bir butun sifatida qabul qilinganda mahalliy sayyohlar bilan bir qatorda xalqaro mehmonlarni ham jalb qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Oq qumli plyajlar, tiniq suvli yuzlab tropik orollar va toza marjon riflari va dengiz hayoti, 19 ta milliy bog'lar, o'rmonlar, tepalikdagi kurortlar va Janubi-Sharqiy Osiyoning eng baland tog'i, Sharqiy Malayziyadagi Kinabalu tog'i mamlakatning ekoturistik manzillaridan hisoblanadi. Shuningdek, u ko'p asrlik madaniyatlar, san'at va an'analar, ko'p irqli, ko'p millatli va ko'p dinli jamoalarning uyg'unligini taklif qiladi. Etnik guruhlarining aralashmasi mamlakatga uning tillarida, liboslarida, festivallarida, oshxonasida va hunarmandchiligida aks ettirilgan juda xilma-xil madaniyati dunyoning turli qutblaridan sayyohlarni jalb qilishning jozibador omillaridan hisoblanadi. Malayziya, shuningdek, xarid qilish, sport va sog'lomlashtirish turizmi yo'nalishi sifatida ham tanilgan. Malayziyani yig'ilishlar, imtiyozlar, konvensiyalar va ko'rgazmalar (MICE) bozori sifatida tadbirkorlar va kompaniyalar yaxshi bilishadi.

Muxtasar qilib aytganda, Malayziya o'rtacha narxlarda turli xil did va xohishlarga mos keladigan turli xil dam olish mahsulotlarini taklif qiladi, shuningdek, sayohatning turli maqsadlari uchun ovqatlanishni taklif qiladi. Ushbu aktivlar va hukumatning kuchli qo'llab-quvvatlashi bilan taqdirlangan Malayziya xalqaro miqyosdagi eng mashhur yo'nalishlardan biri bo'lish imkoniyatiga ega. 1960-yillarda ahamiyatsiz bo'lgan Malayziya turizmi bugungi kunda iqtisodiyotga sezilarli hissa qo'shmoqda. Malayziyada turizm jadal rivojlandi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun eng muhim tarmoqlardan biri sifatida e'tirof etildi. Turizm Malayziyadagi noqulay to'lov balansini bartaraf etishda muhim rol o'ynadi. Shu asosda bu mamlakat uchun valyuta va aholi bandligini oshirishning muhim manbai hisoblanadi.

Turizmning barqaror iqtisodiy o'sishga hissa qo'shish imkoniyatlarini e'tirof etgan holda, Malayziya, ayniqsa, 1980-yillardan boshlab xalqaro turizmni rivojlantirish uchun jiddiy sa'y-harakatlarni

amalga oshirdi. Malayziyada turizm industriyasining barqarorligi marketingni amalga oshirish va maqsadli bozorlarni diversifikatsiya qilish, shuningdek, turizm mahsulotlari va xizmatlarining raqobatbardoshligini oshirishda davlat va xususiy sektorning faol ishtiroki bilan bogʻliq. Davlat sektori tashrif buyuruvchilar uchun xizmat koʻrsatishni davom ettirish uchun asosiy infratuzilmani taʼminlash va yangilashda muhim rol oʻynadi.

1999-yilda Jahon sayyohlik tashkiloti (JST) Malayziyani Osiyo-Tinch okeani mintaqasidagi uchinchi eng mashhur yoʻnalish sifatida baholadi²⁹. Islom mamlakatlari orasida Malayziya Turkiyadan keyingi yetakchi yoʻnalish sifatida belgilangan³⁰, 2002 yilda JST Malayziyani dunyoning oʻttizta rivojlanayotgan yoʻnalishlaridan biri sifatida belgilagan. Malayziyadagi turizm 1980-yillarda mamlakatning iqtisodiy oʻsishiga sezilarli hissa qoʻsha boshladi. Beshinchi Malayziya rejasiga (The Economic Planning Unit 1986) muvofiq, 1980-yilda Malayziyaga kelgan xalqaro sayyohlar soni 1970-yillarda milliondan kam boʻlgan boʻlsa, 2,3 milliondan oshdi.

1980-yildan 1990-yilgacha boʻlgan davrda Malayziyada turizm sektori oʻrtacha yillik oʻsish surʼati (AAGR) 12,7% ni tashkil etgan tez surʼatlarda rivojlandi. ASEAN mintaqasidan sayyohlarning kelishi yiliga 13,3% ga oʻsdi.

ASEAN mamlakatlari orasida Singapur (Malayziyaga sayyohlar keltiruvchi eng yuqori bozor) bozor ulushi 1995-yildan 2000-yilgacha deyarli 7 foizga bir oz pasayganini, Tailanddan kelgan sayyohlar esa yiliga oʻrtacha 12,1 foizga oʻsib, 9,4 foizni tashkil etganini xabar qildi. 1995-yildagi bozor ulushining taxminan 7% dan 2000-yilda jami bozor ulushining % ni tashkil etdi. Indoneziyadan sayyohlar soni yiliga 18,4% ga sogʻlom oʻsganligini xabar qildi, bozor ulushi ham 1995-yildagi 3,1% dan 2000-yilda 5,4% gacha koʻtarildi.

2000-2006 yillar mobaynida Malayziyada turizm sektori yana ijobiy oʻsishni qayd etdi, oʻrtacha yillik oʻsish 9,8% ni tashkil etdi, turizmdan tushgan tushumlar esa yiliga 13,1% ikki xonali oʻsish surʼatiga ega boʻldi. ASEAN davlatlaridan kelgan sayyohlar Malayziyaga eng katta xalqaro tashriflarga hissa qoʻshishda davom

²⁹ Mintel International Group 2005

³⁰ Henderson, V. (2003). The Urbanization Process and Economic Growth: The So-What Question. *Journal of Economic Growth*, 8, 47-71.
<https://doi.org/10.1023/A:1022860800744>

etdilar, bozor ulushi 78,8% gacha o'sdi va yillik ijobiy o'sish 11,5% ni qayd etdi³¹.

1-jadval

**2013-2022 yillarda Malayziyaga tashrif buyurgan
sayyohlar va ulardan kelgan daromad hajmi³²**

Yillar	Sayyohlar soni, mln kishi	Daromad hajmi, mlrd dolar
2013	25,72	65,4
2014	27,44	72
2015	25,72	69,1
2016	26,76	82,1
2017	25,95	82,1
2018	25,83	84,1
2019	26,1	86,1
2020	4,33	12,7
2021	0,13	0,24
2022	10,07	28,23

Malayziyadagi mehmondo'stlik sanoati 2020-yilda 4 milliard AQSh dollarini tashkil etdi. Malayziyaning mehmondo'stlik sanoati mamlakatning turizm sanoatidan keyin tez rivojlanmoqda. Turizm sanoati, shubhasiz, COVID-19 pandemiyasidan qattiq zarba oldi, uning oqibatlari sayohat va turoperatorlarni, shuningdek mehmonxonalarni ishdan chiqardi. Malayziya mehmonxonalar assotsiatsiyasi (MAH) ma'lumotlariga ko'ra, 120 ga yaqin mehmonxonalar vaqtincha yoki doimiy ravishda yopilgan va sanoat 2020-yilda 6,5 milliard RM dan ortiq va 2021-yilda yana 9 milliard RM daromadni yo'qotgan. Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) ma'lumotlariga ko'ra, Malayziyaning mehmonxona ishchi kuchi pandemiyadan oldingi 233,8 ming kishidan 2020-yilda 208,500 kishiga kamaygan³³.

Mamlakat turizm sanoatidagi talofatlarni hisobga olgan holda, hukumat 12-Malayziya turizm sanoatini jonlantirish rejasini qabul qildi. Unda mamlakatda ekoturizmni rivojlantirishga katta ahamiyat berildi. Hukumat, shuningdek, 2020-2030 yillarga mo'ljallangan Milliy

³¹ Христов Тодор Тодорович ВИДЫ И ОСОБЕННОСТИ ТУРИЗМА ШТАТА ПИНАНГ (МАЛАЙЗИЯ) // Вестник МГПУ. Серия: Естественные науки. 2021. №3 (43). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vidy-i-osobennosti-turizma-shtata-pinang-malayziya> (дата обращения: 01.12.2023).

³² <https://www.statista.com/statistics/1004711/tourist-arrivals-malaysia/>

³³ Христов Тодор Тодорович ВИДЫ И ОСОБЕННОСТИ ТУРИЗМА ШТАТА ПИНАНГ (МАЛАЙЗИЯ) // Вестник МГПУ. Серия: Естественные науки. 2021. №3 (43). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vidy-i-osobennosti-turizma-shtata-pinang-malayziya> (дата обращения: 01.12.2023).

Turizm Siyosatini (NTP) ishga tushirdi, bu turizm sanoatini o'zgartirish bo'yicha o'n yillik rejadir. NTP Malayziyani kelganlar va tushumlar bo'yicha eng yaxshi o'nta turizm yo'nalishlari qatoriga kiritish uchun ishlab chiqilgan. Aqlli turizm kelajakda raqobatbardoshlikni saqlab qolishning asosiy strategiyalaridan biridir³⁴.

Turizm industriyasini tiklashni qo'llab-quvvatlash uchun federal hukumat sayohatlarga chegirma vaucherlari ko'rinishida 113 million AQSh dollari ajratdi va turizmni rag'batlantirishni kuchaytirdi. Hukumat aviakompaniyalar, dam olish maskanlari va mehmonxonalar bilan hamkorlikda 2020-yil mart oyidan boshlab kishi boshiga RM100 chegirma vaucherlarini taklif qildi. Yaqin Sharq, Yevropa, ASEAN va Janubiy Osiyoda Malayziya turizmini targ'ib qilishni oshirish uchun Malayziya turizmiga 30 million RM ajratildi. Bundan tashqari, 2020-yilning 1-martidan 31-avgustigacha jismoniy shaxslarga ichki turizm xarajatlari uchun 1000 RM miqdorida maxsus daromad solig'i imtiyozini taqdim etildi. Turizm sanoati pandemiyadan zarar ko'rgan bo'lsa-da, Malayziyada yanada mustahkam va barqaror kelajakni qurish tashabbuslari raqamlilashtirish, aqlli mahsulotlar va infratuzilmani rivojlantirishga qaratilgan. Turizm Malayziyaning yalpi ichki mahsulotga qo'shgan hissasi bo'yicha uchinchi o'rinda turadi. 2022-yilga kelib Malayziyaga tashrif buyurgan sayyohlar soni 10,2 millionga yetib, 28,23 milliard dollar daromad keltirishi kutilmoqda.

Bugungi kunda Iqtisodiy rejalashtirish bo'limi tomonidan e'lon qilingan 12 MP hujjatiga ko'ra, sanoatni qayta tiklash strategiyalari orasida sayyohlarning ishonchini tiklash, sifatli mahsulotlar va xizmatlarni taqdim etish, turizm mahsulotlari barqarorligini oshirish, brendni joylashtirish va ilgari surishni kuchaytirish, boshqaruv islohotlarini o'tkazish va faollashtirish kiradi. "COVID-19 ning global sayyohlik sanoatiga ta'sirini hisobga olsak, 2023-yilda chet ellik sayyohlar kelishi tiklanib, 2025-yilda 24,3 million sayyohni tashkil etishi, shuningdek, RM73 milliard daromad keltirishi kutilmoqda³⁵.

Malayziyaning Smart Tourism 4.0 tashabbusi IR 4.0 ni qo'llab-quvvatlovchi texnologiyalardan foydalanish orqali turizm sanoatining to'liq salohiyatini ochishga qaratilgan. Turizm sanoati pandemiyadan zarar ko'rgan bo'lsa-da, Malayziyada yanada mustahkam va barqaror

³⁴ <https://www.mordorintelligence.com/ru/industry-reports/hospitality-industry-in-malaysia>

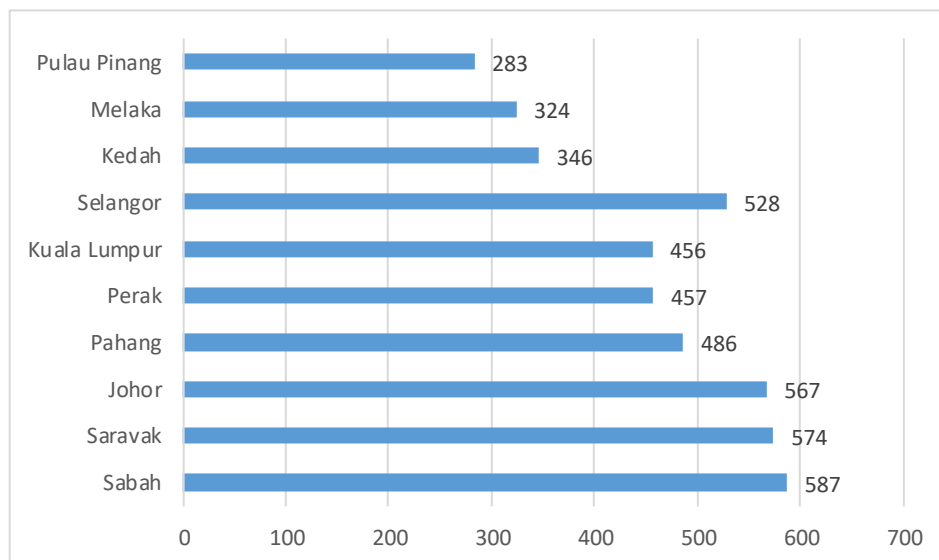
³⁵ Ministry of Tourism, Arts, and Culture (MOTAC). (2020). National Tourism Policy 2020-2030.

kelajakni qurish tashabbuslari raqamlilashtirish, aqlli mahsulotlar va infratuzilmani rivojlantirishga qaratilgan. Malayziya Turizm, san'at va madaniyat vazirligi 2022-yilda sayyohlar kelishini 9,2 millionga ko'tardi, mamlakat 4,5 million kishilik asl maqsadiga deyarli erishgandan so'ng turizmdan 26,8 milliard RM (5,98 milliard AQSh dollari) daromad oldi.

Bundan tashqari, Malayziya investitsiyalarni rivojlantirish boshqarmasi (MIDA) ma'lumotlariga ko'ra, Smart Tourism 4.0 ilovasi bilan Malayziyaning turizm daromadi 2018-yildagi 25 milliard dollardan 2030-yilga kelib 110 milliard dollarga yetishi kutilmoqda³⁶.

Malayziya mehmondo'stlik sanoati xalqaro mehmonxona brendlari (va ularning zanjirlari) va Osiyo brendlari (va ularning zanjirlari) birikmasidir. Ham xalqaro, ham Osiyo brendlari mamlakatdagi mehmonxonalarning umumiy soniga deyarli teng hissa qo'shsa-da, xalqaro brendlar va ularning zanjirlari xona ta'minotida ustunlik qiladi. Ko'plab taniqli xalqaro brendlar yetakchi mehmonxona kompaniyalari bilan keng ko'lamli strategik hamkorlik dasturlari bilan mamlakatga kirib keldi. Malayziyada mehmonxonalar soni bo'yicha ma'lumotlar 2023-yil sentabrida 3520.000 tani tashkil etdi.

Mamlakatdagi eng ko'p mehmonxonalar Selangor, Johor, Saravak va Sabah hududlarida joylashgan (1-rasm).

1-rasm. Malayziya hududlaridagi mehmonxonalar soni

³⁶ "Economic Stimulus Package takes effect from today". The Oriental Daily. 2020.04.01

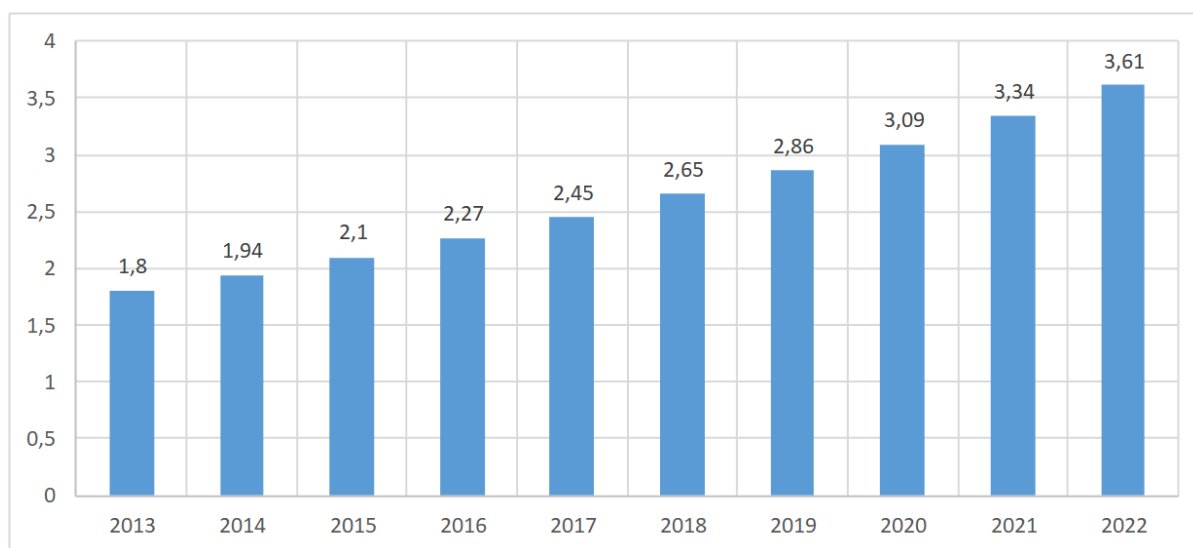
Eng yaxshi mehmonxonalar sifatida Sunway Putra Hotel, MOV Hotel, Shangri-La Kuala Lumpur, The Pacific Sutera Hotel - Sutera Harbour Resort, Hard Rock Hotel Penang kabilarni keltirish mumkin (2-jadval).

2-jadval

Malayziyadagi eng yaxshi mehmonxona va restoranlar

T/R	Eng yaxshi mehmonxonalar	Eng yaxshi restoranlar ³⁷
1.	Sunway Putra Hotel	Iketeru Restaurant
2.	MOV Hotel	Chambers Grill
3.	Shangri-La Kuala Lumpur	Ishin Japanese Dining
4.	The Pacific Sutera Hotel - Sutera Harbour Resort	Canopy Rooftop Bar and Lounge
5.	Hard Rock Hotel Penang	Kampachi Plaza33
6.	Berjaya Langkawi Resort	Chynna
7.	Amari Johor Bahru	Miyabi
8.	PARKROYAL Penang Resort	Positano Risto
9.	TROVE Johor Bahru	Sky51
10.	Dorsett Hartamas Kuala Lumpur	Vasco's

2021-yilda turizm sanoati Malayziyadagi jami band aholining 23,4 foizini ish bilan ta'minlagan. Turizm sohasida bandlik joylashtirish sektori, turizm xizmatlari, shuningdek, oziq-ovqat va ichimliklar sektoridagi ish o'rinlarini o'z ichiga oladi. Malayziyaning turizm sanoati 2022-yilda taxminan 3,61 million kishini ish bilan ta'minladi, bu o'tgan yilga nisbatan ko'pdir.

2-rasm. Malayziyada 2013-2022 yillarda turizmga bandlarning ulushi³⁸

³⁷ https://www.tripadvisor.com/Restaurants-g298570-Kuala_Lumpur_Wilayah_Persekutuan.html

³⁸ <https://www.statista.com/statistics/954719/employment-tourism-industries-malaysia/>

2013 va 2022 yillar oralig'ida Malayziyaning turizm sanoatida bandlikning o'rtacha yillik o'sish sur'ati yiliga taxminan 8,04% ni tashkil etdi.

Malayziyada turizm rivojlanib borayotgan sohalardan biri hisoblanadi. Uning iqtisodiyotdagi ulushi ham ortib bormoqda. Jumladan, 2022-yilda Malayziyaning yalpi qo'shilgan qiymatli turizm sanoati 251,5 milliard ringgit (53,67 milliard AQSh dollari) ni tashkil etib, uning yalpi ichki mahsulotiga (YaIM) 14 foiz hissa qo'shgan³⁹. Shu sababli ham hukumat turizmni rivojlantirishga katta e'tibor bermoqda. 2020-2030 yillarga mo'ljallangan Milliy Turizm Siyosatini (MTS) ishga tushirdi. MTS maqsadlariga erishishning asosiy yondashuvlari turizm sanoatini yangi normalar asosida samarali tiklash, raqobatbardoshlikni kuchaytirish, barqaror va inklyuziv turizmni rivojlantirish, shuningdek, tabiiy ofatlar xavfini boshqarishni o'z ichiga oladi.

MTSda ko'rsatilgan Transformatsiya strategiyalari orasida "Aqlli turizm" ham bor. 2018-yil 5-aprelda Tourism Malaysia tomonidan boshlangan Malaysia Smart Tourism 4.0 tashabbusi raqamli asrdagi imkoniyatlardan foydalanib, sohani keyingi bosqichga olib chiqishga qaratilgan. Ushbu sa'y-harakatlar yangi innovatsion kichik tarmoqlarga yo'l ochadi va Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror Rivojlanish Maqsadlariga (SDG) muvofiq bandlik imkoniyatlarini yaratadi. Monitor Deloitte tomonidan olib borilgan tadqiqotga ko'ra, "Aqlli turizm" Malayziyaning turizmga asoslangan daromadlarini 2030-yilga borib 25 milliard dollardan 110 milliard dollargacha oshirish imkoniyatiga ega⁴⁰.

Aqlli turizmning yakuniy maqsadi resurslarni boshqarish samaradorligini oshirish, turizm tajribasini oshirish, raqobatbardoshlikni oshirish va texnologik innovatsiyalar va amaliyotlar orqali barqarorlikni oshirishdan iborat.

Turizm sektori pandemiya tufayli qattiq zarba olgan bo'lsa-da, raqamlashtirish va aqlli mahsulotlar va infratuzilmani rivojlantirishga e'tibor Malayziyada yanada mustahkam va barqaror kelajakni qurish tashabbuslari qatoriga kiradi. Ijobiy tus olgan holda, inqiroz ko'pincha eski jarayonlarni qayta ko'rib chiqish va qayta ixtiro qilish, ayniqsa

³⁹ Malaysia's tourism contributes 14 pct to GDP in 2022. <https://english.news.cn/asiapacific/20230920/be0f092dcd014b22bfaf4cb754f9f688/c.html>

⁴⁰ SMART TOURISM: FUTURE OF TOURISM IN MALAYSIA. <https://www.mida.gov.my/smart-tourism-future-of-tourism-in-malaysia/>

barqaror turizm amaliyotlarini qabul qilish uchun imkoniyatdir. UNWTO (BMT Jahon sayyohlik tashkiloti) ma'lumotlariga ko'ra, barqaror turizm "shahar infratuzilmasini va universal foydalanishni rivojlantirish, shikastlangan hududlarni qayta tiklashga yordam berish va turizmga bog'liq bo'lgan madaniy va tabiiy merosni saqlash imkoniyatiga ega". Ma'lumotlarga ko'ra, 2021-yilda Malayziyada 4 va 5 yulduzli mehmonxonalar tashkil etish uchun taklif etilayotgan sarmoya 7 milliard RMni tashkil etadi.

Malayziyaning turizm landshaftini barqaror, raqobatbardosh va barqaror sektorga aylantirishga qaratilgan sa'y-harakatlarda 4 va 5 yulduzli mehmonxonalar va aqlli turizmning mavjud operatorlarini rag'batlantirish uchun imtiyozlar taqdim etiladi.

2024-yilda Malayziyaning turizm sanoati o'sish strategiyasining asosiy komponenti sifatida xalqaro hamkorlik va madaniy almashinuvga e'tibor qaratmoqda. Turizm, san'at va madaniyat vaziri madaniy xilma-xillik va integratsiya muhimligini ta'kidlab, turizmning xalqaro do'stlik va madaniy almashinuv uchun ko'prik rolini ta'kidladi.

Turli manfaatdor tomonlar, jumladan vazirliklar, shtat hukumatlari, sanoat ishtirokchilari va keng jamoatchilik o'rtasidagi strategik hamkorlik kelajakdagi sayyohlik kompaniyalarining muvaffaqiyati uchun juda muhim, masalan, Visit Malaysia Year 2026 (VM2026). VM2026 maqsadi 35,6 million xorijiy sayyohni jalb qilish bo'lib, ichki xarajatlari 147,1 milliard RMni tashkil etadi, bu Malayziyaning o'zini asosiy global turizm yo'nalishi sifatida ko'rsatishga intilishini aks ettiradi. 2024-yilda Malayziya turli mintaqalardan katta miqdordagi sayyohlarni qabul qilishni kutmoqda. Hisob-kitoblarga ko'ra, taxminan 16,56 million sayyoh yoki barcha kelganlarning 69 foizi ASEAN davlatlaridan keladi. Xitoy, Janubiy Koreya, Yaponiya va Tayvan kabi Sharqiy Osiyo davlatlaridan ham katta hissa kutilmoqda, ular birgalikda 3,96 million yoki barcha sayyohlarning 16,5 foizini tashkil qiladi. Bundan tashqari, Hindiston, Bangladesh, Pokiston, Shri-Lanka va Nepaldan kelgan sayyohlar 1,32 million yoki 5,5 foiz sayyohlik kelishiga hissa qo'shishi kutilmoqda. Yevropa davlatlari va Okeaniya va Shimoliy Amerika kabi boshqa mintaqalar ham Malayziyadagi sayyohlar soniga hissa qo'shishi kutilmoqda⁴¹.

⁴¹ BUDGET 2024: A CATALYST FOR TOURISM AND SUSTAINABILITY. <https://www.bernama.com/en/thoughts/news.php?id=2240067>

Malayziya turizmi prognozlariga muvofiq havo qatnovi 2024-yilda tiklanishi kutilmoqda. Ushbu tiklanish kutilayotgan sayyohlar oqimi, xususan, Malayziyaga sayyohlar kelishining muhim qismiga tarixan hissa qo'shgan Xitoydan kelib chiqadi. 2024-yilda kelgan sayyohlar soni pandemiyadan oldingi darajaga yaqinlashib, 20 millionga yetishi kutilmoqda.

Malayziyaning O'zbekiston bilan ham turistik sohadagi hamkorligi rivojlanib bormoqda. Jumladan, O'zbekiston 2019-yildagi deyarli 4500 nafar Malayziyadan joriy yil oxirigacha 12 000 nafarga yetgan Malayziyani uch barobarga oshirishni maqsad qilgan va o'z maqsadlariga erishish uchun turli strategiyalarni, jumladan, "O'zbekiston havo yo'llari" dan foydalanish, savdo sherikliklari va iste'molchi kompaniyalarini faollashtirgan⁴².

Malayziya pasporti egalari O'zbekistonga 30 kunlik vizasiz kirish imkoniyatidan foydalanadilar, bu esa ushbu manzilni Markaziy Osiyoning boshqa yo'nalishlarini kashf qilish uchun ajoyib boshlanish nuqtasiga aylantiradi.

Buyuk Ipak yo'li chorrahasida joylashgan O'zbekiston har doim dunyoning turli burchaklaridan kelgan sayohatchilarni maftun etib kelgan. Asrlar davomida u madaniyatlar va sivilizatsiyalarning erish qozoni bo'lgan. Buxoro, Samarqand, Xiva, Termiz va Toshkent shaharlaridagi islomgacha, islom va buddaviylik davridagi dunyoga mashhur ziyoratgohlar, zamonaviy turizm infratuzilmasi Malayziyadan turli millatlarga mansub sayyohlarni jalb etish imkoniyatini beradi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning Malayziya bilan sayyohlik maqsadlari uning boy madaniy merosi, zamonaviy infratuzilmasi va strategik geografik joylashuvidan foydalangan holda turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha katta strategiyaning bir qismini tashkil etadi.

3. Malayziyada turizm infratuzilmasi va sohaning rivojlanish istiqbollari

Turizm ko'plab mamlakatlarda, shu jumladan Malayziyada ham muhim tarmoqdir. Turli tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, turizm hayot sifati, madaniy rivojlanish, iqtisodiy o'sish va infratuzilma kabi ko'plab ko'rsatkichlarga ta'sir qiladi. Malayziyada turizm sanoati neft va gaz sanoatidan keyin eng yuqori daromad keltiradi. Turizm

⁴² <https://www.ttgasia.com/2023/09/11/uzbekistan-adds-malaysians-to-its-tourism-goals/>

industriyasini yanada rivojlantirish maqsadida davlat turizm infratuzilmasi va turizm obyektlarini rivojlantirish uchun milliardlab ringgitlar sarfladi. Grigoresku⁴³ fikricha, davlat infratuzilmasi iqtisodiy o'sish uchun muhim va xorijiy investorlarni jalb eta olmaslikning asosiy omillaridan biri infratuzilmaning yomon rivojlanishi bilan bog'liq. Bundan tashqari, infratuzilma bilan ta'minlanganligi sayyohlar sonining ko'payishiga yordam beradigan asosiy omillardan biridir.

Malayziyada rivojlangan infratuzilmalarning aksariyati hukumat tomonidan moliyalashtiriladi va bu turdagi infratuzilma davlat infratuzilmasi deb ataladi. Ushbu infratuzilmalarni odatda besh guruhga bo'lish mumkin bo'lgan jamoat infratuzilmasi deb ataladi, xususan, suv va kanalizatsiya, telekommunikatsiya, elektr ta'minoti, yo'llar va portlar.

Malayziyadagi aksariyat sayyohlik yo'nalishlari, xususan, shaharlarda, hukumatning turizm industriyasini yaxshilashga intilishi tufayli yaxshi turizm infratuzilmasi mavjud. Hukumat har doim turizm infratuzilmasini yetarli darajada ta'minlash zarurligiga jiddiy yondashgan. Misol tariqasida, mamlakatni rivojlantirish rejasida, xususan, yettinchi va o'ninchi Malayziya rejasida turizm infratuzilmasini rivojlantirishni moliyalashtirish uchun katta miqdorda mablag' ajratilgan.

Infratuzilmani saqlashning asosiy maqsadi infratuzilmaning shikastlanishini, eskirishini va ishlamay qolishini kechiktirish yoki minimallashtirish orqali xizmat muddatini uzaytirishdir. Bundan tashqari, infratuzilma har qanday aktivning funksiyasi, qiymati va ko'rinishini himoya qilish uchun ham saqlanadi.

Turizm sektori uchun Middleton va Hawkins turizm infratuzilmasi tabiiy resurslarni tashish, saqlash yoki saqlash usulini o'z ichiga oladi; tabiiy muhitda qurilish; va yuridik xizmatlar, dam olish maskanlari va gaz, suv va kanalizatsiya kabi asosiy infratuzilmani taqdim etish. Turizm infratuzilmasi ikki xil kontekstda, ya'ni davlat va xususiy turizm infratuzilmasida muhokama qilinishi mumkin. Davlat infratuzilmasi "Iqtisodiy qo'shimcha kapital" yoki "Ijtimoiy qo'shimcha kapital" sifatida qaraladi⁴⁴. Demak, infratuzilma mamlakatning ijtimoiy

⁴³ Chowdhury, I., & Chhikara, D. (2020). Recovery strategy for tourism industry post-pandemic. *Mukt Shabd Journal*, 9(8).

⁴⁴ E.M. Bergman & D. Sun. Infrastructure and Manufacturing Productivity: Regional Accessibility and Development Level Effects. In Batten, D.F. & C. Kalsson (eds.).

va iqtisodiy rivojlanish darajasiga ta'sir etuvchi omillar yoki mexanizmlardan biri hisoblanadi.

Janubi-Sharqiy Osiyoning boshqa mamlakatlari bilan solishtiradigan bo'lsak, Malayziya birinchi darajali turizm infratuzilmasiga ega bo'lgan yetakchi davlatlar qatoriga kiradi. Turizm sektorining barqaror rivojlanishini tashkil etish uchun Malayziyaning turizm infratuzilmasini rivojlantirish imkoniyatlarini davom ettirish kerak. Bundan tashqari, Malayziyaning sayyohlik yo'nalishi sifatida mashhurligiga tegishli turizm infratuzilmasini ta'minlash qobiliyati ta'sir qiladi. Biroq, Jahon Iqtisodiy Forumi hisobotiga ko'ra, Malayziyaning turizm infratuzilmasidagi yutug'i hali ham Singapur va Tailandga nisbatan orqada. Sayyohlik infratuzilmasini rivojlantirish va ta'minlash mashhur sayyohlik yo'nalishiga aylanish uchun zaruriy shart sifatida qaraladi. Jozibador sayyohlik maskani nafaqat tabiiy resurslarga, balki mavjud infratuzilma va imkoniyatlarga ham tayanadi.

Infratuzilma shahar hududining turizm sanoatida muhim rol o'ynaydi, chunki u turistlarning qoniqish darajasiga ta'sir qiladi; va infratuzilmaning adekvat va yaxshi holati sayyohlardan keladigan salbiy javoblar sonini kamaytiradi. Infratuzilmani rivojlantirish natijasida yaratilgan biznes imkoniyatlari turizm sanoati aksiyadorlari uchun ham foydalidir. Shuning uchun turizm industriyasining rivojlanishi uchun har bir sayyohlik maskani yo'llar, aeroportlar, portlar va terminallar kabi turli xil infratuzilma bilan jihozlangan bo'lishi kerak.

Davlat infratuzilmasini rivojlantirish davlat (markaziy, shtat yoki mahalliy davlat hokimiyati organlari) cheklangan hajm va miqdorda amalga oshiriladi; ba'zan infratuzilmaning rivojlanishi hozirgi talabga javob bermaydi. Bu infratuzilmani rivojlantirish joriy bozorni tushunmasdan sodir bo'lganda yoki maxsus asosda amalga oshirilganda sodir bo'ladi. Bozorni yetarli darajada tadqiq qilmasdan turib, infratuzilmani yetarli darajada rivojlantirmaslik ehtimoli mavjud.

Infratuzilmaning bir qismi kelajakda ortib borayotgan talabni hisobga olmasdan qurilgan. Binobarin, rivojlangan infratuzilma hozirgi sayyohlarni qisqa muddatgagina sig'dira oladi. Turizm infratuzilmasining yetarli darajada emasligi masalasi ham hukumatning moliyaviy cheklovlari bilan bog'liq, chunki infratuzilmani rivojlantirish xarajat-

lari yuqori. Binobarin, hukumat bir vaqtning o'zida infratuzilmani rivojlantirishning ko'plab loyihalarini amalga oshira olmaydi. Meyer⁴⁵ fikricha, turizm infratuzilmasini rivojlantirishda xususiy agentliklar bilan hamkorlikning yo'qligi ham turizm infratuzilmasi yetarli emasligiga sabab bo'layotgan omillardan biridir.

Xususiy agentliklar ham qisqa vaqt ichida daromad keltira oladigan foydali turizm infratuzilmasini rivojlantirishga e'tibor qaratishga moyil. Shu sababli davlat turizm infratuzilmasini rivojlantirishning moliyaviy yukini o'z zimmasiga olishga majbur. Hukumatning turli vazifalari turizm infratuzilmasini rivojlantirishning to'xtatilishiga olib keldi. Xususiy agentliklarning turizm infratuzilmasini rivojlantirishda ishtirok etishi muhimligini ifodalash uchun hukumat 2011-yilda Turizm infratuzilmasi jamg'armasini tashkil etdi. Ushbu jamg'armaning maqsadi turizm infratuzilmasini rivojlantirishga xususiy agentliklarni jalb qilishni rag'batlantirishdan iborat. Bu orqali xususiy sektorga turizm infratuzilmasini rivojlantirishni moliyalashtirish uchun sarmoya olish imkonini beruvchi maxsus fond tashkil etildi. Bundan tashqari, xususiy agentliklar tomonidan berilgan kreditlar yukini kamaytirish maqsadida undiriladigan foiz stavkasi 3,75 foizga tushirildi. Bundan tashqari, infratuzilmaning yetarli darajada emasligi hukumat tomonidan tayinlangan pudratchilarning ma'lum vaqt ichida infratuzilmani qura olmasligi bilan ham bog'liq. Natijada, ko'plab qurilish loyihalari bekor qilinadi. Turizm infratuzilmasi sifati bilan bog'liq muammolar ham mavjud. Asosiy muammo turizm infratuzilmasining sifatsizligidir. Bu moliyaviy cheklovlar, davlat organlari tomonidan samarasiz monitoring va tayinlangan pudratchilarning mas'uliyatsizligi kabi bir qancha omillar tufayli yuzaga keladi.

Turizm infratuzilmasini rivojlantirishning navbatdagi muammosi davlat organlarining infratuzilmani boshqarish qobiliyatidir. Malayziya hukumati uch darajaga bo'lingan, ya'ni federal, shtat va mahalliy hukumatlar. Har bir daraja ma'lum bir mintaq, shtat yoki viloyatda infratuzilmani rivojlantirishni boshqaradigan o'z bo'limiga ega. Har bir agentlik har xil hajm, bilim va tajribaga ega. Yirik agentliklar, ayniqsa federal va yuqori zichlikdagi shtat hukumati qoshidagi agentliklar uchun ular infratuzilmani rivojlantirish loyihalarini boshqarishda

⁴⁵ D. Meyer http://www.researchgate.net/profile/Dorothea_Meyer/publication/242371864_Key_issues_for_the_development_of_tourism_routes_and_gateways_and_their_potential_for_ProPoor_Tourism/links/0046352d83f1db7cd1000000?origin=publication_detail (2004)

ko'proq qobiliyatga ega. Aksincha, davlat yoki mahalliy hukumat qoshidagi idoralar moliyaviy cheklovlar tufayli infratuzilmani rivojlantirish loyihalarini boshqarish imkoniyati cheklangan. Davlat infratuzilmasini saqlash kontekstida tadqiqotchilar, akademiklar va davlat xizmatchilari tomonidan turli masalalar muhokama qilinmoqda. Muhokama qilinayotgan eng muhim masala - saqlanib qolgan davlat infratuzilmasini ta'mirlash ishlari olib borilmayotganligi. Ommaviy turizmni ta'minlashni amalga oshirish bo'yicha tadqiqotlar e'tiborga olinmayapti. Ta'mirlash tadbirlarini amalga oshirish uzoq vaqt davomida qiyinchilik tug'dirdi. Bu ko'pincha turizm infratuzilmasini mustahkamlashning asosiy omili sifatida qaraladi. Infratuzilmaning funksionalligining yomonlashishi yoki shikastlanishi tegishli texnik xizmat ko'rsatilmaganligi bilan bog'liq, chunki bu infratuzilmaning muddatidan oldin yomonlashishiga olib keladi. Umuman olganda, texnik xizmat ko'rsatish dasturining noto'g'riligi infratuzilmada texnik xizmat ko'rsatish yoki dasturning etishmasligi yoki rejalashtirish bosqichida qaror qilingan texnik xizmat ko'rsatish tadbirlarining bajarilmasligi sifatida ta'riflanishi mumkin. Infratuzilmani rivojlantirish eskirish va shikastlanishning oldini olish uchun ta'mirlash ishlari bilan birga bo'lishi kerak.

Ta'mirlash ishlariga doimiy e'tibor bermaslik infratuzilmaning jiddiy shikastlanishiga olib keladi. Biroq, har xil turdagi infratuzilmani saqlab qolish uchun turli xil texnik dasturlarga ehtiyoj borligi sababli turli muammolar va qiyinchiliklar yuzaga keladi. Ta'mirlash ishlarining samaradorligi va maqsadga muvofiqligi mavjud resurslarga bog'liq. Moliyaviy, xodimlar, uskunalar va materiallar kabi texnik xizmat ko'rsatishni ta'minlash uchun hukumat tomonidan taqdim etilishi kerak bo'lgan ko'plab resurslar mavjud. Har bir infratuzilma qarish, atrof-muhit, inson xatti-harakati va boshqa ko'plab mumkin bo'lgan omillar kabi bir qator omillar tufayli to'g'ri saqlanishi kerak. Shunday qilib, mavjud infratuzilmalar sonining ko'payishi texnik xizmat ko'rsatish faoliyatiga talabning oshishiga olib keladi. Binobarin, hukumat texnik xizmat ko'rsatish faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun ko'proq resurslar, ayniqsa moliyaviy resurslar bilan ta'minlashi kerak va bu hukumatning moliyaviy yukini oshiradi. Biroq, hukumat iqtisodiy inqiroz tufayli ularning operatsion xarajatlarini kamaytirishga harakat qilmoqda. Buning evaziga turizm infratuzilmasini saqlash xarajatlari juda yuqori bo'lganligi sababli moliyaviy cheklovlar tufayli

turizm infratuzilmasini saqlashni amalga oshirish cheklangan bo'лади. Misol tariqasida, Segamat-Johorda jamoat turizmi infratuzilmasini saqlash uchun jami 8,94 million RM ajratildi, yo'llar va yo'laklarni ta'mirlashga 8,83 million RM va Jeram Tinggi sharsharasini dam olish markazi sifatida saqlab qolish uchun 110 000 RM sarflandi. Bu raqamlardan xulosa qilish mumkinki, hukumat Malayziyada turli turizm infratuzilmasini saqlab qolish uchun katta miqdorda mablag' ajratishi kerak bo'лади. Ommaviy turizm infratuzilmasini saqlashda resurs cheklovlari tashkilotning o'z resurslarini boshqarish qobiliyati bilan ham bog'liq bo'lishi mumkin. Alejandrino-Yap fikriga ko'ra⁴⁶, hukumatlar yetarli resurslarga ega bo'lishiga qaramay, ta'mirlash ishlari uchun zarur mablag' ajrata olmayapti. Resurslarni boshqara olmaslik ko'pincha xizmat ko'rsatuvchi xodimlarning turizm infratuzilmasini saqlab turishga qodir emasligi bilan bog'liq. Tegishli ko'nikmalarsiz resurslarni boshqarish jarayonini to'g'ri boshqarish mumkin emas, bu esa resurslarning yo'qolishiga va isrof qilinishiga olib keladi. Bundan tashqari, infratuzilmani saqlashda resurs cheklovlari, shuningdek, texnik xizmat ko'rsatish bilan bog'liq texnologiyalarning keraksiz rivojlanishi bilan bog'liq. Ishlatilgan texnologiyalar bo'yicha bilimlarning yetishmasligi samarasiz texnik faoliyatga olib keladi.

Mehmondo'stlik sanoati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish va yangi ish o'rinlari yaratishda global iqtisodiy o'sishning muhim katalizatori sifatidagi muhim roli bilan mashhur. 2021-yilda Langkavi ichki sayohat pufakining qisman ochilishidan boshlab ichki turizm diqqat markazida bo'ldi. Bu sayyohlik industriyasini tiklash yo'lidagi rag'batlantiruvchi birinchi qadam bo'ldi, 2021-yilda jami 38 748 nafar mahalliy sayyoh kelishi va 15,97 million RM turistik tushumlar qayd etildi.

Turizm sanoatini qayta jonlantirish uchun Hukumat Malayziya-ning O'n ikkinchi rejasida (12MP) bir nechta strategiyalarni belgilab berdi. Ular orasida pandemiyadan keyingi dunyoda xavfsiz sayohat qilish uchun turistlarning ishonchini tiklash va Malayziya tajribasini yaqqol aks ettiruvchi ekoturizm va jamiyatga asoslangan madaniy immersion tadbirlari kabi sifatli mahsulot va xizmatlarni taqdim etish

⁴⁶ Alejandrino-Yap, M. Dornan & K. McGovern. Infrastructure Maintenance in the Pacific: Challenging the Build-Neglect-Rebuild Paradigm. Sydney: Pacific Infrastructure Advisory Centre (PIAC) (2013).

kiradi. Xavfsizlik va gigiyena barcha brending va reklama harakatlarning diqqat markazida bo'ladi.

Hukumat shuningdek, 2020 – 2030 yillarga mo'ljallangan Milliy turizm siyosati (MTS) deb nomlanuvchi turizm sanoatini o'n yillik o'zgartirish rejasini ishlab chiqdi. MTS Malayziyani kelish va tushumlar bo'yicha eng yaxshi o'nta sayyohlik yo'nalishi qatoriga kiritish uchun tuzilgan. Kelajakda raqobatbardoshlikni saqlab qolishning asosiy strategiyalaridan biri bu Smart turizmni qabul qilishdir.

Xalqaro va mahalliy sayyohlar qumli plyajlar, marjon riflari va tropik o'rmonlarning tabiiy biologik xilma-xilligidan zavqlanib, mamlakatning o'ziga xos madaniyati, taomlari va etnik elatlarning erish qozonidan bahramand bo'lishadi. Mamlakatning o'rnatilgan infratuzilma tarmog'i oilaviy sayohatchilardan tortib, sarguzashtlarni qidirayotgan sayohatchilargacha bo'lgan keng doiradagi sayohatchilarga xizmat qiladi.

Malayziya qadimiy urf-odatlar, an'analar va madaniyatning eklektik uyg'unligini zamonaviylik bilan aks ettirishi bilan mashhur bo'lgan ajoyib mamlakatdir. Mamlakat o'zining ajoyib sayyohlariga Malayziyaning barcha diqqatga sazovor joylari, masalan, go'zal orollar, plyajlar, g'aroyib shaharlar, meros obyektlari va sarguzasht joylarini taklif qiladigan ko'p narsalarni taklif qiladi. Agar Malayziya safari kartalarda bo'lsa, bu yerda Malayziyaga tashrif buyurish uchun eng yaxshi joylarning qisqacha ro'yxati keltirilgan va buni yodda tuting, u o'tkazib yubormaslik haqida ogohlantirish bilan birga keladi. Tabiat, arxitektura, dam olish yoki sarguzashtni qidirayapsizmi, bu joylar sizni Malayziyada ajoyib dam olishni ta'minlaydi. Shunday qilib, mamlakatga keyingi safaringizda ushbu mamlakatning barcha sayyohlik joylariga tashrif buyurganingizga ishonch hosil qiling, agar siz ushbu mamlakat taklif qiladigan narsalarning eng yaxshisini his qilishni istasangiz.

Malayziyaning turistik diqqatga sazovor joylari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

- Langkavi oroli - Azure suvlari mamlakati
- Perhent oroli - Rangli marjonlarning guvohi
- Penang - Eng yaxshisi
- Kinabatangan - ekzotik yovvoyi tabiatning uyi
- Kinabalu tog'i - sayyohlar jannati
- Pangkor oroli - Atrofda xotirjamlik

Sipadan oroli - eng yaxshi sho'ng'in joyi
Mantanani - ekzotik dengiz hayoti
Redang oroli - dengiz parkining uyi
Manukan oroli - qiziqarli suv sporti
Pulau Tioman - Kamroq olingan yo'l.

Chiroyli arxipelag, Langkavi oroli sayyohlarni hayratga soladigan qumli plyajlari va moviy suvlari bilan mashhur bo'lgan joy. Langkavi Geoparki YuNESKO merosi obyekti bo'lib, ko'plab tashrif buyuruvchilarni o'ziga jalb qiladi va, shubhasiz, Malayziyadagi tashrif buyurish kerak bo'lgan joylar orasida birinchi o'rinda turadi. Bu hududdagi geologik merosning mukammal ifodasidir. Bu oila bilan Malayziyaga tashrif buyurish uchun eng yaxshi joylardan biri.

Ajoyib, marjon sochli orollar guruhi - Perhentiya oroli shimoli-sharqiy Malayziyadan deyarli 19 km uzoqlikda joylashgan. Bu dengiz parkining bir qismi bo'lib, unda baliq ovlash kabi faoliyatlar qat'iyan man etiladi. Bu mamlakatning eng noyob joylaridan biri. Shuningdek, u Malayziyada do'stlar bilan tashrif buyurish uchun eng yaxshi joylar qatoriga kiradi.

Malayziya yarim orolining shimoli-g'arbiy qirg'og'ida joylashgan Penang Malayziyaning eng yaxshi orollaridan biri bo'lib, siz sayohatingizda o'tkazib yubormasligingiz kerak. Ekzotik joy sifatida mashhur bo'lgan bu joy o'z tashrif buyuruvchilarga kashf qilish uchun juda ko'p narsalarni taklif qiladi. Ushbu shaharning Wonderfood muzeyi, Fort Kornuollis, Yotgan Budda, Birma ibodatxonasi va Waterfront qishlog'i Malayziyaning siz tashrif buyuradigan eng yaxshi joylaridan biri hisoblanadi⁴⁷.

Sabahning sharqida joylashgan Kinabatangan tropik o'rmon qoldiqlari bilan mashhur. Uning yovvoyi tabiat qo'riqxonasi ko'plab yovvoyi tabiatni sevuvchilarni jalb qiladi, bu sayyohlik diqqatga sazovor joyi Malayziyadir. Malayziyaga tashrif buyurish uchun eng romantik joylar orasida bu ro'yxatda birinchi o'rinda turadi.

Borneoning eng baland tog'i Kinabalu tog'i diqqatga sazovordir. Sayyohlar mintaqaning go'zal atrofini ko'rishga imkon beruvchi ta'sirchan yo'llardan bahramand bo'lishni yaxshi ko'radilar. Sarguzashtli suyaklari bo'lgan odamlar orasida juda mashhur bo'lib, bu

⁴⁷ Malaysia's tourism recovery flops as Thailand, Indonesia cash in. <https://www.aljazeera.com/economy/2023/1/16/malaysia-tourism-recovery-lags-thailand-indonesia-vietnam>

Malayziyaning eng yaxshi tashrif buyuradigan joylaridan biri hisoblanadi. Malayziyaga tashrif buyurish uchun yaxshi joylar orasida bu ro'yxatda birinchi o'rinda turadi.

Ammo Malayziyaning turizm sanoati pandemiyadan keyingi tiklanishida bir qancha qiyinchiliklarga duch keldi. Chegaralarning qayta ochilishi sayyohlar kelishining ko'payishiga olib kelgan bo'lsa-da, pandemiyagacha bo'lgan darajaga to'liq tiklanishi faqat 2024-yilda kutilmoqda. Sanoat 2020-yilda 2019-yilga nisbatan turizmdan tushgan daromadning sezilarli darajada pasayishi kuzatildi va tiklanish sekin kechdi. Buni bir necha omillar bilan izohlash mumkin:

Asosiy muammolardan biri chet ellik sayyohlarning, xususan, Xitoy kabi uzoq vaqt davomida chegaralarini yopiq yoki cheklangan mamlakatlardan bosqichma-bosqich qaytarish bo'ldi. Malayziyaga kelganlarning katta qismini tashkil etuvchi xitoylik sayyohlar o'z mamlakatlaridagi sayohat cheklovlari tufayli deyarli yo'q edi. Bundan tashqari, global tovarlar narxining oshishi natijasida transport va oziq-ovqat narxining oshishi ham potensial sayohatchilar uchun to'siq bo'ldi. Bunga Malayziyaning konservativ, asosan islomiy jamiyat sifatidagi obro'si ham qo'shiladi, bu esa o'zining liberal qo'shnilariga qaraganda sayyohlar uchun kamroq jozibador bo'lishi mumkin.

Turizm sektoridagi kurashlar, ayniqsa, mehmondo'stlik sanoatiga ta'sir ko'rsatuvchi xorijiy ishchi kuchining yetishmasligi tufayli yanada kuchaymoqda. Hukumat odamlarni turizm sohasida ishlashga rag'batlantirish va uni yanada jozibador qilish uchun imtiyozlar berishi kerak.

Sharqiy Malayziyada turizm industriyasi tropik sarguzashtlarni izlayotgan g'arblik sayyohlarning yuqori xarajat bozoridan foyda olib, tezroq tiklanish alomatlarini ko'rsatmoqda. Biroq, qo'riqlanadigan hududlardagi yuqori narxlar va Kinabalu tog'iga chiqish kabi tadbirlarning narxi cheklangan byudjetli sayyohlarni to'xtatishi mumkin.

Malayziya hukumati pandemiyaning iqtisodiyotga ta'sirini yumshatish uchun turli chora-tadbirlarni amalga oshirdi, shu jumladan ish haqini subsidiyalash dasturlari va ichki turizmni yo'lga qo'yish kampaniyalari. Biroq, sanoatning pandemiyadan oldingi darajaga tiklanishi ko'proq vaqt talab qilishi kutilmoqda va 2024-yilda to'liq tiklanish kutilmoqda.

Malayziyaning turizm sanoati oldida turgan muammolarni hal qilish uchun quyidagi tavsiyalar taklif etiladi:

Hukumat jozibador paketlarni taklif qilish va malayziyaliklarni mamlakat ichida sayohat qilishga undash uchun kompaniyalarni boshlash orqali ichki turizmni rivojlantirishni davom ettirishi kerak. Mahalliy sayyohlarni jalb qilish uchun innovatsion va ijodiy turizm mahsulotlari va tajribalarini ham ishlab chiqish kerak;

Malayziyaning madaniy va tabiiy merosidan xalqaro sayyohlarni jalb qilish uchun yanada samarali foydalanish mumkin. Biroq, turizm tajribasini oshirish uchun sanoat amaliyotchilarining davlat tomonidan samarali muvofiqlashtirilishi va do'stona siyosat integratsiyasi muhim ahamiyatga ega;

Turistlarning ehtiyojlari va xohishlariga mos keladigan innovatsion turizm mahsulotlarini ishlab chiqish sanoatni jonlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu mahsulotlar xavfsizlik va gigiena muammolarini birinchi o'ringa qo'yishi kerak;

Onlayn bron qilish tizimlari va raqamli marketing strategiyalari kabi infratuzilma va texnologiyalarni takomillashtirish sayyohlik tajribasini oshirishi va ko'proq sayyohlarni jalb qilishi mumkin.

V BOB. HINDISTONDA TURIZMNING O‘ZIGA XOSLIGI

1. Hindistonning turistik salohiyati

Hindiston Janubiy Osiyoda joylayshgan va ushbu minataqaning eng ilg‘or mamlakatidir. Aholi soni bo‘yicha esa so‘nggi ikki yil ichida birinchi o‘rinda turadi. Darhaqiqat, dunyoda aholisi milliarddan oshgan ikki mamlakatdan biri aynan Hindiston hisoblanadi va ayni vaqtda mamlakatda 1,4 milliardga yaqin aholi isitqomat qiladi. Dunyoda India nomi bilan mashxur bo‘lgan Hindiston Respublikasining rasmiy nomi Bharat Ganarajya deb yuritiladi.

Hindiston har yili millionlab sayyohlarni jalb qiladigan ulkan sayyohlik salohiyatiga ega. Hindistonning turizm salohiyati haqida so‘z ketganda, ko‘p ming yillik tarixga ega, an‘analar va urf-odatlarga boy va ularni xanuz saqlab qolgan, mamlakat bo‘ylab ko‘plab tarixiy, madaniy obidalar, rang-barang tabiyat va san‘at kabi milliy-madaniy boylik namoyon bo‘ladi. Hindsitonning rekreatsion resurslari orasida tarixiy obidalar, ziyorat manzilgohlari, tog‘, dengiz va boshqa tabiyat makonlari, marosim va festivallar alohida ahamiyatga ega.

Ma‘lumki, Hindsiton tarixi ming yilliklarda o‘lchanadi. Jumladan, Hatnordagi topilmalaridan boshlab Hind daryosi vodiysida neolit atxeologik madaniyatlari, Harappa, Mohendjo-Daro, Veda, Mahadja-napadlar, Magadha, Maurya, Guptalar, Dehli sultanati, Vidjyanagar, Boburiylar, kolonial davr, zamonaviy davrlarga oid ko‘plab madaniy meroslarni misol keltirish mumkin. Har bir davr o‘ziga xos madaniyati, me‘morchiligi va san‘ati orqali mamlakat va xalqqa ulakan madaniy meros qoldirgan va ushbu meros nafaqat mahalliy, balki xalqaro turistlar uchun ziyorat makonlaridir. Shunigdek, Hindiston ko‘plab dinlar va muqaddas joylarning vatani hisoblanadi. Shunga binoan Gang daryosi bo‘yida joylashgan Varanasi, “Yoga dunyosi” nomi bilan tanilgan Rishikesh, Ayodxya, Puri, Amritsar va Maduray kabi boshqa joylar ma‘naviy sayohatlar uchun katta ahamiyatga ega.

Hindistonning boy tarixi uning yaqin o‘tmishi va bugungi kundagi madaniyatida ham o‘z aksini topgan sanoqli o‘lkalardan biridir. Bu ayniqsa ko‘plab bayram va festivallarda namoyon bo‘ladi va ular orasida Divali, ranglar festivali deb ham ataladigan Holi bayrami,

Navratri va Durga Puja, Hayit bayramlari, Ganesh Chaturti, Pongal, Yangi yil bayrami va boshqalar Hindistonda nishonlanadigan ko‘plab festivallarning bir nechta namunalari xolos. Har bir shtat va mintaqaning o‘ziga xos festivallari bo‘lib, Hindistonni boy madaniy xilma-xillik mamlakati sifatida dunyoga tanitgan. Tarix davomida zirovarlar bilan dong‘i ketgan Hindiston bugungi kunda o‘z oshxonasi va lazzeatli taomlari bilan mashhur. Sayyohlar turli mahalliy o‘ziga xos va betakror taomlarni tatib ko‘rishlari va oshpazlik sayohatining noyob tajribasidan bahramand bo‘lishlari mumkin.

Bugungi kunda Hindiston Ayurveda va yoga kabi qadimiy davolash va sog‘lomlashtirish usullari bilan tanilgan. Ko‘plab sayyohlar Hindistonga zamonaviy tibbiyot xizmatlaridan foydalanish bilan birga yoga mashg‘ulotlarini o‘tkazish va yaniqsa Keralaga turli xil Ayurveda muolajalari bilan davolanish uchun kelishadi.

Qadimdamdan Rim imperiyasi va boshqa Yevropa mamlakatlari, Xitoy, Osiyo va Yaqin Sharq mamlakatlari bilan ham karvon yo‘llari, ham dengiz orqali savdo-sotiqqlarni amalga oshirib kelgan Hindiston bugungi kunda ham ko‘plab bozorlar, do‘konlar va savdo markazlarini o‘zida jamlagan xarid makondir. Sotib olish mumkin bo‘lgan taniqli mahsulotlar orasida to‘qimachilik, zargarlik buyumlari, yog‘och o‘ymakorligi va boshqa an‘anaviy xunarmandchilik buyumlaridan tashqari yarim-o‘tkazgichlar, elektornika mahsulotlari, yengil avtomobil va mototsikllar kabi zamonaviy mahsulotlar ham mavjud.

Hindiston 1977-yilda jahon madaniy va tabiiy merosiga oid obyektlarni muhofaza qilish bo‘yicha konvestsiyani ratifikatsiya qilgan. Mamlakatdagi bunday obyektlar 1983-yildan boshlab ro‘yxatga kiritila boshlagan. Hindistonda UNESCO Jahon Madaniy Merosi ro‘yxatiga kiritilgan 42 obyekt mavjud bo‘lib, ulardan 34 tasi madaniy, 7 tasi tabiiy va bittasi har ikkisiga oid kriteriylar asosida ro‘yxatga kiritilgan. Shuningdek, 2023 yil holatiga ko‘ra yana 50 obyekt jahon madaniy merosi ro‘yxatiga kiritilishi uchun nomzod hisoblanadi.

Ayni vaqtda Hindistondagi Jahon madaniy merosi ro‘yxatida ushbu manzilgoh va obyektlar o‘rin olgan: Ajanta va Ellora g‘orlari, Agra qasri, Toj Mahal, Konarak, Mahabalipuramdagi haykallar majmuasi, Kaziranga Milliy bog‘i, Manas yovvoyi hayvonlar qo‘riqxonasi, Keoladeo Milliy bog‘i, Goa cherkovlari, Khajuraho haykallar majmuasi, Hampi haykallar majmuasi, Fatehpur Sikri, Pattadakal haykallar majmuasi, Elefanta g‘orlari, Buyuk Hayot Chola

ibodatxonalari, Sundarbans Milliy bog'i, Nanda Devi va Gullar Vodiysi Milliy bog'i, Sanchidagi Budda haykallari, Dehlidagi Humoyun maqbarasi, Qutb Minor va uning monumentlari, Hindiston Temir yo'llari tog'i, Bodh Gayadagi Mahabodhi ibodatxonalar majmuasi, Bhimbetka Tosh o'ymalari, Chhratrappi Shivaji Terminus, Champaner-Pavagadh Archaeologik Parki, Qizil qal'a majmuasi, Jaypurdagi observatoriya, G'arbiy Ghatlar, Rajaston Qoya qasrlari, Rani-ki-Vav, Buyuk Himolay milliy bog'ini muhofaza qilish maydoni, Nalanda Mahavihara arxeologik maydoni, Khangchendzonga Milliy bog'i, Le Korbuser arxitektura ishi, Tarixiy Ahmadabad shahri, Mumbayning Viktoriya gotik va Art Deco ansambllari, Jaipur shahri, Kakatiya Rudreshwara (Ramappa) ibodatxonasi, Dholavira: Harappa shahri, Santiniketan, Hoysalas joy olgan muqaddas ansambllari.

Ma'lumki, mamlakat turistik salohiyati shakllanishida uning boy tarixi, madaniyatidan tashqari uning tabiyati, jumladan, geografik joylashuvi, iqlimi, hamda nabotot va hayvonot olami ham muhim omil hisoblanadi. Hindistonning ushbu jihatdan o'ziga xosligi ham ziyorat turizmi bilan birgalikda tog', plyaj va kurortlarga ko'plab turistlarni jalb qiladi. Hindistonning go'zal tabiyati Himoloyning baland tog'laridan Goa va Keralaning plyajlarigacha bo'lgan turli xil landshaftlarni o'z ichiga oladi. Himoloy tog'larida turli ekskursiyadan tortib chang'ida uchishgacha, shuningdek, Everest va Kanchenjunga kabi mashhur cho'qqilarni ziyorat qilish imkoniyatlari mavjud.

Hindistonning geografik joylashuvi va iqlimidagi o'ziga xoslik mamlakat hududida betakror flora va fauna hosil bo'lishiga omil bo'lgan. Shimoldan dunyodagi eng baland tog'larni qamrab olgan Himoloy tog'lar tizimi, janubdan va ikki yondan dengiz va okeanlar bilan o'rab olingan mamlakat o'ziga xos subkontinentni namoyon qiladi. Hindistonning eng baland tog'i Kanchendjunga deb nomlanadi. Yarimorol relyefi tekisliklardan tortib, o'rta baland va pastroq tog' va qoyalardan iborat. Markazda daryo vodiylarini o'z ichiga olgan Dekan qoya-tekisligi joylashgan bo'lib, uni dengizlardan Sharqiy va G'arbiy Gatlar deb nomlangan tog'lar ajratib turadi.

Hindiston jami 7516.6 kilometrlik dengiz qirg'oqlariga ega bo'lib, 5423 km yarimorolga va 2094 km alohida orollarga tegishli. Hindiston qirg'oqlarining 43% qumli plyajlar, 11% tosh-qoyalar va yana botqoqlik qirg'oqlarni tashkil etadi. Goa va Kerala plyajlari oq qum, iliq suv va suv sporti bilan shug'ullanish imkoniyati bilan sayyohlarni

o'ziga jalb qiladi. Hindistonda barcha qirg'oqlari bo'ylab plyajlar joy olgan. Ularning eng asosiylari esa Puri Beach, Rushikonda Beach, Kovalam beach, Eden Beach, Radhanagar beach, Minicoy Thundi, Kadmat beach, Kappad beach, Kasarkod beach, Padubidri Beach, Ghoghla beach, Shivrajpur beach plyajlaridir.

Hindistonning qirg'oqlari bo'ylab va atrofdagi orollarda o'ziga xos geo-madaniyat shakllangan bo'lib, ushbu hududlarda turistlar uchun ko'plab diqqatga sazovor manzilgohlar, festivallar va tamosholar, me'morchilik va hunarmanchilik san'ati namunalari uchraydi.

Hindistonda ko'plab daryolar mavjud bo'lib, ular tog'lardagi muzliklar, qor va yomg'irlardan yoki mussonlar, dengiz-okean qirg'oqlardagi tog' tizmlaridan hosil bo'lishiga qarab "Himoloy" yoki "Dekan" daryolari deb nomlanadi. Eng yirik daryolar orasida Ganga va Brahmaputra, shuningdek Ganganing ikki yirik irmoqlari Yamuna va Koshi mashhur bo'lib, Godavari, Mahanadi, Kaveri va Krishna, Narmada va Tapti daryolari bilan birga sug'orish manbalari sifatida katta ahamiyatga ega.

Hindiston iqlimida Himoloy tog'lari, Hind okeani dengizlari va Tar cho'li asosiy rolni o'ynaydi. Himoloy tog'lari Hindistonni shimol tarafdin butun Osiyoda mavjud shamollardan to'sib turadi va shu tariqa mamlakat ob-havosidagi mavjud issiqlikni saqlaydi. Tar cho'li esa janubi-g'arbiy nam shamollarni jalb qilishda ahamiyatga ega. Natijada, iyun va oktyabr oylari orasida yozgi mussonlar hosil bo'ladi. Mamlakat bo'ylab turli iqlim kuzatilsada, ularni asosan to'rt iqlimga ajratish mumkin: nam tropik, quruq tropik, mussonli subtropik va yuqori tog' iqlimlari.

1-jadval

Hindistonda milliy bog'larning shtatlardagi va ittifoq hududlardagi soni va hududi⁴⁸

Shtat nomi	Shtat maydoni (km ²)	Milliy bog'lar soni	Milliy bog'lar maydoni (km ²)
Andhra Pradesh	160229	3	1368.87
Arunachal Pradesh	83743	2	2,290.82
Assam	78438	7	2,664.58
Bihar	94163	1	335.65
Chhattisgarh	135191	3	2,899.08
Goa	3702	1	107.00

⁴⁸ https://wii.gov.in/nwdc_national_parks ma'lumotlari asosida tayyorlandi. Faqat milliy bog'lar mavjud hududlar ro'yxatigina jadvalda keltrilgan

Gujarat	196022	4	480.12
Haryana	44212	2	48.25
Himachal Pradesh	55673	5	2,256.28
Jharkhand	79714	1	226.33
Karnataka	191791	5	2,794.05
Kerala	38863	6	558.16
Madhya Pradesh	308245	11	4349.14
Maharashtra	307713	6	1,273.60
Manipur	22327	2	140.00
Meghalaya	22429	2	267.48
Mizoram	21081	2	150.00
Nagaland	16579	1	202.02
Odisha	155707	2	990.70
Rajasthan	342239	5	3,947.07
Sikkim	7096	1	1,784.00
Tamil Nadu	130058	5	827.51
Telangana	114840	3	19.62
Tripura	10486	2	36.71
Uttar Pradesh	240928	1	490.00
Uttarakhand	53483	6	4,915.02
West Bengal	88752	6	1,981.48
Andaman & Nicobar	8249	6	1,216.95
Jammu & Kashmir	163090	4	2432.45
Ladakh	59146	1	3350.00

Indo-Malay zoogeografik hududda joylashgan Hindiston bio xilma-xillik eng yuqori bo'lgan o'lkalardandir. Faunasining asosiy qismi endemik turga oid bo'lib, jami 50 ming turdagi o'simlikni, jumladan, 18 mingdan ortiq gullarni o'z ichiga oladi. Hindsiton o'rmonlari yetti ming kvadrat kilometrdan ziyod bo'lib, Himolay bag'rida ular asosan archasimon daraxtlar va Andaman orollariga qadar tropik o'rmonlardan iborat. Faunasiga kelsak, bu yerda dunyoda hamma joyda ham uchrayvermaydigan hayvonot olami, xususan, fil, sher, karkidon, Bengal yo'lbarsi, leopard, ayiq, gepard, tovus, to'ng'izlar, bo'rilar, Bengal tulkisi, chiziqli giyena, qizil bo'ri, chiyabo'rilar, makaka va boshqa turdagi maymunlar, mangsutlar, kobra va boshqa turdagi ilonlar jamlangan. Shuningdek, Hindistonda taxminan 1250 turdagi qushlar, 2500 dan ortiq turdagi baliqlar, 410 dan

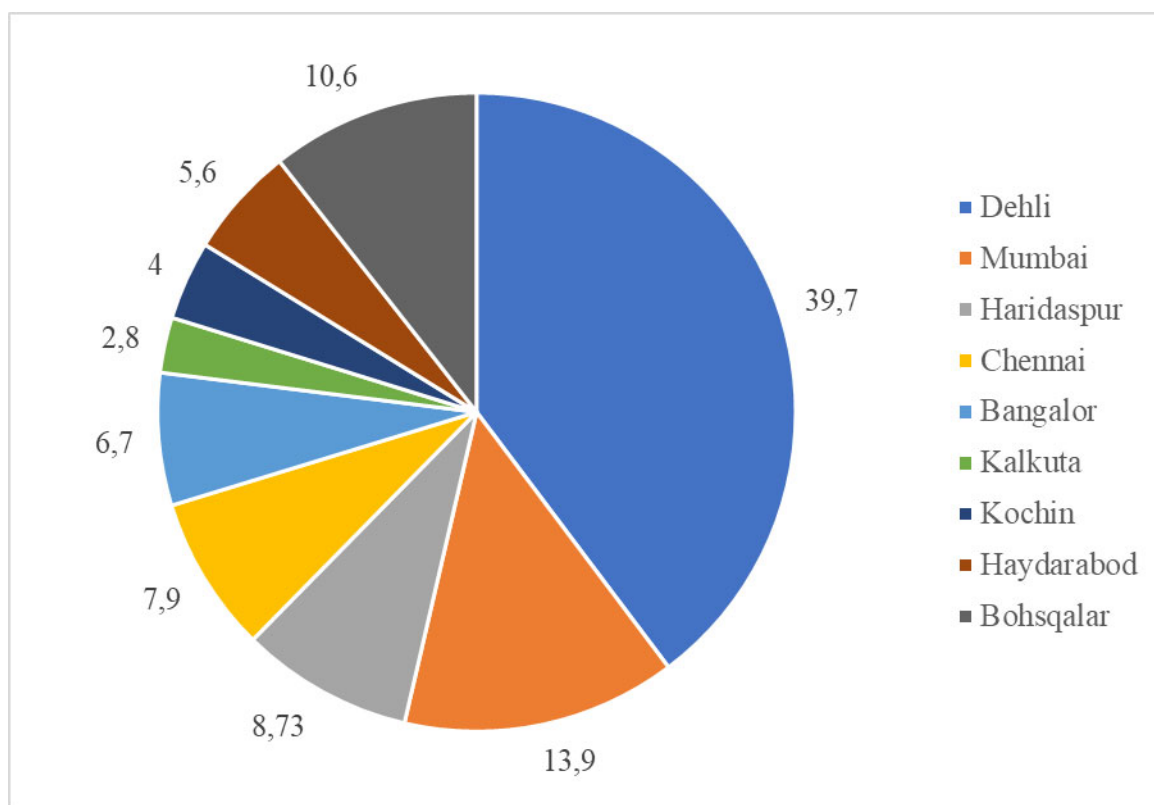
ortiq turdagi sut emizuvchilar va 408 dan ortiq turdagi sudaralib yuruvchi hayvonlar borligi ma'lum.

Yuqorida ta'rif berilgan Hindistonning o'ziga xos geografik va iqlimiy jihatlari mamlakat hududa tabiyat turizmiga oid destinatsiyalarga muhit yaratgan. Xususan, deyrli barcha shatlarda keng maydonga ega 106 milliy bog'lar mavjud. Ularning umumiy maydoni 44,402.95 km² bo'lib, Hemis Milliy bog'i ular orasida eng keng hudud – 4,400 km² maydonga ega bog' hisoblanadi. Hindistondagi 75 milliy bog'lar qo'riqlanayotgan hudud hisoblanib, ularning maydoni 16,608 kvadrat kilometrni tashkil etadi. Milliy bog'larning shtatlardagi hududi bo'yicha taqsimoti 1-jadvalda keltirilgan.

Hindistondagi milliy bog'lar orasida YUNESCO Jahon merosi markazi ro'yxatiga kiritilgan bog'lar ham mavjud. Jumladan, Buyuk Himoloy (Great Himalayan National Park), Keoladeo National Park, Manas National Park, Khangchendzonga National Park, Kaziranga National Park Sundarbans National Park, Mukurthi National Park, Nanda Devi National Park, Gullar vodiysi (Valley of Flowers National Park) milliy bog'lari. Gullar vodiysi ayniqsa e'tiborga loyiq mikro iqlimga ega bog'dir. Ushbu bog' 1987-yilda "Hindistonning Botanika tadqiqotlari, 1992-yilda O'rmon tadqiqot instituti va 1997 -yilda Hindistonning Yovvoyi tabiat instituti tomonidan o'rganilgan va inventarizatsiya qilingan bo'lib, ular fan uchun yangi beshta turni topadilar. 1993-yildan boshlab C.P.Kala tomonidan olib borilgan o'n yillik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, gullar vodiysi 520 turdagi o'simliklar mavjud bo'lib, ulardan 498 tasi gulli o'simliklardir. Noyob o'simliklardan tashqari Gullar vodiysida yirik uchadigan olamxon, kulrang langur, Himoloy ayig'i, tulkilar, kiyiklar, ko'k qo'y, qor qoplani, leopard, qor ayig'i, ko'plab sudralib yuruvchilar va kapalaklar, 114 turdagi qushlar uchraydi.

Hindiston turistik salohiyatini belglovchi yana bir muhim omillardan biri mamlakatdagi infratuzilmalar va transport tizmidir. Hindistonda transport quruqlik, suv va havo orqali transportdan iborat. Hindiston Turizm vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, mamlakatga an'anaviy ravishda xorijlik turistlar asosan havo yo'llari orqali tashrif buyuradi. Jumladan, 2021-yilda havo yo'llari orqali jami turistlarning 87,5%, yer orqali 11% va dengiz orqali 0,7% mamlakatga kirib

kelgan⁴⁹. Xalqaro aeroportlar taqsimotiga kelsak, turistlarning 39,7% Dehli aeroporti, 13,9% Mumbai aeroporti, 8,73% Haridaspur aeroportlari orqali kirib kelgan. Shuningdek, Chennai, Haydarobod, Kalkuta, Bangalor, Kochin aeroportlari ushbu ko'rsatkich bo'yicha sezilarli ulushga ega (1-rasm).

*1-rasm. 2021-yilda Hindistonga tashrif buyurgan turistlarning aeroportlar bo'yicha taqsimoti (foizda)*⁵⁰

Avtomobil transporti aksariyat Hindiston fuqarolari uchun asosiy transport turi bo'lib, Hindistonning avtomobil transporti tizimlari dunyoda eng ko'p ishlatiladigan tizimlardan biridir. "Oltin to'rtbur-chak" Hindistonning to'rtta yirik metro shaharlarini bog'laydi, ya'ni, Dehli (Shimoliy), Kalkutta (Sharqiy), Chennai (Janubiy) va Mumbai (g'arbiy).

2017-yil holatiga ko'ra, Hindistonda jami avtomobil yo'llar uzunligi 5,603,293 km tashkil etib, ushbu ko'rsatkich bo'yicha dunyoda AQSHdan keyin ikkinchi o'ringa ega bo'lgan. Shuningdek, har bir kvadrat kilometrlik maydonga to'g'ri keladigan avtomagistral

⁴⁹ INDIA TOURISM STATISTICS 2022, P.25.

⁵⁰ INDIA TOURISM STATISTICS 2022, P.31.

bo'yicha 0.66 ko'rsatkich bilan AQSHdagi 0,65 km, Xitoydagi 0,16 km va Brazildagi 0.20 kilometrlik ko'rsatkichlardan ustunlik qilmoqda.

Hindistonda yo'llardagi tirbandlikni kamaytirish maqsadida yo'llar, daryolar va bo'g'ozlar uzra ko'plab ko'priklar qad ko'targan. Bulardan eng diqqatga sazovorlari Mumbaydagi dengiz uzra Bandra - Worli va Chennaidagi Kathipara ko'priklaridir. Milliy magistrallar "Under National Highways Development Project" (NHDP) loyhasi asosida kamida to'rt va olti qatorgacha yo'llarni ishga tushirish rejalashtirilgan. Shuningdek, magistrallar orqali "Oltin to'rtlik" nomli Dehli, Kalkutta, Chennai va Mumbay kabi yirik shaharlarni bog'lash, hamda Shimol-janub va Sharq-G'arb korridorlarini rivojlantirish nazarda tutilgan.

Ana'anaviy ravishda, Hindistonda aholi uchun muhim jamoat transportlaridan biri bu avtobuslar bo'lib kelgan, ayniqsa shahar va qishloqlarni o'zaro bog'lashda. Avtobuslar qatnovi "Bus rapid transit systems" (BRTS) nomli har bir shaharda tizimlashtirilgan. 1990-yillarda avtobuslarda shahar aholisining 90% jamoat transporti sifatida foydalanishini e'tiborga olgan holda hukumat transport korporatsiyalari konditsionerli va quyi chiqish zinapoyalariga ega maxsus avtobuslar bilan ta'minlashni yo'lga qo'ygan. 2010-yilda Ahmedabad BRTS tizimi "Transportation Research Board in Washington" tomonidan o'tkazilgan tanlovda barqaror transport yutug'i nominatsiyasi g'olibiga aylangan.

Hindiston temir yo'llari ko'p yillik tarixga egadir va bugungi kunda juda rivojlangan keng tarmoqli tizimga aylangan. Mamlakat tarixida ilk bor temir yo'llar 1853-yilda Mumbaydan qurila boshlangan bo'lib, kuniga taxminan 6.3 million yo'lovchiga xizmat ko'rsatish orqali dunyoda eng sig'imli poyezdlarga aylangan. Keyinchalik 1854-yilda Kalkutta, 1931-yilda Chennai temir yo'llari ishga tushgan.

Hindistonda temir yo'llari orqali ko'plab yo'lovchilar harakati va yuk transporti amalga oshadi. Jumaladan, 2019-yilda kuniga o'rtacha 23,1 million yo'lovchi ushbu transport turidan foydalangan. Mamlakatda taxminan 7,321 stansiyalar mavjud bo'lib, temir yo'llari tizimida 1,227 million kishi ishlaydi va bandlik bo'yicha dunyoda 8-o'rinda turadi. Eng tez yuradigan poezd "Vande Bharat Express" nomlanib, uning tezligi 180 km/soatdan ortiqdir. Xizmat ko'rsatish tezligi bo'yicha "Gatimaan Express" yetakchi sifatida e'tirof etilgan.

Turistlar uchun eng qulay temir yo'llari orqali Shatabdi Express, Rajdhani Expresses, Palace va The Golden Chariot poezdlari hisoblanadi. Hindiston temir yo'llari tizimida UNESCO Jahon madaniy merosiga kiritilgan obyektlar ham bor – bular Chhatrapati Shivaji Maharaj Terminus va “Hindsiton tog‘ temir yo'llari” (Mountain railways of India).

Hindistonda 13 asosiy va yana 187 o'rtacha va kichikroq portlar mavjud. 13 yirik portlarga Deendayal (Kandla), Mumbai, Mormugao, New Mangalore, Cochin, Chennai, Ennore (Kamarajar), Tuticorin, Visakhapatnam, Paradip va Kolkata and Jawaharlal Nehru Portlaridir. 200 portlar esa shtatlar kesimida quyidagicha taqsimlanga: Maharashtra (53); Gujarat (40); Kerala (21); Tamil Nadu (15); Andhra Pradesh (13); Karnataka (10) va boshqalar (50).

Hindistonda piyoda yurish ham o'ziga xos ommalashgan bo'lib, ko'p hollarda aholi transport mavjud bo'lishiga qaramay uzoq masofalarni yayov bosib o'tadi. Masalan, tarixda Adi Sankaracharya mamlakat bo'ylab Kaladydan boshlab to Kochigacha piyoda sayohat qilgan. Bugungi kunda yayov yurish nafaqat qishloqlarda, balki Mumbai kabi yirik shaharlarda ham keng tarqalganidan maxsus piyodalar uchun yo'llar va ko'priklar qurilgan. Jumladan, “Mumbai Metropolitan Region Development Authority” 50 dan ortiq piyodalar uchun baland ko'priklarni loyihalashtirgan.

Velosiped orqali harakatlanish ham Hindsitonliklar orasida ommalashgan. Shaharlar atrofida istiqomat qiluvchilarning 50-80% ushbu shaharlarga velosiped orqali borishlari tahmin qilinadi. So'nggi yillarda hukumat avtomobil yoqilg'isining havoga chiqindilari va tirbandliklarni kamaytirish maqsadida shahar bo'ylab velosiped orqali harakatlanishni turli chora-tadbirlar orqali rag'batlantirmoqda.

Hindistonda yana bir o'ziga xos transportlardan biri bu Rikshalardir. Rikshaning orqa o'rindiqlariga ikki kishi joylashishi mumkin va oldingi o'rindiqda uni boshqaruvchi haydovchisi joylashadi. Ular mamlakatda 1940-yillardan boshlab yo'lga qo'yilgan va bugungi kunda tabiyatshunoslar tomonidan havoni ifloslantirmaydigan transport turi sifatida e'tirof etilgan.

Hindiston iqtisodiyotida turizm muhim rol o'ynaydi. Bandlikni yaratish: turizm sohasi Hindistondagi eng yirik ish beruvchilardan biri bo'lib, to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita ish bilan ta'minlash imkoniyatlarini taqdim etadi. U mehmondo'stlik, transport, sayyohlik agentlik-

lari, turoperatorlar, restoranlar, qo‘l san‘atlari va o‘yin-kulgi kabi turli sohalarda ish o‘rinlarini yaratadi. Bu ishsizlikni kamaytirishga va ko‘plab odamlar uchun turmush darajasini yaxshilashga yordam beradi.

Valyuta tushumlari: turizm Hindiston uchun valyuta tushumining asosiy manbai hisoblanadi. Xalqaro sayyohlar turar joy, oziq-ovqat, transport, xarid qilish va boshqa sayyohlik faoliyatiga pul sarflaydilar va shu bilan mamlakatning valyuta zaxiralariga hissa qo‘shadilar. Bu savdo defitsitini muvozanatlash va iqtisodiyotni mustahkamlashga yordam beradi.

Iqtisodiy o‘rish va rivojlanish: turizm sanoatining o‘rishi umumiy iqtisodiyotga ijobiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Bu mehmonxonalar, kurortlar, aeroportlar, yo‘llar va sayyohlik joylari kabi infratuzilmani rivojlantirishni rag‘batlantiradi. Bu o‘z navbatida, ko‘proq sayyohlarni jalb qiladi va turizm sohasiga investitsiyalarni rag‘batlantiradi. Iqtisodiy faollikning oshishi turdosh tarmoqlarning o‘rishiga olib keladi va iqtisodiyotga multiplikator ta‘sir ko‘rsatadi.

Madaniyatni saqlash va targ‘ib qilish: turizm Hindistonning boy madaniy merosini asrab-avaylash va targ‘ib qilishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Sayyohlar tarixiy joylarga, yodgorliklarga, muzeylarga tashrif buyurishadi va madaniy festivallarda qatnashib, ushbu ma‘naviy boyliklarni asrashga hissa qo‘shadilar. Bu mamlakatning madaniy o‘ziga xosligini saqlashga va madaniy almashinuvni rivojlantirishga yordam beradi.

Mintaqaviy rivojlanish: turizm mintaqaviy rivojlanishni rag‘batlantirish va mintaqaviy nomutanosibliklarni kamaytirish imkoniyatiga ega.

Bu yirik shaharlardan tashqarida sayyohlik yo‘nalishlarini rivojlantirishni rag‘batlantiradi, bu esa qishloq va chekka hududlarning o‘rishiga olib keladi. Bu ish bilan ta‘minlash imkoniyatlarini yaratish, infratuzilmani yaxshilash va mahalliy aholi uchun yashash sharoitlarini yaxshilashga olib keladi.

Tadbirkorlik va kichik sanoat: turizm tadbirkorlikni va kichik sanoatning o‘rishini rag‘batlantiradi. Mahalliy hunarmandlar, hunarmandlar va rassomlar o‘z mahoratlarini namoyish etish va o‘z mahsulotlarini sayyohlarga sotish imkoniyatiga ega. Bu an‘anaviy san‘at va hunarmandchilikni rivojlantiradi, qishloq sanoatini va jamoalarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

Xulosa qilib aytganda, Hindistonning turizm salohiyati uning uzoq o'tmishlik tarixi, boy madaniy merosi, jumladan, me'moriy obidalar, arxeologik topilmalar, urf-odatlar, san'ati, geografik joylashuvi va iqlimiy tabiyati orqali shakllagan. Shuningdek, aholi va hukumat hatti-harakati orqali bunyod etilgan zamonaviy arxitektura, infratuzilmalar, jumladan, transport tizimi, kinoindustriya va boshqa turdagi zamonaviy san'at hamda iqtisodiy siyosat dunyo turistlarini Hindistonga sayohat qilishiga sabab bo'ladi. Navbatdagi masala mamlakatda turizmning rivojlanish dinamikasini sohaga oid turli miqdoriy va sifat ko'rsatkichlar orqali ko'rib chiqishdan iborat.

2. Hindistonda turizmning rivojlanish dinamikasi

Hindiston mustaqilligining ilk davridan boshlab iqtisodiyotning tarmoqlaridan biri sifatida turizmni faol rivojlantira boshladi. Sayyohlik tashkilotlari tashkil etildi, reklama kompaniyalari o'tkazildi va sayyohlarni jalb qilish va ularga xizmat ko'rsatish uchun yangi mehmonxonalar va infratuzilma qurildi.

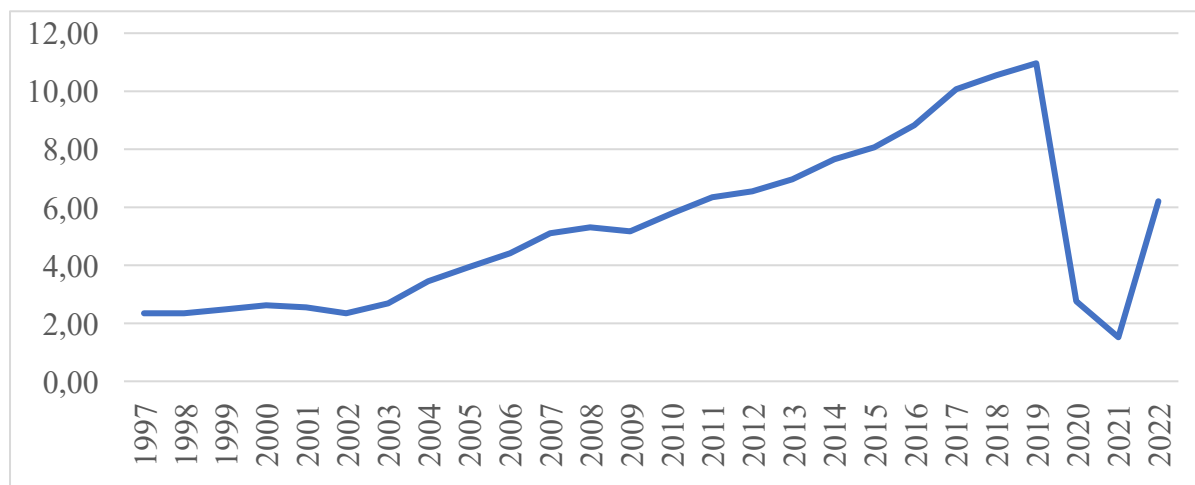
Keying bosqichda, aniqrog'i 1970-1990 yillar orasidagi davrda Hindistonda turizm yanada mashhur va xilma-xil bo'lib bordi. Madaniy va tarixiy diqqatga sazovor joylar, tabiiy bog'lar va plyajlarni o'z ichiga olgan yangi sayyohlik yo'nalishlari ishlab chiqildi. Chet ellik sayyohlarni jalb qilish uchun "Hindiston madaniy dasturi" va "Hindistonning sayyohlarni jalb qilish kompaniyasi" kabi maxsus dasturlar joriy etildi.

1990-2000 yillar mobaynida Hindiston sayohat sharoitlarini yaxshilash, yangi xalqaro aeroportlarni ochish va sayyohlik infratuzilmasini rivojlantirish tufayli ko'proq xorijiy sayyohlarni jalb qila boshladi. Bundan tashqari, chet ellik sayyohlarning kirishini osonlashtirish uchun viza siyosati islohotlari o'tkazildi.

2000 va undan keyingi yillarda internet va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi bilan Hindistonda turizm yanada qulayroq bo'ldi va ommalashdi. Mehmonxonalarni bron qilish, aviachiptalarni sotib olish va sayohatlarni rejalashtirish uchun onlayn platformalar yaratildi. Hindiston, shuningdek, xalqaro ko'rgazma va tadbirlarda sayyohlik yo'nalishi sifatida o'zini faol ravishda targ'ib qila boshladi.

Umuman olganda, Hindistonda turizmning rivojlanishi turli bosqichlarni bosib o'tdi va bugungi kunda mamlakat butun dunyo bo'ylab sayohatchilar uchun keng ko'lamli sayyohlik imkoniyatlarini

taklif etadi. Ushbu bosqichlarning miqdoriy ko'rsatkichlari birinchi navbatda mamlakatga turistlarning tashrifi dinamikasida namoyon bo'ladi (2-rasm).

2-rasm. Hindistonda 1997-2022 yillar orasidagi xorijlik turistlar tashrifi dinamikasi (million kishida)⁵¹

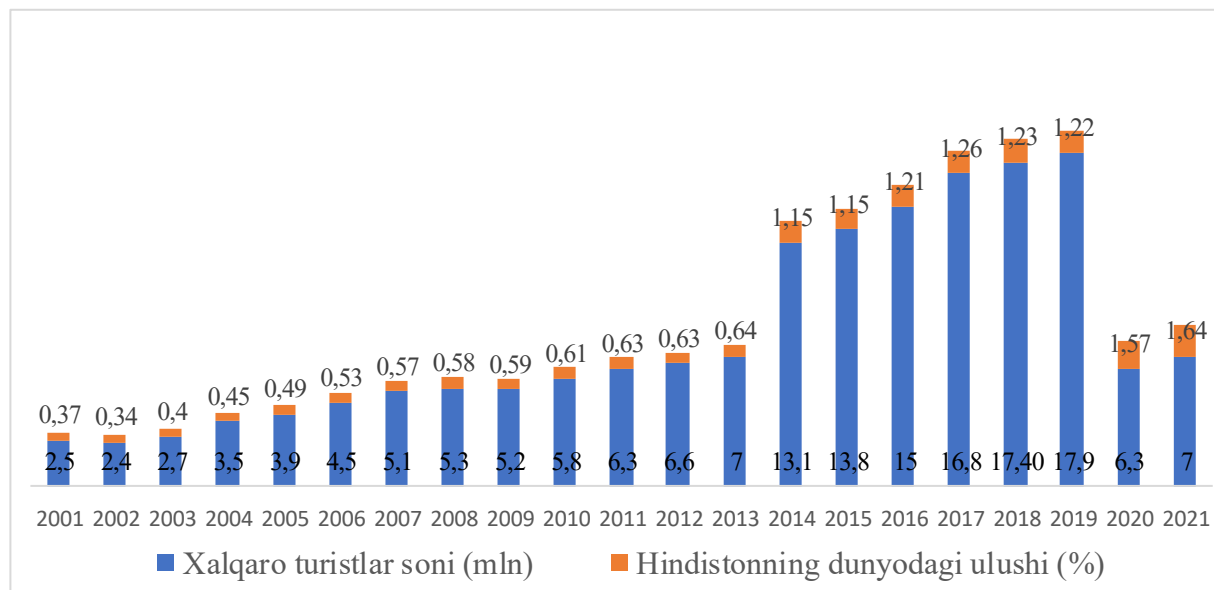
2-rasmdagi ko'rsatkichlardan ma'lum bo'lmoqdaki, Hindistonga xorijiy tashriflar soni to 2020-yilgacha sezilarli darjada o'sib kelgan. Jumladan, 2004-yilda 3,46 million xorijiy turistlar tashrif buyurgan va ushbu ko'rsatkich bo'yicha yillik o'sish 26,8 foizga yetgan. 2019-yilda 10,93 million kishi tashrif buyurib 1997-yildagi ko'rsatkichning 461,18 % tashkil etgan. 2020 va 2021-yillarda Covid-19 pandemiyasi sababli tashriflar soni keskin kamaysada, 2022-yildan boshlab o'sish boshlangan va 6,19 million turistlar tashrif buyurib, 2021-yildagi ko'rsatkichga nisbatan 307,2 % o'sish bo'lgan.

Quyidagi 3-rasmda Hindistonga tashrif buyurgan xorijlik turistlarning hamda ular bo'yicha Hindistonning dunyodagi ulushi dinamikasi aks etgan.

Ushbu ko'rsatkichlar Hindistonning dunyo xalqaro turizmidagi ulushi sezilarli ekanligi va tobora oshib borayotganligi ayon bo'lmoqda. 2001-yildayoq uning xalqaro turizmdagi ulushi 0,37% bo'lgan va 2014-yildan boshlab 1,15-1,64 foizgacha yetmoqda. Albatta dunyoda xalqaro turizm imkoniyatlari va miqyosi oshib borayotgan bir

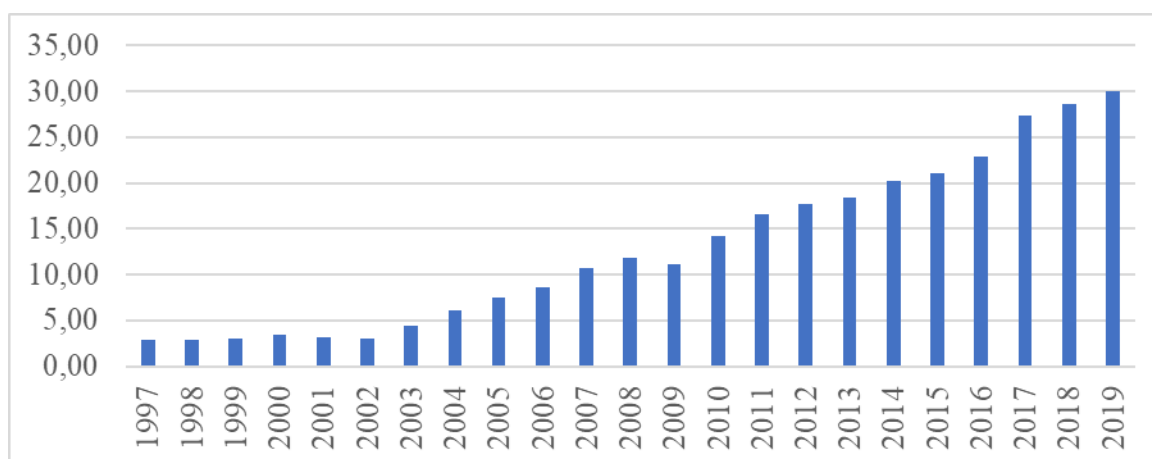
⁵¹ <https://tourism.gov.in/sites/default/files/2022-06/Brief%20write%20up.pdf>, "India Tourism Statistics at a Glance" (PDF). Archived (PDF) from the original on 31 October 2021. Retrieved 9 December 2021. Ma'lumotlari asosida mualliflar tomonidan tayyorlandi

sharoitda bu ko'rsatkichlar yuqori turistik salohiyatdan yoki erishilgan yuqori natijalardan dalolat beradi.

3-rasm. Hindistonga berilgan yillarda xorijlik turistlar tashrifi va Hindistonning xalqaro turizmdagi ulushi dinamikasi⁵²

Hindistonda an'anaviy ravishda turizmdan tushum yuzlab milliard dollarlik qiymatga ega. Jumaldan, 1997-yilda 2,89 milliard AQSH dollariga teng bo'lsa, 2019-yilga kelib 30,06 milliard AQSH dollariga teng bo'ldi (4-rasm).

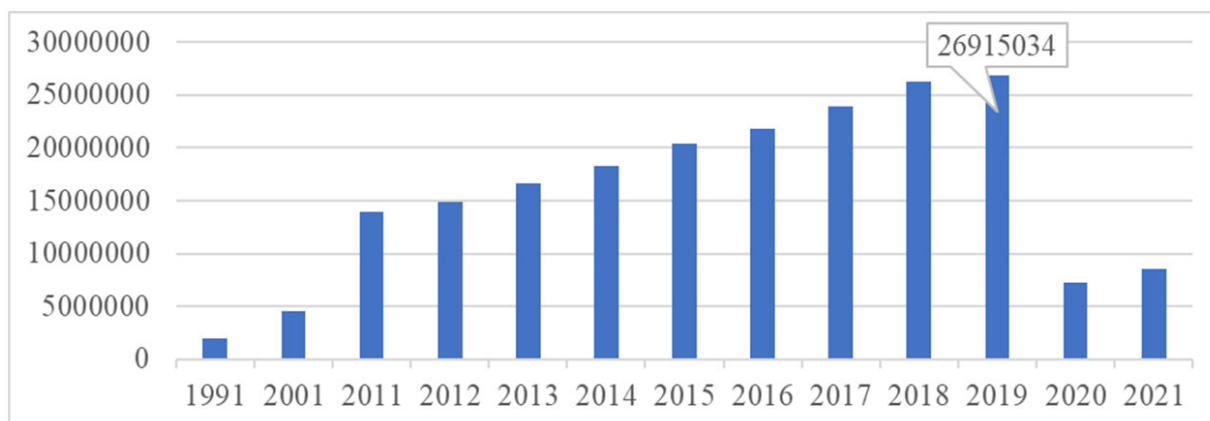
4-rasm. Hindistonda xalqaro turistlardan tushgan tushumlarning dinamikasi (milliard AQSH dollarida)⁵³

⁵² India Tourism Statistics, 2022. P.78

⁵³ <https://tourism.gov.in/sites/default/files/2022-06/Brief%20write%20up.pdf>, "India Tourism Statistics at a Glance" (PDF). Archived (PDF) from the original on 31 October 2021. Retrieved 9 December 2021. Ma'lumotlari asosida mualliflar tomonidan tayyorlandi

4-rasmdagi dinamik ko'rsatkichlarga nazar tashlansa, 2000-yillarda turizmdan tushum keskin ortib bormoqda. Ma'lumki, ushbu davrda Hindistonda 1990-yillarda iqtisodiyot liberalizatsiyasi siyosati amalga oshirilgan va turizmga ham ustuvor yo'nalishlar qatori e'tibor qaratilgan. Bunday chora tadbirlar 2000 va 2010-yillarda ham davom etdi va "Make in India" kabi dasturlar yo'lga qo'yildi. "Make in India" va uning shtatlardagi mahalliy yo'nalishlari doirasida turizm 25 eng ustuvor istiqbolli tarmoqlar sifatida e'tirof etildi.

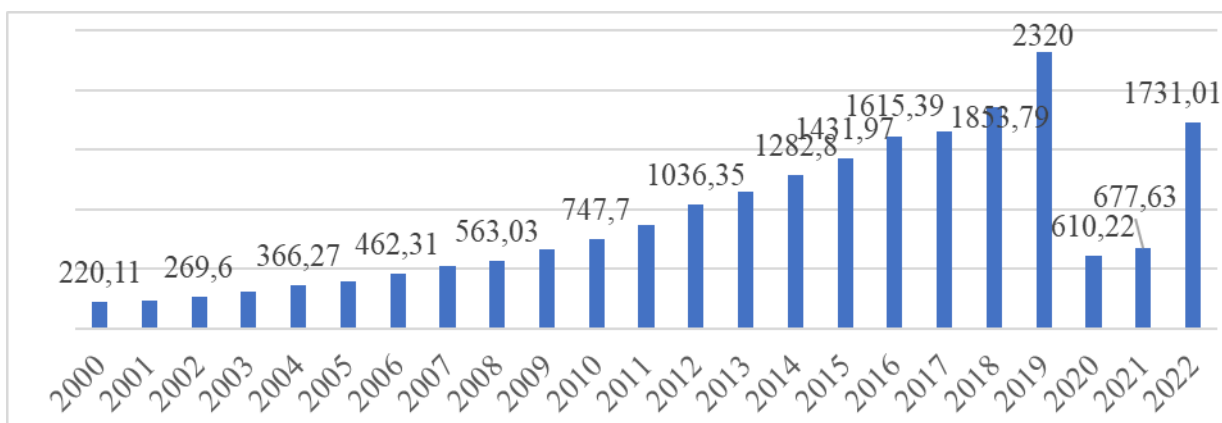
Shunga qaramay, Hindistonliklar ham xorijga nisbatan ko'proq sayohat qilishi ham o'ziga xos bir jarayondir. Ayniqsa 2010-yilda xorijga turistik sayohatlar keskin ortdi. Jumladan, 2019-yilda ularning soni 29915034 kishiga yetgan (5-rasm). Taqqoslash uchun – ayni yilda mamlakatga tashrif buyurgan xorijlik turistlar soni 17,9 million kishi bo'lgan.

5-rasm. Berilgan yillarda Hindistonlik turistlarning xorijga sayohatlari dinamikasi⁵⁴

Yuqoridagi ichki va tashqi turistlar oqimidagi farqlar dinamikasini tom ma'noda tashqi turizm defitsiti deb atab bo'lmaydi, chunki Hindistonda ichki turizm tashqi turizmdan kabi o'nlab million emas, balki yuzlab millionda o'lchanadi. Hindistonda asosiy turistik oqimlarni shtatlararo va hududlararo ichki turistlar hosil qiladi. Har yili yuz millionlab mahalliy turistlar mamlakatning turli shatlardagi manzilgohlarga sayohat qiladilar va yillik o'sish ham mos ravishda ko'payib borishi kuzatiladi. Jumladan, 2000-yilda ichki turistlar soni 220,11 million kishi bo'lsa, 2010-yilda ularning soni 747,7 millionga, 2019 yilga kelib esa 2,320 milliardga yetmoqda. O'sish trendi eksponensial ko'rinishga ega (6-rasm).

⁵⁴ India Tourism Statistics, 2022. – P.91.

6-rasm. Hindistonda berilgan yillarda ichki turizm dinamikasi (million kishida)⁵⁵

Xorijiy va ichki turistlarni shtatlar bo'yicha taqsimotiga kelsak, 2022-yilda xorijiy turistlar kelgan Top-10 shtatlar bo'yicha Gujarat, Maharashtra, G'arbiy Bengal, Dehli, Uttar Pradesh, Tamil Nadu, Rajastan, Kerala, Panjob va Madhya Pradesh shtatlari yetakchilik qilgan. Ushbu shtatlarga jami xorijiy turistlarning 87,3 % tashrif buyurgan. Ichki (2-jadval). Ichki turistlar bo'yicha esa Uttar Pradesh, Tamil Nadu va Andhra Pradesh yetakchilik qilmoqda.

2-jadval

2022 yilda Hindistondagi xorijlik va ichki turistlar tashrifi bo'yicha Top-10 hududlar, ulardagi tashriflar soni (mln. kishi) va ulushlari (foizda)⁵⁶

Shtatlar nomi	Xorijiy tashriflar soni (mln)	Ulushi (%)	Shtatlar nomi	Ichki tashriflar soni (mln)	Ulushi (%)
Gujarat	1,78	20,70	Uttar Pradesh	317,91	18,37
Maharashtra	1,51	17,60	Tamil Nadu	218,58	12,63
G'arbiy Bengal	1,04	12,08	Andhra Pradesh	192,72	11,13
Dehli	0,82	9,50	Karnataka	182,41	10,54
Uttar Pradesh	0,65	7,65	Gujarat	135,81	7,85
Tamil Nadu	0,41	4,74	Maharashtra	111,30	6,43
Rajastan	0,40	4,62	Rajastan	108,33	6,26
Kerala	0,35	4,02	G'arbiy Bengal	84,54	4,88
Punjab	0,33	3,84	Telangana	60,70	3,51
Madhya Pradesh	0,20	2,38	Uttarakhand	54,64	3,16
Top-10 jami	7,47	87,3	Top-10 jami	1467,00	84,75
Boshqa shtatlar	1,11	12,97	Boshqa shtatlar	264,01	15,25

⁵⁵ www.statista.com

⁵⁶ "India tourism statistic at a glance 2023" (PDF). 28 July 2023.

Xorijlik turistlarning mamlakatlar bo'yicha ko'rsatkichlariga nazar tashlansa, ko'plab mamlakatlarda kuzatilganidek, Hindistonda nafaqat geografik jihatdan yaqinroq, balki uzoq mamlakatlardan ham tashriflar soni ustunlik qiladi. Jumladan, Osiyo mamlakatlaridan ko'ra ushbu ro'yxatda Yevropa Ittifoqi, AQSH kabi mamlakatlar ham o'rin olgan (3-jadval).

3-jadval

**2019-yilda Hindistonga tashrif buyurgan Top-10 xorijiy
turistlar mamlakatlari, tashriflar soni va ulushlari⁵⁷**

O'rin	Mamlakatlar nomi	Tashriflar soni	Ulushi (%)
1	Bangladesh	2,577,727	23.58
2	Yevropa Ittifoqi	2,430,002	21.12
3	AQSH	1,512,032	13.83
4	Buyuk Britaniya	1,000,292	9.15
5	Shri Lanka	380,121	3.38
6	Avstraliya	367,241	3.36
7	Kanada	351,859	3.22
8	Xitoy	339,442	3.11
9	Malayziya	334,579	3.06
10	Germaniya	264,973	2.42
11	Rossiya	251,319	2.3
Top-10 jami		7,330,325	67.06

Hindistonda turistlar uchun infratuzilmalarga aloqador ko'rsatkichlarga kelsak, buni mamlakatdagi e'tirof etilgan otellar va ulardagi xonalar soniga to'xtalish maqsadga muvofiqdir. 2022-yilga kelib, Hindistonda 1929 otel va ularda jami 100892 xona mavjud bo'lgan. Jumladan, ulardan 149 tasi luks, 185 tasi besh yulduzli va 459 tasi biznes sinf uchun mo'ljallangan bo'lib, ularda mos ravishda 35483, 22498 va 2304 xonalar mavjud bo'lgan (4-jadval).

4-jadval

**2022-yil 30-aprel holatiga ko'ra Hindistonda tan olingan
otellar va ulardagi mavjud xonalar soni⁵⁸**

Darjasi	Otellar soni	Ulardagi xonalar soni
5yulduz deluks	149	35483
5 yulduzli	185	22498
4 yulduzli	423	20041
3 yulduzli	564	17209

⁵⁷ <https://tourism.gov.in/sites/default/files/2022-06/Brief%20write%20up.pdf>, "India Tourism Statistics at a Glance" (PDF). Archived (PDF) from the original on 31 October 2021. Retrieved 9 December 2021.

⁵⁸ India Tourism Statistics, 2022. – P.158.

2 yulduzli	25	922
1 yulduzli	10	294
B&B sinif	459	2304
Boshqalar	67	2041
Jami	1929	100892

Hindistonda turizmning iqtisodiyotdagi ahamiyati va ulushi tobora ortib bormoqda. Bu tendensiya mamlakatda xizmatlar sohasining ulushini ko'paytirishga yo'naltirilgan iqtisodiy siyosat fonida yuz bermoqda. Darhaqiqat, Hindistonda turistik salohiyatlari kuchli bo'lishi ulardan imkon qadar unumli foydalanishga undaydi. Ushbu yo'nalishdagi rivojlanish turizm sohasining mamlakat yalpi ichki mahsuloti, qo'shilgan qiymatidagi ulushi bo'yicha ko'rsatkichlarda aks ettirilishi mumkin.

5-jadval

Berilgan yillarda Hindistonda turizmning Yalpi ichki mahsulot va qo'shilgan qiymatdagi ulushlari dinamikasi⁵⁹

Yillar	2009-2010	2015-2016	2018-2019	2019-2020
Bevosita turizmdan yalpi qo'shilgan qiymat (kror rupiy)	234912	346493	467837	514343
Bevosita turizm orqali YaIM	237768	364668	492371	541321
Bevosita turizmning qo'shilgan qiymatdagi ulushi (kror rupiy)	3,80 %	2,78 %	2,72 %	2,80 %
Bevosita turizmning YaIMdagi ulushi	3,68 %	2,70 %	2,61 %	2,70 %
Bevosita va bilvosita turizmning qo'shilgan qiymatdagi ulushi	7,03 %	5,35 %	5,24 %	5,39 %
Bevosita va bilvosita turizmning YaIMdagi ulushi	6,82 %	5,20 %	5,01 %	5,19 %

5-jadvaldagi ko'rsatkichlardan ma'lum bo'lmoqdaki, bevosita turizm so'nggi o'n yillikda YaIM dagi va qo'shilgan qiymatdagi ulushi o'rtacha 3 % tashkil etar ekan. Bilvosita turizmga aloqador ko'rsatkichlar bo'yicha esa berilgan yillarda ikki barobar ortiq ulushlarga ega bo'lmoqda. Ulushlarning kamayib borayotganligi Hindiston iqtisodiyotining jadal o'sishi va boshqa sohalarning ham rivojlanib borayotganligidan dalolat qiladi, chunki mutlaq qiymat bo'yicha yalpi ichki mahsulotda ham, qo'shilgan qiymatda ham turizm bo'yicha ko'rsatkichlar sezilarli darajada ko'payib borayotganligini kuzatishimiz mumkin.

⁵⁹ India Tourism Statistics, 2022. – P.197.

Turizmning mamlakat iqtisodiyotidagi ahamiyati borasida yanada ko‘proq tasavvurga ega bo‘lish uchun soha bo‘yicha bandlikning rivojlanish dinamikasiga nazar tashlash maqsadga muvofiqdir. Ushbu ko‘rsatkichlarni yuqoridagi kabi bevosita va bilvosita turimga aloqador bandlik kesimida ko‘rib chiqish mumkin (6-jadval).

6-jadval

**Berilgan yillarda Hindistonda turizm sohasida
bandlik dinamikasi**⁶⁰

Yillar	2009-2010	2015-2016	2018-2019	2019-2020
Turizm industriyasida (mln)	23,4	31,5	33,08	34,83
Bevosita turizmning bandlikdagi ulushi	4,37 %	5,40 %	6,48 %	6,69 %
Bevosita turizmning YaIMdagi ulushi	10,17 %	12,38 %	14,87 %	15,34 %
Bevosita va bilvosita turizmdagi bandlik (mln)	54,47	72,26	75,85	79,86

11-jadvalda aks ettirilgan ko‘rsatkichlardan ma’lum bo‘lmoqdaki, Hindistonda 2010-yillardan boshlab turizm industriyasida, bevosita turizm va bilvosita turizmga aloqador sohalarda band bo‘lganlar son jihatdan ham, ulush jihatdan ham sezilarli darajada ortib bormoqda. Jumladan, agar 2009-2010-yilgi hisobda turizm industriyasida 23,4 million kishi band bo‘lgan bo‘lsa, 2019-2020 yillik hisobda bu ko‘rsatkich 34,83 million kishiga yetmoqda. Shuningdek, bevosita va bilvosita turizmga aloqador bandlikni ushbu yillardagi ko‘rsatkichlarni taqqoslasak, yanada katta natijalarga guvoh bo‘lamiz, ya’ni so‘nggi o‘n yillikning davr boshidan davr oxiriga qadar bandlik 54,47 million kishidan 79,86 millionga yetmoqda.

Hindistondagi turizmga COVID-19 pandemiyasi sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Biroq, vaziyat yaxshilanishi va sayohat cheklovlari asta-sekin olib tashlanishi bilan turizm sohasi tiklanishi va yangi sharoitga moslashishi kutilmoqda. Pandemiyadan keyingi davrda Hindistonda xalqaro sayohat cheklovlari va xavfsizlik muammolari bilan ichki turizmning kuchayishi kutilmoqda. Hindistonlik sayohatchilar ichki yo‘nalishlarni, shu jumladan, noodatiy joylarni va qishloq turizmini o‘rganishni afzal ko‘rishlari mumkin, chunki ular ijtimoiy masofani saqlashga va mahalliy iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlashga intilishadi. Sog‘liqni saqlash va xavfsizlik choralari: sayohatchilarning salomatligi

⁶⁰ India Tourism Statistics, 2022. – P.198.

va xavfsizligi ustuvor vazifa bo'ladi. Mehmonxonalar, turoperatorlar va boshqa sayyohlik muassasalari turistlar uchun xavfsiz va gigiyenik muhitni ta'minlash uchun kengaytirilgan tozalash protokollari, kontaktsiz xizmatlar va sog'liqni tekshirish tadbirlarini amalga oshiradilar.

Pandemiya mas'uliyatli va barqaror turizmning muhimligini ko'rsatib berdi. Sayohatchilar mahalliy jamoalarni qo'llab-quvvatlashni, ekologik toza turar joylarni tanlashni va ularning atrof-muhitga ta'sirini minimallashtiradigan faoliyat bilan shug'ullanishni tanlashlari mumkin. Raqamli transformatsiya: pandemiya turizm sohasida texnologiyalarni qabul qilishni tezlashtirdi. Uzluksiz va xavfsiz sayohat tajribasini ta'minlash uchun onlayn buyurtmalar, kontaktsiz to'lovlar, virtual sayohatlar va raqamli sog'liqni saqlash pasportlari keng tarqalgan bo'lishi mumkin.

Salomatlik va immunitetga e'tibor qaratish, Ayurveda, yoga markazlari va sog'lomlashtirish kurortlarida talab ortishi kutilmoqda. Bundan tashqari, sayohatchilar toza va ifloslanmagan muhitlari bilan mashhur yo'nalishlarni afzal ko'rishlari mumkin. Hamkorlik va qo'llab-quvvatlash: Davlat organlari, sayyohlik tashkilotlari va soha manfaatdor tomonlari turizmni tiklash uchun hamkorlik qiladi. Maqsadli marketing kampaniyalari, moliyaviy qo'llab-quvvatlash va malakani oshirish dasturlari kabi tashabbuslar turizm sohasini tiklashda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, Hindistonda turizm sohasining rivojlanishi turli davrlarda o'ziga xos tendensiyaga ega bo'lib kelgan va umumiy dinamika tobora intensiv o'sish bilan xarakterlanadi. 2000-yildan so'ng 1990-yillardagi iqtisodiy liberalizatsiya siyosati natija bera boshladi, 2010-yillarda esa yanada ko'proq qisqa va uzoq muddatli chora-tadbirlar va dastur-loyhalar joriy etilishi ham e'tiborga loyiqdir. Umuman olganda, dastlab mamlakatning turistik salohiyati asosiy rol o'ynagan bo'lsa, keyinchalik turizmni rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlarning ham ahamiyati kuchaymoqda. Shuning uchun ularga zamin yaratgan huquqiy-me'yoriy asoslarni o'rganish maqsadga muvofiqdir.

3. Hindistonda turizmning huquqiy-me'yoriy asoslari

Turizm xalqlarning iqtisodiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi va Hindiston ham bundan mustasno emas. O'zining boy madaniy merosi, xilma-xil landshaftlari va tarixiy diqqatga sazovor joylari bilan

Hindiston mashhur sayyohlik maskaniga aylandi. Biroq, turizmning barqaror o'sishini ta'minlash va sayyohlarni ham, atrof-muhitni ham himoya qilish uchun Hindiston hukumati turizm sohasiga oid turli qonun va qoidalarni amalga oshirdi.

Hindistonda turizm to'g'risidagi qonunlarning amalga oshirilishi sanoat, sayyohlar va atrof-muhit uchun bir nechta ta'sirga ega. Birinchidan, u sayyohlik agentliklari, turoperatorlar va turizm sohasiga jalb qilingan boshqa manfaatdor tomonlarni tartibga solish orqali sayyohlarning xavfsizligi va xavfsizligini ta'minlaydi. Bu firibgarlik amaliyotining oldini olishga va Hindistonning xavfsiz manzil sifatida obro'sini saqlashga yordam beradi.

Ikkinchidan, turizm to'g'risidagi qonunlar mas'uliyatli va barqaror turizm amaliyotini targ'ib qiladi. Yovvoyi tabiat qo'riqxonalarini va meros obyektlari kabi ekologik jihatdan sezgir hududlardagi faoliyatni tartibga solish orqali qonunlar Hindistonning tabiiy va madaniy merosini kelajak avlodlar uchun saqlashga yordam beradi. Shuningdek, ular turizmni rivojlantirish ekologik barqaror tarzda amalga oshirilishini, mahalliy jamoalar va ekotizimlarga salbiy ta'sirlarni minimallashtirishni ta'minlaydi.

Bundan tashqari, turizm to'g'risidagi qonunlar investitsiyalarni jalb qilish va ish bilan ta'minlash imkoniyatlarini yaratish orqali Hindistonning iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Qoidalar (regulations) mehmonxonalar, sayyohlik agentliklari va transport xizmatlari kabi turizm bilan bog'liq korxonalarning o'sishi uchun qulay muhit yaratadi. Bu, o'z navbatida, mahalliy iqtisodiyotni kuchaytiradi va qashshoqlikni kamaytirishga yordam beradi.

Hindistonda turizmga oid huquqiy-me'yoriy asoslar birinchi navbatda Hindiston Konstitutsiyasiga muvofiq shakllanadi. Ushbu asosiy qomusga muvofiq markaziy va shtat hukumatlarilariga turizmni tartibga solish vakolati beriladi. Markaziy hukumat Turizm vazirligi orqali sohani rivojlantirish siyosatini shakllantiradi va milliy darajadagi qoidalarni amalga oshiradi, shtat hukumatlari esa o'z mintaqalariga xos qonunlarni qabul qilish vakolatiga ega. Bundan tashqari, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) ko'rsatmalari kabi xalqaro shartnomalar va konvensiyalar Hindistonning turizm qonunlariga ham ta'sir qiladi.

Hindistonda turizmning huquqiy asoslari bir nechta qonun hujjatlari va qoidalar bilan tartibga solinadi. Mana ulardan ba'zilar:

Turizm to'g'risidagi Qonun (The Tourism Act, 1971), 1971-yil: ushbu qonun Hindistonda turizmni rivojlantirish va tartibga solish uchun asos yaratadi. Bu Markaziy hukumatga turizm faoliyatini targ'ib qilish, rejalashtirish va muvofiqlashtirishni nazorat qilish huquqini beradi. Qonunda Hindiston turizmni rivojlantirish korporatsiyasi (Indian Tourism Development Corporation – ITDC) va Hindiston turizm va sayohatlarni boshqarish instituti (Indian Institute of Tourism and Travel Management – IITTM) tashkil etilishi ko'zda tutilgan.

Chet el fuqarolarini ro'yxatdan o'tkazish va nazorat qilish to'g'risidagi Qonun, 1952-yil (The Registration and Control of Foreigners Act, 1952) - ushbu qonun chet ellik sayyohlarning Hindistonga kirishi, qolishi va ketishini tartibga soladi, Hindistonga sayyoh sifatida tashrif buyurgan chet el fuqarolarini ro'yxatdan o'tkazish va nazorat qilish qoidalarini belgilaydi. Shuningdek, u ularning yashash va mamlakat bo'ylab harakatlanish qoidalarini belgilaydi. Bu chet ellik sayyohlardan pasport va vizalar kabi amaldagi sayohat hujjatlariga ega bo'lishni talab qiladi va ularni ro'yxatdan o'tkazish va qolish muddatini uzaytirish bo'yicha ko'rsatmalar beradi. Qonun, shuningdek, tegishli ruxsatnomalarsiz muayyan faoliyatlarni cheklaydi.

(The Wildlife Protection Act, 1972): Yovvoyi Tabiatni muhofaza qilish to'g'risidagi Qonun, 1972: Hindistonda boy biologik xilmaxlilik, shu jumladan bir nechta milliy bog'lar va yovvoyi tabiat qo'riqxonalari joylashgan. Ushbu harakat yovvoyi tabiatni muhofaza qilish va saqlashga qaratilgan bo'lib, turizm faoliyati atrof-muhitga zarar yetkazmasligini yoki yovvoyi tabiatning yashash joylarini buzmasligini ta'minlaydi. U qo'riqlanadigan hududlarni tashkil etish va boshqarish bo'yicha ko'rsatmalarni belgilaydi, yovvoyi tabiat turizmini tartibga soladi va yo'qolib borayotgan turlarga zarar yetkazishi mumkin bo'lgan faoliyatni taqiqlaydi.

Atrof - muhitni muhofaza qilish to'g'risidagi Qonun (The Environment Protection Act, 1986) – ushbu qonun Hindistonda atrof-muhitni muhofaza qilish, shu jumladan tabiiy resurslarni saqlash, tabiiy va madaniy merosni muhofaza qilish va turizmning barqaror rivojlanishiga ko'maklashish uchun qoidalar va qoidalarni belgilaydi.

Qadimgi yodgorliklar va arxeologik joylar va qoldiqlar to'g'risidagi Qonun, qadimiy yodgorliklar va arxeologik joylar va qoldiqlar (meros to'g'risidagi qonunlar va vakolatli organning boshqa

funksiyalari) qoidalari, Milliy yodgorliklar boshqarmasi (vakolat va ish yuritish raisi va a'zolarining xizmat ko'rsatish shartlari) qoidalari.

Iste'molchilar huquqlari to'g'risidagi qonun, 2019 (The Consumer Protection Act, 2019) - ushbu qonun iste'molchilarning, shu jumladan sayyohlarning huquqlarini himoya qiladi va ularga sifatli xizmatlardan foydalanish huquqini, shuningdek ushbu xizmatlarga rioya qilinmasa shikoyat qilish imkoniyatini beradi.

Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Qonun, 2016-yil (The Rights of Persons with Disabilities Act, 2016) - ushbu qonun nogironligi bo'lgan chet ellik sayyohlarning huquqlarini himoya qiladi va turizm sohasidagi tashkilotlarni nogironligi bo'lgan shaxslar uchun o'z xizmatlarining mavjudligini ta'minlashga majbur qiladi.

Valyutani saqlash (sayohat) solig'ini bekor qilish to'g'risidagi Qonun, Valyutani ayiraboshlash boshqaruvi to'g'risidagi Qonun, Valyutaning tasarrufi va Rupiyda qarz olish va qarz berish qoidalari, Valyuta depoziti qoidalari, Valyuta eksporti va importi qoidalari, Tovar va xizmat eksportida valyuta ayiraboshlash qoidalari, Hindistonda yashovchi shaxs tomonidan valyuta hisobvaraqlari qoidalari, valyuta ayiraboshlash sug'urtasi qoidalari, valyuta ayiraboshlashda xalqaro moliyaviy xizmatlar markazi qoidalari, chet el valyutasini saqlash qoidalari, Valyuta ayiraboshlash bilan bog'liq qiyinchiliklarni olib tashlash tartibi, Hindiston hayotni sug'urtalash korporatsiyasi va Tur bo'yicha xodimlarga kunlik nafaqa va mehmonxona to'lovlari va qoidalari.

Shuningdek, har bir shtatlarda mahalliy qonunchilikka muvofiq turizmga oid normalar mavjud. Jumladan, Andhra Pradesh turizm, madaniyat va meros kengashi to'g'risidagi Qonun, Andhra Pradesh turizm ma'muriyati (Konstitutsiya, funksiyalar va vakolatlar) qoidalari, Andhra Pradesh Turizm, Madaniyat va Meros Kengashi va Qo'mitalari (funksiyalar va vakolatlar) qoidalari, Bihar shtatlarlararo turistik transport vositalarini targ'ib qilish uchun rag'batlantirish qoidalari, Dehli shahar merosi fondi Nizomi, Goa turistik joylari (asrab avaylash va texnik xizmat ko'rsatish) to'g'risidagi Qonun, Goa, Daman va Diu turistik savdosi to'g'risidagi Qonunni ro'yxatdan o'tkazish, Himachal Pradesh Turistik savdosi to'g'risidagi Qonun, Himachal Pradesh turizmni rivojlantirish va ro'yxatdan o'tkazish to'g'risidagi Qonun, Himachal Pradesh Aero Sport qoidalari, Himachal Pradesh barqaror turizmni rivojlantirish siyosati, Himachal Pradesh O'rmon boshqarma-

sining qayta ko'rib chiqilgan Eko-turizm siyosati, Jarxand turizmni rivojlantirish va ro'yxatdan o'tkazish to'g'risidagi Qonun, Jarxand shtatidagi turistik joy yoki zonani aniqlash qoidalari, Karnataka turizm savdosi (osonlashtirish va tartibga solish) to'g'risidagi Qonun, Chalukyaning Meros hududini boshqarish bo'yicha vakolat to'g'risidagi Qonun, Hampi Jahon merosini boshqarish bo'yicha vakolat to'g'risidagi Qonun, Sahyadri merosini rivojlantirish bo'yicha vakolat to'g'risidagi Qonun, Kerala turizm (hududlarini asrab-avaylash) to'g'risidagi Qonun, Champaner-Pavagadh arxeologik parki Jahon merosi hududini boshqarish boshqarmasi to'g'risidagi Qonun, Nagaland sayyohlik savdosini ro'yxatdan o'tkazish to'g'risidagi Qonun, Orissa turizm xizmati qoidalari, Orissa turistik transport vositalari qoidalari, Rajastan turizm savdosi (osonlashtirish va tartibga solish) to'g'risidagi Qonun, Tamil Nadu merosi komissiyasi akti, Telangana Heritage (himoya qilish, asrab-avaylash va texnik xizmat ko'rsatish) akti, Uttaranchal turizmni rivojlantirish Kengashi akti, G'arbiy Bengal merosi komissiyasi akti va boshqalar.

Bular Hindistondagi turizmni tartibga soluvchi qonun hujjatlari-ning bir nechtasi. Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu qonunlar o'zgartirilishi yoki to'ldirilishi mumkin, shuning uchun eng dolzarb ma'lumotlar uchun rasmiy manbalarga murojaat qilish tavsiya etiladi.

"The Incredible India" aksiyasi: Hindiston Turizm vazirligi tomonidan boshlangan ushbu aksiya Hindistonni butun dunyo bo'ylab sayyohlik yo'nalishi sifatida targ'ib qilishga qaratilgan. "Incredible India" 2002-yilda brendga aylangan bo'lsa ham, 1972-yildayoq ayni ibora shior sifatida Sunil Dutt tomonidan taklif etilgan. Uning asosiy e'tibori turli mamlakatlardan sayyohlarni jalb qilish uchun Brendlash, marketing va reklama strategiyalariga qaratilgan. Aksiya Hindistonning eng afzal sayyohlik manzilgohlaridan biri sifatida ko'rila boshlashida muhim rol o'ynadi. Incredible Hindiston Hindistonning rasmiy sayyohlik kampaniyasi shiori bo'lib, u mamlakatning xilma-xil va boy madaniy merosini targ'ib qilishga qaratilgan. Hindiston o'zining ulkan landshaftlari, qadimiy an'analari, tarixiy yodgorliklari va jonli festivallari bilan mashhur.

Hindistonda turizmni rivojlantirish uchun vakolatli bo'lgan bir nechta tashkilotlar faoliyat yuritadi. Ularning asosiylari quyidagilar.

1. Turizm vazirligi (turizm vazirligi) Hindistonda turizm siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish uchun mas'ul bo'lgan davlat muas-

sasasidir. U sayyohlik yoʻnalishlarini yaratish va targʻib qilish, sayyohlik infratuzilmasini rivojlantirish va xorijiy va ichki sayyohlarni jalb qilish uchun marketing kompaniyalarini oʻtkazish bilan shugʻullanadi.

2. Hindiston davlat turizmni rivojlantirish agentligi (Indian Tourism Development Corporation, ITDC) faoliyati Hindistonda turizmni rivojlantirish va targʻib qilishdan iborat boʻlgan davlat tashkilotidir. ITDC mehmonxonalar, restoranlar, sayyohlik majmualarini boshqaradi va turli xil sayyohlik xizmatlarini taklif etadi.

3. Hindiston turoperatorlari assotsiatsiyasi (Indian Association of Tour Operators, IATO) mamlakatdagi turoperatorlarini birlashtiradigan hamda ularning faoliyatini muvofiqlashtiradigan notijorat tashkilotdir. IATO Hindistonda turizmni rivojlantirish, turoperatorlarning manfaatlarini himoya qilish va sayyohlik xizmatlari sifatini oshirish uchun qulay muhit yaratish ustida ishlamoqda.

Ushbu tashkilotlar yangi sayyohlik yoʻnalishlarini yaratish va turizm infratuzilmasini yaxshilash mamlakatga koʻproq sayyohlarni jalb qilish orqali Hindistonda turizmni rivojlantirish va targʻib qilishda muhim rol oʻynaydi.

Hindistonda turizm toʻgʻrisidagi qonunlar, qarorlar va davlat dasturlari turizmni masʼuliyatli va barqaror ravishda tartibga solish va rivojlantirishga qaratilgan keng qamrovli huquqiy-meʼyoriy asosdir. Aktlar, kompaniyalar va qoidalardan iborat ushbu qonunchilik bazasi sayyohlarning xavfsizligi va xavfsizligini taʼminlaydi, atrof-muhitni himoya qiladi va iqtisodiy oʻsishga yordam beradi. Hindiston tobora koʻpayib borayotgan sayyohlarni jalb qilishda davom etar ekan, turizm sanoatining rivojlanayotgan talabari va muammolarini hal qilish uchun ushbu qonunlarni joriy qilish va takomillashtirib borishi juda muhimdir. Bu turizm salohiyatidan barqaror foydalanishi va uning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy foydalarini olishga imkon beradi.

VI BOB. OSIYO VA FORS KO'RFAZI MAMLAKATLARIDA TURIZM MARKAZLARI SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

1. Osiyo turizm markazlarining shakllanishi va rivojlanishi

Osiyo yer yuzining eng katta qismi hisoblanib, uni uchta dunyo okeanlari yuvib turadi hamda 53 davlatni o'zida birlashtirgan mintaqa sanaladi. Osiyo – yer yuzida turli tuman madaniyatlar, tillar va xalqlarni jamlaydi. Va bunday mintaqani boshqa hech qaerda topib bo'lmaydi. Uning hududlari Isroildan Filippingacha, Mo'g'ilistondan to Hindistonga cho'zilib ketgan bepoyon kengliklarga quyosh, o'z nurini ayyosiz sochadigan mintaqadir. Osiyo jahonga don sepib undan non yopishni, hosil olishni, g'ildirakni, yozish va falsafani o'rgatgan mintaqadir.

Osiyo mintaqasida turizm markazlari shakllanishi va rivojlanishiga juda ko'plab omillar ta'sir ko'rsatgan. Shulardan biri Osiyo ekzotikasi. O'zining ekzotikasi jahonda takrorlanmas ahamiyatga ega. Mintaqada turli ekzotikalarni uchratish, shulardan Hindiston ibodatxona komplekslari yoki Pattayya tamaddixonalaridagi “tom - yam” olovli suplari, Damashq minoralaridagi yoqimli azon ovozlari yoinki, issiq havoda yahudiylarning junli shapkalarda Ierusalim ko'chalari bo'ylab yurishlari bularning barchasi Osiyo koloriti sifatida tizilib turadi. Har bir turistning takrorlanmas hissiyotlariga sabab bo'ladi va bu hayratlarni Osiyodan boshqa joyda topishning imkoni yo'q.

Osiyo turizm markazlari shakllanishi va rivojlanishida albatta mintaqaning iqlimi alohida o'rinda turadi. Mintaqada hohlagan vaqtda istagan iqlimda bo'lish imkoni mavjud. Yozda – ayoz qishni va aksincha. Qorbo'ronlar zarurmi Shimoliy Osiyo mintaqasiga tashrif byurish orqali topish mumkin, qishda yoz fasli hohlansa, Janubiy Osiyo, Arab amirliklariga tashrif orqali topiladi, agarda nam tropik iqlim zarur bo'lsa, to'g'ridan-to'g'ri Filippin tomonga yo'l olish mumkin. Tikka qoyalar va tog'lar uchun Everest cho'qqilari, keng ummon uzra sokinlik uchun O'lik dengizlarga tashrif shular jumlasidandir.

Bundan tashqari jahon turistlar oqimlari Osiyoga din va ziyorat maqsadlarida tashrif buyurishadi. Aynan bu yerda jahon dinlari

markazlari joylashgan. Islom, buddizm, xristian dinlari shular jumlasidandir.

Osiyo mintaqasi beshta submintaqalardan iboratdir. Bular, Gʻarbiy Osiyo, Janubiy Osiyo, Janubi – Sharqiy Osiyo, Sharqiy Osiyo va Oʻrta Osiyo shular jumlasidandir, biroq BMT, Jahon banki, Jahon turizm tashkilotlarida Osiyo, Osiyo va Okeaniya tarzida, baʼzan Osiyo deb uni toʻrtta submintaqalarga boʻlgan holda ifodalaydi. Umuman olganda Osiyo va Okeaniya mintaqasi quyidagi submintaqalardan iborat. Bular: Shimoliy – Sharqiy Osiyo, Janubiy – Sharqiy Osiyo, Okeaniya hamda Janubiy Osiyo mintaqalaridir⁶¹.

Osiyo va Okeaniya mintaqasi jahon turizm industriyasida ikkinchi oʻrinda turadi. Mintaqaga xalqaro turistlar oqimlari ham jahon turizmidagi ulushi 2019-yilda 24.5% ni tashkil etgan. Turistlar oqimlari eng koʻp shimoliy – sharqiy Osiyo submintaqasiga 170.3 mln. turistlar tashrif buyurgan boʻlsa, 2019-yilda mintaqadagi turistlar oqimlaridagi ulushi 47.3% ga teng boʻlgan.

1-jadval

Jahon, mintaq va submintaqalar boʻyicha xalqaro turistlar tashrifi

	Xalqaro turistlar tashrifi, million				Ulushi %	Oʻzgarish, % da		
	2018	2019	2020	2021	2021	20/19	21/20	21/19
Jahon	1413	1466	409	446	100	-72.1	9	-69.9
Osiyo va Okeaniya	346.5	359.5	59.2	20.6	4.6	-83.5	-65.5	-94.3
- <i>Shimoliy – Sharqiy Osiyo</i>	169.2	170.3	20.3	11.2	2.5	-88.1	-44.8	-93.4
- <i>Janubiy – Sharqiy Osiyo</i>	128.6	138	25.5	2.9	0.7	-81.5	88.5	-97.9
- <i>Okeaniya</i>	17	17.4	3.6	0.8	0.2	-79.1	-79.3	-95.7
- <i>Janubiy Osiyo</i>	31.7	33.7	9.8	5.7	1.3	-71.1	-41.2	-83

Manba: UNWTO/World Tourism Barometer/ Vol 20. Issue 5. September 2022-2021.

Oxirgi yillarda turizm oʻzining ulkan daromadlari hisobiga jahon hamjamiyatining markaziy oʻrinlaridan joy olmoqda. Xalqaro turizm daromadlari mamlakat YaIM da katta ulushga ega boʻlib, bu yildan – yilga oʻsib bormoqda. Shu bois har bir davlat turizmni rivojlantirishi va undan daromadlar olish mexanizmlari yaratishi evaziga mamlakatda turizm mustahkam oʻringa ega boʻladi. Shu tariqa Osiyo mintaqasi

⁶¹ UNWTO/World Tourism Barometer/ Vol 20. Issue 5. September 2022.

turizm bo'yicha Amerika mintaqasini ortda qoldirib, Yevropa mintaqasiga nisbatan raqobatchiga aylanmoqda.

Shimoliy – Sharqiy Osiyo mintaqasi Xitoyning shimoliy – sharqidagi uchta provinsiyasi (Xeylongjiang, Jilin va Liaoning), Yaponiya, Mo‘g‘ilistonning ichi, Shimoliy Koreya, Rossiya Federatsiyasining uzoq sharqi, Janubiy Koreya, Tayvan davtlaridan iborat. Yuqoridagi jadvaldan (1-jadval) ko‘rishimiz mumkinki, mazkur submintaqa Osiyo mintaqasida xalqaro turistlar oqimlari jihatidan katta ulushga ega. Bundan bilishimiz mumkinki, Osiyo mintaqasidagi yetakchi turistik markazlar aynan ushbu davlatlarga taalluqlidir.

South East Asia Countries

Janubiy – Sharqiy Osiyo mintaqasida Brunej, Birma (Myanma), Kamboja, Timor orollari, Indoneziya, Laos, Malayziya, Filippin, Singapur, Tailand, Vetnam davtlari joylashgan. Jahon iqtisodiyotida mashhur ASEAN tashkiloti ham aynan ushbu davtlarlar birlashuvidan tashkil topgandir. Ushbu mintqa ASEAN deb ham yuritiladi.

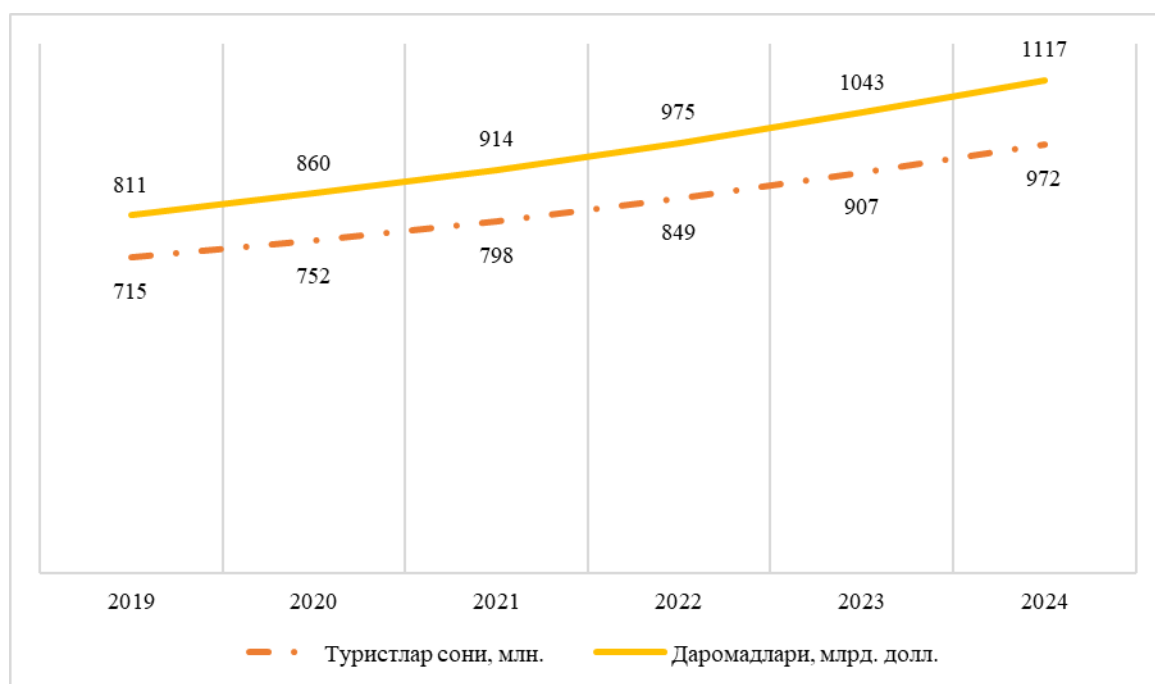
Janubiy Osiyo mintaqasi davlatlariga Afg'oniston, Bangladesh, Butan, Hindiston, Eron, Maldiv, Nepal, Pokiston, Shri Lanka va Kashmir davlatlari kiradi. Mazkur mintqa o'zining turistik jozibasi bilan oxirgi vaqtlarda sayyohlarni o'ziga tortib kelmoqda. Bundan tashqari, Hindistonda aholi tez sura'tlarda o'sishi hamda ta'limdagi yuqori natijalari evaziga nafaqat turizm sohasi balki, jahon iqtisodiyotiga katta ta'sir ko'rsatib kelmoqda.

Okeaniya mintaqasi juda katta va ko'plab orolchalardan iboratdir. Mintaqada davlatlar va tegishli hududlar mavjud. Okeaniya

mintaqasi Amerika mintaqasigacha cho‘zilib ketgandir. Okeaniya mintaqasida Avstraliya, Papua Yangi Gvineya, Yangi Zelandiya, Fiji, Solomon orollari, Mikroneziya, Vanuatu, Samoa, Kribati, Tongo, Marshal orollari, Palau, Tuvalu, Nauru kabi davtlari joylashgan. Biroq, unda boshqa davlatlarga tegishli, qadimda mustamlaka hozirda hudud mavqeidagi davtlar mavjud. Bular: Yangi Kaledoniya, Polineziya (Fransiya davlatiga tegishli), Guam, Shimoliy Mariana orollari, Amerika Samoa (AQSh ga tegishli), Kuk orollari (qisman Yangi Zelandiyaga tegishli), Vallis va Futuna (Fransiyaga tegishli), Niu (qisman Yangi Zelandiyaga tegishli), Tolekau (Yangi Zelandiyaga tegishli) kabi davlat, hududlar shular jumlasidandir.

Pacific Asia Travel Association ma’lumotlariga muvofiq, Osiyo va Okeaniya mintaqasiga 2019-yildan to 2024-yilgacha tashrif buyuruvchilar soni 715 mln. dan 972 mln. gacha oshgan. Ularning daromadlari 811 mlrd. doll.dan 1.117 mlrd. doll.ga ko‘paygani qayd etilgan, mos ravishda.

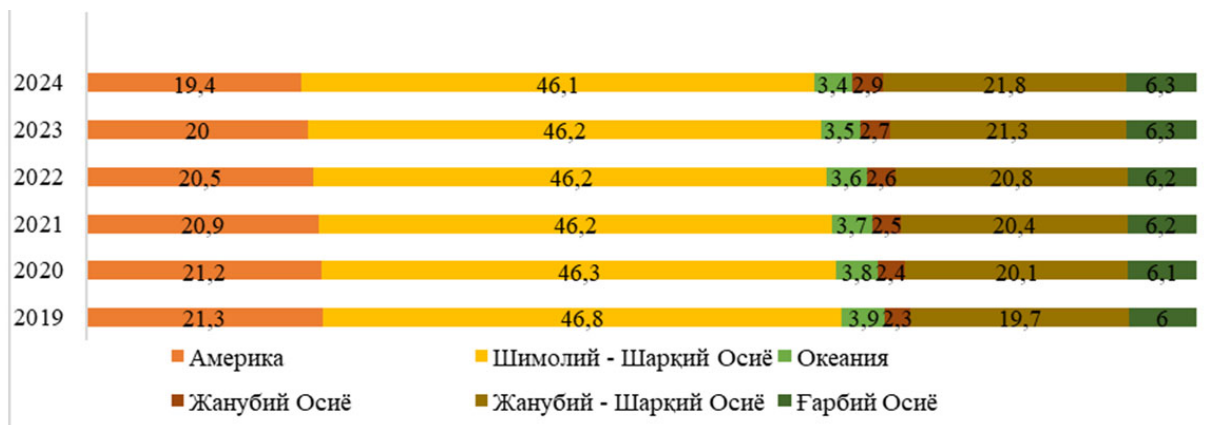

1-rasm. Osiyo va Okeaniya mintaqasiga tashrif buyuruvchilar soni daromadlari

Manba: Asia Pacific Visitor Forecasts 2020-2024. May 2020.

Tashrif buyuruvchilarning asosiy ulushi shimoliy – sharqiy Osiyo mintaqasi davtlariga tegishli bo‘lsa, keyingi katta qismi janubiy – sharqiy Osiyo mintaqasi davtlariga turistlar tashrifi qayd etilgan. 2019

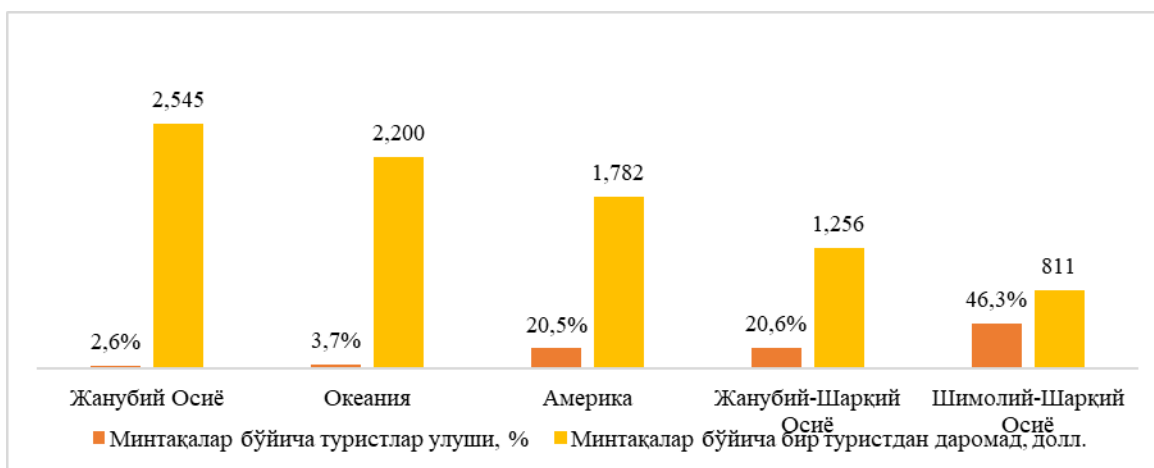
yilda tashrif buyurgan turistlarning 46.8% shimoliy – sharqiy Osiyo mintaqasiga to‘g‘ri kelsa, 19.7% janubiy – sharqiy Osiyoga tegishli bo‘lgan. Va tendensiya saqlanib qolmoqda. Jahon destinasiyalari reytingini tuzuvchi mashhur Master kard indeksiga muvofiq eng mashhur destinasiyalar aynan Janubiy – Sharqiy Osiyo mintaqasida joylashgan Singapur, Tailand kabi davlatlarida joylashgan. Qayd etish kerakki, Amerika mintaqasi kiruvchi turizm bo‘yicha Osiyo mintaqasidan keyingi uchinchi o‘rinda turadi.

2-rasm. Tashrif buyuruvchilarning submintaqalar bo‘yicha taqsimoti, %
Manba: Asia Pacific Visitor Forecasts 2020-2024. May 2020.

Osiyo va Okeaniya mintaqasida turizm markazlariga tashrif buyuruvchi turistlar soni jihatidan shimoliy – sharqiy Osiyo submintaqasi davlatlari yetakchilik qilishlariga qaramay, turistlardan keladigan daromadlar jihatidan Janubiy Osiyo, Okeaniya va Amerika submintaqalari turistlardan tushumlari yuqori hisoblanmoqda. Masalan 2019-yildan 2024-yilgacha mintaqaga kelgan turistlar ulushida shimoliy – sharqiy Osiyo submintaqasi qariyb 46% ga teng bo‘lgan bo‘lsa, Janubiy Osiyo va Okeaniya submintaqalari ancha pastni tashkil etmoqda, 2.3% va 3.7% lar mos ravishda (12.2-diagramma).

Biroq, jami keluvchi turistlar daromadlari, turistlarni qabul qilish bo‘yicha eng past ko‘rsatkichga ega bo‘lgan submintaqalardan Okeaniya va Janubiy Osiyo submintaqalarida bir turistdan tushuvchi daromad jihatidan qolgan submintaqalardan yuqorini hisoblanadi. Bunday asosiy e‘tibor tur mahsulot va xizmatlar turlarining ko‘pligi, sifatligi, qulayligi, mobilliga hamda narxlari yuqoriligi bilan izohlash mumkin.

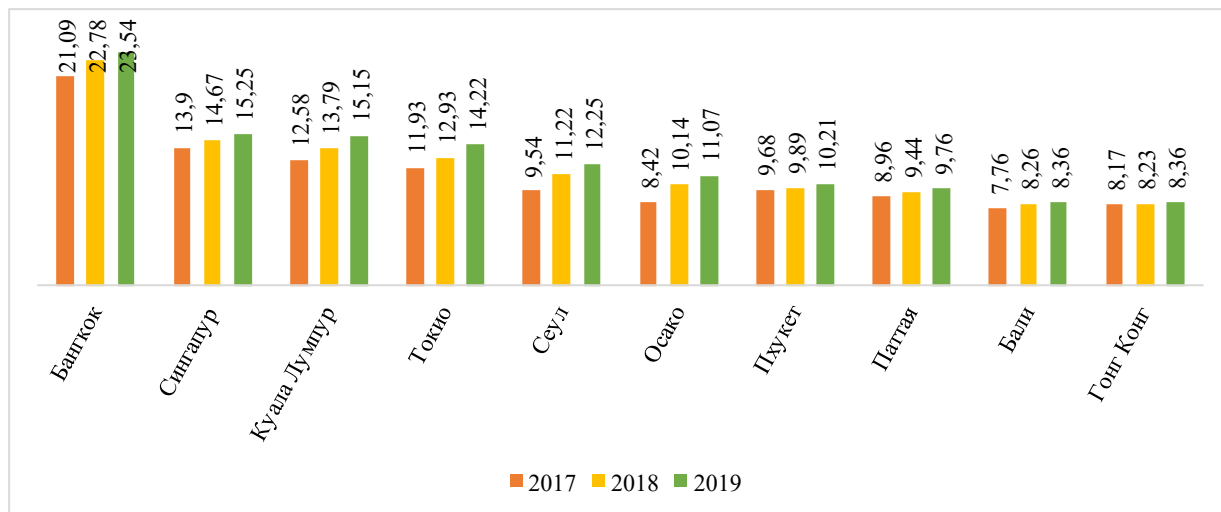
3-rasm. Mintqala bo'yicha turistlar ulushi (%) va mintaqalar bo'yicha bir turistdan tushadigan daromad (doll.), 2020-2024-y.

Manba: Asia Pacific Visitor Forecasts 2020-2024. May 2020, hamda 12.2 – diagrammadan o'rtachasi alohida hisoblangan holda tuzib chiqildi.

Jahon destinatsiyalari bo'yicha tahliliy ma'lumotlar tayyorlaydigan markazlardan Mastersard hisoblariga ko'ra jahonda top 20 likka kiruvchi destinatsiyalarga turistlar tashrifi bo'yicha Tailandning Bangkok destinatsiyasi 2017-yildan to 2019-yilgacha birinchi o'rinda turibdi. Unga ko'ra 2017-yilda 21.09 mln, 2018-yilda 22.78 mln. va 2019-yilda 23.54 mln. turistlar tashrif buyurishgan. Reytingning beshinchi o'rinida Singapur destinatsiyasi turibdi, unga 13.90 mln, 14.67 mln. va 15.25 mln turistlar kelishgan, mos ravishda. Oltinchi o'rinda Kuala Lumpur, 9 – o'rinda Tokio, 11 – o'rinda Seul, 12 – o'rinda Osako, 14 – o'rinda Pxuket destinatsiyalari mavjud. Biroq, destinatsiyalarda turistlar soni past bo'lishiga qarmay daromadi yuqori destinatsiyalar mavjud. Bularga Dubay destinatsiyasini kiritish mumkin. 2019-yilda Dubayga 16.19 mln turistlar kelgan bo'lsa, bu Bangkok destinatsiyasiga nisbatan turistlar oqimi – 31.2% ga past bo'lishiga qaramay bir turisdan tushadigan daromadi bo'yicha Dubay destinatsiyasi Bangkok destinatsiyasiga nisbatan 67.6% ga yuqori turadi. Demak turistlar soni emas balki, turizm markazlarida zamonaviy va innovatsion yondoshuvlar hamda mahsulot, xizmatlar sifati narxi muhim degan xulosaga kelish mumkin.

Turistik markazlarga tashrif buyuruvchilardan tushadigan daromadlarni har bir turist jon boshiga hisoblansa, u holda turistik markazlarga tashrif buyuruvchi turistlar soni ko'p yoki ozligi deyarli ahamiyatga ega bo'lmay qoladi. Masalan 2019-yilda Bangkok

destinatsiyasiga 23.54 mln. turist tashrif buyurgan bo'lsa, uning har bir turistdan tushadigan daromadi jon boshiga 21.76 ming dollarni tashkil etgan.

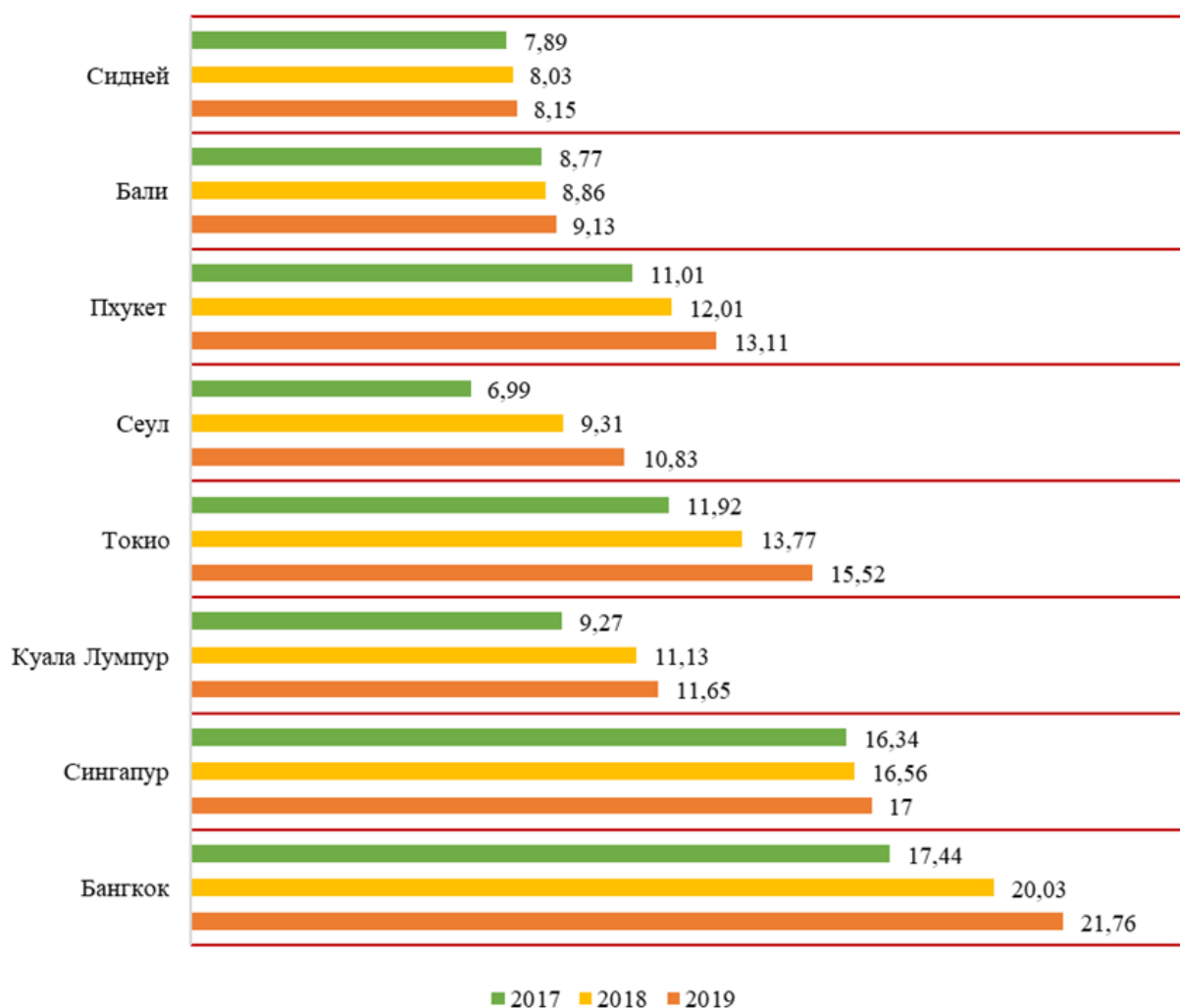

4-rasm. Osiyo va Okeaniyadagi turistik markazlarga sayyohlar tashrifi, mln kishi

Manba: Mastercard Global Destination Cities Index 2019
ma'lumotlari asosida tuzib chiqildi.

Biroq, Singapur destinatsiyasiga xuddi shu davrda 15.25 mln. turistlar kelgan bo'lsa, ulardan tushadigan daromadni har bir turist jon boshiga hisoblasak 17 ming dollarga teng bo'lmoqda. Bundan Singapur destinatsiyasida eng avvalo turistlar haqiqatda Bangkokga nisbatan 64.7% ga past biroq, daromadi ancha yuqori degan xulosaga kelish mumkin. Demak Singapur destinatsiyasida turistik mahsulot va xizmatlar assortimenti ancha ko'p hamda sifati yuqori bo'lishi bilan birgalikda narxi past deyish mumkin. Narxlari baland xizmatlardan turistlar kamroq foydalanishadi. Singapurda Bangkokga nisbatan narxi yetarlicha pastligi ko'proq tunab qolish kunlari yuqori bo'lishiga olib kelgan, hamda turistlar segmentida yosh darajasi 20 – 45 yoshlar ko'pni tashkil etadi. Va ushbu segmentga mo'ljallangan tur paketlar shakllantirilgan. Mazkur tendensiyalarni Seul va Pxuket destinatsiyalarida ham ko'rish mumkin. Seulga 2019-yilda 12.25 mln. turistlar kelgan bo'lsa, Pxuketga esa 10.21 mln. turistlar tashrif buyurishgan. Seul destinatsiyasida turistlardan kelgan daromadlarni bitta turist jon boshiga hisoblansa 10.83 ming doll. ga teng bo'lmoqda. Pxuketda esa ushbu ko'rsatkich 13.11 ming doll. ni tashkil etmoqda. Bundan shunday xulosaga kelish mumkinki, destinatsiyalarda tur

paketlar turlarini ko‘paytirish, narxlarni nisbatan pasaytirish zarur. Shu orqali kam sonli turistlar tashrifidan ham katta daromadlarni olish imkoni tug‘iladi.

5-rasm. Osiyo va Okeaniya mintaqasida turizm daromadlarining bitta turist jon boshiga hisobi dinamikasi, ming doll.

Manba: Mastercard Global Destination Cities Index 2019
ma'lumotlari asosida tuzib chiqildi.

2. Osiyo mamlakatlarida turizmni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi

Turizm jahon iqtisodiyotining serdaromad sohalaridan biriga aylanib bormoqda. Bunga ko‘plab omillar ta’sir ko‘rsatadi. Birinchi navbatda turizm shakllangan mintqa yoki hududning joylashuvi o‘ta qulay bo‘lishi, havo, suv va quruqlik jihatdan mobilligi bo‘lsa, ikkinchidan davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlarining mustahkamligi.

Turizmni davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlari turlicha, shulardan ba'zilarini sanab o'tamiz. Bular, ushbu sohada yaratilgan huquqiy – normativ asoslar, byudjet – soliq siyosati, undagi investitsiya va subvensiyalar, kreditlash tizimi, moliyaviy – iqtisodiy imtiyozlar, zamonaviy innovatsiyalar, turistik infratuzilmalarning qo'llab – quvvatlanishi, turiz sohasidagi kuchli marketing kabilar shular jumlasidandir.

Yuqoridagi bo'limda ko'rib o'tganimizdek, Osiyo mintaqasida turizm oqimlari yuqori submintaqa shimoliy – sharqiy Osiyo mintaqasi hisoblanadi. Mazkur hududda yuqori salohiyatga Xitoy davlati ega. Mamlakat madaniyat va turizm vazirligi ma'lumotlariga ko'ra 2023-yilda Xitoy ichki turistlar oqimi 52.7 mln. turistlar, daromadlari 26.5 mlrd. dollarni tashkil etgan. Mamlakat ichki turistik sayohatlari 3.9 mlrd. martaga teng.

Xitoyning turizm sohasida tartibga solish mexanizmlarini quyidagicha tasniflanadi. Bularga tartibga solish vositalari, instrumentlari, qo'llab – quvvatlash darajasi kabilar.

Tartibga solish **vositlariga** bevosita va bilvosita usullar, tartibga solish **instrumentlariga** administrativ va iqtisodiy, **darajalariga** marko daraja – milliy, mintaqaviy – provinsiya, mahalliy – shahar doirasidagi mezanizmlar xosdir.

Turizm sohasidagi tadbirkorlikni qo'llab – quvvatlashning bevosita usullariga turizm biznesini rivojlantirishni tartibga solishning normativ – huquqiy bazalarini, byudjet investitsiyalvri va subvensiyalarini takomillashtirish taalluqli. Qayd etish kerakki, Xitoy faqatgina turizm sohasini tizimlashtirish masalalariga 2009-yildagina harakat qildi. Aynan mazkur mexanizmga “Turistik industriyani jadallikda rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar” ishlab chiqilishi turtki berdi. Aynan ushbu hujjatda turizmga iqtisodiyotning tirkak sektori sifatida e'tibor qaratish zaruriyati belgilangan. Hozirgi vaqtda Xitoyda turizm sohasining asosiy qonunlari sifatida “Turizm haqida” va “2013 – 2020 yillarga milliy turizm va dam olishni rivojlantirish bo'yicha asosiy qoidalar” kabilar hisoblanadi. Ushbu hujjatlarda Xitoyda turizmning barcha turlari xususan ichki, chiquvchi va tashqi turizmlar, tur mahsulot va xizmatlar, turistik industriya kabi qator tushunchalar yoritilgan va batafil tushuntirilgan.

Hozirgi kunda mamlakatning asosiy destinatsiyalariga Pekin, Shanxay, Guanchjou, Sian, Guylin, Xanchjou, Sanya, Lxasu, Chendu, Liszyan, Gonkong va Makaolarni keltirish mumkin.

Xitoyning “Turizm haqida” qonunida turistik destinatsiyalar, ob’ektlargi kirish chipta narxlari, ularni nazorat qilish, oshirilishi jamoat hamda turistlar fikrlaridan kelib chiqqan holda o‘zgartirish qat’iy qilib belgilangan.

Shu bilan qonunda mamlakat imijini ommalashtirish va xorijda harakatlantirish, milliy turistik mahsulotlarni yaratish va xalqaro harakatini ta’minlash hamda sohaga investitsiyalarni jalb etish masalalari ham o‘rin olgan. Shunga muvofiq, Xitoy sohaga 2020-yilda 5.5 trln. yuan investitsiyalar yoki YaIM ning 5% ni ajratgan. Ushbu ko‘rsatkich dinamik o‘sib kelmoqda. Masalan 2013 yilda 2.6 trln. yuanga teng bo‘lgan. Qayd etish kerakki hozirgi vaqtda iqtisodiy rivojlanish jihatidan dunyoda ikkinchi davlat hisobladi. Jahon banki ma’lumotlariga ko‘ra 2021-yilda jahon YaIM 96.100 trln. doll. ga teng bo‘lgan bo‘lsa, AQSh ning YaIM 22.996 trln. doll, Xitoy YaIM esa 17.734 trln. doll. ni tashkil etgan⁶².

Tartibga solishning bilvosita usullariga soliq yuklarini maqbullashtirish, shu orqali mutaxassislar tajribasini kuchaytirish, tur operator va agentlar faoliyatini rivojlantirish kabi kompleks masalalar kiradi. Xususan, mamlakatda 2 yilda ko‘p faoliyatga va aylanma vositasi 3 mln yuandan yuqori bo‘lgan kompaniyalarga 500 ming yuan miqdorida subsidiyalar, hamda 5, 4 va 3 yulduzli mehmonxonalarni rivojlantirishga mos ravishda 1 mln, 500 va 100 ming yuan qiymatida sudsidiyalar ajratish belgilangan.

Umuman aytganda Xitoy ulkan hududga ega katta davlat hisoblanadi. Turizmni davlat tomonidan tartibga solish “davlat – provinsiya - shahar” tizimida olib boriladi. Shu bois Xitoyda davlat vazirligi va uning provinsiya va shaharlardagi boshqarma va bo‘limlari tomonidan davlat siyosati olib boriladi.

Osiyo mintaqasida turizm sohasida yetakchi davlatlardan biri Singapur hisoblanadi. Mamlakatga yildan – yilga turistlar oqimlari oshib bormoqda. Singapurda turizmni davlat tomomnidan qo‘llab – quvvatash maqsadida 1964-yil 1-yanvarda “Singapur turizm kengashi” tashkil etiladi. Shunga muvofiq uning tashkiliy – huquqiy shakllari

⁶² World Development Indicators database, World Bank, 1 July 2022.

ham yaratiladi. Va bu haqda qonun qabul qilinadi. Keyinchalik uning asosida 1975-yilda “Sayyohat agentligi” to‘g‘risida qonun qabul qilinadi. Mazkur huquqiy asoslar mamlakatda turizmni tashkil etish, tur kompaniyalarni barpo etish, narxlari va investitsiyalar masalalari ko‘rilgan.

Xususan 1975-yilgi Sayyohlik agentligi qonuni 3 qismdan iborat. Birinchi qismi umumiy bo‘lim bo‘lib, unda turizm va turagentlik haqidagi tushunchalarga sharhlar, turizmda tadirkorlik mazmun mohiyati keltirilgan.

Qonunning ikkinchi bo‘limi tur agentlarning litsenziyalashga bag‘ishlanadi. Qayd etish kerakki, Singapur davlati asoschisi Li Kuan Yu mamlakatni rivojlantirish eng avvalo korrupsiyaga qarshi kurash bilan boshlangan. Uning mashhur gapi “Korrupsiyaga qarshi kurashda uchta yaqin do‘stingni qama” dastur sifatida ommalashgan. Shu borada mamlakatning turli sohalari qonunchilik tizimi korrupsiyadan holi va qonun ustuvorligiga xizmat qiladi. Xuddi shuningdek, mazkur qonun bo‘limida ham tur agentlar litsenziya qoidalariga qat’iy amal qilishlari belgilangan. Amal qilmagan tur agentlar 25.000 Singapur dollarida jarimaga yoki 2 yilga ozodlikdan mahrum qilish jazosiga sabab bo‘ladilar.

Bundan tashqari tur agentlarning turistlarga to‘liq ma’lumotlarni berishi ham majburiyati yuklangan. Qonunning uchinchi bo‘limi Asosiy qoidalardan iborat. Unda litsenziyalar bilan bog‘liq qandaydir noto‘g‘ri ishlar amalga oshirilishi 10.000 Singapur dollarida jamiramaga tortilishiga olib kelishi belgilangan. Qonunning muhim jihati shundaki, turagentlar faoliyati emas balki, noqonuniy hatti harakatlari belgilab berilgan. Shulardan ehtiyot bo‘lgan holda faoliyatini mustaqil belgilaydi va amalga oshiradi.

2017-yilda Turagentlarni tartibga solish to‘g‘risida qonun qabul qilinadi. Unga muvofiq, litsenziyalarni berish, faoliyatini tugatish, tur agentlarning majburiyatlari, moliyaviy majburiyatlari, hisoblarini yuritish kabi masalalar ko‘rilgan.

Singapurda turizmning barcha turlari rivojlangan. Ayniqsa, turizm sohasiga investitsiyalarni jalb etish huquqiy asoslari yaratilgan. 2018-yilda mamlakat turizmga 6.66 mlrd. doll. investitsiya kiritilgan.

3. Fors ko‘rfazi mintaqasi turizm markazlarining shakllanishi va rivojlanishi

Yaqin Sharq mintaqasiga kiruvchi davlatlar orasida Fors ko'rfazi davtlari iqtisodiy salohiyati evaziga turizmi taraqqiy etgan mintaqa hisoblanadi. Tabiiy boyliklari va geografik nuqtai nazaridan turizm industriyasi shiddatli rivojlanmoqda. Bunga qator omillar misol qilib olinadi.

1. Tugallanadigan biroq, qayta tiklanuvchi boy energiya resurslari hisobiga byudjet daromadlari to'lib toshadigan mexanizm;
2. Boy va yirik tabiiy – rekreatsion va tarixiy ob'ektlariga egaligi;
3. Ulkan moliyaviy va boshqaruv evaziga turizmninig barcha turlarini rivojlantira olish qobiliyati.

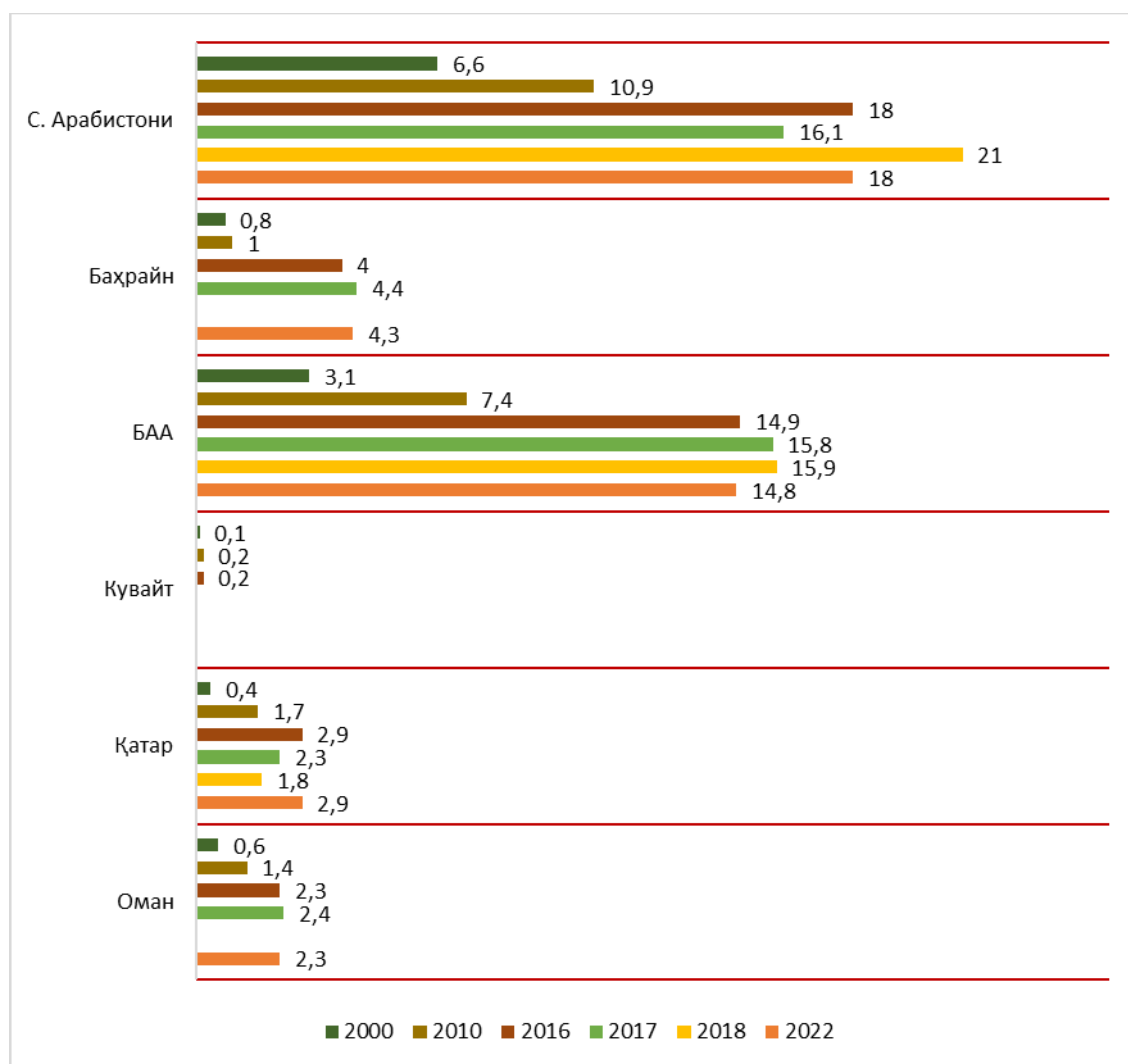
Shu borada mintaqadagi har bir davlat o'zining muhim xususiyatlari va nyuanslariga ega: turistik resurslar, iqlim, yirik hajmli investitsiya imkoni, moddiy – texnik baza va boshqalar mintaqada turizm markazlari shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi bu esa bevosita turistlar oqimi xususiyatlariga bog'liq. Bundan tashqari mintaqadagi siyosiy vaziyat, an'analar va odatlar turizmga muhim sanaladigan o'ziga xos tur mahsulot yaratish uni ommalashtirish, harakatlantirish va mavqesini ko'tarishga xizmat qiladi.

Qayd etish kerakki, Fors ko'rfazi mintaqasi davtlari jahon iqtisodiyoti manbalarida Yaqin Sharq va Shimoliy Afrika (Middle East and North Africa - MENA) manbalarida shuningdek, Yaqin Sharq (Middle East) manbasida va alohida ravishda Fors ko'rfazi mintaqasi davtlari shaklidagi ma'lumotlarda ifodalanadi. Demak Fors ko'rfazi mintaqasiga oltita davlatlar kiradi. Bular: Saudiya Arabiston, Oman, Kuvayt, Bahrayn, BAA Qatar shular jumlasidandir. Aytish mumkinki, mintaqadagi davlatlarning muhim xususiyati iqtisodiyoti kabi turizmni ham bir rivojlanmaganligi hisoblanadi. Ba'zi davlatlar neft va gaz

daromadlarining katta qismini mamlakatda turizmni rivojlantirishga, turistik infratuzilmalarni barpo etishga, turizm zamonaviy qiyofasini mamlakatda to'lig'icha aks ettirishga, detinatsiyalarni ommalashtirish, uni reklama qilishga mamlakatni barcha uchun ochiq bo'lishiga harakat qilsa, boshqa davlatlar biznes markazlar sifatida namoyon qiladi, uchinchi davlatlar esa tabiiy va rekreatsion obyektlar nuqtai nazaridan turizm narxlarini nisbatan pasaytirishga intilishadi.

Mazkur tendensiyalar mintaqada turizm rivojlanishi va sayyohlar oqimlari oshishiga xizmat qilmoqda.

6-rasm. Fors ko'rfazi davlatlarida turistlar tashrifi dinamikasi, mln turist
Manba: World Tourism Organization (UNWTO) Data as collected by UNWTO, February 2019, Arabian Travel Market 2023 ma'lumotlari asosida tuzib chiqildi.

6-rasmda ko'rinib turibdiki, Fors ko'rfazi davtlarida turitslar oqimlari dinamikasi turlicha kasb etmoqda. Bu mamlakatlardagi turli

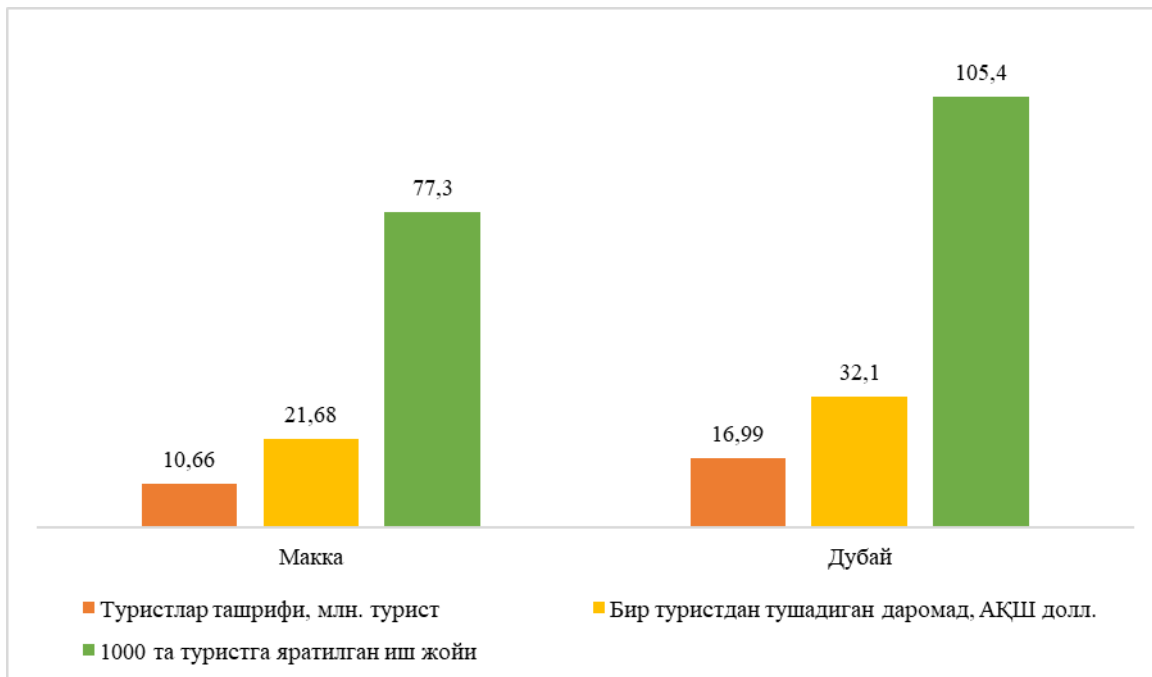
siyosiy vaziyat, mamlakat turizm sohasidagi islohotlar shakllanishi, diniy nomutanosibliklar, chegaralarning yopiqligi kabi qator omillar saba qilib ko'rsatiladi. Biroq mintaqada turistlar oqimlari barqaror davlatlarga Saudiya Arabistoni va Birlashgan Arab Amirliklari (BAA) taalluqlidir. BAA da turistlar oqimlari dinamik o'sib kelmoqda. Biroq, pandemiya davridan keyingi qayta tiklanish hisobiga amirliklarda ham turistlar soni pasayganini ko'rishimiz mumkin. Qatarda sayyohlar soni pasayganligini ham ko'rish mumkin. Aynan ushbu tendensiya Fors ko'rfazi davlatlari tomonidan Qatarga nisbatan 2017-yildagi sanksiyalari oqibatlarini deyish mumkin.

Fors ko'rfazida turizm strategiyalari mamlakatning neft va gaz sektori daromadlariga tobeligini oldini olish maqsadida iqtisodiyotda diversifikatsiyalash islohotlari natijasi hisoblanadi. Sababi neft va gaz konlari topilishi hamda doimiy ravishda jahon iqtisodiyotining yoqilg'iga bo'lgan talabi hisobiga eksport hajmi oshirilishi mamlakatga yuqori darajadagi daromadlar olib kelishga xizmat qildi. Ko'p yillar davom etgan tendensiya iqtisodiyotning boshqa sektorlarini sekinlashtirib, ularni qoloqlashtirib yubordi. Bu esa boshqa sektor rivojlanmasligiga va aholi bandligi ta'minlanmasligiga olib keldi. Natijada zahiralar kamayi sharoitida mamlakat daromadlari pasayib juda katta miqdorda inqirozga olib kelish xavfi sezilib qoldi. Shuning natijasida iqtisodiyotning boshqa sektorlarini ham rivojlantirishni talab etdi. Shu tariqa mintaqada davlatlari turizmni rivojlantirishga katta miqdorda investitsiyalar jalb etila boshladi. Qayd etish kerakki, mintaqada diniy va ziyorat turizmi juda yashxi rivojlangan. Aynan ushbu yo'nalishlar hisobiga turizmni zamonaviy bosqichlarga ko'tarish imkonini beradi.

Master card tomonidan dunyoning eng kuchli destinatsiyalari top 20 taligi reytingiga ko'ra Fors ko'rfazidan Dubay va Makka destinatsiyalari o'rnini olgan. Unga ko'ra Dubay destinatsiyasiga 2017-yilda 15.79 mln, 2018-yilda 15.93 mln. turist hamda 2019 yilda turistlar 1.68% ga 16 mln.ga oshganligi, Makka destinatsiyasida 10.53, 10 va 10.6 mlnga o'sganligi qayd etilgan, mos ravishda.

Tunab qoluvchi xalqaro turist daromadlari miqdori bo'yicha Dubay destinatsiyasi jahonning top 20 orasida yetakchi hisoblanadi. Xuddi shuningdek, Makka xalqaro turist daromadi bo'yicha jahonda ikkinchi, 2019-yilda 21.6 ming AQSh dollariga tengni tashkil etgan. Qayd etish kerakki, destinatsiyalarga turistlar tashrifi nafaqat

daromalari bilan balki, har 1000 turistga yaratiladigan ish o‘rinlari bilan ahamiyatlidir. 2019-yilda Dubay amirligiga kelgan har 1000 ta turistga 105.4 ta yangi ish joylari barpo etilgan, bu ko‘rsatkich Makkada har 1000 ta sayyohga 77.3 ta yangi ish o‘rinini tashkil etgan. Ish joylari yaratilishi bo‘yicha Bali destinatsiyasida yetakchi, har 1000 ta turistga 409 yangi ish o‘rini barpo etilgan.

7-rasm. Fors ko‘rfazidagi yetakchi destinatsiyalar, 2019-y.

Manba: Mastercard Global Destination Cities Index
2019 ma’lumotlari asosida tuzib chiqildi.

Diagrammaga ko‘ra Dubay destinatsiyasi ko‘rsatkichlari Makka destinatsiyasiga nisbatan ancha yuqori ekanligini ko‘rsatib turibdi. Vaholanki, turizm imkoniyatlari bo‘yicha Saudiya Arabistoni BAA ga taqqoslanganda yetarlicha yuqori hisoblanadi. Sababi har yillik va yil davomida diniy ziyorat va mavsumiy ibodatlar asonosida xalqaro turistlar oqimlarini ancha kuchaytirib olish imkoni mavjud. Ikkinchidan Saudiya Arabistoni Qizil dengiz rekreatsiya va kruiz kabi turizm turlarini tashkillashtirish yo‘nalishlariga ega. Biroq, ham hudud va boshqa imkoniyatlar nuqtai nazaridan BAA turizmida yetakchi hisoblanmoqda.

Demak, jahonda turizm sohasini rivojlantirish uchun barcha segmentlarni qamrab olishga va ularning talablarini qondirishga harakat qilish zarurligi kelib chiqadi. Birgina diniy yoki ziyorat turizmi

xizmat ko'rsatish sektorini ko'tara olmas ekan. Aksincha zamonaviy turizmning barcha shakllariga e'tibor qaratish turizmdan yuksak darajada foydalanishga olib keladi.

Dubay destinatsiyasida turizm daromadlari yuqoriligiga keladigan bo'lak, 2019-yilda amirlikda xalqaro turist tunan kunlari 3.5 kunni tashkil etadi va 553 AQSh doll.ga teng, Makkada turist tunash o'rtacha kuni 14.9 kun va o'rtacha harajati 135 AQSh doll.ni tashkil etadi. Yuqoridagi fikrga qo'shimcha ravishda turistlar segmentida 25 – 45 yoshlar doirasida sayyohlarni ko'zda tutish ancha samarali hisoblanadi. Undan tashqari, turizm sohasida chegara bo'lishi turizmni to'la qonli rivojlanmasligiga olib keladi. Saudiyada zamonaviy turizm deyarli cheklangan, spirtli ichimliklar, hohlagan kiyimlarda sayr qilish taqiqlari mavjud, ovqatlanishdagi tartib qoidalar kabi qator kamchiliklar destinatsiya rivojiga to'siq bo'lib turadi. Aksincha Dubay destinatsiyasida barcha yo'nalishlar keng tarqalgan va tez sur'atlarda rivojlanmoqda.

Fors ko'rfazi mintaqasida neft va gaz konlari topilishi va qayta ishlanib eksport qilinishi natijasida katta miqdorda daromadlar keltira boshlangan. Jahon iqtisodiyotida mazkur tendensiya neft dollarlari deb yuritilgan. Shu tariqa mamlakat byudjet tushumlari aynan turizmga bog'lanib asosiy manbasi neft va gaz sanoatini tashkil etardi. Istiqbolda ushbu daromadlarga bog'liqlikni kamaytirish hamda mutsaqil rivojlanishga ega sektorlarni barpo etish mintaqada davlatlarining asosiy vazifalariga aylanib qoldi. Aytish mumkinki, jahon iqtisodiyotida YaIM aholi jon boshiga yuqori sanaladigan davtlardan biri Qatar hisoblanadi. Aholi jon boshiga 61 ming AQSh dollarini tashkil etadi.

2-jadval

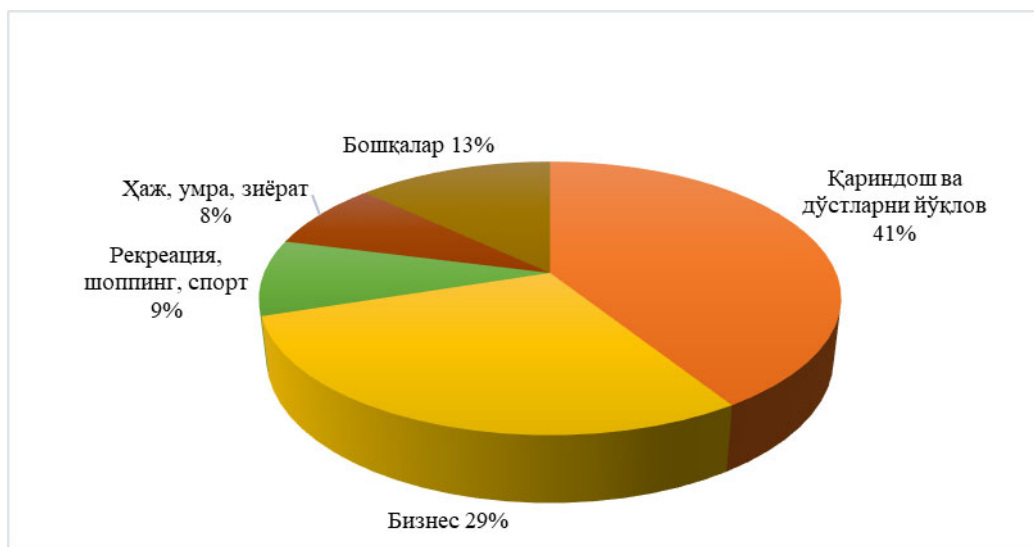
Fors ko'rfazi davtlari iqtisodiy ko'rsatkichlari. 2022-y.

	Mintaqa bo'yicha jami	Saudiya Arabistoni	BAA	Kuvayt	Oman	Qatar	Bahrayn
Aholisi, mln.	53	32	10	4	4	2	1
YaIM, mlrd.doll.	1 373	640	371	110	63	157	32
YaIM aholi jon boshiga, doll.	25.905	20.150	37.678	26.005	15.964	60.787	24.183

Manba: Gulf Cooperation Council 2022. ma'lumotlari asosida tuzib chiqildi.

Minataqada yetakchi turistik markaz Saudiya Arabistoni hisoblanadi. Mamlakatda Ar – Riyod, Jidda, Makka, Madina, Abha, Dam-mam, Xobar, Toif, Jubayl, Tabuk, al – Baha, Hayl va Yanbu kadi destinatsiyalar mavjud. 2021-yilda Saudiyada kiruvchi turistlar oqimi 16% ga qisqargan va 3.5 mln. turistni tashkil etgan bo‘lsa, harajatlari 14.7 mlrd rialga teng bo‘lgan. Unga nisbatan ichki turizm ijobiy holat yuzaga kelgan. Xususan 2021-yilda ichki sayyohlar soni 63.8 mln. turistga teng bo‘lgan, uning daromadlari 80.9 mlrd. rialni tashkil etgan bo‘lsa, 2021-yilda chiquvchi turizm 8.4 mln. turistni, 53.2 mlrd. rialdan iborat bo‘lgan⁶³.

Mamlakat kiruvchi turizmi 2020-yilga nisbatan 2021-yilda turistlar oqimi -16% va daromadlari -27% ga pasaygan. Albatta bunda pandemiya oqibatlari muhim rolni o‘ynagan. 2021-yilda kiruvchi turistlar soni 691 mingtaga o‘sgan. Kiruvchi turistlarning asosiy qismi qarindoshlar va do‘stlarni yo‘qlov maqsadida tashrif buyurishgan – 41%, biznes maqsadida 29%, 9% esa dam olish maqsadida, kiruvchi turistlarning 8% diniy maqsadlarda amalga oshirilgan.

8-rasm. Saudiya Arabistoniga tashrif buyuruvchi turistlarning maqsadlari bo'yicha taqsimoti, 2021-y.

Manba: Tourism Statistics in Kingdom of Saudi Arabia - 2021 Annual report.

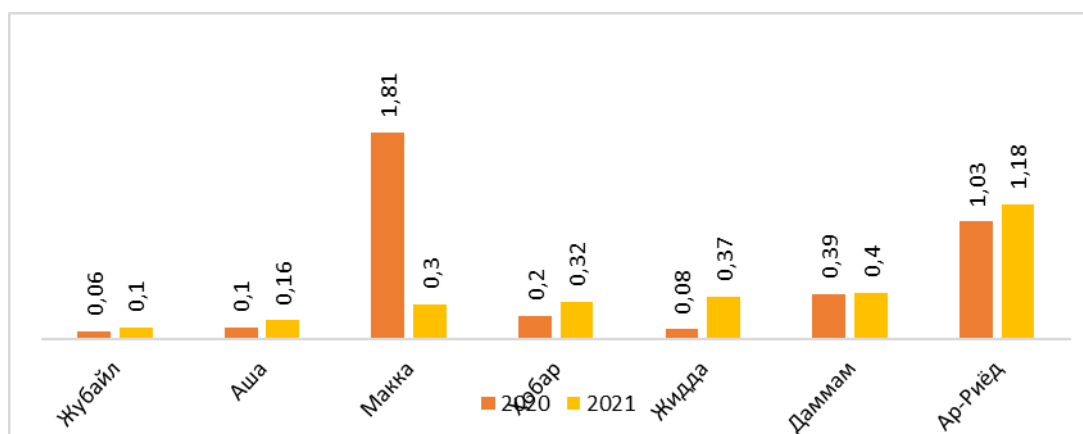
Ma'lumotlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, barcha davtlardagi kabi tendensiya turizmning asosiy qismi qarindoshlarni yo'qlov turizmiga taalluqlidir. Bu esa dunyoning globallasib, integratsiyalashib ketganli-

⁶³ Tourism Statistics in Kingdom of Saudi Arabia - 2021 Annual report.

gidan dalolat beradi. Shu bilan birga biznes maqsadlari ham ommaviy tendensiya hisoblanadi. Keyingi yetakchi maqsad albatta, dam olish hisoblanadi. Ziyorat turizmi hatto oxirgi o‘rindagi maqsadlarni aks ettirib turibdi. Mamlakatimizda ham yo‘qlov turizmi yetakchi ahamiyatga ega. Shundan kelib chiqadigan bo‘lsa, turizm bozorini shu yo‘nalishlarga to‘g‘irlash maqsadga muvofiq. Osiyoda turizm xususiyatlari ham shundan iboratdir.

Pandemiya jahon turizm sohasida ichki turizmni rivojlantirish asosiy majburiyatlardan ekanligini isbotlab berdi. Sababi, qulay va yengilligi bilan ajralib turadi. Fors ko‘zfazida ham shu kabi tendensiya kuzatiladi. Saudiyaga 2021-yilda kelgan turistlarning katta qismi Fors ko‘rfazidan hisoblanadi (37%). Keyingi mintqa Yaqin Sharq 26%, Osiyo 21%, Afrika 6%, Yevropa 5%, Amerika 2% larni tashkil etadi.

Mamlakatga 2020-yilda tashrif buyuruvchilarning ko‘p qismi Makkaga to‘g‘ri kelgan bo‘lsa, 2021-yilda ularning soni 84% qisqargan. 2021-yilda kiruvchi turistlar oqimlari Ar – Riyodga kelishgan 1.18 mln. turist.

9-rasm. Destinatsiyalarga tashrif buyuruvchi turistlar dinamikasi, mln turist
Manba: Tourism Statistics in Kingdom of Saudi Arabia - 2021 Annual report.

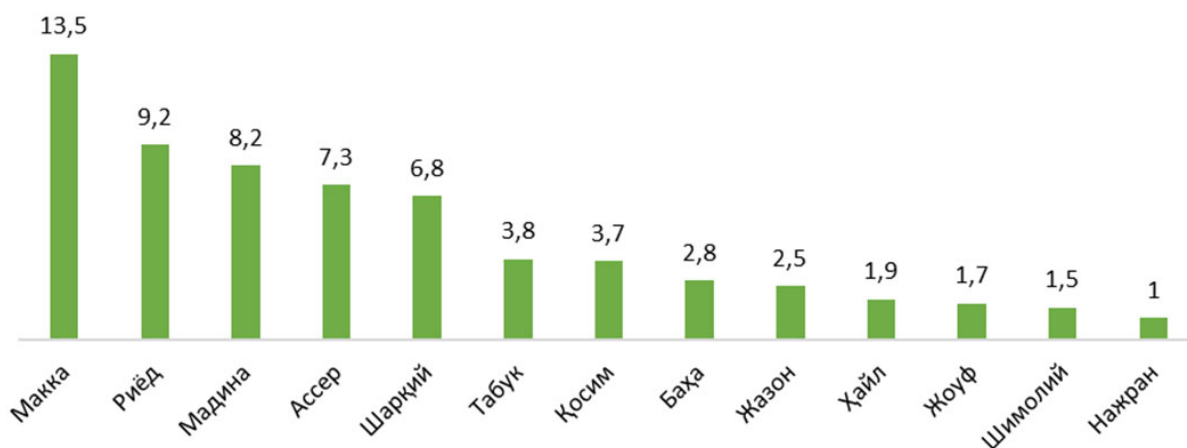
Kiruvchi turistlar daromadlari 2021-yilda 14.7 mlrd rial deb baholanmoqda. Qayd etish kerakki, tashrif buyuruvchi turistlarning joylashtiruv vositalari bo‘yicha taqsimotiga keladigan bo‘lsak, keluvchilarning 44% mehmonxonalarga, 38% mehmon uylarga, 17% apartamentlarga va 1% boshqa tunash vositalariga to‘g‘ri keladi. Mazkur tendensiya ham jahonda kuzatiladigan vaziyat hisoblanadi. Masalan Fransiyada mehmonxonalarga nisbatan mehmon uylar ya‘ni aholi tomonidan tashkil etilgan joylashtirish vositalari ko‘pdir. Mamlakatga

katimizda ham istiqbolda mehmon uylarni tashkil etishni Yevropa standartlariga muvofiqlashtirishga e'tibor qaratish lozim.

Xalqaro turizmni harakatlantiruvchi asosiy kuch ichki turizm hisoblanadi. Sababi, kiruvchi turizm tashqi bozor kon'yunkturalariga o'ta sezuvchan hisoblanadi. Bunga turli omillar kuchli ta'sir ko'rsatadi. Biroq ichki turizm hatto pandemiya sharoitida ham byudjetga yetarlicha daromadlar keltiradi. Shu sababli mamlakatimizda ham ichki turizm uchun eng avvalo transport infratuzilmalarni rivojlantirish talab etiladi.

Xuddi shuningdek, Saudiya Arabistonida 2019-yilda ichki turistlar oqimi 34% dan 2020-yilda 52% ga o'sgan bo'lsa, daromadlari 2019-yilda 32% dan 2020-yilga 87% ga oshgan. 2021-yilda mamlakat ichki turistlar oqimlari 63.8 mln. turistni tashkil etgan. Ular turistik maqsadlarining asosiy qismi dam olish, shopping va sport maqsadlari 49%, qarindoshlarni yo'qlov 33%, haj, umra va ziyorat 12%, biznes 3% va boshqalar 2% ni tashkil etgan.

Saudiya Arabistoni ichki turizmidagi asosiy destinatsiyalar Makka hisoblanib, 2021-yilda ichki turistlar oqimlarining 13.5 mln. ni 21% to'g'ri kelgan. Keyingi mashhur destinatsiya Ar – Riyod 14%, Madina 13% qolganlari sharqiy destinatsiyalarga taalluqlidir.

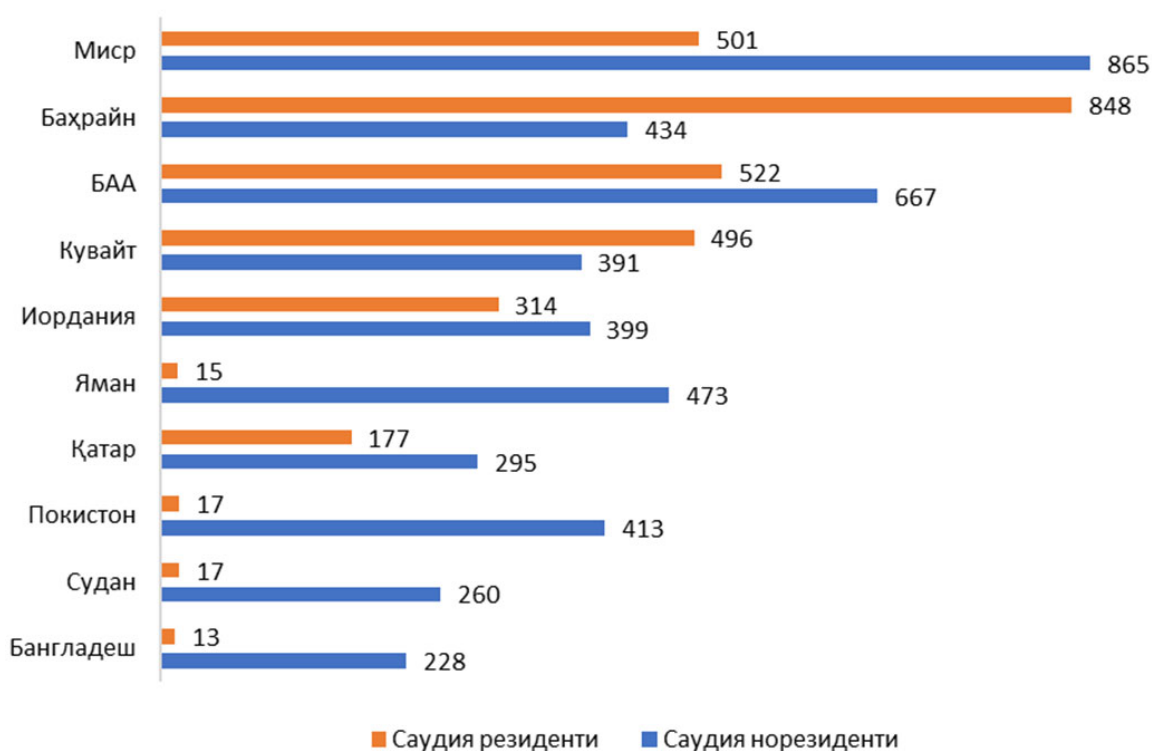

10-rasm. Saudiya Arabistoni turizm markazlarida ichki turistlar oqimlari, mln turist, 2021-y.

Manba: Tourism Statistics in Kingdom of Saudi Arabia - 2021 Annual report.

Ichki turistlarning 36% mehmon uylarda, 35% apartamentlarda, 26% mehmonxonalarda va 3% boshqa joylashtiruv vositalarida tunashadi.

Saudiyada 2020-yilda 8.4 mln. turistlar chiquvchi turistlar sifatida qayd etilgan. Shuni 3.3 mln. turistlar Saudiya rezidentlari, 5.1 mln. ni norezidentlarni tashkil etadi. Chiquvchi norezident turistlarning katta qismi 82% qarindoshlarni yo‘qlash, 71% biznes maqsadlarida bo‘lsa, rezidentlarning 76% dam olish bo‘sh vaqtni mazmunli o‘tkazish turizmini tashkil etadi. Chiquvchi turistlarning 55% mehmon uylarda, 33% mehmonxonalarda, 10% apartamentlarda va qolgan 2% boshqa joylashtirish vositalarida to‘xtashadi.

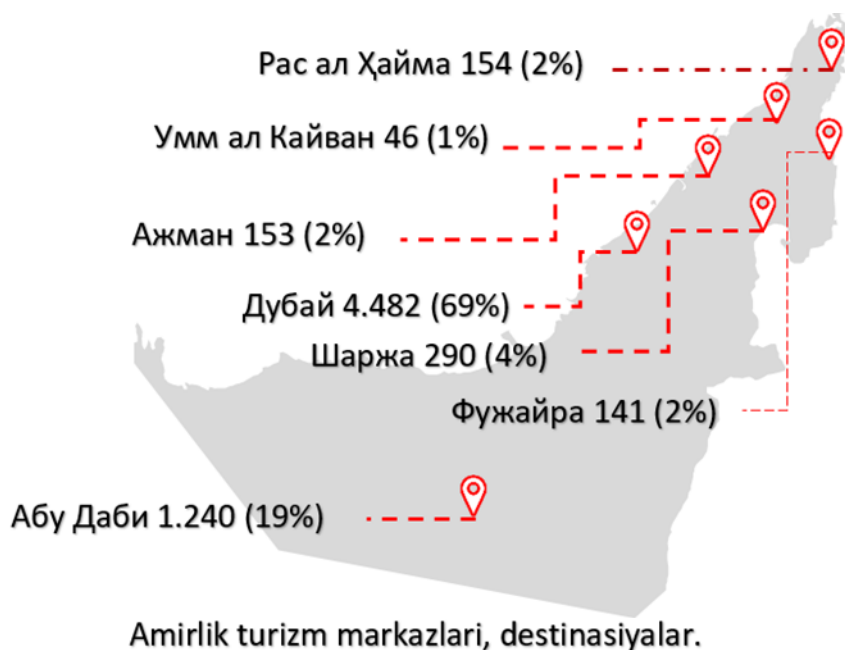

11-rasm. Saudiya Arabistonida chiquvchi turizm geografiyasi, mln turist, 2021-y.

Manba: Tourism Statistics in Kingdom of Saudi Arabia - 2021 Annual report.

Birlashgan Arab Amirliklari Fors ko‘rfazi mintaqasida turizm sanoatini rivojlantirishni birinchi bo‘lib boshlagan davlat hisoblanadi. Neft daromadlarini turistik infratuzilmalarga ulkan miqdorda yo‘nal-tirishi hamda zamonaviy turizm qiyofasini yaratishga bo‘lgan harakat-lari natijasida nafaqat mintaqada balki, jahon turizm bozorida muhim o‘ringa ega sanaladi. Ayniqsa Dubay zamonaviy turizm olamini o‘zida aks ettira oldi. Jahonning barcha turistlar segmentini o‘zida qamrab olishga imkon yaratdi. Turli shoular, ko‘rgazmalar, osmono‘par binolar, jahon turistlar oqimini hayratga sola oladigan darajadagi

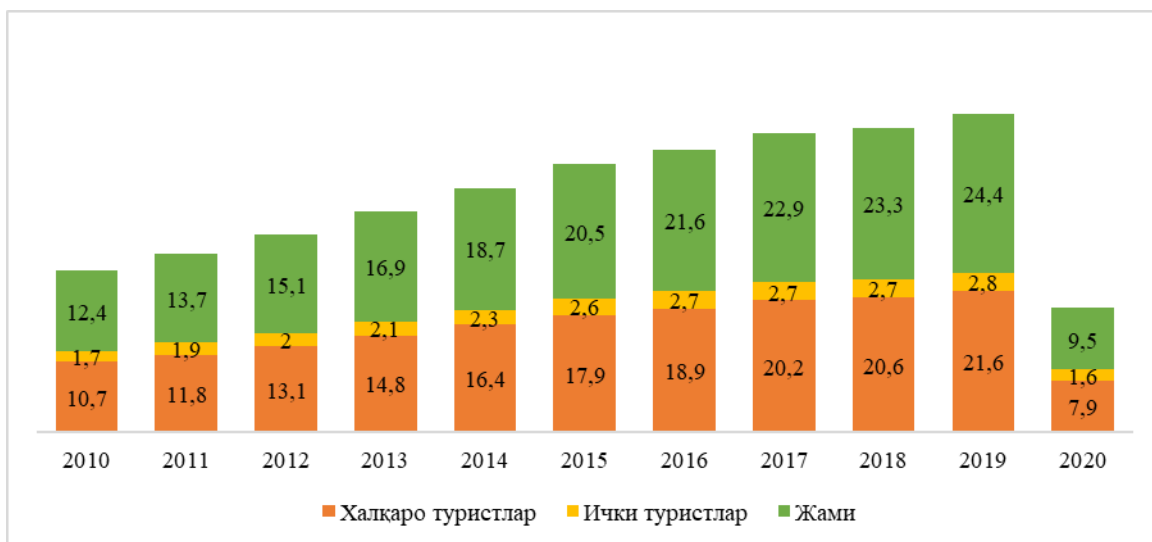
o'zgarishlar, oddiy qishloq manzaralarini tanib bo'lmas darajada o'zgartirib yuborishi jami amirlik turizm imiji jahonda o'ziga xos o'ringa chiqib oldi.

Turizm tashkiloti UNWTO ma'lumotlariga ko'ra BAA da turistlar oqimlari yildan yilga 1 mln. turistga oshib borishi qayd etilgan. 2010 yilda mamlakatda jami turistlar soni 12.4 mln. turistni tashkil etgan bo'lsa 2019-yilda qariyb ikki barobarga o'sib 24.3 mln. turistga teng bo'lgan.

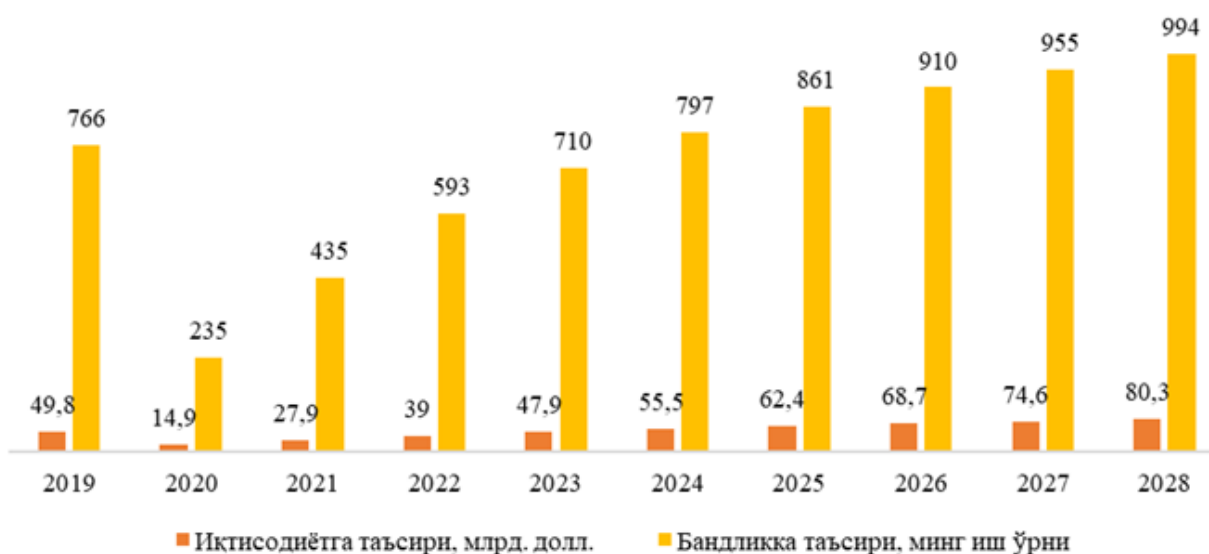
Amirlikda turizmning o'ziga xos xususiyati ichki turizm emas balki, xalqaro turizm salmog'i yuqoriligi bilan ifodalanadi. Tanishib o'tgan barcha mamlakatlarda ichki turizm ulushi xalqaro turizm hissasiga nisbatan yuqori ko'rsatkichda bo'lgan. Buni qator Yevropa davtlarida, Saudiyada va O'zbekistonda ham kuzatish mumkin (Mavzularni qaytadan o'rganib batafsil tanishib chiqing.). Biroq Amirlikda buning aksini kuzatish mumkin. 2019-yilda mamlakatda jami turistlar soni 24.3 mln.ni tashkil etgan bo'lsa, shuning 21.6 mln. xalqaro turistlar, 2.8 mln. ichki turizmga to'g'ri keladi. xalqaro turistlar jami turistlarning 88.8% ga teng. 2020-yilda mamlakatda turistlar soni 9.5 mln. ni tashkil etgan bo'lsa, shundan xalqaro turistlar ulushi 83.1% ga teng bo'lgan. Buni har bir aholiga bitta turist to'g'ri kelganligi bilan izohlasak, 2019-yilda bu ko'rsatkich har bir amirlik aholisiga 2.1 turist to'g'ri kelishi bilan izohlanadi. Shuning hisobiga ham xalqaro turistlar

oqimlari mazkur mamlakatda yuqori ulushga ega. Ikkinchidan xalqaro turistlarning katta qismi Dubay destinatsiyasiga tashrif buyurishadi. Dubay turizm markazi jahon turizm markazlarini o'zida jamlashga harakat qilishi natijasida juda qulay iqlim yarata olganligi bilan ta'riflash mumkin. Yana bir sababi havo transporti jahon ahamiyatiga ega hisoblanadi. Ba'si bir reytinglar indeksi bo'yicha Amirlik havo yo'llari bir necha yillar davomida jahonda yetakchi avia kompaniya sifatida e'tirof etiladi.

12-rasm. BAAda turistlar soni dinamikasi, mln turist

Manba: Driving the Tourism Recovery in the United Arab Emirates. Tourism Economics. An Oxford Economic Company.

13-rasm. Turizmning BAA iqtisodiyoti va badlikka ta'siri

Manba: Tourism Economic. WTTC.

Turizmning amirlik iqtisodiyotida ahamiyati juda katta . 2019-yilda mamlakat YaIM ga ta'siri hajmi 49.8 mlrd. doll. deb baholangan. Undan tashqari, ish joylari bilan ta'minlash masalasida ham ulkan ahamiyat kasb etadi. Turizm sohasida yaratilgan ish joylari bevosita bandlikka ta'siri sifatida ifodalansa, bandlikka bilvosita ta'siri turistik infratuzilmalardagi yaratilgan ish o'rinlari hisoblanadi. BAA turizm sektorining mamlakat bandlikka to'g'ridan – to'g'ri va bilvosita ta'siri o'rtasidagi farqi derli bir xil tendensiyaga ega.

BAA top destinatsiyalar sifatida barcha amirliklarni keltirish mumkin. Statistik ma'lumotlarga ko'ra 2016-yilda Abu Dabi destinatsiyasiga 4.440 mln. turistlar, Dubay destinatsiyasiga 14.9 mln., 2019-yilda 17.5 mln., pandemiya ta'sirida bir oz pasayish kuzatilishiga qaramay 2021-yilda 12.4 mln. turistlar, Sharja destinatsiyasiga 1.8 mln. turist oldingi yilga nisbatan 17% oshgan, 2018-yilda Ras al Haymaga milliondan ortiq turistlar tashrif buyurishgan. Mamlakat destinatsiyalari orasida Dubay turizm markazi nafaqat BAA da balki, jahonda ham yetakchi hisoblanadi.

3-jadval

**Dubay destinatsiyasiga tashrif buyurgan turistlar
soni dinamikasi**

	2013	2016	2018	2019	2020	2021
Tashrif buyuruvchilar, mln.	11	14.4	16.2	17.5	8.8	12.4
Xalqaro, % da	81	79	77	76	48	47
Ichki turistlar, % da	19	21	23	24	52	53

Manba: Dubai's Department Of Economy And Tourism. Annual Visitor Report 2021.

VII BOB. TURKIYADA TURIZM RIVOJLANISHINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

1. Turkiyada turizm salohiyati

Turizm sohasi dunyoda yuqori sur‘atlar bilan rivojlanayotgan sohalardan biri hisoblanadi. UN Tourism ma’lumotlariga ko‘ra, 2019-yilda 1,5 millird nafar xalqaro turistlar ro‘yxatdan o‘tgan. 2022-yilga kelib esa, pandemiya asoratlari ta’sirida dunyo bo‘ylab xalqaro turistlar soni taxminan 1 milliard kishini tashkil qildi⁶⁴.

Turizm sohasi ba’zi mamlakatlarning iqtisodiyoti va inson resurslarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bunday mamlakatlar qatoriga Turkiya Respublikasini misol qilish mumkin. Turkiya Respublikasi zamonaviy xalqaro turizm industriyasida o‘z o‘rniga ega bo‘lgan mamlakat hisoblanadi. Turizm sohasi mamlakatda barqaror ravishda rivojlanib kelayotgan tarmoqlardan biri deb tan olinadi. Mamlakatdagi o‘ziga xos bo‘lgan tarixiy yodgorliklar, go‘zal sohillar, qulay iqlim sharoitlari va geografik joylashuv mamlakatning yirik hajmdagi rekreatsion resurslarga ega ekanligidan va o‘z navbatida Turkiyani turizmni rivojlantirish salohiyati yuqori bo‘lgan mamlakatlardan biri ekanligidan dalolat beradi. 2020-yil ma’lumotlariga ko‘ra, Turkiya Respublikasi xalqaro turistlarni qabul qilish bo‘yicha dunyoda 4-o‘rinda turadi⁶⁵. Har yili taxminan 110 mamlakatdan 40 million nafar turistlar Turkiya Respublikasiga tashrif buyuradi⁶⁶.

Turkiyada turizm rivojlanishining tabiiy-obyektiv omillariga:

- Geografik qulayligi;
- Iqlim qulayligi;
- Mamlakat hududidagi mintaqalarning o‘ziga xos xususiyatlari;
- Turkiyada tarixiy joylarning ko‘pligi;
- Turkiyada dunyoning yetti mo‘jizasidan ikkitasi joylashganligi;

⁶⁴ Number of international tourist arrivals worldwide from 1950 to 2022(in millions)// <https://www.statista.com/statistics/209334/total-number-of-international-tourist-arrivals/#:~:text=The%20number%20of%20international%20tourist,approximately%20969%20million%20in%202022.>

⁶⁵ World Tourism rankings//https://en.wikipedia.org/wiki/World_Tourism_rankings

⁶⁶ A.K.Аккалаева. Особенности индустрии туризма в Турецкой Республике//Journal of economy and business, vol.11-1(69), 2020. C.13.

- Dengiz turizmining rivojlanganligi;

Ijtimoiy-iqtisodiy omillarga:

- Sayyohlikni rivojlantirish uchun turizmning yangi turlarini rivojlanayotganligi;
- Iqtisodiy islohotlarning jadallashtirilganligi;
- Yevropa Ittifoqi davlatlari bilan yaqindan savdo-iqtisodiy aloqalarining rivojlantirilayotganligi;
- Turizmda samarali marketing faoliyati;
- “All inclusive” tizimidan keng foydalanishi;
- Turistik xizmatlar bozorining davlat tomonidan faol qo‘llab-quvvatlanishi;

Turkiyada turizm rivojlanishining tabiiy-obyektiv omillari. Turkiya Respublikasi Yaqin va O‘rta Sharq hamda Kavkazorti mintaqalari kesishmasida joylashganligi bilan muhim strategik ahamiyatga ega. Mamlakat hududi 783 577 kvadrat kilometrga teng bo‘lib, uning 97%i Osiyo va 3%i Yevropa mintaqasida joylashgan. Mamlakat hududi to‘rt tarafdin Egey, Marmar, O‘rta yer va Qora dengizlar bilan yuvilib turadi. Mamlakat xududidagi qirg‘oq sohillarining uzunligi 7200 kilometrni tashkil etadi.

Turkiya qadimdan oq Yevropa bilan Osiyoni, Qora dengiz mamlakatlari va xalqlarini, O‘rta yer dengizi mamlakatlari va xalqlari bilan bog‘lab turuvchi muhim bir chorrahada, nuqtada joylashganligidir. Go‘yoki butun dunyo bilan qo‘shnichilik qila olish imkoniyatlariga ega bo‘lgan bu o‘lka tarixda migratsiya va savdo yo‘llari markazi bo‘lganini, bu omil esa, bevosita mamlakatning qulay iqtisodiy geografik hududda joylashganligining yaqqol namunasi ekanini, hozirda esa Turkiya hududida yotqizilgan avto magistral va temir yo‘llar Yevropani Osiyoning bir qancha mamlakatlari bilan bog‘lash uchun xizmat qilayotganini alohida takidlash joizdir. Mamlakat shimoli g‘arbda Bolgariya va Gresiya bilan, sharqda Armaniston, Gruziya, Ozarbayjon va Eron bilan, janubda esa, Suriya va Iroq bilan chegeradosh. Mamlakat hududida 60 ta neft va 7 ta gaz manbalari mavjud bo‘lib, mamlakat hududida 53 ga yaqin qazilma boyliklari mavjud. Turkiyada dunyodagi simob zahirasiining 25 %i joylashgan.

Turkiya Respublikasining Yevropa va Osiyo qismini Qora dengizdan Egey dengiziga o‘tuvchi, shuningdek o‘zida Marmar dengizi, hamda Bosfor va Dardanell bo‘g‘ozlarini mujassamlashtirgan suv yo‘li ajratib turadi. Aynan Bosfor va Marmar dengizining janubiy

qismida dunyoning eng go‘zal va Turkiyaning eng katta shaharlaridan biri-qadimda Konstantinopol hozirda esa, Istanbul nomi bilan mashxur bo‘lgan shahar joylashgan.

Turizm sohasi rivojlanishining muhim omillaridan biri bu - mamlakatdagi tog‘larni mavjudligi hisoblanadi. Geofizik tuzilishini hisobga olganda, Turkiya turli xil ko‘rinish va yoshdagi releflarga ega bo‘lib, yuqori tog‘li, uning o‘rtacha balandligi 1132 m. ni tashkil qiladi. Mamlakatning katta hududini Kichik Osiyo va Arman tog‘liklari egallagan. Mamlakatning eng yuqori cho‘qqisi bu – 5137 metrlik Katta Ararat tog‘idir. Turkiya Respublikasining markaziy qismida Anatoliya yassitog‘liklari, janubda Tavr tizmalari, shimolda esa Pontiy tog‘lari joylashgan. Turkiyada sohil xududidagi unumdor tekisliklardan tortib, uning markazidagi tog‘ platolarigacha turli xil landshaftlarning mavjudligi, mamlakatda tog‘-chang‘i, ekstremal va eko turizm turlarini rivojlantirish imkoniyatlari yuqori ekanligidan dalolat beradi.

Mamlakatning tabiiy iqlimiga keladigan bo‘lsak, u ham turistlar uchun juda jozibadordir. Uning geografik joylashuviga ko‘ra hududiy o‘zgarishlar kuzatiladi. Mamlakatda bir vaqtning o‘zida to‘rt fasl va turli xil iqlimni kuzatish mumkin. Yozda o‘ta quruq iqlimga ega bo‘lgan O‘rtayer dengizi iqlimi bevosita mamlakatning umumiy iqlimiga ta’sir etadi. Mamlakat mintaqalari o‘rtasidagi iqlimiy farq yani tafovutni ularning qanchalik dengiz hududiga yaqin joylashganligi va tog‘ tizmalari qoyalarining mavjudligi bilan izohlanadi. Bu esa mamlakat yil davomida turistlar uchun jozibadorligini oshiradi.

Turkiyaning O‘rta yer dengizi sohillarida iqlim subtropik xususiyatga ega bo‘lib, bu yerda yoz faslida quruq issiq, qishda esa yomg‘irli iliq ob-havo hukm suradi. Ob-havo asosan dekabrda fevral oralig‘igacha salqin bo‘ladi. Bu paytda tungi harorat +6, +8 darajani, kunduzgi harorat esa +14, +16 darajani tashkil qiladi. Issiq iyun oyidan to sentabr oyiga qadar davom yetadi. Bu davrda havo harorati kechasi +19, +22, darajaga, kunduzi esa +30, +34 darajaga yetadi. Nafaqat kunduzi, balki kechqurun ham qulay ob-havo sharoiti mamlakatda tungi turizmni rivojlanishi uchun muhim imkoniyat beradi. Dekabr va yanvar oylarida juda ko‘p yomg‘ir yog‘ishi va butun oy davomida 12-14 kun yomg‘irli kunlardan iborat bo‘lib, boshqa mamlakatlardan farqli ravishda Turkiyaga keluvchi turistlar uchun juda qulay hisoblanadi.

Mamlakatning markaziy qismlarida iqlim kontinental xususiyatga ega bo‘lib, bu yerlarga quruq va issiq yoz fasli, hamda sovuq qish fasli

xosdir. Qishda havo harorati 0-4 darajani, kunduzi esa +1 +6 darajani tashkil qiladi. Shuning uchun ham bu hudud sohil turizmi uchun qulay hisoblanadi. Mana shunday qulay iqlim sharoitlari, ayniqsa, mamlakatning turli burchaklarida bir paytning o'zida to'rtta faslning hukm surishi ham Turkiyada yil davomida turizmning rivojlanishi uchun muhim qulay shart-sharoitlar yaratdi.

Iqlim qulayliklaridan tashqari turizm rivojlanishining yana bir asosiy sabablaridan biri bu turk oshxonasidir. Mehmonxona mutaxassislarining malumotlarga ko'ra, dunyoning eng boy oshxonalari turk, fransuz va xitoy oshxonalaridir. Ovqat va ichimliklar manbalarining ko'pligi va turli-tumanliligi, mamlakat turizmining ajralmas qismi bo'lgan turk oshxonasining boyligining asosiy sabablaridan biridir. Shu bilan birga uzoq yillardan beri turli millatlar bilan birgalikda yashab kelganliklari, ovqat va ichimlik turlarining bir birlari bilan almashib, boyitib borganliklari ham turk oshxonasi boyishining bir sabablaridan biridir. Ayniqsa, Saljuqiylar va Usmoniylar saroylari turk oshxonasining boyishida muhim rol o'ynagan. Turkiyaning turli hududlarida yuzdan ortiq taom turlari tayyorlanadi va bular hudud va illarga (viloyat) ko'ra pishirish usullari va turlariga ko'ra bir-biridan tubdan farq qiladi.

Shu o'rinda mamlakat hududidagi mintaqalarning o'ziga xos xususiyatlari turistlarni jalb qilishda muhim rol o'ynaydi. Bu borada ham mamlakatdagi mintaqalar o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra quyidagi muhim turistik markazlariga bo'linadi:

Qoradengiz mintaqasi: Mintaqada tog'larning ko'pligi va ularning dengiz qirg'og'iga parallel ravishda joylashgani biroz noqulayligi tufayli sohillar ancha kam. Bu mintaqada yoz boshqa mintaqalarga nisbatan qisqaroq davom etadi. Qoradengiz mintaqasida daryolardagi oqimning tez bo'lgani uchun so'nggi yillarda rafting sporti rivojlanmoqda. Bunga misol sifatida Choruh daryosini aytishimiz mumkin. Mintaqadagi turistik markazlar: Trabzondagi Sumala manastiri, Ayvasil cherkovi, Hazrati Yahyo Manayetiri, Sulton Boyazid Kulliyosi, Amasya qal'asi.

Marmara mintaqasi: Turkiya- muhim transport yo'llarida joylashganligi, iqlim imkoniyatlarining yaxshiligi, Istanbulning shu mintaqada joylashganligi va qadimdan odamlar yashab kelayotganligi sababdan Marmara mintaqasida turizm markazlari juda ko'p. Mintaqa turizmdan eng ko'p daromad oladigan mintaqadir. Tarixiy yodgorliklar

bo'lishi Bursadagi Ulujomi, Yashil Maqbara, Iznikdagi Yashiljomi, Qaplijalar, Edirnedagi Selimiya jomisi, Rustampasha Karvonsaroyi, Saraya Hammomi va Chanaqqaledagi Troya xarobalari shular jumlasidandir. U uzoq yillar davomida Troya Yunon mifologiyasining mahsuli deb hisoblanib kelindi. Biroq, 1870-yillardan keyingina uning qoldiqlari topildi. Hozirda Troya xarobalari Turkiyaning G'arbida joylashgan va eng ko'p turist ziyorat qiladigan madaniy turizm markazlardan biri hisoblanadi. Istanbul shahri Turkiyaning shimoliy-g'arbida joylashgan shahar bo'lib, u yerda tarixiy yodgorliklar, xususan Topqapi saroyi, Ayasofiya muzeyi, Dolmabahche saroyi, Qiz qal'asi, Anitqabir, Qapali Charsi kabilar mavjud.

Egey mintaqasi: Ko'plab ko'rfazlarga ega bo'lgan Egey mintaqasi qadimdan odamlar yashab kelgan hududlardan biri hisoblanadi. Tarixiy yodgorliklarning ko'pligi tufayli bu mintaqada turizm yuqori darajada rivojlangan. Qulay iqlim sharoitlari tufayli dengiz turizmi ham ancha rivojlangan bo'lib, turizm davri yetti-sakkiz oy davom yetadi. Bu mintaqadagi turistik markazlarga Izmirdagi Maryam Ona Cherkovi, Efes va Bergama antik teatrlari, Agora, Akropolis kabi bir qancha markazlarni misol qilishimiz mumkin.

O'rtayer dengizi mintaqasi. Yoz oylarining issiqligi, sohillarning ko'p ekanligi, issiq haroratning uzoq davom etishi tufayli Turkiyada dengiz turizmining eng uzoq davom etadigan mintaqasi O'rtayer dengizi mintaqasidir. Mintaqada qish oylarida ham dengizda cho'milish imkoniyatlari mavjud. Bundan tashqari Antaliyada Toros tog'larining baland ekanligidan bir paytning o'zida ham dengizda cho'milish, ham chang'i sporti bilan shug'ullanish imkoniyatlarini beradi. Mintaqadaning deyarli barcha viloyatlarida juda ko'p muhim tarixiy yodgorliklar mavjud. Mintaqadagi Antaliya shahri eng katta turistik va savdo markazi hisoblanadi. Shuningdek, Ispartadagi Egirdir ko'li, Burdurdagi Hajilar harobalari, antik Sagalosos shahri, Mersindagi o'rta asrlardan qolgan Anamur qalasining qoldiqlari, Jannat va Jahannam g'orlari, Qiz qal'asi kabilarni eng ko'p turistlarni jalb qiladigan markazlar deyish mumkin.

Markaziy Anatoliya mintaqasi. Mintaqa bugungi kunda Turkiyaning siyosiy markazi bo'lgani uchun, boshqa mintaqalarga nisbatan bu yerda turizm unchalik kuchli rivojlanmagan. Shunga qaramay bu mintaqada Anqaradagi Anitqabrni, Anqara qalasini, Anatoliya Madaniyati Muzeyini, Polatli yaqinidagi qadimgi Frigiya

davlatining poytaxti hisoblangan Gardion shahrini, Konyadagi Mavlono Jaloliddin Rumiy Maqbarasini, Nasriddin Hoja Maqbarasini va Kopadokiya kabi turistik markazlarini misol qilishimiz mumkin.

Sharqiy Anatoliya mintaqasi. Mazkur mintaqada qish oylarining uzoq davom etishi va qorning ko'p yog'ishi tufayli turizm qizg'in emas edi, ammo so'nggi yillarda asta-sekinlik bilan mintaqada tog' turizmi faollashmoqda. Mintaqadagi turistik markazlarga Numrut tog'i, Ani xarobalari, Ishak Pasha saroyi, Ag'ri tog'i, Van ko'li, Yaqutiya Madrasasi, Erzurum Aziziya yodgorligi kabilarni kiritishimiz mumkin.

Janubi-sharqiy Anatoliya mintaqasi. Anatoliyadagi odamlarning ilk o'troqlashgan hududi sanaladi. Mintaqadagi turistik yodgorliklarga Malabadi ko'prigi, Asur mozorlari, Adiyaman Jendere ko'prigi, Mardin uylari, Baliqli ko'l kabilarni kiritishimiz mumkin.

Usmoniylar imperiyasi davrida Turkiyada turizm harakatlari boshqa din vakillarining ayniqsa, tarixiy va antikvar kontrabandistlarining turli xil maqsadlari tufayli mamlakatga kirishlari chegaralangan edi. 18 asrdan boshlab boshqa davlatlarga sayohatga chiqishni boshlagan boy va aslzoda inglizlarning eng ko'p sayohat uyushtirgan shaharlari ichida Istanbul ham bor yedi. 1883-yilda Yevropaning ilk qit'alararo ekspress poyezdi "Sharq Ekspressi" o'z safarini boshladi. Bu poyezd Parijdan yo'lga chiqib, turli xil Yevropa davlatlarining bir qancha shaharlarida to'xtab, oxiri Istanbulga kelgan. "Sharq ekspress"ining yaratuvchisi Vagon Lits shirkati 1892-yilda Istanbulda ochilgan birinchi xalqaro "Pera Palas" mehmonxonasining asosiy sheriklaridan biri edi. Shu va boshqa shirkatlar Turkiyada turizmning asta-sekin rivojlanishiga sabab bo'ldi. Inglizlarning xorijiy mamlakatlarda amalga oshirayotgan sayohatlari tufayli o'sha yerlarda Bristol va Kent kabi mehmonxonalar yoki ko'chalar paydo bo'la boshladi. XIX asrda Istanbulda ochilgan ilk mehmonxona Bristol Otel edi.

Mamlakatda Antaliya va Istambul asosiy xorijiy turistlarni qabul qiluvchi shaharlar hisoblanadi, ulardan keyin esa Mugla, Edirne, Izmir, Aydin va Anqara turadi. Antaliya kurortlari bir necha bor eng yaxshilaridan biri deb tan olingan, shuning uchun Turkiyadagi dam olish butun Yevropada juda qadrlanadi. Istanbul Turkiyaning eng katta shahri bo'lishi bilan birga, Vizantiya va Usmoniylar kabi davlatlarga poytaxtlik qilgan davrlardan qolgan ko'plab yodgorliklarga ega. Jumladan, Sulton Ahmad masjidi, Ayasofiya, Topkapi saroyi,

Dolmabahche saroyi, Galatasaroy, Grand bozori kabilarni kiritishimiz mumkin.

Turkiya hududida qadimgi duyoning yetti mo'jizasidan ikkkitasi, ya'ni Bodrumdagi Galikarnas maqbarasi va Seljukdagi Efess Artemida ibodatxonasi joylashgan. Mamlakatning g'arbiy sohillari bo'yi hududlari esa, qadimgi rim va qadimgi yunon madaniyatining ildizlari bor ekanligini namoyon etadi. Mazkur hududdagi hammaga ma'lum va mashhur Efes, Troya va Konstantinopol shaharlari bugungi kunning yorqin turistik obyektlaridan hisobalanadi.

Turkiyaning geografik holati va sohillarining qulayligi tufayli qayiqchilikning rivojlanishi uchun yetarlicha mos mamlakat hisoblanadi. O'rtayer dengizi, Egey, Qora va Marmara dengizlari, qayiqchilarga har kun har xil suvlarga va ko'rfazlarga langar tashlash imkoniyatini beradi..

Turkiyada turizm rivojlanishining ijtimoiy-iqtisodiy omillari.

Sayohat va turizm Turkiyaning eng dinamik tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotchi R.Moorning ta'kidlashicha, davlatning resurslari turizmdan olingan daromadlarni tartibga solish imkonini beradi, bu esa maqsadli mijozlar uchun turizmni rag'batlantirish bo'yicha marketing strategiyasini ishlab chiqish kerakligini anglatadi. Dam olish va tarixiy joylarning kombinatsiyasi Turkiyani davlat ichida iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun ishlatilishi kerak bo'lgan juda jozibali sayyohlik manziliga aylantiradi⁶⁷.

Turkiya Respublikasi turizm industriyasi rivojlanishining yorqin misollaridan biri bo'lib, bu borada mazkur sohaga kiritilgan katta hajmdagi investitsiyalar qisqa muddat ichida mamlakatda turizmning turli hil turlari va ko'rinishlarining ommalashuviga turtki berdi. Bugungi kunda mamlakatdagi turizm sohasidagi transport, ovqatlanish, joylashtirish va ko'ngil ochish kabi turizmning turli xizmatlari turli daraja va ehtiyojga ega bo'lgan turistlarning talablariga mos kelmoqda. Mexmonxona fondlarining kengayishi hamda turli xil turistik mrakazlar va obektlarni bog'lash imkonini beruvchi yangi temir yo'llar, dengiz portlari va aeroportlarni qurilishi turizm infratuzilmasini takomillashtirilishidan darak beradi.

⁶⁷Tourism Industry Rising in Importance in Turkey. Article. 2011. <https://www.tourism-review.com/travel-tourism-magazine-turkey-tourism-industry-developing-fast-article1519>

Turkiya, Oʻrtayer dengizi va Egey viloyatlaridagi umumiy vaziyatga nazar tashlasak, Kappadokiya va Istanbulda ichki va tashqi bozorlar nuqtai nazaridan brendlarga aylangan yoʻnalishlar borligi aytilgan. Infrastrukturaviy investitsiyalarning oʻsha hududlarda nisbatan erta bosqichda amalga oshirilganligi markali xorijiy turizm korxonalarining u yerda faol boʻlishiga imkon yaratdi⁶⁸.

Tabiiyki, sohil turizmi mamlakatning asosiy va yetakchi turizm turlaridan biri boʻlib, u bu yoʻnalishda tashrif buyuruvchi turistlar soni boʻyicha dunyoda yetakchi mamlakatlar qatoridan oʻrin olgan. Mamlakatda soʻnggi yillarda turizmning yangi va zamonaviy turlarini rivojlantiribgina qolmasdan, balki yangidan-yangi turistik xizmatlar xilma-xilligini taʼminlashga intilmoqda.

Turkiya turizm rivojlanishi boʻyicha Yaqin va Oʻrta sharq mintaqasida taraqqiy etgan infratuzilmaga va juda takomillashgan marketing strategiyasiga ega. Mamlakatda katta eʼtibor qaratilayotgan marketing faoliyati Turkiyada ming yillar davomida mavjud boʻlgan boy madaniy va sanʼat merosini taʼkidlab, mamlakatning oʻziga xos qadriyatlarni oʻz ichiga oladi. Madaniyat va turizm vazirligi asosiy eʼtiborni talab va taklifga qaratib, meros obʼektlarini asrab-avaylashga ustuvor ahamiyat berib, mamlakat imidji va idrokini oshirish hamda butun dunyo boʻylab brend qadriyatlarini mustahkamlash orqali bozor ulushini oshirishga kirishdi. Ushbu ikki tomonlama eʼtibor soʻnggi ikki yil ichida har bir yil uchun mavzuni qabul qilish orqali 2018-yil “Troya yili” va 2019-yil “Göbeklitepe yili” deb eʼlon qilindi. “Yillar” turkumi ana shunday madaniy, badiiy va turistik qadriyatlarni targʻib qilish va bu qadriyatlar haqida xabardorlikni shakllantirish orqali mamlakat imidji va idrokini oshirish, uning xalqaro brendini mustahkamlashga qaratilgandir.

Bizga maʼlumki, Turkiyada dam olishning oʻziga xos xususiyati shubhasiz, bu uning mehmonxonalari hududida joylashgan barcha qulaylik va koʻngil ochar xizmatlarini hamda mexmonxona hududidagi barcha bepul xizmatlarni taqdim etuvchi va mamlakatning tashrifi qogʻozi” boʻlmish, yuqori darajada rivojlangan All inclusive xizmatlaridir. Aynan mazkur tizim 1990-yillarda mamlakatda turizm

⁶⁸ Kazım Ozan Özer et al. / Procedia - Social and Behavioral Sciences 58 (2012) 1064 – 1076
8th International Strategic Management Conference . International Competitive Advantage of Turkish Tourism Industry: A Comparative Analyse of Turkey and Spain By Using The Diamond Model of M. Porter . Sakarya University, Turke

bumining boshlanishiga turtki berdi va bugungi kunda mamlakatda 80% ga yaqin mexmonxonalar aynan All inclusive tizimi asosida xizmat ko'rsatishga erishgan.

Shuningdek, mamlakatning xalqaro turistik xizmatlar bozoridagi muvaffaqiyatida shubhasiz davlatning mazkur sohani qo'llab quvvatlashi va faol reklama kampaniyalarining roli katta. Hukumat tomonidan byudjet subsidiyalari, soliq ta'tillari, turizm industriyasini imtiyozli kreditlashtirish orqali turizm sohasidagi tadbirkorlik faoliyati qo'llab quvvatlab kelinmoqda.

Turkiya madaniyat va turizm vazirligi "Turk turistik sektoriga yangicha nigoh" loyihasi miqyosida yangi informatsion strategiyalarni qo'llamoqda. Turli xil turistik xizmatlardan tashqari mamlakatni unikal tabiat va turistik imkoniyatlarga, boy madaniy qadriyatlarga ega bo'lgan geografik qulay o'rta yer dengizi mamlakati sifatida tanitish bu yo'nalishdagi turizm reklamasidagi eng birinchi strategiyalardan hisoblanadi. Turli xil turistik mahsulot va xizmatlar deganda mamlakatdagi madaniy turizm, shahar transporti va sport transporti kabi sohalarning rivojlanganligi nazarda tutiladi.

2018-yilda Turkiya ijtimoiy tarmoqlarda turizmni reklama qilish bo'yicha TOP-5 mamlakatlar ichiga kirdi. Turkiya sayyohlik mahsuloti yoki xizmatlarini sotib olayotganda raqamli marketingni sotish va sotib olish nuqtai nazaridan o'rganilganda, birinchi navbatda smartfon va Internetdan foydalanishni hisobga olish kerak. 2019-yil holatiga ko'ra, Turkiyada smartfon foydalanuvchilari soni qariyb 54 millionni tashkil yetdi, bu 2021-yilga kelib 76,89 million darajaga yetdi. 2021-yil yanvar oyida Turkiyadagi mobil aloqalar soni umumiy aholining 90,8 foiziga teng edi. Shuningdek, sayyohlik mahsuloti yoki xizmatlarini iste'molchilar xarid qilishdan avval amalga oshirgan onlayn qidiruvlarning 80% smartfonlar yordamida amalga oshirilgani ma'lum. Shunga qaramay, 2020-yilgi ma'lumotlar onlayn-do'konlarning 34,1 % ulushini ko'rsatadi. Ushbu onlayn xaridlar guruhining ikkinchi eng ko'p afzal qilingan toifasi 31,7 % bilan turizm mahsulotlari yoki xizmatlari edi. Bu ma'lumotlar ham Turkiyaning raqamli marketingda katta ulushga ega ekanligini ko'rsatadi.

Mamlakatdagi turizm salohiyati va imkoniyatlari turli xil yo'nalishdagi turizm turlarini rivojlanishiga turtki bermoqda. Mamlakatda an'anaviy tusga ega bo'lgan sohil va madaniy-tarixiy hamda shopping turizmlari bilan bir qatorda diniy va tibbiy turizm kabi

zamonaviy yo‘nalishlar ham rivojlanmoqda. Mamlakatda islom, xristianlik va buddizm kabi yirik jahon dinlari namoyandalariga ega ekanligi jahondagi turli xil e‘tiqod egalarining sayohatiga turtki berishi, 1990-yillarga kelib mazkur turizm turining mamlakatda ommalashuviga olib keldi.

Hukumat mamlakatda turizmni rivojlantirish maqsadida oldiga qo‘ygan strategik rejalari doirasida ham mintaqa hududlarining xususiyatidan kelib chiqqan holda turizmni rivojlantirishga e‘tibor qaratmoqda. Xususan, mamlakatda tibbiy turizm ham so‘nggi yillarda faol tarzda rivojlanib kelmoqda. Mamlakat hududida bir nechta balneologik kurortlarning joylashganligi, mingdan ortiq termal manbalar va ikki yuzdan ortiq termal markazlarning mavjudligi mazkur turizm turining rivojlanishiga turtki bermoqda. Bugungi zamonaviy Turkiya turistlarga tibbiy muolaja, reabilitatsiya va profilkatika hamda muolajan so‘nggi xotirjam dam olish imkoniyatini beruvchi tibbiy sihatgohlarni tavsiya etadi. 2003-yilda boshlangan Sog‘liqni saqlashni yaxshilash dasturi doirasida Turkiya sog‘liqni saqlash sohasidagi dunyodagi yetakchi davlatlardan biriga aylandi. Mamlakat so‘nggi o‘n yil ichida dastur yordamida kasalxonalar va sog‘liqni saqlash mutaxassislari uchun yuqori standartlarga erishishga muvaffaq bo‘ldi. Natijada tibbiy turizm va termal turizm bilan birgalikda kata yoshlilar va nogironlarga tibbiy yordam ko‘rsatish sog‘liqni saqlash turizmining yana bir muhim qismi bo‘lib qoldi.

Bugungi kunda mamlakatda samarali turizm shakllaridan biri sifatida kongress turizmi ham rivojlanmoqda. Mazkur ishbilarmonlik turizmining rivojlanishi mamlakatga tashrif buyuruvchilar orasida biznes turistlar sonining ham ko‘pligi bilan izohlanadi. Bu borada mamlakatning Istanbul, Antalya va Izmir kabi shaharlarida xalqaro ilmiy konferensiyalar va tadbirlar o‘tkazish uchun zarur bo‘ladigan texnikalar bilan ta‘minlangan maydonlarga ega bo‘lgan maxsus markazlar faoliyati yo‘lga qo‘yildi.

Yil sayin ekologik turizm ishtiyoqmandlari soni ortib bormoqda. Mamlakat xududida joylashgan ko‘plab mahalliy flora va faunalar hamda noodatiy xayvonot va o‘simlik dunyosini ko‘rish imkonityaini beruvchi milliy parklar, qo‘riqxonalar ekologik turizmini rivojlantirish salohiyatini namoyon etadi. Shuningdek, “moviy bayroq”qa ega sohillar va “Green Star” sertifikatiga ega mexmonxonalar sonini uch baravarga oshirib, ekologik turizmini rivojlantiruvchi mintaqa va dam

olish maskanlarini xukumat tomonidan alohida qo'llab-quvvatlanishi mamlakatda ekologik turizmini rivojlantirish strategik maqsadlardan biri ekanligi bilan izohlanmoqda. Turkiyaning Kappadokiya, Kushadasi, Kemer va Pamukkale kabi mintaqalari ekskursiyalar, sayllar va safarilar, Antaliyadagi Djelebash va Kuruklyuch parklari, Izmirning Dyundarlik qo'riqxonalari, Bolge parkidagi ko'l kruizi, Gelidoniya parkidagi trekiinglar ekoturizmning zamonaviy shakllari xisoblanadi. Shuningdek, ekoturizm sohasiga yangi texnologiyalarning joriy qilinishi tabiiy resurslarni tejash, organik dexqonchilik va fermerchilikni rivojlantirish orqali "ekologik toza" turizm daromadlarini oshirishga olib kelyapti. Shuningdek, mamlakatda velo yo'llar va velo marshrutlarni kengaytirish hamda velosiped haydovchilari uchun mexmonxonalar sonini 100 tadan 1500 taga yetkazish orqali yangi velosiped turizmini rivojlantirmoqda.

Bugungi kunda turar joy sanoatini tashkil etishda turizm yo'nalishiga alohida e'tibor qaratilib, ularga yuqori sifatli dam olish muassasalari, zamonaviy delyuks turkum mehmonxonalari, butik mehmonxonalarni misol qilishimiz mumkin. Garchi shahar mehmonxonalari, yozgi kurort mehmonxonalari va dam olish majmualari turar joy sanoatining katta qismini tashkil etsada, mamlakatning turli qismlarida ko'plab chang'i, qishki va yozgi kurort mehmonxonalari ham mavjuddir. Eng yuqori standart mehmonxonalar va ko'ngilochar inshootlar shular sirasiga kiradi. Shuningdek, mamlakatning turli burchaklarida xalqaro standartga ega bir qator golf maydonchalarini ko'rish mumkin.

Mavjud salohiyat, mega-loyihalar va ulkan maqsadlar bilan turizm sektori o'z imkoniyatlaridan yuqori sur'atlarda o'sishda davom etmoqda. Infratuzilmani rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda: mehmonxona fondlari kengaymoqda, yangi temir yo'llar, dengiz portlari, aeroportlar qurilmoqda, ular mamlakatning turizm uchun eng muhim nuqtalarini yagona tarmoqqa bog'lamoqda.

Turkiya Respublikasi erishgan natijalari bilan to'xtab qolmasdan xaqqlaro turizm bozorida o'ziga xos bo'lgan turistik xizmatlarni ko'rsatishni kengaytirish va o'z salohiyatidan samarali foydalanishda davom etmoqda. 2023-yilga kelib, Turkiyada turistlar sonini 50 millionga yetkazib, turizm industriyasidan 50 milliard dollar mablag'ga ega bo'lish rejalashtirilgan. Mintaqa hukm surayotgan noqulay iqtisodiy va siyosiy vaziyatga qaramasdan xukumat barqaror ravishda

turistlar sonini oshirish va ularning dam olishdan oladigan taassurotlarini oshirish ustida ishlamoqda. Bu borada xukumat uchta tashabbusni ilgari surmoqda. Mazkur tashabbuslar turizm industriyasini qo'llab quvvatlash, ichki turizmni rag'batlantirish hamda mamlakatdagi diqqatga sazovor va boshqa turistik obektlarni yoritish bo'yicha kompaniya va tadbirlarni o'tkazishdan iborat. O'z navbatida hukumatning bunday tashabbusi turlarni xilma xillashtirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Shu o'rinda mamlakatda raqamlashtirish sharoitida turistlarga qulayliklarni kengaytirish va mamlakatning xalqaro turistik bozordagi raqobatbardoshligini qo'llab-quvvatlash maqsadida turizm industriyasiga texnologiyalar samarali joriy qilinmoqda. Bu borada ilovalar va onlayn xizmatlar orqali turistlar turlarni bronlash, ekskursiyalarga bilet sotib olish hamd real vaqt rejimida turistik obektlar to'g'risidagi ma'lumotlarni olish imkoniyatiga ega bo'lmoqdalar. Turistik xizmatlarni yaxshilash maqsadida joriy etilgan turistlarni elektron ro'yxatga olish tizimi nafaqat turistlar sonini oshirishga, balki turistlar tomonidan xizmatlar sifatiga qo'yilgan talabning ortishiga va zarur hujjatlarni elektron yuklatilishiga erishilmoqda.

Elektron ro'yxatga olish turistlarning hujjatlarni to'ldirish uchun ketadigan vaqtlarini tejash va zarur hujjatlarni elektron tarzda olish imkoniyatini yaratdi. Turkiya madaniyat va turizm vazirligi orqali o'tadigan ushbu ro'yxatga olish barcha turistlar uchun majburiy bo'lib, bu turistlarga mamlakatdan vaqtni qulay o'tkazishlari imkoniyatini kengaytirmoqda. Turkiya xukumati yangi marshrutlar va kruizlar uchun yo'nalishlar ochishga e'tibor qaratmoqda. Yildan yilga mamlakatda turistlarga ancha hamenbop narxlar evaziga yirik suv havzalari bo'ylab sayohat qilish imkonini beruvchi kruiz kompaniyalari soni ortib bormoqda. Endilikda, O'rta Yer dengizidagi an'anaviy sayohatlardan qo'shimcha yangi marshrut va lokatsiyalar yo'nalishlari to'ldirilmoqda.

Shuningdek, mamlakatda turizm sohasini rivojlantirishda umumiy infrastruktura va mexmonxona xizmatlarini yaxshilashga alohida e'tibor qaratilmoqdaki, bu yuqori darajadagi mexmonxona komplekslari egalarining o'z obektlarini modernizatsiyalashtirish va kengaytirishga faol ravishda investitsiya kiritishga turtki bermoqda.

2. Turkiyada turizm rivojlanishining me'yoriy-xuquqiy asoslari

Turizm mamlakat iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri bo'lib rivojlanib kelayotgani uchun ham mazkur mamlakatda turizm sohasini tartibga solishga qaratilgan me'yoriy-xuquqiy baza ancha takomillashgan. Bu turdagi qonunlardan biri bu – turoperatorlik va turagentliklar faoliyatini litsenziyalashtirish to'g'risidagi qonun bo'lib, unga ko'ra Turkiyada turistik faoliyat bilan shug'ullanayotgan turoperator va turagentliklar xukumat tomonidan talab darajasidagi sifat va xavfsizlik talablariga javob beruvchi xizmatlarni ko'rsatayotgani to'g'risidagi litsenziyaga ega bo'lishlari lozim.

Iste'molchilar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan qonun esa, ma'lumot olish, xavfsizlik xamda turistik kompaniya tomonidan taqdim etilgan xizmatning nomuvofiqligi yuzaga kelgan holatlarda kompensatsiyaga ega bo'lishlarini kafolatlaydi. O'zida xizmat ko'rsatish sifati, xavfsizlik va sanitariya standartlariga bo'lgan talablarni mujassamlashtirgan qonun esa, mexmonxonalar, apartamentlar, kempinglar va boshqa joylarda turistlarni joylashtirishni reglamentlashtirishga qaratilgan.

Bu borada umuman turistlarning xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan qonunda hukumat ijtimoiy xavfsizlik uchun nuqtai nazaridan jinoyatchilik va tibbiy xizmat ko'rsatish normalari va talablarni belgilash bilan turistlar xavfsizligiga qaratilgan barcha zarur choralarni ko'rishi belgilab qo'yilgan. Mazkur qonun turistlarga Turkiyada bo'lib turgan paytlarida o'z xuquq va majburiyatlari to'g'risida ma'lumotga ega bo'lishlariga hamda ularga ko'rsatiladigan xavfsizlik va sifatning kafolatlanishiga yordam beradi. Yo'lovchilarning xuquq va xavfsizlaiklarini ta'minlovchi hamda tashuvchilar va turistik agentliklar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi qonun esa, Turkiyada yo'lovchilarni tashish bilan shug'ullanuvchi aviakompaniyalar, temir yo'llar, avtobus va dengiz tashuvchilarning faoliyatini nazorat qiladi.

Shu o'rinda mamlakatga kirish bilan bog'liq vizalar bo'yicha ham maxsus tartib qoidalar ishlab chiqilgan bo'lib, bu jarayon mamlakatdan talab qilinadigan viza turiga bog'liq hisoblanadi. Ba'zi mamlakalar, xususan O'zbekiston bilan vizasiz kelishuvlarga erishilgan bo'lib, bu mamlakat fuqarolari turist sifatida vizasiz erkin harakatlanishlari mumkin. Viza talab qilinadigan mamlakat fuqarolari esa, Turkiya

aeroportiga yetib kelgach yoki o'z mamlakatidagi Turkiya exchixonasi yoki konsulxonasida viza olishlari mumkin. Turkiyada yo'lga qo'yilgan elektron vizani esa, turistlar tashrifdan avval onlayn shaklda olishlari mumkin. Shuningdek, Shengen vizasiga ega bo'lgan turistlar Turkiyaga alohida vizasiz ham kirish imkoniyatlari yaratilgan.

Shu o'rinda turizm sohasi risklarga to'la soha ekanligini hisobga olgan holda turistlar uchun majburiy sug'urtalash tizimi muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlash joiz. Turkiyaga tashrif buyurgan turistlar uchun majburiy sug'urta turist mamlakatga kirib kelishi bilan sukut asosida taqdim etiladi hamda u tibbiy xarajatlar va baxtsiz hodisalardan sug'urta qiladi. Sug'urta o'z mamlakatida tibbiy sug'urtaga ega bo'lgan, Yevropa Ittifoqi fuqarolaridan tashqari barcha fuqarolarga tadbiq etiladi. Tibbiy xarajatlar tibbiy yordam, zarur hollarda davolash va kasalxonaga yotqizish, dori-darmonlar va tibbiy muolaja xarajatlarini o'z ichiga oladi. Baxtsiz hodisalardan sug'urtalash esa, baxtsiz hodisa sharoitida yuzaga kelgan xolatlarni kompensatsiyalash, reabilitatsiya va mexnatga layoqatsizlikning kompensatsiyalarini o'z ichiga oladi.

Ko'chirish xarajatlari esa, zarurat bo'lganda kasal odamni ko'chirish hamda o'z mamlakatiga qaytarish xarajatlarini o'z ichiga oladi. Sug'urtadan foydalanish zarurati yuzaga kelganda turistik agentlik yoki Turkiya xukumatining qonun va tartiblariga muvofiq faoliyat ko'rsatuvchi tibbiy muassasaga murojaat qilinadi.

Turkiya xukumati atrof-muxitni, ekologik barqarorlik hamda madaniy merosni himoya qilishga alohida e'tibor qaratadi. Mazkur masalalardagi qonunlarda tarixiy va madaniy ahamiyatga ega bo'lgan barcha hududlarning qo'riqlanishi, u yerlarni ziyorat qilishni tartibga solinishi, turistik kompaniyalar faoliyatida mamlakatning tabiiy go'zalligini saqlab qolishga e'tibor qaratilishi mustahkamlab qo'yilgan.

Mamlakatda turizm sohasini rag'batlantirish maqsadida mazkur sohadan keladigan daromadlar hajmi, turistik obyektlar va mamlakatga tashrif buyuruvchi turistlar soni ortib bormoqda. Turizm sohasi infratuzilmasi davlat tomonidan siyosiy rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash yordamida barqaror iqtisodiy muhitda rejalar va muhim vazifalar doirasida amalga oshirilmoqda. Turkiyada turizmning mintaqaviy, milliy va xalqaro miqyosdagi zarurati tufayli u doimo davlat tomonidan rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash siyosatiga muhtoj. Bunday yo'nalishlarga quyidagilarni kiritish mumkin:

1. Kichik va o'rta korxonalarni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash administratsiyasi doirasida taqdim etiladigan Rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlashlar. Mazkur qo'llab-quvvatlash tizimi otellar, motellar, kempinglar, boshqa qisqa muddatli yashash joylari, yoshlar xostellari, restoranlar, nonvoyxonalar, turagentliklar, turoperatorlar faoliyatini qo'llab-quvvatlash tizimini o'z ichiga oladi. Bunga quyidagilar kiradi:

- Kichik va o'rta biznes loyihalarni qo'llab-quvvatlash dasturi;
- Tematik loyihalarni qo'llab-quvvatlash dasturi;
- Hamkorlik kuchlarini qo'llab-quvvatlash tizimi;
- Tadqiqotlar va ishlanmalar, innovatsiyalar va sanoat loyihalarini qo'llab-quvvatlash dasturlari;
- Umumiy qo'llab quvvatlash dasturi;
- Tadbirkorlik loyihalarini qo'llab-quvvatlash dasturlari;
- Rivojlanayotgan bozorlarda kichik va o'rta korxonalarni qo'llab-quvvatlash dasturlari;

2. Investitsiyalarda davlat yordami bo'yicha Vazirlar Maxkamasi Qarorlarida ko'zda tutilgan imtiyozlar. Bulrag quyidagilar kiradi:

- Boj to'lovlaridan ozod qilish;
- Soliqlarni qisqartirish;
- Foizli qo'llab-quvvatlashlar;
- Investitsiya joylarini taqsimlash;
- Investitsiyalarni o'tkazish;

3. Turizmni qo'llab-quvvatlash to'g'risidagi №2634-sonli Kodeksda ko'zda tutilgan imtiyozlar. Mazkur kodeksga ko'ra, turizm bilan shug'ullanuvchi va investitsiya uchun Sertifikatga ega bo'lgan yoki Madaniyat va turizm vazirligi sohasidagi faoliyat bilan shug'ullanuvchi korxonalarga rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash ajratilishi belgilab qo'yilgan. Kodeksda ko'rsatilgan rag'batlantirishga quyidagilar kiradi:

Turistik foydalanish maqsadidagi ko'chmas mulkni ajratish. Kodeksning 8-moddasiga ko'ra, "Turizmua investitsiya kiritish uchun jamoat ko'chmas mulk obektlarini rad etish to'g'risida"gi Nizom va "№6831 sonli O'rmon Kodeksi"ning 17-moddasiga muvofiq turistik obyektlar uchun 49 yilgacha xazina va o'rmon yerlarini ajratish ko'zda tutilgan.

Turistik kreditlar. Kodeksning 14-moddasiga ko'ra, turistik kreditlar birinchi navbatda turizm va madaniyat sohasidagi turistik

mintaqalar va markazlarni himoya qilish va rivojlantirishga qaratilgan loyihalarga ajratilishi koʻzda tutilgan.

Qishqi va isituvchi xududlar uchun imtiyozlar. Qishqi va isituvchi joylar uchun talab qilinadigan yillik umumiy investitsion qiymatning 0,1% iga teng boʻlgan darajadagi 50% lik chegirma berish masalasiga alohida eʼtibor qaratilgan. Yillik arenda toʻlovlari umumiy investitsion qiymatning 0,5%ini tashkil qilib turgan paytda qishki va isituvchi kvotalar uchun 50% lik chegirma ajratiladi. Bundan tashqari mazkur yigʻim uchun dastlabki 3 yilda 70%lik chegirma qoʻllaniladi. Obekt ishga tushgach daromaddan 1% ulush olinadi, qishqi va isitish joylaridan esa, bu 0,5% ni tashkil qiladi.

Elektr, gaz va suv uchun toʻlovlar. Kodeksning 16-moddasiga asosan, turistik sertifikatga ega boʻlgan investitsiyalar va korxonalar elektr energiyasi, gaz va suvga eng arzon narx, yaʼni mazkur xududdagi sanoat korxonalari va yashash uylari uchun qoʻllaniladigan tariflardan ham arzon narx boʻyicha toʻlovni amalga oshiradilar.

Dengiz turizmidagi xuquq va imkoniyatlar. Kodeksning 26 va 29-moddalariga asosan, xorijiy bayroq ostidagi suv transporti vositalari faqatgina sayohat, texnik xizmat koʻrsatish, remont hamda 5 yilgacha boʻlgan akva rejalashtirish yoki qishlash maqsadida Turkiya hududida boʻlib turishlari mumkin.

Xalqaro turistik koʻrgazmalarni qoʻllab-quvvatlash. “2023-yilgacha Turkiyada turiz strategiyasi”ga muvofiq, xususiy sektorning xorijda oʻtkaziladigan yarmarkalar va boshqa reklama xamda marketing tadbirlarida ishtirok etishi va hissa qoʻshishini taʼminlash hamda dunyodagi 5 ta top turistik mamlakatga aylanish maqsadida “Turizmni va marketingni rivojlantirish boʻyicha xalqaro turistik yarmarkalar va tadbirlarda ishtirok etish toʻgʻrisida”gi Nizom qabul qilingan. Unga koʻra, unda ishtirok etish xarajatlari muvofiq professional va boshqa assotsiatsiyalar tomonidan qoplab beriladi. Vazirlik tomonidan Sertifikatga ega boʻlgan va oʻtgan moliyaviy yilda turistlarni joylashtirish boʻyicha 750 ming dollar AQSh dollari yeki unga teng valyutani taqdim etuvchi korxonalargina mazkur ragʻbatlantirishdan foydalanishi mumkin.

4. Kreditlash imkoniyatlari. Turistik kredit va benefitsiarlar. Biznes olib borish xuquqi va «A» TÛRSAB guruxiga aʼzolikka ega boʻlgan turistik agentliklar, turoperatorlar turistlarga ovqatlanish xizmatlarini koʻrsatish xizmatlari evaziga Eksimbankning kreditlaridan

foydalanish huquqiga egalar. Kreditning umumiy summasi 15 ming AQSh dollarining turk lirasidagi ekvivaletidan oshmasligi lozim. Kredit muddati 540 kunga teng bo'lib, uni to'lashning 350, 120 va 180 kunlik variantlari mavjud.

5. Xorijiy kapitalni rag'batlantirish. Xorijiy kapitalni kirib kelishini rag'batlantirish Iqtisodiyot Vazirligi va xorijiy kapitalni boshqarish boshqarmasi tomonidan amalga oshiriladi.

Turizm sektorida favqulotda xolatlarda va turizm sektoridagi bandlikni qo'llab-quvvatlashda amalga oshiriladag ishlar rejasini qo'llab-quvvatlash.

- Dunyoning turli mamlakatlaridan Turkiya aeroportiga turistlarni yetkazib beruvchi A gurux agentliklariga har bir parvoz uchun 6000 AQSh dollari taqdim etiladi, 200 kishidan ortiq samoletlarda 150 kishidan kam bo'lmagan parvozchilarni yetkazib beruvchi agentliklarga esa, bunday rag'bat yana 30% ga oshirib beriladi.

- Turkiyaga turistlarni olib kiruvchi A gurux agentliklariga Kredit kafolatlari Fondi garovi ostida kreditlardan foydalanish imkoniyatlari yaratilgan. Turizm sohasidagi iqtisodiy tushish davrida yetarli darajadagi moliyalashtirish bilan ta'minlanishda muammoga uchrayotgan va avvalgi yilda kamida 400 nafar turistni jalb qilgan A guruh agentliklariga Kredit kafolatlari Fondi garovi ostida 100 million turk oirasi miqdoridagi kreditlar taqdim.

- Iqtisodiyot vazirligi tomonidan sertifikatga ega bo'lgan dengiz turizmi obektlariga rag'batlantirish ko'rsatish. Mazkur dengiz turizmi obektlari yangi investitsiyalar va obektlar rekonstruksiyasiga sarflashga xizmat qiluvchi joylashtirish obektlari uchun regional imtiyozlar taqdim etiladi.

- Vazirlik tomonidan sertifikatlashtirilgan joylashtirish va dengiz turizmi obektlarini eksportyor sifatida qabul qilish. Avvalgi yilda 750 ming AQSh dollari keltirgan sertifikatlashtirilgan joylashtirish va dengiz turizmi obektlarining eksportyor sifatida qabul qilinishlari ularga Eksimbank tomonidan taqdim etiladigan kredit operatsiyalarini yengillashtirish, ularning xorijiy ko'rgazmalardagi ishtirokini qo'llab-quvvatlash va boj va to'lovlardan ozod qilish kabi rag'batlarni taqdim etilishiga asos bo'ladi.

6. Mulk solig'idan ozod qilish. 131-sonli Mulk solig'i Kodeksining "Vaqtinchalik ozod qilishlar" nomli 5-moddasi ning B punktida binoni qurish turistik korxonaning faoliyatiga kirgan yoki mazkur bino

turistik maqsadga qaratilgan bo'lsa mazkur korxonaning 5 yil muddatga mulk solig'idan ozod qilinishi belgilab qo'yilgan.

7. Investitsiyalarni rag'batlantirish tizimi. Turistik sertifikatga ega bo'lgan restoranlar, kafelar, ko'ngilochar markazlar, termal davolanish markazlari, butik mexmonxonalar, dacha qishloqlari, xususiy joylashtirish obektlari va tog' uylar quyidagi rag'batlantirishlardan foydalanish xuquqiga egalar:

- QQSdan ozod qilish;
- Bojxona bojlaridan ozod qilish;
- Daromad solig'idan ushlab qolishni qo'llab-quvvatlash (6-mintaqaga qaratilgan investitsiyalar uchun);
- Ish beruvchi ulushini qo'llab-quvvatlash maqsadida sug'urta premiyasi (kemachilar uchun);

Mintaqaviy ilovalarda rag'batlantirish bo'yicha Istanbul ro'yxatga kirmaydi. 1,2,3,4,5 mintaqalarda uch va undan ortiq yulduzli mexmonxonalarga rag'batlantirish beriladi. 6-mintaqada esa, kamida 500 ming turk lirasi miqdoridagi joylashtirish sektoriga investitsiya kiritish rag'batlantiriladi.

8. Tibbiy turizm. Tibbiy turizm sohasida quyidagi qo'llab-quvvatlashlar ko'zda tutilgan:

- Ro'yxatdan o'tishda qo'llab-quvvatlash;
- Xorijiy kompaniyalarni sotib olishda maslahat va xisobot davrida qo'llab-quvvatlash;
- Hujjatlashtirishni qo'llab-quvvatlash;
- Reklama va marketing faoliyatini qo'llab-quvvatlash;
- Xorijiy bo'linmalarni qo'llab-quvvatlash;
- Konsultatsiyalar bilan qo'llab-quvvatlash;
- Tarjima xizmatlarini qo'llab-quvvatlash;
- Bemorni yo'lda paytida qo'llab-quvvatlash;
- Xorijliklar uchun o'tkaziladigan o'quv treninglari va tadbirlarni qo'llab-quvvatlash.

Yuqorida ko'rib turganimizdek, Turkiya Respublikasida turizmni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish sohasida davlat tomonidan ko'plab imkoniyatlar yaratilgan. Bundan tashqari mazkur rag'batlantirish dasturlari dastlab sohil turizmiga qaratilgan bo'lib, keyinchalik u qishki turizm, tibbiy turizm, termal turizm kabi ko'plab boshqa turizm sohalariga qo'llanila boshlangan.

3. Turkiyada turizm rivojlanishi dinamikasi

Turkiya – bu tarix, madaniyat, ajoyib tabiat go‘zalligi uyg‘unlashgan bir qancha imkoniyatlar bo‘yicha ustunliklarga ega bo‘lgan mamlakatdir. Yashil o‘rmonlar, tog‘ chang‘isi uchun qulay bo‘lgan qorli tog‘lar, mehmonsevar odamlar va takrorlanmas oshxona – bularning barchasi Turkiyaga xosdir. Turkiyada turizm sohasi Usmoniylar imperiyasining so‘nggi davrlarida boshlanib, Respublika tashkil qilinganidan keyin asta sekin tashkilotlar tarzida rivojlana boshladi. 1923 yilda millat qahramoni va mamlakatda turizm asoschisi nomini olgan Mustafa Kamol Otaturk boshchiligida tashkil yetilgan “Turkiya Sayyohlik Jamiyati” (hozirgi Turin Otomobil Kurumu (Turin avtomobil jamiyati) bilan ilk jiddiy ish faoliyatini sinov tarzida boshladi va Turkiya tarixida birinchi marta tanituv afishalari, yo‘l xaritalari, mehmonxona boshlovchilari va broshuralar chiqarishni boshladi.

1930-yillarda Turkiyaga kelgan turistlar soni 45-50 mingtani tashkil etib turizm sohasiga hukumat darajasida ham e‘tibor qaratila boshlandi. 1930-yilda Ichki Ishlar Xavfsizlik Mudirligida turizm ishlari bilan bog‘liq bir bo‘lim faoliyat boshlagan soha Xalqaro Turizm Birlashmasi Kongressi Istanbulda tashkil etilishi yilning eng muhim voqeasiga aylandi. 1930-yillar oralig‘ida mamlakatda Istanbulda turist oqimining ortishi bilan Istanbul Hokimligi Turizm Shobasi, Bursa Hokimligi Turizm birlashmasi, Izmir Madaniyat Ko‘rgazmasi Parki va Turizm Mudurligi tashkilotlari tashkil qilindi. 1940-1950-yillar davomida mamlakatda turizm sohasi Turizm Idorasi, Vazirliklararo Turizm Komissiyasi, Turizm Vazirligi, Turizm Kengash Hayati kabilar tomonidan boshqarildi. Tashviqot choralarining turizmda amalga oshirilishida sarmoyalarga manba bo‘lishi uchun 1954-yilda Turkiya Turizm Banki ochildi va Turkiya “Turkiya Milliy Talaba Federatsiyasi” nomi ostida yoshlar turizmining jamiyati tashkil etildi.

1983-yilga kelib, Turizmni rag‘batlantirish qonuni bilan xorijiy bayroqli qayiqlarning 3 oy ichida bir kirish-chiqish majburligi olib tashlandi, 5 yil davomida Turkiyada qolishi, turk suvlari va portlari orasida yerkin sayr qilishi ta‘minlandi. Bunday vaziyatda paydo bo‘lgan raqobat natijasida 1970-yillarda “Moviy yo‘lovchilik” nomini olgan katta baliqchi qayiqlari tarafidan boshlangan Bodrum-Go‘kova sayohatlari, 1983-1992-yillar orasida tezlik bilan rivojlandi va Turkiya turizm sektorini kengaytiradi. Sektor 2000-2002-yillar davomida deyarli 2.5 milliard AQSh dollari, valyuta kirishini ta‘minlay olgandi.

So‘nggi yigirma yil ichida Turkiya infra tuzilishga katta sarmoyalar kiritildi. Bunga aeroportlar va aerovokzallarni obodonlashtirish, modernizatsiya qilish hamda yangilarini qurish kabi transport infratuzilmasi ham kiradi. Asosiy shaharlar va kurort yo‘nalishlaridagi xalqaro aeroportlardan tashqari, Turkiya barcha yirik shaharlar va sayyohlik markazlariga ichki reyslariga ega bo‘ldi. Avtomobil yo‘llari butun mamlakatni kesib o‘tadi; muntazam qulay avtobus safari Turkiyada sayohat qilishni oson va yoqimli qiladi. Transport infratuzilmasi va xizmatlar samaradorligi hamda ilg‘or aloqa tarmog‘i tizimi zamonaviy turizmning barcha talablariga javob beradi.

Turkiya sayyohlik uyushmasi raisining o‘rinbosari (TURSAB) Bilir – Turkiyada xalqaro akkreditatsiyadan o‘tgan standartlarga ega bo‘lgan ko‘plab xalqaro reabilitatsiya va sog‘liqni saqlash tashkilotlari mavjudligini ta‘kidlaydi. Bilirning so‘zlariga ko‘ra, Turkiya uchun eng muhim maqsadli bozor bo‘lgan Yevropa davlatlaridagi keksa yoshlilar uchun kelgusi yillarda o‘zining rivojlangan imkoniyatlari bilan xizmat qilishi bo‘lib, “Turkiya dunyodagi sog‘liqni saqlash turizmi uchun eng ko‘p tashrif buyurilgan beshta mamlakat qatoriga kiradi” - “faqat Antaliyada 421 ta besh yulduzli mehmonxona mavjud bo‘lib, bu O‘rta yer dengizi mintaqasidagi eng katta raqobatchi hisoblangan Ispaniyadagi besh yulduzli mehmonxonalar sonidan ko‘p ekanligini, Antaliya nafaqat dengiz, qum, quyosh, balki tarixiy va tabiiy go‘zalligi bilan alohida alternativallarni taklif yetadi” - deb ta‘kidlaydi.

Turkiya 2002-2007-yillarda amalga oshirgan ko‘plab ijobiy iqtisodiy va bank islohotlari tufayli kuchli iqtisodiy o‘rishni boshidan kechirdi va 2008-2009-yillardagi global iqtisodiy inqirozni ko‘pchilik mamlakatlarga qaraganda yaxshiroq yengib chiqdi va o‘zini nisbatan barqaror rivojlanayotgan turizm bozor sifatida ko‘rsatdi. 2007-2008-yillardagi iqtisodiy inqirozning salbiy oqibatlariga qaramay, rivojlanishda davom yetayotgani mamlakatning turizmdagi muvaffaqiyati ko‘rsatkichi bo‘lib xizmat qiladi. Turkiya katta rekreatsion resurslarga ega mamlakat bo‘lib, mamlakat yalpi ichki mahsulotda turizm ulushi yuqori bo‘lgan davlatlar ro‘yxatiga kiritilmagan.

Iqtisodiy inqiroz davrida dam olishning yangi formati mashhur bo‘la boshladi. Mijozlar uchun mehmonxonalar “All inclusive” tizimni joriy qila boshladi. Mijozlar ushbu dam olish formatini tanladilar, chunki u arzon bo‘lmasa-da, narx va sifat jihatidan maqbul yedi. Turkiyada hamma narsani qamrab oluvchi tizim faqat 1990-yillarda paydo bo‘ldi. U nemis sayyohlari uchun ommaviy segmentda faol

amalga oshirila boshlandi, bu esa hozirgi kungacha davom etayotgan bumga olib keldi.

2012-yilda Turkiyaga 13 mln 247 mingta turist tashrif buyurgan bo'lib, undan kelgan sof daromad 8,5 mlrd dollarni tashkil qilgan. 2016-yilda turistlar soni 16,9 mln kishi, 2017-yilda 19,8 mln kishi, 2018-yilda esa 8 % ga o'sib, 23 mln kishidan ortdi, undan keladigan daromad 20 mlrd dollarga yaqinlashdi. 2018-yili Turkiyaga 40 milliondan ortiq turist kelgan. Turkiyaga ko'plab turistlarni jalb qilgan narsalar bular: arxeologik va tarixiy yodgorliklarga boyligi, Egey va O'rtayer dengizi sohilbo'yi kurortlari hisoblanadi. 2019-yilga kelib Turizm Vazirligi turistik biznes vakillari bilan hamkorlikda turistlarni mamlakatga jalb qilishga qaratilgan umumiy qiymati 320 mln dollarlik loyihani amalga oshirdilar, shunda Turkiya turizmdan keladigan daromad hajmi va turistlar soni bo'yicha dunyodagi yetakchi 10 talik mamlakatlar qatoridan o'rin oldi va turizmning yeksportdagi ulushi 25 % ni, YaIMdagi ulushi esa 5,4 % ni tashkil qildi. 2019-yilda mamlakatga tashrif buyurgan turistlar soni 51 mln kishini, turizm keltirgan daromadlar esa 41 mlrd dollarni tashkil kildi. Bu ko'rsatkich 2019-yilda iqtisodiyotning turizm sektoridagi o'sish 13 %ni tashkil qilganini, aynan shu davrda Turkiyadagi o'sish ko'rsatkichlari butun Afrikadagi turizmning o'sish ko'rsatkichlariga teng bo'ldi.

Turkiya turli xil tarixiy va arxeologik joylarni, shuningdek, iqlim va madaniyatning xilma-xilligini taklif qiladi. 2018-yilda dam olish uchun sayohat xarajatlari to'g'ridan-to'g'ri sayohat va turizm yalpi ichki mahsulotining 84,4 % ini tashkil qilgan, bu esa biznes sayohatlari uchun 15,6 % ini tashkil yetgan. 2019-yildagi ko'rsatkichlar dam olish uchun 2,7 % va biznes uchun 1,4 % ga oshib, mos ravishda 129 mlrd TL (45,4 mlrd yevro) va 23,6 mlrd TL (8,3 mlrd yevro) ga yetdi.

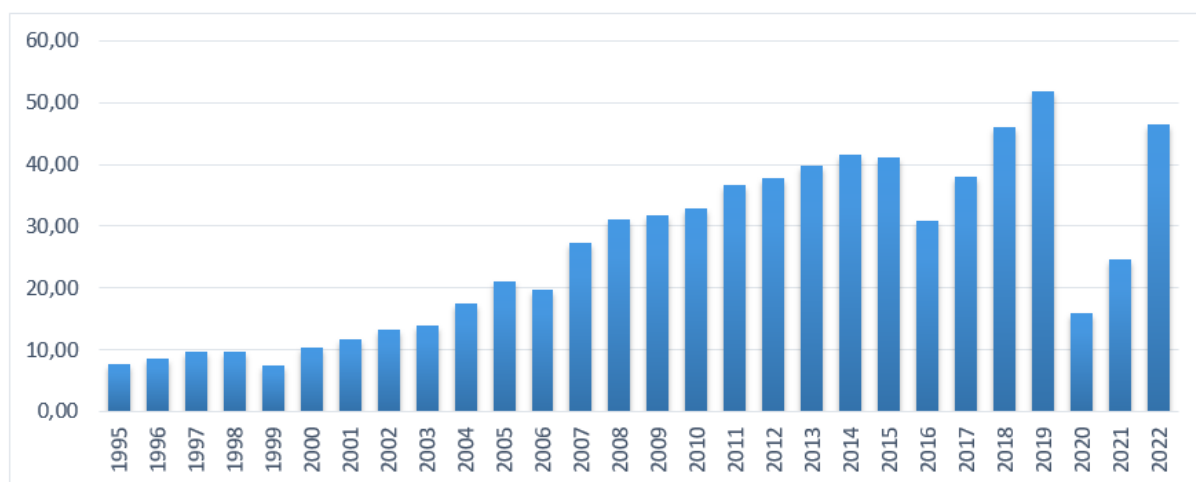
Turkiyadagi sayyohlik sanoati oxirgi 8 yil ichida ijobiy tendensiyaning bilan davom yetib, 2019-yilda 51,9 million tashrif buyurgan va jami 41,4 milliard AQSh dollar mablag' kiritgan bo'lib, u yalpi milliy mahsulotning 5,4 % tashkil qildi va kishi boshiga taxminan 800 AQSh dollariga yetdi. Turkiya Butunjahon sayyohlik tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, 2019-yilda tashrif buyuruvchilar soni bo'yicha dunyoning eng yaxshi 10 ta sayyohlik markazi orasida 6 o'rinni egallashda davom etdi⁶⁹.

⁶⁹ www.wttc.org

**Turkiyaning turizm sohasi bilan bog‘liq ko‘rsatkichlari
(2011-2022 yillar)⁷⁰**

Yil	Turistlar soni (millionda)	Tushumlar	YaMM %da ulushi	Turist boshiga daromad
2022	46.4 m	46.3 bn\$	5.0%	901\$
2021	29.9 m	26.6 bn\$	7.3%	890\$
2020	15.97 m	13.77 bn \$	1.9 %	862 \$
2019	51.75 m	41.42 bn \$	5.4 %	800 \$
2018	46.11 m	36.79 bn \$	4.7 %	798 \$
2017	37.97 m	31.99 bn \$	3.7 %	843 \$
2016	30.91 m	26.51 bn \$	3.0 %	858 \$
2015	41.11 m	35.65 bn \$	4.1 %	867 \$
2014	41.63 m	40.03 bn \$	4.3 %	962 \$
2013	39.86 m	37.98 bn \$	4.0 %	953 \$
2012	37.72 m	31.57 bn \$	3.6 %	837 \$
2011	36.77 m	30.30 bn \$	3.6 %	824 \$

Turkiya 2022-yilda jami 46,4 million sayyohni qabul qilib, mutlaq ko‘rsatkichlar bo‘yicha dunyoda 8 o‘rinni egalladi. Quyidagi jadvalda 1995-yildan 2022-yilgacha Turkiyada turizm sektorining rivojlanishi 1 rasmda ko‘rsatilgan.

1-rasm. Turkiyaga kelgan sayyohlar soni⁷¹

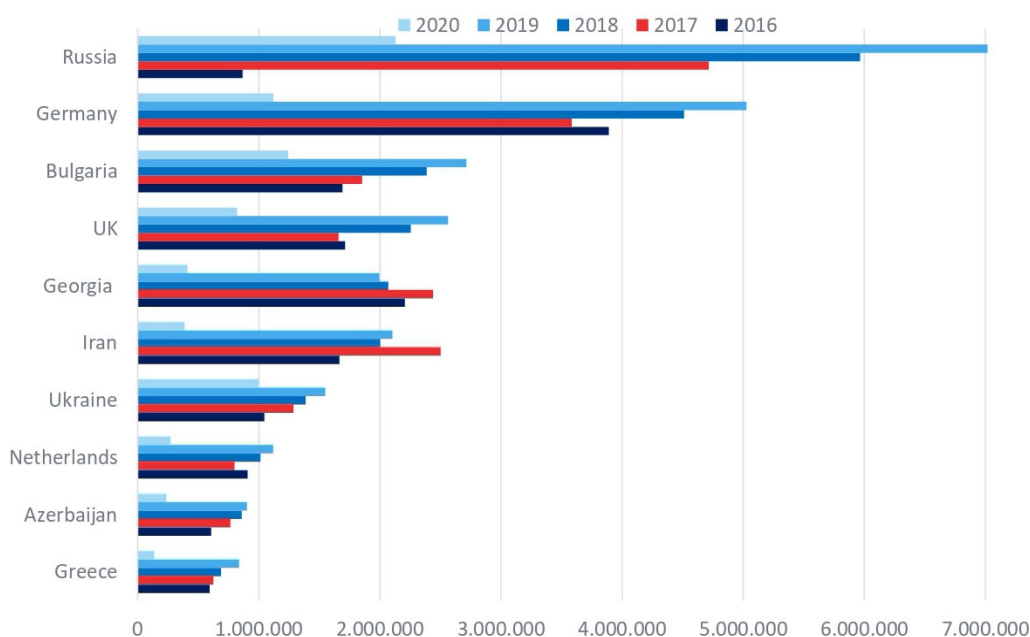
Mamlakatda turistlar asosan Buyuk Britaniya, Germaniya, Isroil, Rossiya va Yaponiyadan kelishadi. Mamlakatga arab davlatlari, Eron,

⁷⁰ Worlddata.info//https://www.worlddata.info/asia/turkey/tourism.php

⁷¹ worlddata.info//https://www.worlddata.info/asia/turkey/tourism.php

Fransiya va Skandinaviyadan keladigan turistlar unchalik ko‘p emas. Britaniyadan keladigan turistlar asosan Egey dengizi sohillaridagi kurortlarga, hamda Bodrum va Marmara kurortlariga kelishadi. Germaniya va Rossiyadan keladigan turistlar asosan O‘rta yer dengizi sohillariga kelishadi (Antaliya kabi). Yaponiyadan kelgan turistlar asosan Efes va Istanbulga o‘xshagan tarixiy shaharlarga kelishadi. Ispaniyadan turistlar oxirgi yillarda ortib, 2019-yilda 200 000 ispaniyalik Turkiyaga tashrif buyurgan.

Turkiyaga kirib keladigan turistik oqimlar ichidagi an‘anaviy mamlakat bu Germaniyadir. 2019-yilda mamlakatga tashrif buyurgan nemis turistlarining soni 6,2 mln kishini tashkil qilgan. Chunonchi, 2022-yilga kelib Turkiya Germaniyadan kelgan turistlarga xizmat ko‘rsatuvchi asosiy O‘rta yer dengizi mamlakatlaridan biriga aylanishi kutilmoqda.

2-rasm. Turkiyaga xorijdan tashrif buyurgan mamlakatlar bo‘yicha turistlar soni (2016-2020)⁷²

Dunyo sayohat va turizm kengashi tarafidan 2019-yilning mart oyida berilgan ma‘lumotdagi taxminlar ma‘lum miqdorda to‘g‘ri chiqdi. Xabarda 2019-yilda Turkiyadan oldinda kelgan raqiblari Ispaniya, Yunoniston, Italiya va Misr turizmining pasayishi kutilganligi aytilgan va bu pasayish Ispaniyada 4,9 %, Yunonistonda 1,8 %,

⁷² www.ktb.gov.tr

Italiyada 5,5 %, Misrda 2,8 % miqdorida pasaygani qayd qilindi. Bunga qaramay, Turkiya turizmining taxminan 1,3 % o'sishi taxmin etilgandi. Butunjahon Turizm Tashkilotining 2019-yil may oyida Madridda o'tkazgan matbuot anjumanida Turkiyaning iqtisodiy inqirozga qaramay turist sonining ortgan mamlakatlar qatorida turganligi qayd etildi. Turkiya Vijn - 2023 strategiyasiga muvofiq 2023-yilda kuchli besh davlat ichiga kirish uchun intilmoqda⁷³.

Mamlakatda xizmatlarning yetarli infratuzilmasi yaratilgan bo'lib, zamonaviy turistik markazlar ochilgandir. Yozgi ta'tilning ommaviy markazlariga: Antaliya, Alanya, Marmaris, Kushadasi, Bodrum, Fetxiye, Kash kiradi.

Shuningdek 2019-yilda Antaliya qabul qilgan turistlar soni 13 million kishini tashkil qildi, bu ko'rsatkich o'zining ehromlari dovrug' qozongan Misrga tashrif buyurgan turistlar soni bilan taqqoslash mumkin.

Antaliyaga kirib keladigan turistlarning aksariyat qismi Germaniya va Rossiya ulushiga to'g'ri kelgan, yani ushbu viloyatga tashrif buyurganlarning 55 % i ushbu ikki mamlakatdan tashrif buyurgan. Ulardan keyin esa Gollandiya, Buyuk Britaniya turadi. Shuningdek, 2019-yilga kelib Gresiyalik turistlar soni 2,7 marttaga va Eronlik turistlar soni 1,85 marttaga ortgan. Taxminan 3 million Rossiyalik turistlarning aksariyat qismi, yani 2 millioni asosan, Antaliyaga, qolganlari esa boshqa hududlarga dam olish uchun boradilar.

Istanbul Turkiyaning eng muhim turistik markazlaridan biri. U sharq bilan g'arbni birlashtirgan madaniyatlarning poytaxti hisoblanadi. Tarixi, tabiati va madaniyati bilan birga xalqining mehmondo'stligi chet ellik turistlarni yana ham o'ziga chorlamoqda. Istanbul 2019-yilda jami 14,7 million sayyohni qabul qilib, 2018-yilda esa bu ko'rsatkich 13,4 million edi, bu yiliga nisbatan 9,7 % ga ko'p deganidir. Turkiyada 2019-yil, turizm jihatidan ijobiy natijalar bilan kutib olindi. Istanbulga kelgan turistlar orasida bu shaharga shaydo bo'lib, 10 martta sayohat qilganlar ham bor. Asosiy maqsad, dunyodagi mashhur shaharlar kabi Istanbulni ham bir turizm markaziga aylantirishdan iborat⁷⁴.

⁷³ www.wttc.org

⁷⁴ www.horwathhtl.com

Turkiyaning ichki segmenti ham o'sib bormoqda. Turk-Stat ma'lumotlariga ko'ra, 2019-yilning birinchi uch choragida mahalliy sayyohlar tomonidan qilingan jami xarajatlar 2018-yilning shu davriga nisbatan 25 % ga oshgan. WTTC 2015-yilda ichki sayohat xarajatlari 1,7 % ga o'sib, 68,3 milliard liraga yetishini taxmin qilmoqda. 24,1 milliard yevro) va har yili 4,2 % ga oshib, 2025-yilda 103,1 milliard TL (36,3 milliard yevro) ga yetadi.

Turkiyaga xorijdan keladigan sayyohlar maqsadlariga ko'ra turli xil turizm yo'nalishlariga tashrif buyurishadi. Ularga asosan sayohat, sarguzasht, sport va madaniy turizm kabilar kiradi⁷⁵.

2-jadval

**Turkiyaga xorijdan maqsadiga ko'ra keladigan
turistlar soni (ming kishi)**

Maqsadiga ko'ra	2019	2020	2021
Sayohat, sarguzasht, sport yoki madaniy turizm	28,062	7,459	14,695
Qarindosh yoki do'stlarnikiga tashrif	4,965	2,018	3,442
Biznes (konferensiya, uchrashuv va h.k.)	1,618	548	892
Shopping	1,570	745	744
Rekratsion yoki tibbiy turizm	560,5	336	530
O'qish va treninglar	116	31	64
Tranzit	94	17	21
Diniy turizm	78	9	8
Boshqalar	1,072	127	197

Turkiyaning mehmonxona salohiyati oxirgi yillar sezilarli darajada oshadi. "Invest in Turkey 2019" da 2012-2019-yillarda litsenziyalangan mehmonxona ob'ektlari 48 % ga oshganini ma'lum qilgan, hozirda mamlakat mehmonlariga 715 692 o'rin taklif qilinmoqda. TYD loyihalariga ko'ra, mamlakat talabni qondirish uchun 2023-yilgacha qo'shimcha 1,5 million mehmonxona xonalarini qo'shishi rejalashtirilgan.

Turkiya statistika instituti (TIK) dan so'nggi ma'lumotlarga ko'ra, Turkiyaning turizm sektori ijobiy tendensiyaning boshdan kechirishda davom etmoqda va kelayotgan sayyohlar sonining ko'payishi bilan birga mamlakat tarixiy bosqichni belgilab, yolg'iz turizm sohasidan 34,5 milliard dollar ishlab topishi mumkin.⁷⁶

⁷⁵ <https://www.statista.com/statistics/921136/departing-foreign-visitors-from-turkey-by-purpose-of-visit/>

⁷⁶ www.tuik.gov.tr

Qisqa vaqt ichida Turkiyada xorijiy sarmoyadan foydalanish tufayli mehmonxonalar va kempinglarning keng tarmogʻi yaratildi. Turizmning asosiy markazlarini bogʻlovchi yangi yoʻllar qurildi. Aytish joizki, turk turizm biznesini rivojlantirishga yirik sarmoya kiritganlar orasida asosan nemis kompaniyalari bor edi.

Jahon turizm tashkiloti taxminlariga koʻra, “Turizm: 2020 Yevropa qarashlari” hisobotida Turkiya turizmdan keladigan daromad hajmi boʻyicha 2024-yilda Fransiya, Ispaniya va Italiyadan keyin Yevropada 4-oʻrinni egallaydi. Bu yili turizmdan keladigan umumiy daromad 40 mlrd. AQSh dollaridan oshishi rejalashtirilgan edi. Bu davrga yani 2024 yilga kelib Turkiyaga 60 mln. kishi tashrif etishi taxmin qilinmoqda.⁷⁷

Albatta, 2020-yilgi pandemiya butun dunyo boʻylab turizm bozoriga jiddiy talofat koʻrsatdi. Butunjahon Sayohat va Turizm Kengashi (WTTC) ekspertlarining hisob-kitoblariga koʻra, koʻplab mamlakatlar tomonidan kasallikni yumshatish uchun joriy etilgan va davom ettirilayotgan sayohat taqiqlari dunyo turizm sanoatidagi ishchi kuchining yarmini olib qoʻyadi.

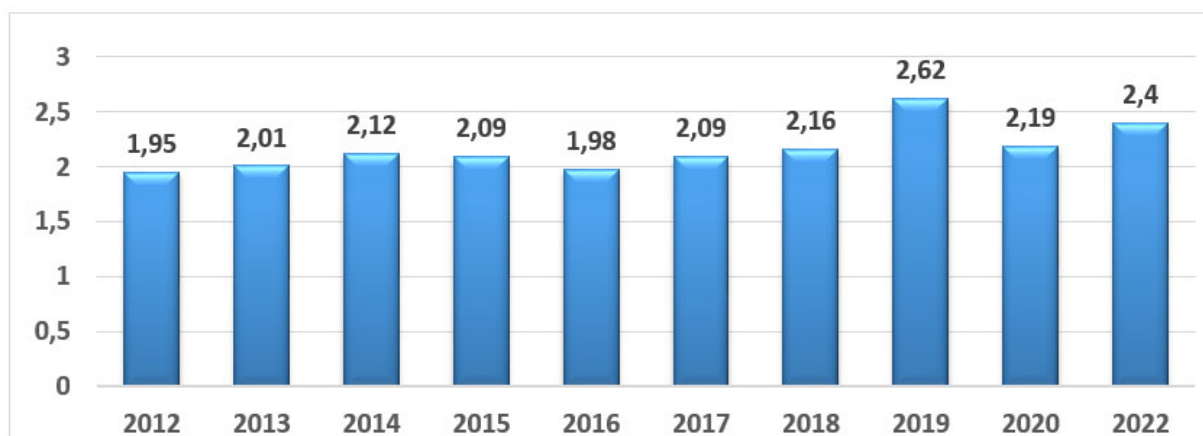
Butunjahon turizm tashkiloti 2020-yilda yuz bergan jahon pandemiyaga qaramay Turkiya turizm mavsumini muvaffaqiyatli oʻtkazgan mamlakatlar orasidan joy olganini maʼlum qildi. Madaniyat va Turizm Vazirligining maʼlumotlariga koʻra 2021-yilda Turkiyaga kelgan turist sonining oldingi yilga nisbati 1,3 % ga ortib 26 % ni, yaʼni, 336.677 kishi deb maʼlumot berildi. Turk turizmning ichida yuz bergan eng muhim oʻsishlardan biri deb baholandi.

Turistlarlar keladigan daromad 2019-yil 34,5 milliard dollarni tashkil etib, 2020-yilga kelib pandemiya sabab, bu koʻrsatkich 12 milliard dollargacha keskin tushgib ketdi. Bu 2019-yilga nisbatan 75 % ga kamayib ketganini, daromadlar oʻtgan yilga nisbatan hatto yarmiga ham teng boʻla olmaganini kuzatishimiz mumkin.

Turkiyada sayohat va turizmdagi bandlik yildan yilga koʻpayib bormoqda. 2019-yilda bu koʻrsatkich taxminan 2,6 millionni tashkil etgan boʻlsa, Koronavirus (KOVİD-19) pandemiyasi tufayli bu bandlik koʻrsatkichi sezilarli darajada kamayib, 2020-yilda ushbu tarmoqdagi ish oʻrinlar 2,19 millionni tashkil etgan⁷⁸ (2.2.5 rasm).

⁷⁷ www.wttc.org

⁷⁸ <https://www.statista.com/statistics/644853/travel-and-tourism-employment-contribution-turkey/>

**3-rasm. Turkiyada sayohat va turizmdagi ish o'rinlari soni
(mln.da ko'rsatilgan)**

Turizm hisobiga katta daromadlarga ega bo'lishni ko'zlayotgan Turkiya mavjud resurslarga suyangan holda, pandemiya sharoitida o'zining turistik siyosatini qayta ko'rib chiqmoqda. Turizm Vazirligi turizm industriyasiga ta'sir qiluvchi omillarni hisobga olgan turlarini rivojlantirishga qaratilgan samarali faoliyat amalga oshirilmoqda.

2022-yil mart oylarida boshlangan Ukraina-Rossiya o'rtasidagi urush Rossiya fuqoralarining 70 % i aynan Turkiyaga dam olish uchun ketayotganiga sabab bo'lmoqda. Rossiya uchun qo'yilgan cheklovlar natijasida avvallari Yevropa va AQShga sayohat qilgan turistlar bugungi kunda asosan Turkiya va Osiyo davlatlariga sayohat qilishmoqda, buning natijasida Turkiyada mamlakat byudjetiga turizm sektoridan keladigan daromadlarning miqdori 23,2 mlrd dollarga yetib, mamlakat bu ko'rsatkich bo'yicha dunyoda 9 o'rinni egallamoqda.

Turkiya Madaniyat va turizm vaziri Mehmet Nuri Ersoy o'tgan yili 2023 sayyohlik maqsadiga erishish uchun yangi dasturni e'lon qildi, hamda Vazirlik tashrif buyuruvchilar sonini va turizmdan tushadigan daromadlarni ko'paytirish bo'yicha yangi qoidalar va strategiyalarni ishga tushirdi. Unga ko'ra turizm va mehmondo'stlik sohasi uchun kasb-hunar maktablari yil davomida faol va samarali bo'ladi. Mavsumiy turizm tushunchasi tugaydi va xodimlar yil davomida ishlaydi. Hukumat, shuningdek, mamlakatda umumiy qiymatining 30 % gacha bo'lgan filmlarni suratga olishni moliyalashtiradi, chunki bu filmlar chet elda namoyish etiladi va mamlakat uchun reklama sifatida yordam beradi.⁷⁹

⁷⁹ www.tuik.gov.tr

Sayyohlarni jalb qilishda erishilgan yutuqlarni hisobga olsak, Turkiyaning 2023-yilga borib har yili 50 million sayyohni jalb qilish maqsadi albatta amalga oshishi mumkin. Aslida Jahon Turizm va Sayohat Kengashi (WTTC) 2023 yilga borib mamlakatga har yili 50,77 million sayyohni jalb etishni rejalashtirmoqda⁸⁰.

Kelajakka yoʻnaltirilgan yana bir dastur yangi bozorlarni oʻstirish uchun yangi ijtimoiy media va raqamli strategiyalarni ishlab chiqish boʻldi. Madaniyat va turizm vazirligi mamlakatning tabiiy, tarixiy va madaniy qadriyatlaridan foydalanadigan 6,5 million obunachiga ega Go Turkiya (Go Turkey) platformasini taqdim etdi. Platformada kamroq maʼlum va mashxur boʻlgan yoʻnalishlardagi turli tajribalarga, shuningdek, boshqa fasllar va tadbirlarga qaratilgan maqsad va mahsulot maʼlumotlari mavjud boʻladi.

Soʻnggi yillarda turistik daromadlar ham sezilarli darajada oshdi. WTTC turizm xarajatlari har yili 4,6 % oshib, 2025-yilga borib 131,8 milliard TL (46,4 milliard yevro) yoki YaIMning 4,7 % ini tashkil etishini kutmoqda.

Istanbul Convention & Visitors Bureau (ICVB) maʼlumotlariga koʻra, Istanbul 94 000 mehmonxona yotoqlari va 170 dan ortiq toʻrt va besh yulduzli mehmonxonalarni taklif etadi. Shahar koʻpincha Turkiyaning eng yirik turizm shahri sifatida qaralsa-da, uning mehmonxonalar soni Antaliyadan kam boʻlib, Xalqaro Kongress va Konvensiya Assotsiatsiyasi (ICCA) maʼlumotlariga koʻra, 400 000 dan ortiq mehmon yotoqlari va 260 besh yulduzli mehmonxonalarni taklif etadi⁸¹. “Invest in Turkey” maʼlumotlariga koʻra, atigi 29 000 oʻrinli Izmir xorijiy mehmonxona investitsiyalarini koʻpaytirish orqali oʻz takliflarini kengaytirishga umid qilmoqda⁸². Istanbul operatorlarining xavotirlariga koʻra mavsum boʻlmagan davrda bandlik koʻrsatkichlari oʻrtacha 25-35 % boʻlganligi sababli, shaharga yangi mehmonxona xonalari oqimi bozorni haddan tashqari toʻldirishi mumkin.

⁸⁰ www.tuik.gov.tr

⁸¹ www.iccaworld.org

⁸² www.invest.gov.tr

VIII BOB. BAA DA TURIZM RIVOJLANISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

1. BAA da turizm salohiyati

Yaqin Sharq o'zining noyob madaniyati va an'analariga boydir. Sektor infrastrukturasi va yo'lovchilarni havoda tashish imkoniyatlari kengayib bormoqda. Davom etayotgan o'zgarishlar ulkan imkoniyatlarni taqdim etmoqda. Agar BAA haqida gapiradigan bo'lsak, yildan-yilga Amirliklar mamlakatda o'zining barqaror siyosiy holati va rivojlangan infrastrukturasi, qulay iqlim sharoiti va xizmatning yuqori standartlari tufayli turistlar uchun yanada jozibali bo'lib kelmoqda.

Birlashgan Arab Amirliklari ko'plab o'ziga xos jihatlari bilan boshqa arab mamlakatlaridan ajralib turadi. BAA eng boy arab mamlakatlarining biri bo'lib, ulkan cho'l-u biyobonlar ichida oazis bo'lib ko'rinadi. Mamlakatning poytaxti Abu Dabi amirligi bo'lsada, lekin turistlarni Dubay amirligi o'ziga jalb etadi. Ushbu shaharning diqqatga sazovor joylari turli ommaviy axborot vositalari orqali juda ham yaxshi reklama qilinadi. Hozirgi kunda biror bir shahar Dubay bilan tenglasha olmaydi. Yuqori tezlikda qurilayotgan turli xil ko'rinishdagi arxitektura binolari amirlikni cho'l ichida zamonaviy megapolisga aylantirdi. BAA bugungi kunda turizm markazlaridan biriga aylanishiga va amirliklarda turizm sanoatining rivojlanishiga qator omillar ta'sir ko'rsatadi:

- Geografik jihatdan qulay erda joylashganligi;
- Mavsumiy qulay iqlim sharoiti;
- Yuqori darajada infrastrukturaning rivojlanganligi;

Oldingi paytlardan buyon BAA g'arbdan sharqqa va shimoldan janubga olib boruvchi asosiy yo'llarning chorrahasi bo'lib hisoblanadi. BAA – Yevropa, Osiyo va Afrika mintaqalaridan bir xil uzoqlikda joylashgan.

Lekin turistlarni jalb qilish uchun birgina qulay geografik sharoitning mavjudligi yetarli bo'lmaydi. Turizm sanoatining rivojlanishiga birinchilardan bo'lib Dubay amirligi mablag'lar ajratgan. Ayniqsa neft bumi davrida hukumat neft dollarlarini infrastrukturani rivojlantirishga yo'naltirgan. Loydan qilingan uylarning o'rniga zamonaviy binolar,

mehmonxonalar, banklar, bolalar uchun ko'ngilochar markazlar qurila boshlandi. Juda ham katta mablag'larning jiddiy va uzoqqa mo'ljallangan loyihalarga kiritilishi BAA ni XXI asrda katta siljishlar bilan rivojlanib ketishiga olib kelgan.

BAAning turizm sanoatiga ajratgan mablag'lari yildan yilga ko'payib borgan. Buni ba'zi mehmonxonalarning chindan ham g'ayritabiiy xizmatlarni taqdim etib, ko'pgina mablag' ajratayotganliklari bilan izohlashimiz mumkin. Masalan, "Burj al Arab" mehmonxonasi BAAga tashrif buyuradigan turistlarning xohishiga qarab, ular uchun vertolyotdan foydalanish imkoniyatini yaratadi. Vertolyot qo'nishi uchun mehmonxonaning tomida maxsus qo'nish joyi qurilgan.

Shuni ta'kidlash zarurki, bu kabi xizmatlar mehmonxonaga daromaddan ko'ra ko'proq xarajat qilishga olib keladi. Lekin mehmonxona turistlar uchun barcha sharoitlarni yaratish va ilojisiz narsani o'zi yo'qligini ko'rsatish uchun shunday xizmatlarni ko'rsatadi. Jahon bankining hisobotiga ko'ra xalqaro turizm xarajatlari bo'yicha BAA 191 ta mamlakat ichida 24 o'rinni egallagan⁸³.

BAAda mehmonxonalar uchun 5 yulduzli fransuz tizimi qabul qilingan. Apartament va villalar ham keng tarqalgan.

Mehmonxonalarni guruhlashda Britaniya turizm agentliklari Uyushmasining tasnifi eng to'g'ri hisoblanadi:

Byudjet mehmonxonalari (1 yulduzli). SHaharning markaziy qismlarida joylashgan bo'lib, minimum darajadagi qulayliklarga ega.

Turizm klassidagi mehmonxonalar (2 yulduzli). Bar va restoranlarga ega.

O'rta klassdagi mehmonxonalar (3 yulduzli). Xizmat ko'rsatish yetarli darajada yuqori.

Birinchi klassdagi mehmonxonalar (4 yulduzli). YAshashning juda yuqori darajadagi sifati va xizmat ko'rsatishning a'lo darajasi.

YUqori klassdagi mehmonxonalar (5 yulduzli). Xizmat ko'rsatish va yashashning eng oliy klassi.

Dubay amirligi ishbilarmonlik, savdo va turizm markazlari bo'lib kelmoqda.

Dubay katta mablag'larni infrastrukturani rivojlantirishga kiritgan bo'lib, arab mamlakatlari ichida eng etakchi texnologiyalari bilan ajralib turadi. Uning menejmenti g'arb tizimida olib borilmoqda.

⁸³ UAE economy, www.factfish.com

Dubayda mehmonxonalar soni 500 dan ortiq va ularning sifati yildan yilga yaxshilanib bormoqda⁸⁴.

Dubay mehmonxona fondining katta qismi 4 va 5 yulduzli mehmonxonalardan iborat. Ushbu darajadagi mehmonxonalarning ko'pchiligi Fors ko'rfazida "Jumayra bich" rayonida qirg'oq bo'ylab joylashgan. Ushbu rayonlarda 20 yildan buyon shiddat bilan hashamatli mehmonxonalar qurilmoqda. Yetakchi mehmonxona tarmoqlari qatoridan "Accor", "Hitnot", "Kempenski", "Redison" lar muhim o'rin egallagan.

5 yulduzli eng sara mehmonxonalarga "Royal Mirat" mehmonxonasi kiradi. Mehmonxona uchta dabdabali saroylar "Arabian Court, The Resident and SPA" dan iborat. U Fors ko'rfazi qirg'og'idagi 65 akr⁸⁵ masofani egallagan. Mehmonxona 475 ta serhasham xonalardan iborat bo'lib, arabcha uslubda bezatilgan. Bu yerda 1100 dan ortiq ishchi xizmat ko'rsatadi⁸⁶.

Dubay shahri bir qancha diqqatga sazovor joylari bilan yildan yilga turistlarning katta oqimini jalb qilib kelmoqda.

- dunyodagi eng katta bino – Burj–Xalifa. Hozirgi kunda ushbu imorat jahondagi eng baland inshootlar reytingida 1-o'rinni egallaydi. Balandligi 828 metrni tashkil etadi. Ushbu bino "shahar ichidagi shahar" tarzida loyihalashtirilgan. Ajoyib arxitektura loyihasining muallifi amerikalik arxitektur Edrian Smit bo'lgan. Qurilish 2004-yil 21-sentyabrda boshlanib, 2010-yilning 4-yanvarida yakunlandi⁸⁷.

- Ski Dubay chang'i kurorti. Oddiy inson uchun yil bo'yi quyosh charaqlab turadigan issiq mintaqada chang'i kurortining bo'lishini tasavvur qilish qiyin. Dubay shahri uchun ilojsiz narsaning o'zi yo'q. Eng yirik savdo markazida 22 500 kv. metr maydonni egallagan chang'i kurorti qurilgan. Ushbu chang'i uchish kompleksi butun yil davomida ishlaydi⁸⁸.

- Dunyo arxipelagi. Ushbu ajoyib arxitetura asari ko'plab kichik sun'iy orolchalardan iborat. Agarda yuqoridan samolyot orqali arxipelagga qaralsa, dunyo xaritasini ko'rish mumkin.

⁸⁴ World Economic Forum, "The Travel & Tourism Competitiveness Report", 2011

⁸⁵ акр (Англия ва Шимолий Америкада 0,4047 гектарга тенг ер ўлчови).

⁸⁶ The challenges of economic diversification through tourism: the case of Abu Dhabi. International Journal of Tourism Research, Sharpley R. 2012.

⁸⁷ United Arab Emirates website. <http://www.uae.org.ae> (accessed 10 December 2012).

⁸⁸ The Observer. 2010. Ski in the desert? It could only happen in Dubai. The Observer 20 November.

- Palma orollari. Bu orollar Dubay shahriga doimo tashrif buyuradigan turistlar oqimining ko'payib borayotganligi uchun, ularni joylashtirish maqsadida qurilgan. Ushbu orollar shakli jihatidan palmalarni eslatadi.

- Deyra soat minorasi. Ushbu minora shahar tashqi ko'rinishining o'zgarganini ko'rsatgan timsol bo'ldi. Bu ishshoot 1963-yilda, ya'ni neft eksporti boshlanganda qurilgan. Minora Maqtum Bridj ko'prigining darvozasi oldida turadi.

- Internet Siti Dubay. Ushbu rayon soliqlardan ozod qilingan va o'zining yuqori texnologiyalari bilan ajralib turadi.

- Dubay amirligining asosiy yo'li – Shayx Zayd Road. Ushbu yo'lsiz Dubay shahri bilan tanishish to'liq bo'lmaydi. Bu yo'l Dubay amiri bo'lmish shayx Maqtum bin Rashid al-Maqtumning sharafiga nomlangan.

- Dubay Marina. Bu rayon shaharning san'at qismini o'zida aks ettiradi. Bu yerda eng muhtasham mehmonxonalar, savdo va ko'ngilochar markazlar, zodagonlar saroyi va g'ayrioddiy binolarni ko'rish mumkin.

- Al Bastakiya – qadimiy rayon. Ushbu rayon 1890-yillardan buyon zamonaviy Dubayda qadimiyligi bilan alohida o'rin egallaydi.

- Burj al-Arab mehmonxonasi. Mehmonxonalar ichida butun dunyoga mashhur bu "Burj al Arab" mehmonxonasidir. Dubayga tashrif buyuruvchi turistlar jahonning eng g'ayritabiiy mehmonxonasida to'xtashni istaydilar. Ushbu mehmonxonani so'z bilan ta'riflash mushkul, uning muhtashamligini ko'z bilan ko'rgan afzal. Arab tilida arab minorasi degan ma'noni anglatadi. U elkan shaklida sun'iy orollar o'rtasida qurilgan. Uning balandligi 320 metr bo'lib, restoran va favvoralari turistlar qiziqishini orttiradi. Restoran 32000 kv. metrni tashkil etadi. Favvora esa olov shari shaklida bo'lib, 30 metr balandlikka otilib, 12 qavatga ko'tariladi va qizig'i hech kim favvoradan ho'l bo'lmaydi. Mehmonxonada har kuni 100 xildagi yangi gullar Tayland va Janubiy Amerikadan olib kelinib, yasatiladi. 1200 dan ortiq ishchilar xizmat ko'rsatadilar va xattoki 6 ta ishchi xizmat ko'rsatadigan xonalar ham mavjud. Bu mehmonxonada arab saroylari ham mavjud va ularning narxi 9 barobar qimmat. Mehmonxonaning eng cho'qqisida lochin yashaydi⁸⁹.

⁸⁹ UAE. 2011. United Arab Emirates Yearbook. Planet: London, 2011

Besh yulduzli mehmonxonalar bilan bir qatorda to‘rt yulduzli mehmonxonalar ham ko‘p. Masalan, “Oasis Beach Hotel” mehmonxonasi Dubay aeroportidan 35 km uzoqlikda joylashgan bo‘lib, ikkita suv havzasi bor oazisni eslatadi. “Jumayra interneshnl” mehmonxona tarmog‘ining savdo va marketing bo‘yicha direktori Bill Uolshning so‘zlariga ko‘ra: “MDH mamlakatlari, xususan, Rossiyadan kelgan turistlar bizning mehmonxonalarimizning doimiy mijozlari bo‘lib kelmoqda. Yangi yil bayramlarida rossiyalik turistlar oilaviy dam olib ketadilar”⁹⁰.

Dubay bu sehrli shahar, uning ko‘rinishi ertaklardek o‘zgarib turadi. Qisqa qilib aytadigan bo‘lsak, Dubay sharqona ertak shahridir.

BAA turizmining o‘ziga xos jihatlaridan yana biri, bu yerga turistlar yilning istalgan paytida tashrif buyurishlari mumkin.

Birlashgan Arab Amirliklari hukumati har yili ko‘proq turistlarni jalb qilish maqsadida turli xil ko‘ngilochar va biznesga oid xizmatlarni amalga oshirish bo‘yicha dasturlarni ishlab chiqish ustida ishlaymoqda. Oxirgi yillar ichida turizm sektorining aylanma mablag‘lari ko‘ngilochar xizmatlar, biznes, konferensiya, ko‘rgazma va boshqalar hisobiga oshdi.

Shuni ta’kidlash lozimki, BAA xalqaro turizm daromadlari bo‘yicha etakchi o‘rinni egallaydi. Jahon bankining hisobotiga ko‘ra 196 ta mamlakat ichida BAA xalqaro turizm tushumlari bo‘yicha 31 o‘rinda va jahonda xalqaro turizm daromadlari ulushi 0,8 % ni tashkil etadi⁹¹.

BAAdan tashqari boshqa FKAMHK davlatlari ham turizm sektorini rivojlantirishga katta ahamiyat bermoqda. Hali xanuz tushumlarning miqdori bo‘yicha SAP bozori BAAdan oldinda turadi. Qatarga yildan yilga turizm va biznes uchun tashrif buyurayotgan kishilar miqdori oshganligi natijasida u mintaqada eng tez rivojlanayotgan mamlakatga aylanishi kutilmoqda.

Dubay va Abu Dabi amirliklaridan boshqa 5 ta amirlik ham turistlarning katta oqimini o‘ziga jalb qilmoqda. Ushbu amirliklarning BAA turizm sektorining rivojlanishiga ta’sir etuvchi turistik resurslari va omillarining asosiylarini quyida ko‘rib chiqamiz.

⁹⁰ World Economic Forum, “The Travel & Tourism Competitiveness Report”, 2013

⁹¹ UAE economy, www.factfish.com

Ajoyib chiroyli shahar, arxitektura va qadimiy yodgorliklar, qulay mehmonxona, shinam restoran va kafelar SHarja amirligini butun dunyodan keladigan turistlar uchun eng qulay dam olish joyi qilib ko'rsatadi.

Sharja – iqtisodiy rivojlanganlik darajasi bilan Dubay va Abu Dabi amirliklaridan so'ng 3 o'rinda turadi⁹². Bu yerda "Dezert Park" kompleksi juda ham mashhur. Kompleks Arabistonning yovvoyi tabiatini, bolalar fermasi va tabiiy tarix muzeyini o'zida mujassam etadi. Parkning diqqatga sazovor joylarini ko'rishga bir kun ketadi.

Sharja arxeologik muzeyida 5000 yillik arxeologik eksponatlar taqdim etiladi. Zargarlik buyumlari, qoyaga o'yib yozilgan san'at asarlari, mehnat jihozlari, qabr qoldiqlari yo'qolib ketgan sivilizatsiya va qadimiy madaniyat o'choqlarini o'zida aks ettiradi. Turistlar uchun zamonaviy virtual va kompyuter jihozlari ham mavjud.

"Fort al Xisn" muzeyi 1820-yilda qurilgan bo'lib, oldin ko'plab hukmdorlar bu yerda kutib olingan. U 200 yil avval shayx Sulton bin Sakr al Qosimiy tomonidan tashkil etilgan. Bu yer turistlar uchun juda ham qiziq. Chunki, bu yerda Sharjaning butun bo'lib o'tgan qadimiy rivojlanish davrlarini bilish mumkin.

Qadimiy muzeyda Sharja hukmdorining shaxsiy kolleksiyasidagi islom madaniyatiga tegishli eksponatlar mavjud: islom tangalari, Eron shishalari, 13 asrga tegishli teri va tilladan qilingan islomiy qo'lyozmalar va boshqalar mavjud.

Tabiiy tarix muzeyida turli tarixiy davrlarni aks ettiradigan 5 ta zamonaviy ko'rgazma zallari bor. Kompyuter texnologiyalari orqali turistlarga dunyoning paydo bo'lishi, vulqonlarning otilishi, evolyusiyalar haqida ma'lumotlar ko'rsatiladi. Bundan tashqari, shaharda podshoh Faysalning machiti va xalqaro ekspomarkaz bor.

Mehmonxonalar asosan besh va to'rt yulduzli bo'lib, Fors ko'rfazining qirg'oq bo'ylarida joylashgan. Sharja amirligiga turistlar ko'pincha oilaviy, bolalar bilan tashrif buyuradilar.

Sharjaning turistlarga yoqmaydigan salbiy taraflari: spirtli ichimliklar ichilishining ta'qiqlanishi va kechki ko'ngilochar klublarning yo'qligi.

⁹² World Economic Forum, "The Travel & Tourism Competitiveness Report", 2013

Ijobiy taraflar: mehmonxonalarning dengizga yaqin erda joylashganligi va Dubayga nisbatan ancha past narxda xizmat ko'rsatilishi.

Ajman – bu Sharja bilan chegaradosh BAAning eng kichik amirligi hisoblanadi. Ajman dengiz porti va erkin savdo hududlari bilan mashhur. Ajmanning turizm infrastrukturasini bir nechta mehmonxona, ayniqsa “Ajman Kempensk” mehmonxonasi bilan muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu besh yulduzli mehmonxona Germaniya va Rossiya turistlari ichida mashhurdir. Bu mehmonxona “Jumayra” bilan raqobatlashadi. Har yili Ajmanda “Ajman fantaziya” savdo-ko'ngilochar festivali bo'lib o'tadi.

Bir necha yil oldin Abu Dabi amiri shayx Zayd Ajmanga to'rtta minorali katta machitni va zamonaviy muzey majmuasini hadya etdi.

Ras ul –Xayma – bu eng shimoliy amirlik. Arxeologik topilmalar bundan 5000 yil avval amirlikda hayot bo'lganligini tasdiqlaydi. Tog'li yashil erlar amirlikni BAAning eng chiroyli joylaridan biri qilib ko'rsatadi. Bu yerda Arabistonning eng tub aholisi istiqomat qiladi. Ras ul–Xaymaning turizmdagi imkoniyatlari katta, lekin hali xanuz ulardan to'liq foydalanilmayapti. Amirlikning shayxi yaqin yillarda Ras ul –Xaymani turizm markaziga aylantirishni rejalashtirgan.

Umm-al-Qayvayn Dubay amirligidan uzoqda joylashmagan uncha katta bo'lmagan amirlikdir. Bu yerda turizm infratuzilmasi yuqori rivojlangan va u keng ommaga katta akvapark bo'lmish “Dreamland” bilan mashhur. Bu yerda ayniqsa turizmning ekstremal turlari rivojlangan: mahalliy aeroklub turistlar uchun “past balandlik”da “akulalar uchburchagi” hududidan uchish va ushbu hududda parashyutdan sakrash imkoniyatini beradi. Shuningdek, avto va moto poygalarning zamonaviy majmuasi turistlar oqimini Umm-al-Qayvayn amirligiga jalb qiladi.

Fujayrada dam olish bu nafaqat plyajda hordiq olish, balki baliq tutish, qishda turli rang va ko'rinishda o'sadigan butalarni Xojar tog'larida ko'rish, marjon qoyalardan bahramand bo'lishdir. Ko'plab qadimiy yodgorliklar, machitlar, eski qabrlar va portugal qal'alari Fujayraning qadimiy tarixini aks ettiradi. Bu yerda o'tkazilgan arxeologik qidiruv ishlari 500 yildan ham ko'p tarixga ega bo'lgan qadimiy qurilmalar – qasr, qal'a va minoralarga ishora qiladi. Fort Fujayra (Fujairah Fort) – bu 1670 yilda qurilgan, eski shaharning markazida joylashgan katta qasr. Al Xayl Fort (Al Hail Fort) – 270-300

yil avval qurilgan bo'lib, shahardan 12 km janubi-g'arbda joylashgan. Fujayra muzeyida (Fujairah Museum) turli davrlarga mansub noyob yodgorliklar, shuningdek, amirlikning an'anaviy hunarmandchilik buyumlari mavjud. Poytaxtdan 38 km shimolda Bidiyax machiti (Bidiyah Mosque) – 1600 yillarda qurilgan bo'lib, BAAning eng qadimiy machiti hisoblanadi. Turistlarning shahardan 20 km janubi-g'arbda joylashgan Ayn Gomur (Ain Ghomour Hot Spring) issiq bulog'iga qiziqishlari ortib bormoqda. Ajoyib tabiiy landshaftlar, buloqning shifobaxsh suvi bod va teri kasalliklarini tuzalishiga yordam berishi ko'plab turistlarni jalb qilmoqda. Fujayradan 32 km shimolda joylashgan Al Variya vohasi o'zining sharsharalari, mineral buloqlari bilan muhim ahamiyat kasb etadi.

Fujayraning mehmonxonalari o'ziga xos bejirimligi va binoning ichki bezagi ham zamonaviy, ham arab uslublarida qilinganligi bilan ajralib turadi. Mehmonxona ishchilari juda ham muloyim va e'tiborli.

Mehmonxona infrastrukturasini ba'zi mehmonxona va yuqori darajadagi motellar bilan taqdim etiladi. Ular ichida besh yulduzli "Meridien Al Aqah Beach Resort" mehmonxonasi yuqori o'rinni egallaydi.

Fujayrada turizm rivojlanishining salbiy jihatlari – Dubaydan uzoqda joylashgani, xalqaro aeroportning yo'qligi, kamtarin mehmonxona bazasi hamda ko'ngilochar infrastrukturaning rivojlanmaganligi hisoblanadi.

Hozircha xalqaro turistik daromadlar xarajatlarni qoplamayapti. Jadvaldan ko'rish mumkinki, turizm foydadan ko'ra zararga ishlamoqda. Ketma-ket BAAning xalqaro turizmida salbiy saldo kuzatilmoqda. BAA hukumati tomonidan infrastrukturani rivojlantirishga yo'naltirilgan katta mablag'lar o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatmay qo'ymaydi. Bularning barchasi mamlakatga turistlar kirib kelishini faollashtiradi va keyinchalik daromadlarni oshishiga ham olib keladi.

Aytish mumkinki, Birlashgan Arab Amirliklari xalqaro turizmning beshigi bo'ldi. BAA xorijiy mamlakatlar tajribasidan samarali foydalanib, jahon turizm markaziga aylangan mamlakatlar qatoridan o'rin egalladi. Umuman olganda, BAAning turizmdagi faoliyati boshqa mamlakatlarga nisbatan kam farqlanadi.

Sayohat qilayotgan turistlar BAAdan shiddat bilan rivojlanishni talab qildi. Mehmonxonalar, savdo, transport va sanoatning rivojlanishi

buning yaqqol isbotidir. BAA o'zining geografik jihatdan qulay yerda joylashganligi, qulay iqlim sharoiti, tarixiy joylari, rivojlangan infrastrukturasi, turli xil maqbul xizmatlari bilan xalqaro turistlar oqimini o'ziga jalb qilib kelmoqda va kelajakda turistik tashriflarni yanada ko'paytirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan.

2. BAA da turizm rivojlanishining me'yoriy-huquqiy asoslari

Hukumat tizimiga ko'ra, BAA yetti amirlikdan iborat mamlakatdir. Har bir amirlik o'z hududida majburiy bo'lgan o'z qonunlariga ega, ammo umumiy federal qonunlar ham qo'llaniladi. Huquqbuzarlikka qarab, har bir amirlikda turli qonunlar ustunlik qiladi.

Birlashgan Arab Amirliklari islomiy davlat bo'lib, unda butun hayot Qur'onga qat'iy bo'ysunadi. Rasmiylarning mamlakatni yangi iqtisodiy bosqichga olib chiqish istagi uni boshqa madaniyat vakillari uchun eshiklarni ochishga majbur qildi, bu dastlab mahalliy aholi tomonidan tanqidiy qabul qilindi. Vaqt o'tishi bilan mamlakat fuqarolari bunday qadam zarurligiga ishonch hosil qilishdi. Biroq, patriarxal tartibni saqlash, mamlakatda yot xulq-atvor normalari, axloq-odob va ochig'ini aytganda, yomon axloqning tarqalishi va ildiz otishiga yo'l qo'ymaslik uchun qonun hujjatlariga ko'plab tuzatishlar kiritish zarur edi.

Rasmiylar uchun jamiyatda shariat qonunlariga rioya etilishini nazorat qilish va turistlarning xatti-harakatlari o'rtasida muvozanatni saqlash juda qiyin. Bu diniy cheklashdan uzoqdir. Yevropaliklar va amerikaliklarga o'zlarini erkinroq his qilishlariga yordam berish uchun ko'plab mahalliy taqiqlar mehmonxona hududlari, yopiq plyajlar, tungi klublar va ziyofatlarga taalluqli emas. Ba'zi bir kichik qoidabuzarliklar uchun politsiya ogohlantirish berishi yoki jamoat joyiga kirishingizga to'sqinlik qilishi mumkin, lekin jarimaga tortmaydi. Ammo bir qator huquqbuzarliklar mavjudki, ular uchun turist albatta jazolanadi⁹³.

Quyida qator turizm sohasida qabul qilingan qarorlarni ko'rib chiqsak:

Dubay amirligidagi mehmonxona korxonalarini tasniflash mezonlari to'g'risida 2018-yil № (1) ma'muriy qarori⁹⁴ qabul qilingan.

⁹³ <https://relocate-uae.com/shtraf-v-dubae-dlya-turistov/>

⁹⁴ https://ded.ae/laws_and_regulations/en/tourism_and_legislations

Mehmonxona muassasalarining sogʻlomlashtirish klublari toʻgʻrisidagi 2004-yil № (1) maʼmuriy yoʻriqnomasi qabul qilingan.

Dam olish uylari faoliyatini tartibga solish toʻgʻrisidagi 2020-yil 1-sonli maʼmuriy qarori qabul qilingan.

2020-yil 2-sonli Maʼmuriy qarori Turizm dirhami yigʻimini toʻlashni hisoblash qoidalarini belgilash toʻgʻrisida qabul qilingan.

2000-yil Dubay amirligida sayyohlik gidlik kasbini tartibga soluvchi qonun qabul qilingan.

2013-yil 17-sonli Farmon Dubay Amirligidagi mehmonxona korxonalarini litsenziyalash tasnifi toʻgʻrisidagi qabul qilingan.

2013-yil 25-sonli Farmon Dubay amirligida e-Litsenziyalash elektron chiptalar tizimi toʻgʻrisida qabul qilingan.

Dubay amirligidagi dam olish uylari faoliyatini tartibga solish toʻgʻrisidagi 2013-yil 41-son qarori qabul qilingan.

Ijroiya Kengashining 2015-yil № (1) qarori Dubay amirligida elektron chiptalarni litsenziyalash tadbiri uchun toʻlov jarimalarini tasdiqlash toʻgʻrisidagi qabul qilingan.

Ijroiya kengashining 2014-yil 2-sonli Dubay amirligida turizm dirhami toʻlovini tasdiqlash toʻgʻrisidagi qarori qabul qilingan.

Ijroiya Kengashining 2014-yildagi № (10) qarori Ijroiya kengashining 2014-yildagi 2-sonli sayyohlik dirhami toʻlovini tasdiqlash toʻgʻrisidagi qarori qabul qilingan.

Ijroiya kengashining 2020-yil 24-sonli Dubay Amirligidagi turistik lagerlar toʻgʻrisidagi qarori qabul qilingan.

Ijroiya Kengashining 2014-yil 48-sonli Mehmonxona korxonalari uchun jarimalarni tasdiqlash toʻgʻrisidagi qarori qabul qilingan.

Ijroiya Kengashining 2014-yil 49-sonli Dubay Amirligidagi dam olish uylari uchun jarimalarni tasdiqlash toʻgʻrisidagi qarori qabul qilingan.

2013-yil 3-sonli qonun Dubay korporatsiyasining chakana savdo sektorini targʻib qilish festivallari toʻgʻrisida qabul qilingan.

Dubay Amirligidagi Taymshare tizimi toʻgʻrisida 2020-yil 14-sonli Qonun qabul qilingan.

2013-yil 15-son Qonuni Dubayning turizm savdo marketingi korporatsiyasini tashkil etish toʻgʻrisida qabul qilingan.

Sayyohlik tashkilotlarini litsenziyalash toʻgʻrisidagi 2006-yildagi (6)-sonli Nizomga oʻzgartirishlar kiritish toʻgʻrisidagi 2009-yil (1)-son Nizom qabul qilingan.

Dubayda turizm sektorida ishlaydigan shaxslarning malakasi to'g'risidagi 2000-yil № (2) Nizom qabul qilingan.

Sayyohlik tashkilotlarini litsenziyalash to'g'risidagi 2006-yil 6-sonli Nizom qabul qilingan.

Ijroiya Kengashining 2015-yil № (2) qarori Dubay amirligida elektron chiptalarni litsenziyalash tadbiri uchun to'lov jarimalarini tasdiqlash to'g'risida qabul qilingan.

3. BAA da turizm rivojlanishining dinamikasi

Covid-19 epidemiyasidan oldingi 10 yil ichida Dubayga chet ellik sayyohlar soni yiliga o'rtacha 8% ga barqaror o'sib bordi. Eng yuqori cho'qqi 2019-yilda shaharga 16,7 million kishi tashrif buyurgan paytda sodir bo'ldi, bu Dubay aholisiga nisbatan taxminan 5 sayyohni tashkil etdi. 2019-yilda sayyohlar soni bo'yicha bu shahar dunyoda faqat Bangkok, Parij va Londondan keyin to'rtinchi o'rinni egalladi.

Covid-19 epidemiyasi Dubayning turizm bozoriga qattiq ta'sir qildi, ammo shuni ta'kidlash kerakki, kamroq qat'iy cheklovlar tufayli sayyohlar oqimining pasayishi boshqa mashhur sayyohlik shaharlarida bo'lgani kabi kuchli emas edi va bozorning tiklanishi ancha tezroq bo'ldi.

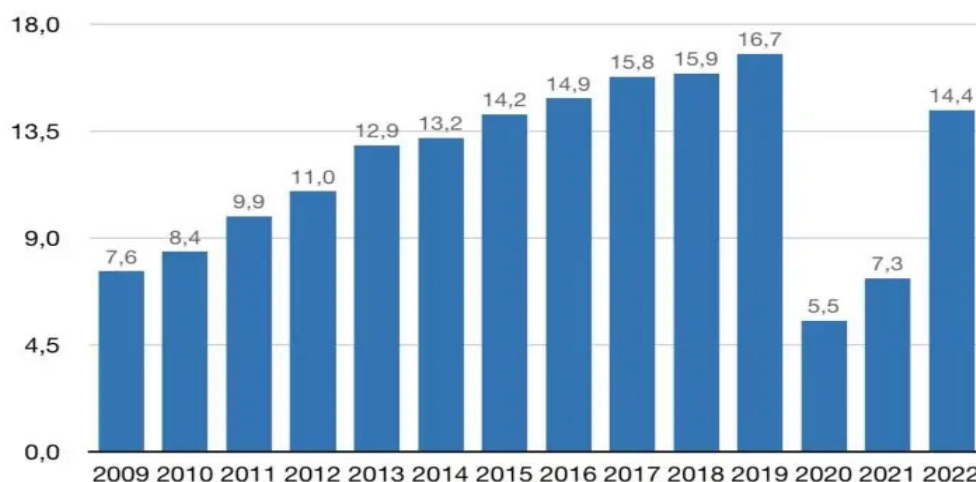
2020-yil iyul oyida Dubay chet ellik sayyohlar uchun o'z chegaralarini ochgan va 2020-yil oxiri 2021-yil boshida bu yerda bir nechta yirik ko'rgazma va festivallar bo'lib o'tdi. 2021-2022-yillarda turizmning ulkan Dubay Expo 2020 ko'rgazmasi bo'lib o'tdi. U 6 oy davom etdi va butun dunyodan 13 milliondan ortiq sayyohni jalb qildi.

2023-yilda Dubaydagi sayyohlar soni Koviddan oldingi darajadan oshib, 18 million kishiga yetishi kutilmoqda.

Turizm Dubay va umuman BAAdagi eng muhim sohalardan biridir. 2019-yilda turizm sektori BAA yalpi ichki mahsulotiga taxminan 12 foiz hissa qo'shdi va uning ulushi doimiy ravishda oshib bormoqda. Masalan, 2000-yilda turizm sohasi yalpi ichki mahsulotning atigi 4,2 foizini tashkil etgan bo'lsa, 2013-yilda bu ko'rsatkich 8,3 foizni tashkil etgan edi.

Bundan tashqari, aynan Dubayda mamlakatning turizm sektoridan tushadigan daromadlarning katta qismi to'plangan. Shunday qilib, World Travel & Tourist Council ma'lumotlariga ko'ra, 2021-yilda BAA da turizm sektoridan tushgan daromadning 57 foizi Dubay hissasiga to'g'ri kelgan.

Dubayga dunyoning turli burchaklaridan sayyohlar kelishadi. Biroq, eng ko‘p sayyohlar kelgan mamlakatlar uchligi so‘nggi yillarda o‘zgarishsiz qolmoqda.

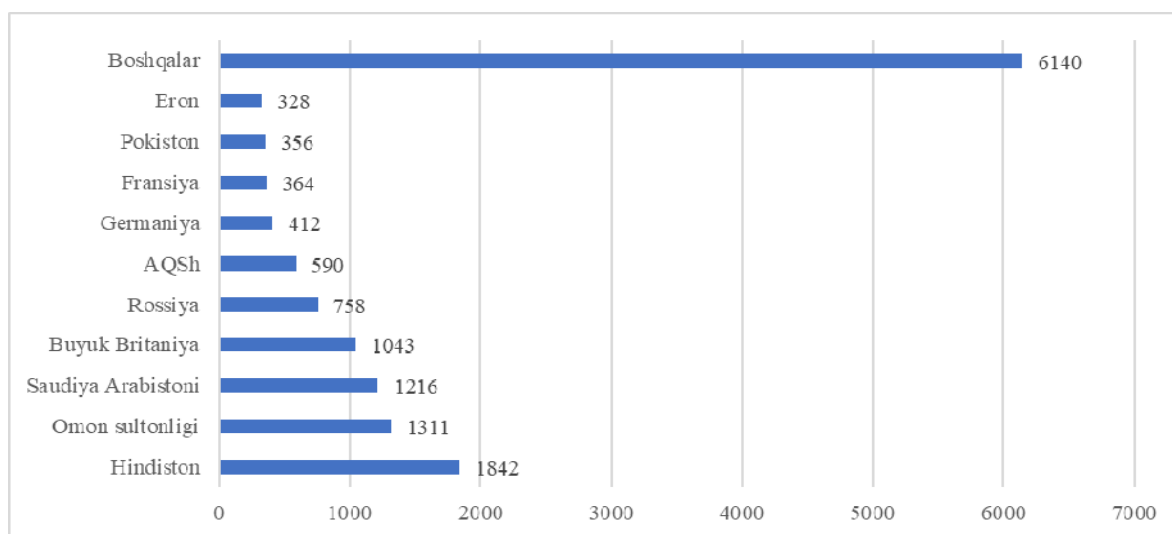

1-rasm. Dubayga kelgan xorijiy sayyohlar soni (2009-2022)

Bu Hindiston, u bilan Dubay ajoyib havo aloqalariga ega (kuniga 70 dan ortiq to‘g‘ridan-to‘g‘ri reyslar). Bundan tashqari, Dubayda 3 millionga yaqin hindistonlik migrantlar yashaydi va hindistonlik sayyohlarning munosib ulushi ularning qarindoshlari va do‘stlaridir.

Kuchli uchlikka qo‘shni Omon sultonligi ham kiradi. Bu mamlakatdan ko‘pchilik sayyohlar Dubayga dam olish kunlari yoki qisqa ta‘til kunlari tashrif buyurishadi.

Bundan tashqari, Dubay Saudiya Arabistonidan shaharga dam olish va xizmat safari bilan kelgan sayyohlar orasida mashhurdir.

2-rasm. Dubaydagi sayyohlar soni bo‘yicha yetakchi 10 ta davlat (2022)

Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, har to'rt sayyohdan uchasi Dubayga dam olish uchun keladi va har o'ninchi sayyoh oilasi va do'stlari bilan ziyorat qilish uchun keladi.

1-jadval

BAA ga tashrif buyuradigan turistlarning tashrif buyurish maqsadlari

Tashrifdan maqsad/ yil	2019	2020	2021
Dam olish	75%	74%	71%
Biznes	14%	12%	16%
Friends&Family (F&F)	10%	13%	12%
Boshqa	1%	1%	1%

2-jadval

2022-yilda Dubaydagi mehmonxona biznesi bo'yicha statistik ma'lumotlar

Mehmonxonalar soni	804
Mehmonxona xonalari soni	147 ming
5* mehmonxonalarda	50 ming (34%)
4* mehmonxonalarda	43 ming (29%)
1*-3* mehmonxonalarda	28 ming (19%)
B hotel apartmens lux	13 ming (9%)
B hotel apartmens standard	13 ming (9%)
O'rtacha bandlik	73%
Bir kecha uchun o'rtacha narx	134 yevro

F&F (oil ava do'stlar) turistlarining haqiqiy soni bundan ham yuqori, chunki rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, barcha sayyohlarning 80 foizi mehmonxonalarda, 20 foizi esa qarindoshlari va do'stlari bilan qolishadi. Turistlar Dubayda o'rtacha 6 kun o'tkazadilar.

Juda issiq iqlimi tufayli Dubay qishki sayohat va dam olish maskani hisoblanadi. Sayyohlar uchun eng mashhur oylar noyabr, dekabr va yanvar. Ushbu oylarda yozning jaziramasi allaqachon pasaygan, ammo suv harorati hali ham suzish uchun qulay bo'lib qolmoqda. Sayyohlar sonining keyingi kichik cho'qqisi mart-aprel oylariga to'g'ri keladi.

Sayyohlar orasida eng kam mashhur oylar maydan oktyabrgacha, BAAda issiq mavsum boshlanadi va o'rtacha havo harorati 35-40 C ga yetadi.

Ushbu statistik ma'lumotlar Dubayda har qanday byudjetga mos keladigan mehmonxonalarning katta tanloviga ega ekanligini aniq ko'rsatmoqda, ammo shuni ta'kidlash kerakki, arzon mehmonxonalar ko'p emas. 2022-yilda ularning o'rtacha bandlik darajasi 90% ni tashkil etdi, ya'ni eng yuqori oylarda u yerda xonani ijaraga olish qiyin bo'lishi mumkin. Agar Dubaydagi byudjetli mehmonxonada qolish muhim bo'lsa, uni oldindan bron qilish kerak.

Bundan tashqari, Dubayda mehmonxona qidirayotganda, qimmat besh yulduzli mehmonxonalarning aksariyati Downtown, Jumeirah va Palm Jumeirahda joylashgan. Arzon byudjetli mehmonxonalar asosan Deyra hududida joylashgan.

BAA aholi tarkibi bo'yicha o'ziga xos amirlik hisoblanadi. Bu yerda 10 million kishi istiqomat qiladi, ularning 89 foizi chet elliklardir. Ya'ni mamlakatda yashovchi har 10 kishidan 9 nafari bu yerga ishlash uchun kelgan. Amirliklar, ya'ni mamlakatning tub aholisi, bor-yo'g'i 1 millionga yaqin.

BAA aholisining 69 foizi erkaklar, atigi 31 foizi ayollar. Erkaklarga nisbatan bunday katta talab mamlakatda jismoniy kuch talab qiladigan mutaxassisliklarga talab katta ekanligi bilan izohlanadi.

Yosh tarkibiga ko'ra, mamlakat aholisining deyarli yarmi 25-54 yoshdagi erkaklardir. Bu erkaklarning aksariyati Janubiy Osiyo davlatlaridan BAA ga qurilish maydonlarida ishlash uchun kelgan migrantlardir.

Umuman olganda, BAA dagi migrantlarning umumiy soniga kelsak, hindlar birinchi o'rinda, Pokiston ikkinchi va Bangladesh uchinchi o'rinda turadi. Qizig'i shundaki, hindistonlik migrantlar BAA umumiy aholisining 28 foizini yoki deyarli uchdan bir qismini tashkil qiladi.

Amirliklarning o‘zlari qaysi mamlakatlarga sayohat qilishlarini ko‘rib chiqaylik. 2019-yilda BAA aholisi uchun eng mashhur sayohat yo‘nalishlari⁹⁵:

- Saudiya Arabistoni;
- Buyuk Britaniya;
- Omon sultonligi;
- Fransiya.

2022-yilning yanvar-iyun oylari orasida Dubayga bir kechada 7,12 million chet ellik tashrif buyuruvchi tashrif buyurdi, bu 2021-yilning xuddi shu davrida Dubayga tashrif buyurgan 2,52 million sayyohga nisbatan tashrif buyuruvchilar sonining 183 foizga oshganini ko‘rsatdi.

2022-yilning birinchi yarmidagi ushbu ijobiy tendensiya shaharni 2022-yil va undan keyingi yillarga mo‘ljallangan turizm maqsadlariga erishish yo‘lidan qat’iy ravishda yo‘lga qo‘yadi va afzal qilingan xalqaro yo‘nalish sifatidagi mavqeini yanada mustahkamlaydi.

Dubay valiahd shahzodasi va Dubay Ijroiya kengashi raisi Oliy hazratlari shayx Hamdan bin Muhammad bin Rashid Al Maktum shunday dedi: “Birlashgan Arab Amirliklari vitse-prezidenti va Bosh vaziri va Hukmdori shayx Muhammad bin Rashid Al Maktumning qarashlari. Dubayni kelajak shahriga aylantirish va yashash, ishlash va sarmoya kiritish uchun dunyodagi eng yaxshi joy Dubayning turizm sektorini qayta tiklashga olib keldi. Turistlar sonining o‘ssishi amirlik iqtisodiyotining kuchliligi va dinamikligini aks ettiradi. Oliy hazratlarining qarashlari

Dubayga kuchli va barqaror iqtisodiy poydevor va jonli biznes ekotizimini yaratishga yordam berdi va bu uni turli sohalar uchun yetakchi global markazga aylantirish imkonini berdi. Xalqaro sayyohlar sonining tez o‘ssishi Dubayni dunyoning eng ko‘p tashrif buyuradigan joyi bo‘lishdek ulug‘vor maqsadiga erishishga undaydi. Keyingi yillarda, 2022-yilning birinchi yarmida qayd etilgan sayyohlar soni 2019-yilning birinchi olti oyida, Dubayga 8,36 million sayyoh kelganida erishilgan ko‘rsatkichlarga yaqin edi. Jahon iqtisodiyoti va turizm sektoriga misli ko‘rilmagan muammolar va boshqa makroiqtisodiy omillar ta’sirini hisobga olsak, amirlikning tezda pandemiyadan oldingi darajaga yaqin turizm darajasiga qaytish qobiliyati yanada ajoyibdir”.

⁹⁵ <https://drawmeaplanet.ru/dubai-statistics/>

Mintaqaviy nuqtai nazardan, G'arbiy Yevropa mintaqasi BAA ga tashrif buyurgan turistlarning salmoqli qismini tashkil etdi, bu 2022-yilning birinchi olti oyida jami xalqaro tashrif buyuruvchilarning 22 foizini tashkil etdi.

Fors ko'rfazi mamlakatlari ta'sir ko'rsatishda davom etdi, bu umumiy xalqaro tashrif buyuruvchilarning 34 foizini tashkil etdi va Dubayning yaqin bozorlardan tashrif buyuruvchilarni ishonchli va afzal yo'nalish sifatida jalb qilishini ta'kidladi.

Bu hududlardan keyin 16% ulush bilan Janubiy Osiyo, Rossiya, MDH va Sharqiy Yevropa birgalikda 2022-yilning birinchi yarmida jami tashrif buyuruvchilarning 11% ni tashkil qiladi. Keng geografik qamrov Dubayning keng ko'lamli mamlakatlar va tashrif buyuruvchilar segmentlaridan trafikni jalb qilish bo'yicha diversifikatsiyalangan strategiyasini aks ettiradi, bu esa har qanday mintaqaga haddan tashqari ishonish bilan bog'liq xavflarni kamaytiradi.

Dubay mehmonxonalarining keng assortimenti 2022-yilning birinchi yarmida barcha mehmondo'stlik ko'rsatkichlari bo'yicha yana bir ajoyib ko'rsatkichni taqdim etdi.

Mehmonxona sektorining 2022-yilning yanvar-iyun oylari orasida o'rtacha bandlik darajasi 74% ni tashkil etdi, bu dunyodagi eng yuqori ko'rsatkichlardan biri bo'lib, 62% dan yuqori. 2021-yilning birinchi yarmida farq 12 foiz punktni tashkil etdi, bu 2019-yilning birinchi yarmida pandemiyadan oldingi davrda qayd etilgan 76 foiz bandlik darajasidan past. 2019-yil iyun oyi oxirida 714 ta muassasada mavjud bo'lgan 118 345 ta xonaga nisbatan, 2022-yil iyun oyi oxiriga kelib, Dubayning mehmonxonalar portfeli 773 ta mehmonxonada mavjud bo'lgan 140 778 ta xonani tashkil qildi. Shu bilan birga, 2022-yilning birinchi yarmida mehmonxonalarning umumiy soni 2021-yilning birinchi yarmiga nisbatan 8 foizga oshdi.

Dubaydagi mehmonxona korxonalari yilning birinchi olti oyida jami 18,47 million tunni band qildilar, bu o'tgan yilning shu davriga nisbatan 30,4 foizga va 2019-yilning birinchi yarmidagi pandemiyadan oldingi davrga nisbatan 18 foizga ko'p. Bu esa 15,71 million ishchi band bo'lganini ko'rsatdi.

So'nggi ma'lumotlar Dubayga tashrif buyurilishi kerakligi va Dubay Tripadvisor Travellers' Choice Awards 2022-da dunyoda 1-o'rinni egallaganini yana bir bor tasdiqlaydi. BAA xalqaro

kompaniyalar va bozordagi savdo tadbirlari orqali global auditoriyani jalb qilishda davom etmoqda.⁹⁶

Shuningdek, u xalqaro sayohat, biznes va tadbirlar uchun eng mashhur shaharlardan biri bo'lib qolmoqda. Birinchi navbatda, joriy yilning 31-marti oxirigacha 24 milliondan ortiq tashrif buyuruvchilarni jalb etgan olti oylik Expo 2020 Dubay ko'rgazmasi, shuningdek, mahalliy hamkorlar va global hamkorlarning doimiy qo'llab-quvvatlashi bilan bog'liq. Dubay xavfsiz, ochiq va kirish mumkin bo'lgan turli yo'nalish sifatida namoyish etiladi. Ko'plab festivallar, dam olish va biznes tadbirlari, jumladan Dubay Savatga Festivali, Dubay Oziq-ovqat Festivali, Gulfood va Dubay Jahon Kubogi, Jahon hukumati sammiti, Binance blokcheyn haftaligi, Dubai Desert Classic, Duty Free Tennis chempionati, Gulfood, Dubai International Boat Show va Arabian Travel Marketlarning ham aynan bu yerda o'tkazilishi ham Dubayda turizm sektorining o'sishga hissa qo'shdi.

BAAda xalqaro turizm rivojlanishining asosiy yo'nalishlari va istiqbollari tahlil qilish natijasi quyidagi xulosalarga kelish imkonini berdi.

BAA iqtisodiyotida xalqaro turizm bir qator muhim vazifalarni bajaradi:

- mamlakat uchun valyuta tushumlarining va bandlikni ta'minlash manbai hisoblanadi.
- to'lov balansi va mamlakat YAIMiga yo'naltirilgan kapital qo'yilmalarni kengaytiradi.
- turizm sohasiga xizmat ko'rsatuvchi tarmoqlarni yaratgan holda iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishga o'z hissasini qo'shadi.
- turizm sohasi evaziga bandlikni ta'minlash bilan bir qatorda aholining daromadlari o'sadi va farovonlik darajasi ham oshadi.
- BAA yildan-yilga o'zining barqaror siyosiy holati va bir nechta omillar ta'sirida xalqaro turizm markazlaridan biriga aylandi: geografik jihatdan qulay erda joylashganligi, mavsumiy qulay iqlim sharoiti hamda yuqori darajada infrastrukturaning rivojlanganligi.

BAAda xalqaro turizm bozorini segmentlash quyidagi asosiy belgilar orqali amalga oshirildi: geografik, demografik, ijtimoiy-iqtisodiy, psixografik, xulqiy (hatti-harakat, yashash tarzi).

⁹⁶ <https://avia.ooo/The-number-of-tourists-in-Dubai-is-growing/>

BAAga tashrif buyuradigan turistlar asosan quyidagi maqsadlarni koʻzlaydilar: dam olish, biznesga oid ishlar, davolanish va boshqalar.

– Oʻzbekistondagi qulay sarmoyaviy muhit mamlakatimizda BAA sarmoyasi miqdorini koʻpaytirish uchun yaxshi omildir. Bunda asosan turizmni, shahar infratuzilmasini rivojlantirish sohalariga eʼtibor berish maqsadga muvofiq boʻladi.

– BAA hozirgi kunda turizmning zamonaviy infrastrukturasini, shu jumladan, transport, telekommunikatsiya, axborot xizmatlari kabilarga investitsiyalar kiritmoqda. Chunki turizm sohasiga kiritilgan investitsiyalar mamlakatga turistlar kirib kelishini faollashtiradi va oʻz oʻrnida mehmonxonalarga boʻlgan talabni oshiradi. BAA mehmonxonalarida “sifat-baho” shioriga qattiq amal qilinadi. Bizning respublikamizda mavjud mehmonxonalardagi narxlar baʼzi bir sabablarga koʻra jahondagi oʻrtacha narxlardan yuqori boʻlib, turistlarning mehmonxonalarga boʻlgan talabidan yuqoridir. Hozirgi vazifa ulardagi narxlarni qayta koʻrib chiqishdir.

Xulosa oʻrnida shuni taʼkidlash lozimki, BAA da hozirda asosiy masala – raqamlashtirish sharoitida iqtisodiyotni divesifikatsiya qilishdan iborat. Shu oʻrinda BAA rahbariyati mamlakatda xalkaro konferensiyalar, koʻrgazmalar oʻtkazish, infrastrukturani, axborot texnologiyalarni rivojlantirishga katta eʼtibor bermoqda. Natijada YAIM tarkibida turizm sektori 2021-yilda 12% ni tashkil qildi. Mamlakat rahbariyati milliy iqtisodiyotda turizm rolini yanada oshirishga katta eʼtibor qaratmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, taʼkidlash lozimki, Amirliklar tomonidan amalga oshirilgan chora-tadbirlar bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda va bu tajriba rivojlanayotgan mamlakatlar tomonidan oʻrganilishi maqsadga muvofiqdir.

IX BOB. O‘ZBEKISTONDA TURIZM RIVOJLANISHINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

1. O‘zbekistonning turizm salohiyati

O‘zbekiston Respublikasi o‘zining qadimiy shaharlari, to‘rt faslga ega turli tabiiy-iqlimiy sharoitlari, boy tarixiy madaniy meroslari, ko‘ptarmoqli iqtisodiy-ijtimoiy infratuzilmasi, mehmondo‘st xalqi va milliy bayramlari bilan dunyo turizmida o‘ziga xos o‘rin egallaydi. Mustaqillikdan keyingi qisqa muddat ichida O‘zbekiston ushbu sohani jadal o‘zlashtirib, xalqaro maydonga shiddat bilan kirib bormoqda. Ma’lumotlarga ko‘ra, 2023-yil mamlakatda 7 mln. ga yaqin turist sayohat qilgan. Turizmdan keladigan daromad 1,1 mlrd. AQSH dollariga teng bo‘lib, bu YAIMning 2,3 foizini, xizmatlar eksportining 40 foizini tashkil etgan. Hisob-kitoblar shuni ko‘rsatadiki, 2019-yilda respublikaga kirib kelgan sayyohlar soni 2016-yilga nisbatan 3,3 baravar oshgan. O‘sha yili qariyb 6,7 million nafar turist O‘zbekistonda sayohat qilgan. Buning natijasida 1,6 milliard dollarlik turistik xizmatlar eksporti amalga oshirilgan. Mazkur ko‘rsatkich 2016-yilda 430,7 million dollarga teng bo‘lgan edi.

Turizm sohasiga gidlarni tayyorlash yo‘nalishida ham ijobiy natijalar kuzatilmoqda. Jumladan, 2018-yilda gidlar 574 nafarni tashkil etgan bo‘lsa, 2022-yilning 1-iyul holatiga ularning soni 2,4 ming nafarga teng bo‘ldi.

O‘zbekistonda 2016-yilda turistik tashkilotlar soni 484 tani tashkil etgan bo‘lsa, 2022-yilning 1-iyul holatiga ularning soni 1 ming 604 taga yetdi. Shundan 2022-yil davomida 112 ta yangi turistik tashkilotlar ish boshladi va 350 ga yaqin yangi ish o‘rni tashkil qilindi.

2018-yilda 106 ta oilaviy mehmon uylari faoliyati yo‘lga qo‘yilgan bo‘lsa, 2022-yilning 1-iyuliga kelib, ularning soni 2 ming 667 taga yetdi. Shundan 223 tasi 2022-yilning o‘zida foydalanishga topshirilgan.

Bu raqamlar respublikada turistik sayohatlarning o‘sib borish dinamikasini ko‘rsatadi.

O‘zbekistonda xorijiy mamlakatlar uchun vizasiz rejim tadbiri etilgani ham sayyohlik rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. 2018-yil 15-iyuldan elektron kirish vizalarini berish tizimi yo‘la qo‘yildi va

bu tizimdan 57 ta davlat fuqarolari foydalanish imkoniyatiga ega bo'ldi hamda 101 mamlakat fuqarolari uchun vizasiz tranzit rejimi joriy etildi.

Shu bilan birga, xorijiy sayyohlarga bir qator qulayliklar yaratildi. Xalqaro aeroportlarda “yashil” va “qizil” yo‘lak tizimi yo‘lga qo‘yildi, tashrif buyuruvchilar aeroportdan o‘rtacha hisobda 2-3 soatda chiqib ketish vaqti 15-20 daqiqada amalga oshiriladigan tizim yaratildi. Mamlakatga tashrif buyurgan sayyohlarni ro‘yxatga olish tizimini takomillashtirish va soddalashtirish maqsadida xorijiy fuqarolarni ro‘yxatdan o‘tkazish tartibi elektron shaklga o‘tkazildi.

Bularning samarasi o‘laroq, O‘zbekiston o‘tgan yil mobaynida New York Times (AQSH) va Gardian (Buyuk Britaniya) nashrlarining reytinglarida “Dunyoning turizm bo‘yicha eng ommabop mamlakati”, Wegoplace sayohatchilar portali tomonidan “Dunyoning eng xavfsiz 5 mamlakatidan biri” hamda CrescentRating (Singapur) va Mastercard tashkilotlari tomonidan “Dunyoning ziyorat turizmi bo‘yicha eng ommabop 10 ta mamlakatidan biri” sifatida yuqori o‘rinlarda e’tirof etildi.

Turizm respublikamiz iqtisodiyotida kishloq xo‘jaligi, sanoat, transport va boshqa makroiqtisodiy tarmoklar qatori o‘zining munosib o‘rniga ega. O‘zbekiston boy ma’naviy-madaniy merosga, turli-tuman tarixiy-arxeologik ob’ektlarga, qulay tabiiy-iqlim sharoitiga va ko‘p tarmoqli ijtimoiy infratuzilmaga ega bo‘lib, bu esa turizmning turli shakllarini jadal rivojlantirish uchun barcha zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Mamlakatimizda ish o‘rinlari yaratish, iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, hududlarni jadal rivojlantirish, valyuta tushumlarini ko‘paytirish, aholi daromadlari va turmush darajasini oshirish kabi eng muhim ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni yaqin istiqbolda hal qilish uchun keng salohiyatga ega bo‘lgan turizm sohasini rivojlantirish borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Buning samarasi o‘laroq, qisqa vaqt ichida respublikada turistik sohani rivojlantirish bo‘yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirildi. Jumladan, O‘zbekistonning turizm salohiyatini kompleks ravishda rivojlantirishga yo‘naltirilgan 20 dan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi, ular o‘z navbatida turizm sohasidagi yangi davlat siyosatiga asos bo‘ldi, turizm sohasidagi sub’ektlarga ahamiyatli tarzda soliq va bojxona imtiyozlari va afzalliklarini berdi.

O‘zbekistonda turizm sohasining izchil rivojlantirilishi mamlakatimizni ushbu yo‘nalishdagi yuqori ko‘rsatkichli xalqaro reytinglarga

kiritish imkonini berdi. Xususan, 2022 yilda O‘zbekiston 10 ga yaqin nufuzli nashrlar (“The New York Times” (AQSh), “The Guardian” (Buyuk Britaniya), reyting kompaniyalari va portallari (“Crescent Rating”, “Wegoplace”) tomonidan eng sayohatbop turistik mamlakatlardan biri sifatida tan olindi.

2022-yil Fransiyaning Luvr muzeyida o‘tkazilgan “O‘zbekiston vohalari xazinalari. Karvon yo‘llari chorrahasida” xalqaro ko‘rgazmada 260 mingdag ortiq odam tomoshada ishtirok etdi. Parijning mashhur muzeyida namoyishni uyushtirish uchun 70 dan ortiq nodir kulolchilik, yog‘och, metall, devoriy san‘at va qog‘oz buyumlari qayta tiklandi. Unda O‘zbekiston muzeylaridan jami 138 ta eksponat taqdim etildi. Mintaqaning boy madaniy merosi ilk bor dunyodagi eng yirik muzeylardan birida namoyish etilib, Buyuk Ipak yo‘li tarixini xalqaro jamoatchilikka ko‘rsatib berdi.

Ekspozitsiyada monumental va dastgoh san‘ati obyektlari, devor rasmlari, saroylarning o‘ymakorlik detallari, san‘at va hunarmandchilik buyumlari namoyish etildi. Sayyohlar eramizdan avvalgi V-VI asrlardan temuriylar davrigacha bo‘lgan tarixni qamrab olgan jami 138 ta nodir buyumlarni tomosha qilishdi.⁹⁷

2023-yil Xitoyning Pekin shahrida o‘tkazilgan xalqaro turizm ko‘rgazmasida O‘zbekistonning sayyohlik salohiyati namoyish etildi. 1 mln dan ziyod mahalliy va xorijiy mehmonlarga O‘zbekiston o‘zining turistik ko‘chmas mulki, turistik tovarlari, maxsus shaharlar, intellektual turizm, sport turizmi, tibbiy turizm kabi yo‘nalishlardagi loyihalarini namoyish etdi.

1995-yildan e‘tiboran Toshkent shahrida har yili “O‘zekspo-markaz”da “Ipak yo‘lida turizm” nomli xalqaro turizm ko‘rgazmasi o‘tkazilib kelinadi. Bu nafaqat O‘zbekiston, balki Markaziy Osiyo mintaqasi davlatlari uchun muhim an‘anaviy tadbir bo‘lib qolgan. Bunda dunyoning turli mamlakatlaridan kelgan mutaxassislar o‘zaro o‘rtoqlashadilar, tajriba almashadilar. Boysun 2001-yilda YUNESKO tomonidan “Insoniyatning og‘zaki va nomoddiy madaniy merosi” durdonasi sifatida e‘tirof etilib, 2008-yilda YUNESKOning “Insoniyatning nomoddiy madaniy merosi” representativ ro‘yxatiga kiritildi. Bunday nodir boylikni jahonda keng tarannum etish maqsadida “Boysun bahori” ochiq folklor festivaliga asos solindi.

⁹⁷ <https://www.gazeta.uz/uz/>

Mazkur festivalni o'tkazilishi nodir boylikni jahonda keng tarannum etish barobarida Surxon vohasida turizmni rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.⁹⁸

2019-yil BMT Jahon sayyohlik tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekiston dunyoning eng tez rivojlanayotgan birinchi 20 talik qatorda to'rtinchi o'rinni egalladi. O'zbekistonning tabiiy resurs salohiyati o'zining geografik joylashuvi, orografik va iqlim resurslari, suv havzalari va ulardan turizmga foydalanish imkoniyatlari, biogen resurslari, tabiiy go'zal landshaftlari bilan belgilanadi. Mutaxassislar O'zbekistonning sayyohlik salohiyatini, birinchi navbatda, bu yerda saqlanayotgan tarixiy va madaniy yodgorliklar tufayli juda yuqori baholamoqda. Buyuk Ipak yo'li mamlakat hududidan o'tgan, aynan shu yerda Temur o'z imperiyasining markazi – Samarqandga asos solgan, bu yerda buyuk Buxoro amirligining poytaxti bo'lgan. O'zbekistonda 160 ta musulmon yodgorliklari va so'fiylik bilan bog'liq o'nlab ziyoratgohlar, masalan, Toshkentdagi Zangiota maqbarasi, Buxorodagi Bahouddin ansambli mavjud. Bu omillarning barchasi O'zbekistonning bugungi kunda jozibador sayyohlik maskaniga aylanishiga ta'sir ko'rsatdi. Shu bilan birga tabiiy ahamiyatga molik bo'lgan qo'riqxonalar, buyurtma va milliy bog'lar bor. Qashqadaryo viloyati Kitob shahrida dunyodagi 5 ta kenglik stansiyasining biri joylashgan, u yerga yaqin osmon jismlari, asteroidlar harakatini kuzatadi.

O'zbekistonning ziyorat turizmi salohiyati jahon hamjamiyati tomonidan ham tan olinyapti. Masalan, 2007-yilda Toshkent shahri, 2020-yilda Buxoro shahri Ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha Islom tashkiloti (ISESCO) tomonidan "Islom olami madaniyati poytaxti" deb e'lon qilingan.

2019-yilning 21-23-fevral kunlari Buxoro shahrida o'tkazilgan "I Xalqaro ziyorat turizmi forumi"da O'zbekistonni ziyorat turizmi markazlaridan biri sifatida e'tirof etish to'g'risida "Buxoro deklaratsiyasi" qabul qilingan. Mastercard va Crescent Rating tashkilotlari tomonidan tuzilgan "Jahon musulmon sayohati indeksi 2019" xalqaro reytingiga ko'ra, O'zbekiston dunyoda musulmon sayyohlarni jalb qilayotgan mamlakatlar yigirmataligiga kirdi. Shu

⁹⁸Қурбонов А., Хўжаназаров А. Туризм соҳасида янги босқич//“Бойсун-баҳори” очик фольклор фестивалини “Жаҳон цивилизациясида Бойсуннинг моддий ва маънавий маданияти”. Халқаро илмий амалий конференция мақолалар тўплами. 48-51 б.

bilan birga, respublika Halal Travel Frontier 2020-yil hisobotida islomiy merosni qayta tiklash orqali musulmonlar turizmi bozorida yangi trendga asos solgan mamlakat sifatida e'tirof etilgan.⁹⁹

Mazkur salohiyatga erishishda Buyuk Ipak yo'li deb atalmish eramizdan avvalgi II asrda mazkur hududdan o'tgan karvon yo'lining ahamiyati katta. O'ziga xos milliy an'ana va urf-odatlar, madaniyat, din, hunarmandchilik, arxitektura, ziyoratgohlar-bularning barchasi qadimdayoq dunyo ahlini lol qoldirgan. Markaziy Osiyoning markaziy qismida joylashgan O'zbekiston Respublikasi o'zining ko'plab me'moriy yodgorliklari, ajoyib tabiat manzaralari, muhtasham saroylari, o'tmish tsivilizatsiyalari qal'alari xarobalari, jonli madaniy tadbirlari, gastronomik lazozatlari va mashhur hunarmandchilik ustaxonalari bilan qadimdan dunyoga dong taratib kelgan. Tarixiy shaharlarimiz to'g'risidagi ilk yozma manbalar antik davr olimlari- Ptolemey, Ktesiy, Strabon, Pompey Trog, Yustin, Arrian va boshqalarning asarlarida keltirilgan. Qadimgi shaharlarning tarixiyu tavsifini xorijlik tarixchilar, sayyohlar, elchilar, jumladan, Marko Polo, Ibn Battuta, al-Istaxriy, al-Mukaddasiy, at-Tabariy, Chjan Syan, Si-ma Syan, Syuan Szan, Fu An, mahalliy olimlardan- Beruniy, Farg'oniy, Xorazmiy, Koshg'ariy, Ulug'bek, Bobur va boshqalarning kitoblarida uchraydi. Amir Temur boshqaruvi davrida ispan elchisi Gonsales de Klavixo Samarqand shahrida bo'lib, o'z kundaliklarida uning juda boyligi va buyukligini, atrofdan bog' va uzumzorlar bilan o'ralganini chiroyli tavsiflagan.¹⁰⁰

Ayrim ma'lumotlarga ko'ra, 1700-yilda dunyoda jami 31 ta aholi soni eng ko'p-yuz minglik shahar bo'lgan bo'lsa, ular orasida Samarqand va Buxoro ham bo'lgan. Shundan bilish mumkinki, o'sha davrda O'zbekiston shaharlari "dunyoviy shaharlar" qatoriga kirgan.¹⁰¹

Qadimgi shaharlarimiz o'rta asrlardayoq dunyo shaharlari bilan raqobat qilgan, o'zining betakrorligi, milliy arxitektura uslublari, ulug'vorligi va salobati bilan shuhrat qozongan. Xalqimiz: "agar qudratimizni bilmoqchi bo'lsang, qurgan shaharlarimizni ko'r" deb bejiz aytmaydi. Hozirda dunyo ahli asrlardan meros qolgan

⁹⁹ Умаралиев И. О'zbekistonda turizm kecha va bugun. <https://daryo.uz/k/2023/02/04/>

¹⁰⁰ Гонсалес де Клавихо Р. Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура (1403-1406). М., 1990.

¹⁰¹ Ата-Мирзаев О., Гентшке В., Муртазаева Р., Салиев А. Историко-демографические очерки урбанизации Узбекистана. –Ташкент, Университет: 2002.-48 с.

Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Toshkent, Termiz shaharlari orqali O‘zbekistonni tanishmoqda.

Samarqand-nafaqat O‘zbekiston, balki musulmon olamining poytaxti bo‘lgan. Asrlar davomida Osiyoni Yevropa bilan bog‘lovchi transkontinental magistral yo‘lda joylashgani bois, “Buyuk Ipak yo‘lining yuragi” deb nom oldi. Qadimiyligi va salohiyatiga ko‘ra Rim, Afina bilan tenglashtiriladi. Amir Temur davrida Movarounnahr davlati poytaxti etib tanlanganda o‘zining eng yuqori gullab-yashnash nuqtasiga yetdi. Bu vaqtda keng qamrovdagi shaharsozlik ishlari amalga oshirildi. Buyuk hukmdor Samarqandda o‘z davrining eng mohir hunarmand va ustalarini to‘pladi va ular yaratgan ishlar asrlar mobaynida yashab kelmoqda. Amir Temurning nevarasi Ulug‘bek bu an‘analarni davom ettirdi. Bugungi kunda Samarqandagi yodgorliklar, xarobalar, madrasa, maqbara va minoralarda yurtimiz tarixi saqlanib qolgan.

Samarqandni dunyoga mashhur qilgan afsonaviy Registon maydonidir. U dunyoda tengi yo‘q tarixiy durdonadir. Qadimda bu maydon Samarqandning savdo va ijtimoiy markazi bo‘lgan. Bu yerda bir necha asrlik uch ulkan binolari Ulug‘bek, Sherdor va Tillaqori madrasalari qad ko‘targan bo‘lib, Temur nabirasi Ulug‘bek davrida qurilgan. Go‘ri-Amir maqbarasi qadim Samarqandning ko‘rki hisoblanadi. Bu yerda buyuk davlat hukmdori Amir Temur va uning ikki nevarasi, jumladan, sharqning buyuk olim va mutaffakiri Mirzo Ulug‘bek qabrlari joylashgan. Ulug‘bek rasadxonasi, Bibi-Honim, Shoxi-Zinda maqbaralari, qadimgi Afrosiyob xarobalari, Al-Buxoriy majmuasi, Ruxobod mavzoleyi, Hazrat Xizr masjidi va yana bir qancha yodgorliklar dunyo ahlini o‘ziga rom etib keladi.

2021-yilda Samarqand shahridagi “Silk Road Samarkand” sayyohlik majmuasida O‘zbekiston madaniy merosini o‘rganish, saqlash va ommalashtirish bo‘yicha Butunjahon jamiyatining “O‘zbekiston madaniy merosi – yangi Renessans asosi” VII xalqaro kongressi bo‘lib o‘tdi.

Buxoro shahri 2500 yillik tarixga ega. Bu yerda 150 ga yaqin qadimiy yodgorliklar saqlanib qolgan. Qadimdan musulmon olamida Buxoroi Sharif deb nomlangan bu shahar qadim Buyuk ipak yo‘li chorrahasi sifatida o‘rta asrlarda fan, madaniyat, savdo-sotiq va sayyohlik markazlaridan biri sifatida dovrug‘ qozongan. Buxoro viloyati tabiati, tarixi va madaniyati o‘ziga xos bo‘lib, bu tarixiy

yodgorliklari hamda madaniy yodgorliklarining tarqalishida ham aks etgan. Eramizgacha IV asrda bunyod etilgan ulkan Ark saroyi, Buxoro hukmroni Arslon Xon qaroriga muvofiq 1127-yil qurib bitkazilgan shaharning hamma inshootlarini birlashtirgan “Minorai Kalon”, 1620-yilda qazilgan Labi Xovuz, shuningdek, Ko‘kaldosh madrasasi, Xonaqa va Nodir Devon Begi madrasalari, Buxoroning oxirgi Amiri qurdirgan Sitorai –Moxi Xossa saroyi dunyoga mashhur. Somoniylar maqbarasi, Chashmai Ayyub maqbarasi, Poyi kalon ansambli, Masjidi kalon, Mir Arab madrasasi, Ulug‘bek madrasasi, Bolahovuz masjidi va boshqalar saqlanib qolgan. Shahar ilm fan va ma'rifat markazi, uzoq yillar poytaxt bo‘lgani bois, Buxoro zaminida Abu Hafsi Kabir Buxoriy, Imom al-Buxoriy, Ibn Sino, Narshaxiy, Daqiqiy, Rudakiy, G‘ijduvoni, Bahouddin Naqshband, Nosir Buxoriy, Ahmad Donish, Fitrat, Sadriddin Ayniy kabi mashhur, donishmand allomalar voyaga yetgan.

“Ochiq osmon ostidagi muzey” deb nomlanuvchi yana bir tarixiy shahar-Xiva bo‘lib, Buyuk ipak yo‘li davridan butunlay saqlanib qolgan. Xorazm viloyati markazi bo‘lgan Urganchdan 30 km uzoqlikda joylashgan. Shahar Xiva xonligining poytaxti bo‘lgan bo‘lsada, uning tarixi eramizdan avvalgi davrlarga borib taqaladi. Shahar bir necha marta vayron bo‘lib qayta tiklangan. Xiva o‘zining sokinligi va osoyishtaligi bilan, ayniqsa, quyosh botishidagi ajoyib manzarasi bilan, sharq ertaklari kabi hayratga soladigan muzey shahri. Shahar markazidagi ko‘plab me‘moriy yodgorliklar joylashgan Ichan-Qala majmuasi XVIII asr oxiri XIX asrning birinchi yarmiga tegishli. O‘zbekistondagi eng uzun minora bu yerdagi Islom-Xo‘jadir. Uylarning tekis tomlari uzra maqbara va masjidning charaqlagan ko‘k gumbazlari viqor bilan turadi. Xivada xon saroylaridan bir qanchasi saqlanib qolgan bo‘lib ulardan eng mashhuri marosimlar o‘tkaziladigan, xon dam oladigan va xon xaramlari yashaydigan zal joylashgan ulkan Tosh-hovli saroyidir.

Madrasalardan eng yirigi — Muhammad Aminxon madrasasi bo‘lib, ikkitalik hujralardan iborat. Eshiklar va panjaralar ajoyib o‘yma naqshlar bilan bezatilgan. O‘rta asrlar shaharlarini tashqi devorlar va minoralarsiz, shahar ichidagi ark qal’asiz tasavvur qilish qiyin. Xiva shahri ham shunday. Ichan-qal’a avvaldan uni himoya qiladigan ulkan qal’a devorlari bilan o‘ralgan edi. XIX asr o‘rtasida esa Xivaning atrofida o‘nta darvozasi bo‘lgan yangi qal’a devorlari bunyod etilgan.

Shundan e'tiboran shaharning ushbu kattaroq halqasi Deshan-qal'a, yoki "tashqi qal'a" deb nomlanadigan bo'ldi. Shuningdek, pahlavon Maxmud maqbarasi, Sherg'ozixon madrasasi, Juma masjidi shaharning ko'rki hisoblanadi. Shahar o'zining "Ma'mun akademiyasi" bilan ham mashhur. O'rta asrlarda bu yerda ilm-fan, adabiyot, san'at, tibbiyot, falakiyot ilmi rivojlangan, dunyoga mashhur allomalar-Beruniy, Xorazmiy, ibn Sino, al-Farg'oniy, al-Javhariy yashab, ijod qilgan.

Amudaryo bo'yida qadimdan port shahar vazifasini bajarib kelayotgan O'zbekistonning chekka janubida joylashgan Termiz shahri 2500 yillik tarixga ega. Eramizning boshlarida Termiz Markaziy Osiyoning asosiy buddizm markazi bo'lgan. Qora-Tepadagi toshga o'yilgan budda monastiri, Fayoz-tepadagi Budda ibodatxonasi, ko'plab ohakli loydan qilingan budda haykallar qoldiqlari sayyoh va budda sig'inuvchilar uchun mashxur joy. Termiz faqatgina o'zining budda dini yodgorliklari bilangina mashhur emas. Bu yerda o'rta asrlar boshiga tegishli bo'lgan bir qancha qiziqarli tarixiy yodgorliklar ham bor. Ularning orasida Hakim at-Termiziyning qabri, Sulton Saodat ansambli (X-XVII asrlar) va afsonaviy Qirq-Qiz qal'asi (IX asr) mavjud.¹⁰²

Toshkent shahri-tarixiy manbalarda Binkent, Choch, Shosh nomlari bilan uchraydi, uning ma'nosi "Tosh qo'rg'on" demakdir. Chirchiq daryosi bo'yida, Buyuk ipak yo'lidagi asosiy savdo markazlaridan biri bo'lgan, bir necha bor bosqinchilar tomonidan vayron etilganiga qaramay, qayta tiklangan va hozirda nafaqat O'zbekiston balki, Markaziy Osiyodagi eng yirik shahar hisobalanadi. Poytaxt va yirik transport tuguni ekanligi bilan mintaqadagi xalqaro turistik oqimning chorrahasi sanaladi. Tarixiy yodgorliklar, zamonaviy osmono'par binolar, istirohat bog'lari, ishlab chiqarish korxonalari, ilmiy va ta'lim muassasalari shaharga xilma-xillik bag'ishlaydi. Shaharning tobora aholi soni ortib, hududi kengayib, mintaqadagi yirik megapolisga aylanib bormoqda.

Turizm iqtisodiyotning boshqa sohalari orasida eng serdaromad ekanligi bilan ajralib turadi. Sababi, O'zbekiston ham sayohat, ham ziyorat uchun qulay mamlakat. Chunonchi, ona-zaminimizda butun dunyoga mashhur bo'lgan ajdodlarimiz mangu qo'nim topgan. Ular qoldirgan boy ma'naviy-madaniy merosga xalqaro maydonda qiziqish

¹⁰² <http://www.uzbekistan-geneva.ch/turizm-191.html>

katta. Ma'lumki, mintaqamizdan yetishib chiqqan Imom Al-Buxoriy, Imom At-Termiziy, Xoja Bahouddin Naqshband, Al-Moturudiy, Al-Farg'oni, Xo'ja Axror Vali, Xo'ja Ahmad Yassaviy, Al-Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Zahiriddin Bobur kabi buyuk siymolarning milliy, ma'naviy va madaniy merosi bizning ulkan boyligimiz bo'lib, ular qoldirgan ko'plab tarixiy obidalar dunyo sayyohlarida katta qiziqish uyg'otadi.

Bugun turizm yo'nalishlari qatorida ziyorat turizmi alohida o'ringa ega. O'zbekistonda mazkur yo'nalishda ham yaxshi natijalarga erishilmoqda. 2019-yilda respublikaga tashrif buyurgan 6,7 million nafar xorijiy sayyohlarning 88 foizi musulmon mamlakatlari hissasiga to'g'ri keldi. O'zbekistonning ziyorat turizmi salohiyati jahon hamjamiyati tomonidan ham tan olinyapti. Masalan, 2007 yilda Toshkent shahri, 2020-yilda Buxoro shahri Ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha Islom tashkiloti (ISESCO) tomonidan "Islom olami madaniyati poytaxti" deb e'lon qilingan.

O'zbekiston azaldan xalq hunarmandchiligi bilan mashhur bo'lib kelgan. Hozirgi vaqtda respublikada xalq hunarmandchiligi asosida esdalik buyumlar ishlab chiqaruvchi 500 ga yaqin korxona mavjud. Ular chinni va sopol buyumlar, pichoqlar, sopol o'yinchoqlar, zardo'zi mahsulotlar, gilam, poloslar va milliy kiyimlar va boshqa buyumlar ishlab chiqarmoqda. Maxsus turlarning ayrim turlarini hozirdanoq ommaviylashtirishning katta imkoniyatlari bor. Masalan, tobora unutilib borayotgan dorbozlik o'yinlarini qaytadan tiklash, doimiy dorbozlik maskanlarini belgilash lozim. Bunday holatda turistlarni bu o'yinlarga taklif qilish vaqtlari aniq bo'ladi. Xuddi shuningdek, ko'pkari-uloq 2-3 oy davom etadigan, turistlarning katta oqimlarini o'ziga jalb qiladigan g'oyat qiziqarli turistik obekt. Bu turni ommaviylashtirish uchun eng muhim muammo turistlarni kutib olish, xizmatlarni tashkil qilish, joylashtirish, dam olish, ovqatlantirish va tushishi sharoitlarini tashkil qilish ishlarining haligacha boshlanmaganligidir.

O'zbekiston tabiiy turistik resurslarga ham boy hisoblanadi. Davlat ahamiyatiga molik tabiiy obyektlari, shu jumladan, noyob ekotizimlar, biologik xilma-xillik turlari, suv havzalari va tabiiy landshaftlar turizm uchun xizmat qilmoqda. Tarixiy madaniy obyektlar qatorida Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi tomonidan tabiiy madaniy ob'ektlarning ham ro'yxati shakllantirildi.

Mazkur ro'yxat noyob va qimmatbaho daraxt va archazorlarni, buloq, ko'l, sharshara va soylarni, geologik tuzilmalar-dara, tog'-toshlarni, muzlik, cho'l va barxanlarni, tabiiy bog'larni, noyob o'simlik va xayvonlarning yashash areallarini qamrab oldi.

Jami 177 ta obyekt (qo'riqxonasi va milliy tabiat bog'lari bilan birgalikda) Milliy tabiiy meros obyektlari sifatida tanlandi. Ular orasida:

- daraxtzor, archazor, to'qayzor va tabiiy maskanlardan iborat 16 ta obyekt;

- 50 ta buloq, 14 ta ko'l, 3 ta daryo, 10 ta sharshara, 4 ta soy va Orol dengizini o'z ichiga olgan 82 ta gidrologik obyekt;

- 10 ta g'or, 5 ta dara, 10 ta tog', qoya va toshlar, 6 ta cho'l, qumlik va barxanlardan tarkib topgan 31 ta geologik obyekt;

- "Dinozavr izi" tabiiy maskani paleontologik obyekti o'rin oldi.

Shu bilan birga respublika hududidagi 7 ta davlat qo'riqxonasi, 1 ta majmua (landshaft) buyurtma qo'riqxonasi va 13 ta buyurtma qo'riqxonasi hamda 13 ta milliy tabiat bog'i va 11 ta tabiat yodgorligi Milliy tabiiy meros obyektlari safiga kirdi.

Shu o'rinda YUNESKOning Umumjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan transchegaraviy tabiiy obyektlar — G'arbiy Tyan-Shan tog'i (2016-yil) va Mo'tadil mintaqadagi Turon sahrolari (Ustyurt platosi, 2023-yil) hamda YUNESKOning Butunjahon biosfera rezervatlari tarmog'iga kiritilgan Chotqol biosfera qo'riqxonasi (1978-yil) va Quyi Amudaryo biosfera qo'riqxonasi (2021-yil) ham Milliy tabiiy meros ob'ektlari ro'yxatida o'z ifodasini topdi.¹⁰³

Davolash-sog'lomlashtirish yo'nalishi bo'yicha "O'zbekiston Shveytsariyasi" deb nom olgan, tog' va archazor o'rmonlari toza havosi bilan ajralib turuvchi tog' landshafti Jizzax viloyatidagi "Zomin", Toshkent viloyatidagi "Oqtosh", Farg'ona viloyatidagi "Chimyon" davolash va dam olish maskanlarini aytish mumkin. Zomin nafaqat dam olishga, balki davolanish, organizmni shifobaxsh vitamin va minerallar bilan boyitish uchun eng qulay maskan hisoblanadi. Chorvoq turistik zonasi hududining ekologik muhiti imkoniyatlari, tog' landshafti, toza havosini hisobga olib, erkin turistik zona tashkil etildi.

¹⁰³ <https://www.gazeta.uz/uz/2023/12/30/list/>

Respublikada tog‘-chang‘i turizmi, ekstremal va sport turizmi, ekoturizm kabi yosh zamonaviy turlarini tashkil etish uchun sharoit va imkoniyatlar yetarli. Davlatimiz tomonidan ushbu imkoniyatlarni ishga solish, ulardan samarali foydalanish bo‘yicha keng ko‘lamda sa’y-harakatlar olib borilmoqda.

2. O‘zbekistonda turizm rivojlanishining me‘yoriy-huquqiy asoslari

Respublikamizda mustaqillikning dastlabki kunlaridanoq turizm sohasida keng qamrovli islohotlar amalga oshirila boshlandi. XX asr O‘zbekiston uchun turizm va sayyohlik asri bo‘lishi, Markaziy Osiyo davlatlari orasida bu borada yetakchi davlat bo‘lishi mutaxassislar tomonidan bashorat qilinmoqda. Chunki, O‘zbekiston turizm sohasini rivojlantirish uchun yetarli imkoniyatlarga ega. Mamlakatimizda 8 mingga yaqin tarixiy obidalar, ziyoratgohlar, ulkan tabiiy turistik obyektlar mavjud. Ulardan samarali foydalanish yo‘llarini aniqlash, respublika iqtisodiyotida turizmni strategik darajaga ko‘tarish, turistlarga ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirish, turistik infratuzilmani rivojlantirish kabi qator vazifalarni hal etish dolzarb vazifalardan hisoblanadi.¹⁰⁴

O‘rta Osiyo xalqlari hayotida sayyohlik qadimdan alohida ahamiyatga ega bo‘lib kelgan, biroq maxsus sanoat sifatida shakllanmagan edi. Sovet davlatida turizm “sotsializm” tuzumining imidji vazifasini bajardi. Kommunistik mafkura targ‘ibot quroli sifatida foydalanildi. Turizmni tashkil etishda ham kommunistik ruhdagi rejalashtirish tamoyilidan voz kechilmadi. Turistik korxonalarning moddiy-texnika bazasi yaxshilansada, sayyohlik xizmatlarining sifati pastligicha qolaverdi. Sovet davrida turizmni rivojlantirishga ilmiy texnologik jarayon sifatida qaraldi. Biroq, ilmiy daraja va maxsus bilim va ko‘nikmalarga ega xodimlarni tayyorlashni yo‘lga qo‘yishga e‘tibor qaratilmadi.¹⁰⁵

Mustaqillikka erishgach, turizmni kompleks rivojlantirish uchun 1980-yillardagi kamchilik va muammolarni bartaraf etish lozim edi. Mamlakatda o‘tish davrining siyosiy, iqtisodiy-ijtimoiy qiyinchiliklariga qaramay turizm sohasini rivojlantirishga alohida e‘tibor

¹⁰⁴ Таштаева С. Туризм иқтисоди ва географияси. Ўқув қўлланма. -Т., 2023.Б-8.

¹⁰⁵ М. Маҳмудов. XX асрнинг 80-йилларида Ўзбекистонда туризм тараққиёти: муаммолар ва ечимлар// Бойсун баҳори. Б.319-321.

qaratildi. Mustaqillik davrining ilk davrlarida e'tibor turizm industriyasini modernizatsiya qilishga qaratildi. Sohani barqaror rivojlanishi uchun turizm infratuzilmasini rivojlantirish, transport va mehmonxona xizmatlarini yaxshilash, turizmning me'yoriy-xuquqiy bazasini takomillashtirishga qaratilgan hujjatlar qabul qilindi, ushbu sohada davlat siyosatining tubdan yangi tamoyillari ishlab chiqildi.

1992-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni¹⁰⁶ bilan "O'zbekturizm" Milliy kompaniyasi tashkil etilib, unga ushbu yo'nalishdagi davlat siyosatini amalga oshirish va turizmni rivojlantirishning milliy modelini shakllantirish vazifalari yuklatildi. Milliy kompaniya respublikaning turizm tashkilotlari faoliyatini muvofiqlashtiradi, turizmning barcha turlarini rivojlantirishni rag'batlantiradi, kadrlar tayyorlashni ta'minlaydi, sanoatning moddiy-texnika bazasi va infratuzilmasini yaratishga investitsiyalar oqimiga ko'maklashadi.

1995-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Buyuk ipak yo'lini qayta tiklashda O'zbekiston Respublikasining ishtirokini avj oldirish va respublikada xalqaro turizmni rivojlantirish borasidagi chora-tadbirlar to'g'risida" PF-1162-son Farmoni qabul qilindi. Buyuk Ipak yo'lini qayta tiklash, xorijiy sayyohlarni keng jalb etish, shuningdek, mamlakatda zamonaviy turizm sanoatini vujudga keltirish maqsadida Buyuk Ipak yo'lidagi shaharlar — Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkentda xalqaro turizm bo'yicha maxsus ochiq iqtisodiy zonalar tashkil qilinishi, mazkur shaharlarning aeroportlari va temir yo'l vokzallarida xorijiy sayyohlar uchun bojxona rasm-rusumlarining xalqaro me'yorlarga mos soddalashtirilgan tartibi, shuningdek, tranzit sayyohlar uchun maxsus bojxona zonolari joriy qilinishi belgilab qo'yildi. Jahon andozalari darajasidagi mehmonxona va motellar, kempinglar tarmog'ini shakllantirish, sayr-tomosha, madaniyat, sport va sog'lomlashtirish markazlarini tashkil etish ko'zda tutildi.¹⁰⁷ "Buyuk ipak yoli" turistik yo'nalishini rivojlantirish to'g'risidagi Hukumat qaroriga muvofiq, kompaniya London va Berlin shahrida bo'lib o'tadigan yirik xalqaro turizm almashinuv yarmarkalarida ishtirok etish

¹⁰⁶ «Ўзбектуризм» миллий компанияси фаолиятини ташкил этиш масалалари тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамасининг 20.10.1992 йилдаги 484-сон қарори. <https://lex.uz/docs/514856>

¹⁰⁷ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 6-сон, 140-модда. 1995 й. <https://lex.uz/docs/182051>

orqali milliy turistik mahsulotlar va loyihalarni xalqaro miqyosda targ'ib qilish faoliyatini olib bordi.¹⁰⁸

Xorijiy turistlarni mamlakatga kelib ketishlari yoki ushbu hudud-dan tranzit o'tishlarida vaqtni tejash, qiyinchiliklarni yengillashtirish, chegaradan o'tish talablarini soddalashtirish maqsadida 1996-yilda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xorijiy fuqarolarning va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning O'zbekiston respublikasiga kelishlari, ketishlari, bu yerda bo'lishlari va tranzit o'tishlari tartibi to'g'risida" qarori qabul qilindi. Mazkur qarorga asosan, O'zbekiston respublikasiga kelish vizalarini rasmiylashtirish tartibi, O'zbekiston respublikasiga kelish va undan ketish huquqidagi cheklashlar, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning O'zbekiston Respublikasida bo'lishi, chet el fuqarolarini akkreditatsiya qilish kabi tartib qoidalari belgilandi. Keyinchalik bu qarorga yana o'zgartirishlar kiritildi.

Kelgusi yillarda O'zR Vazirlar Mahkamasining "Sayyohlik tashkilotlari faoliyatini tashkil etishni takomillashtirish to'g'risida" (1998-yil 8-avgust, 346-son), "O'zbekiston Respublikasida madaniy boyliklarning olib chiqilishi va olib kirilishi masalalarini tartibga solish to'g'risida", (1999-yil 23-mart, 131-son) qarorlar qabul qilindi. Mazkur hujjatlar milliy turistik mahsulotimizga xorijlik sayyohlar e'tiborini jalb etish, xalqaro sayyohlik aloqalarining kengayishi, kirish, chiqish turizmini, respublikada yaratilgan madaniy boyliklarni chetga olib chiqish yoki mamlakatga chetdan olib kirishni tartibga solishga xizmat qiladi.

Respublikada turizm sohasini rivojlantirish uchun moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, malakali mutaxassislar sonini oshirishga e'tibor qaratilgan holda, davlatimiz rahbari 1999-yil 30-iyunda "O'zbekistonda turizm sohasi uchun malakali kadrlar tayyorlash to'g'risida"gi farmonini qabul qildi. Unga ko'ra, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti bazasida Xalqaro turizm yo'nalishida bakalavr tayyorlash, shuningdek bir qancha akademik litsey va kasb-hunar kollejlari tashkil etildi, qabul kvotalari oshirildi.

Xalqaro va ichki turizm avvalo mamlakatdagi turistik resurslarni o'zlashtirish va ulardan samarali foydalanishga asoslanadi. Viloyat va

¹⁰⁸ Murodov H.S. Mustaqillikning dastlabki yillarida O'zbekistonda xalqaro turizmning rivojlanishiva uning me'yoriy-huquqiy asoslari. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари. -2022. -№ 1(4). ISSN: 2181-1342 11-6. <https://sciencenroblems.uz>

tumanlardagi turizm imkoniyatlaridan keng foydalanish maqsadida masalan, O'zbekistonning asosiy turistik maskanlari bo'lgan Buxoro va Xiva shaharlaridagi yodgorliklar muhofazasini kuchaytirish, viloyatlarning turistik salohiyatini jahonga namoyish etish, turizm industriyasini va infratuzilmasini zamon talablari darajasiga ko'tarish hamda Buxoro va Xiva shahrining 2500 yilligi munosabati bilan 1996-yil 3-yanvarda 1996-1997-yillarda Buxoroda tashqi va ichki turizmni rivojlantirish dasturi ishlab chiqildi.¹⁰⁹

“2013-2015-yillarda Toshkent viloyatida turizm sohasini rivojlantirish dasturi to'g'risida”, 2013-yil 20-sentyabr, 259-son “Xorazm viloyatida turistik infratuzilmaning qo'shimcha obyektlarini barpo etish chora-tadbirlari to'g'risida”, Vazirlar Mahkamasining qarorlari qabul qilindi. Toshkent viloyati katta tabiiy turistik rekreatsion salohiyatga ega. Bu yerda ko'ngilochar maskanlar ochish, tabiat qo'ynida xordiq chiqarish, biogen resurslarning noyob namunalari bilan tanishish, tadbirlar tashkil etish, ekoturizmni rivojlantirish imkoniyatlari katta. Besh yuzdan ziyod turistik resurslar bo'lib, ulardan Chotqol biosfera qo'riqxonasi, Ugom-Chotqol milliy tabiat bog'i, Parkent, Pskent, Oqqo'rg'on, Ohangaron, tumanlaridagi yodgorliklar, tarixiy madaniy va arxeologik resurslar – Shohruhiya, Saurtepa va Shodmalik ota majmualari, Qirqqiz, Sarmozor va Parpi ota qadamjolari kabi davlat muhofazasiga olingan tarixiy va ekoturizm ob'ektlari bor.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-yil 20-sentabrdagi “2013-2015-yillarda Toshkent viloyatida turizm sohasini rivojlantirish dasturi to'g'risida”gi qarori hududda sayyohlarga xizmat ko'rsatish turi va sifatini yanada yaxshilashda muhim omil bo'ldi.

Mazkur hujjat ijrosi doirasida Burchmulla va Chimyon qishloqlaridan o'tuvchi soy bo'ylarida chodirli shaharchalar tashkil etilib, milliy qadriyatlarimizga monand jihozlandi. Sayyohlarga hududning o'ziga xos taomlarini tayyorlash yo'lga qo'yildi. Manzilli dasturga muvofiq, Bo'stonliq tumanidagi Xo'jakent va Yusufxona qishloqlarida zamonaviy mehmonxonalar qad rostladi. “Oqtosh” sanatoriysi, bir qator tarixiy obida va qadamjolar ta'mirlandi. Chimyon-Chorvoq rekreatsion zonasida yangi loyihalar amalga

¹⁰⁹ Murodov H.S. Mustaqillikning dastlabki yillarida O'zbekistonda xalqaro turizmning rivojlanishiga uning me'yoriy-huquqiy asoslari. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари. -2022. -№ 1(4). ISSN: 2181-1342 11-6. <https://sciencenproblems.uz>

oshirildi. Bu yerga keluvchi mehmonlarning miriqib dam olishi, sayohat qilishi uchun yanada qulay sharoit yaratildi.¹¹⁰

Ushbu qarorni ijrosi sifatida 2017-yil Toshkent viloyati Chimyon-Chorvoq kurort-rekreationsion zonasi hududida “Chorvoq” erkin turistik zonasi tashkil etildi va ushbu erkin turistik zona hududida zamonaviy mehmonxona majmualari, madaniy-sogʻlomlashtirish, savdo-koʻngilochar majmualar va turizm uchun moʻljallangan boshqa obyektlar barpo etish, shuningdek, zamonaviy injenerlik infratuzilmasi obyektlari yaratish haqidagi takliflar qabul qilindi. Hozirda mazkur zonani rivojlantirish boʻyicha davlat tomonidan subsidiyalar berilib, sarmoyalar kiritish, uch yulduzli mehmonxonalar qurilishi uchun davlat byudjetidan mablagʻ ajratilishi, muayyan turdagi soliqlardan vaqtincha ozod etilishi kabi imtiyozlar berildi.

Yangi Oʻzbekiston iqtisodiyoti rivojlanishi sharoitida turizmning rivojlanishiga yanada katta ahamiyat berildi. Mamlakat iqtisodiyotining strategik tarmogʻi sifatida turizmni jadal rivojlantirish uchun qulay iqtisodiy va tashkiliy-huquqiy shart-sharoitlar yaratish, hududlarning ulkan turizm salohiyatidan yanada toʻliq va samarali foydalanish, turizm tarmogʻini boshqarishni tubdan takomillashtirish, milliy turizm mahsulotlarini yaratish va ularni jahon bozorlarida targʻibot qilish, turizm sohasida Oʻzbekistonning ijobiy qiyofasini shakllantirish maqsadida:

- turizmni rivojlantirishning yaxlit konsepsiyasini shakllantirish va izchil amalga oshirish;
- turizmga iqtisodiyotning strategik sektori maqomini berish, ushbu sohani barcha hududlarni va oʻzaro bogʻliq tarmoqlarni kompleks ravishda jadal rivojlantirishning yetakchi kuchiga aylanishi lozim boʻlgan iqtisodiyotni diversifikatsiyalash;
- tarkibiy oʻzgartirish va barqaror rivojlanishning qudratli vositasiga aylantirish, yaratiladigan yalpi ichki mahsulotda, mahalliy byudjet daromadlarida turizmning ulushini koʻpaytirish, ish bilan bandlikni taʼminlash, aholining turmush darajasi va sifatini oshirish boʻyicha tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish;
- turizm industriyasi subyektlari faoliyati uchun qulay shart-sharoitlarni shakllantirishga yoʻnaltirilgan turizm faoliyati sohasidagi qonun hujjatlarini va normativ-huquqiy bazani yanada

¹¹⁰ <https://uza.uz/posts/99106>

takomillashtirish, turizmning rivojlanishidagi barcha to‘siq va g‘ovlarga barham berish, viza va ro‘yxatdan o‘tkazish tartib-taomillarini, pasport va bojxona nazoratini soddalashtirish, turizm sohasini davlat tomonidan boshqarish va bozorga xos tarzda tartibga solish mexanizmini maqbullashtirish, turizm sohasida tadbirkorlik faolligini rag‘batlantirish va turizm xizmatlari bozorida raqobatni rivojlantirish bo‘yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish vazifalari belgilandi.¹¹¹

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2018-2019-yillarda turizm sohasini rivojlantirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida” qarorida mamlakatimiz turizm industriyasi jadal rivojlanishi uchun qisqa muddatda eng qulay shart-sharoit, iqtisodiy, ma‘muriy va huquqiy muhit yaratish, jumladan, sohada xususiy sektorning ustuvor ishtirokini ta‘minlash, uning raqobatbardoshligi va ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatini yanada oshirish, hududlarning iqtisodiy salohiyati va daromadlari bazasini kengaytirish, yangi ish o‘rinlari tashkil etish, milliy turizm mahsulotlarini jahon bozorida faol va kompleks ilgari surish maqsad qilib qo‘yildi. 2018-2019-yillarda xorijiy davlatlar bilan hamkorlikni yanada rivojlantirish bo‘yicha shartnomalar ishlab chiqish, xorijiy turistlar uchun viza va ro‘yxatdan o‘tish tartib-qoidalarini bosqichma-bosqich soddalashtirish va turistlarga yengillik yaratishga alohida e‘tibor qaratildi.¹¹²

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasining sayyohlik salohiyatini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish bo‘yicha qo‘shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2018-yil № PF-5326-sonli Farmoni qabul qilindi.

Respublikaning turizm salohiyatini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish maqsadida, eng avvalo investitsiya oqimlarni faol jalb etish, ushbu sohaga innovatsion g‘oyalar va texnologiyalarni joriy etish, shuningdek, mamlakatning boy tabiiy, madaniy va tarixiy merosi va resurslaridan to‘liq foydalanish maqsadida 2018-yil 10-fevraldan boshlab Isroil Davlati, Indoneziya Respublikasi, Koreya Respublikasi, Malayziya, Singapur Respublikasi, Turkiya Respublikasi va Yaponiya fuqarolari, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasiga muntazam parvozlarni amalga oshiruvchi xorijiy aviakompaniyalar havo kemalari ekipaj a‘zolari uchun O‘zbekiston Respublikasi

¹¹¹ <https://lex.uz/docs/3077023>

¹¹² 2018-2019-yillarda turizm sohasini rivojlantirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida” «Xalq so‘zi» gazetasi, 162 (6856)-son, 2017 yil 17 avgust.

hududiga kirgan kundan boshlab 30 kunlik muddatga vizasiz rejim o'rnatilishi belgilandi.

Davlat e'tibori nafaqat xorijiy turistlarni jalb etish balki, ichki turizmni ham rivojlantirishga, aholi dunyoqarashi, ma'naviy madaniyatini oshirishga, mamlakatimiz fuqarolarini tabiiy va madaniy meroslarimiz bilan yaqindan tanishtirishga ham qaratilgan holda 2018-yilda "Ichki turizmni jadal rivojlantirishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori qabul qilindi. Unda "O'zbekiston bo'ylab sayohat qil!" ichki turizmni rivojlantirish dasturini amalga oshirish bo'yicha amaliy chora-tadbirlar rejasi ishlab chiqildi. Unda asosan, turistlar oqimi past bo'lgan davrda ichki sayohatchilar uchun turistik infratuzilmani tayyorlash, turistlarni joylashtirish vositalari, jamoat ovqatlanish joylari, diqqatga sazovor joylarni inventarizatsiya qilish va xizmat ko'rsatishga tayyorlash, madaniy ko'ngilochar tadbirlarni o'tkazish belgilandi. Qo'shimcha aviareyslar, temir yo'l qatnovlari yo'lga qo'yildi, turoperator, turagentliklar va joylashtirish vositalari uchun soliq stavkalari kamaytirildi, aholining dam olish va bayram kunlari taqvimini sayohat uchun maqbullashtirildi, oilaviy dam olish ta'tili tizimi joriy etildi.

Mamlakatda turizmni barqaror rivojlantirish, ichki, kirish va chiqish turizmi uchun shart-sharoitlar yaratish, turizmni iqtisodiyot drayveriga aylantirish maqsadida 2019-yilda Qonunchilik palatasi tomonidan O'zbekiston respublikasining "Turizm to'g'risida" qonuni qabul qilindi. Mazkur qonun 10 bob, 45 moddani o'z ichiga oladi va mamlakat turistik faoliyatini tartibga soladi.

Turizm sohasida kadrlar tayyorlash muhim jarayonlardan hisoblanadi. 2021-yil O'zR PQ- 5270 sonli "Turizm, madaniy meros va muzeyshunoslik sohalarida malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori turizm, madaniy meros va muzeyshunoslik sohalarida xalqaro standartlarga mos uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, mehnat bozorining zamonaviy talablariga muvofiq yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash jarayonini yo'lga qo'yish, fan, ta'lim va ishlab chiqarishning integratsiyasini ta'minlashni ko'zda tutadi. Turizm, madaniy meros va muzeyshunoslik sohalaridagi istiqbolli mutaxassislar, ayniqsa pedagoglar, ilmiy kadrlar va restavratorlarni tanlash va ularning ta'lim olishini tashkil etish uchun "El-yurt umidi" jamg'armasining 2022-2026-yillarda xorijdagi nufuzli

ta'lim muassasalarida turizm, madaniy meros va muzeyshunoslik yo'nalishlarida doktorantura (PhD) va magistraturada o'qitish dasturi joriy qilinishi belgilandi.¹¹³

Mamlakat turizmida ziyorat turizmi muhim o'rin egallaydi. Buyuk allomalar, olimu-ulamolar qabrlarini tiklash, obodonlashtirish va ziyorat turizmini yanada rivojlantirish maqsadida Shahrisabz, Toshkent, Samarqand, Buxoro va boshqa shaharlarda ilmiy-amaliy tadbirlar, konferensiyalar tashkil etildi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 9-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasida ichki va ziyorat turizmini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni muhim rol o'ynaydi.

Xususan, "Xalqaro ziyorat turizmi haftaligi", Mir Arab madrasasi tashkil etilganligining 500 yilligiga bag'ishlangan xalqaro konferensiya, Toshkent shahrida "Imom Moturidiy ilmiy merosining zamonaviy tadqiqotlari", Samarqand shahrida "Imom Buxoriy" nomidagi xalqaro hadisshunoslik anjumanlari, Buxoro shahrida "Ibn Sinoning hayoti va "Tib qonunlari" ilmiy merosining tadqiqotlari" mavzusida ilmiy-amaliy anjuman, Qarshi shahrida "Abu Muin Nasafiy" Markaziy Osiyo ulamolari anjumani va bir qator tadbirlar tashkil etiladi.¹¹⁴

2023-yilda qabul qilingan "Respublikaning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish hamda mahalliy va xorijiy turistlar sonini yanada oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Prezident qarori respublikaning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish hamda mahalliy va xorijiy turistlar sonini yanada oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar olib borishni ko'zda tutadi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, garchi O'zbekiston azaldan turistik resurslarga boy bo'lsada, ulardan foydalanish va turizm sohasini respublikada xorijiy standartlarga mos holda rivojlantirishga so'nggi yillarda katta ahamiyat berilmoqda. Bu borada qator vazifalarni amalga oshirish istiqbolning ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi. Xususan, turistik klasterlar, maxsus turistik zonalarini tashkil etish, turistik va turdosh infratuzilmalarni yaxshilash, barqaror turizmni

¹¹³ <https://lex.uz/docs/5701949>

¹¹⁴ Эштаев А. Ўзбекистон республикасида ички ва зиёрат туризмини ривожлантириш истиқболлари. // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 4, 2021.381-бет.

ta'minlash, turizmni oqilona boshqarish va rejalashtirish, diversifikatsiya qilish, investitsiyalarni jalb qilish asosiy vazifalardan sanaladi.

3. O'zbekistonda turizmning rivojlanish holati

O'zbekiston turizm sohasini modernizatsiya qilish, barqaror rivojlantirish uchun me'yoriy-huquqiy bazani takomillashtirish, turizm xizmatlarini xalqaro andozalar asosida tashkil etishga alohida e'tibor qaratmoqda. Davlat siyosati istiqbolda turizmni iqtisodiyotning "drayveri"ga aylantirishga qaratilgan, shuning uchun ham bu yo'nalish kelajakda hududlar va ularning infratuzilmasini kompleks rivojlantirishni jadallashtirish, sohani diversifikatsiya qilish, an'anaviy turizm turlari bilan birga yangi yo'nalishlarini o'zlashtirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, malakali kadrlarni yetishtirish, o'lkamiz turistik resurslarini targ'ib qilishni kuchaytirish kabi masalalarni hal etishni taqozo qiladi. Ushbu vazifalarni amalga oshirish va turizm sohasini iqtisodiyotning daromad keltiruvchi yetakchi sohasiga aylantirish uchun mamlakat katta imkoniyat va resurslarga ega.

YUNESKOning Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan етти mingdan ортик turli davr va sivilizatsiyalarga oid moddiy-madaniy meros obyektlari, jumladan, Buxoro, Xiva, Samarqand va Shahrisabzning tarixiy markazlari mavjudligi O'zbekistonning yuksak salohiyatidan dalolat beradi. Dunyoga mashhur tarixiy obidalar, zamonaviy shaharlar, O'zbekistonning betakror tabiati, milliy taomlari, shuningdek, o'zbek xalqining beqiyos mehmondo'stligi butun dunyo sayyohlarini o'ziga tortadi. Bu borada chet ellik mutaxassislar O'zbekiston turizmiga yuqori baho berishadi va uni yetakchi davlatlar qatoriga qo'shishadi. Turistlar sonining yildan yilga ortib borishi, iqtisodiyot sohasidagi ulushining ortib borishi va bunga yaratilayotgan sharoitlar ham yaqqol dalil bo'ladi.

O'zbekiston 1993 yilda Birlashgan Millatlar Tashkilotining Jahon sayyohlik tashkilotiga (UN Tourism) a'zo bo'ldi. 2004-yilda Samarqand shahrida YUNVTO ning Ipak yo'lida turizmni boshqarib boruvchi mintaqaviy idorasi ochildi. 2023 yilda Samarqand shahrida Butunjahon turizm tashkiloti Bosh assambleyasining 25 yillik yubileyi bo'lib o'tdi. Bu tadbir tashkilotga a'zo bo'lgan 159 ta mamlakatdan kelgan davlat rahbarlari, turizm mutaxassislarini birlashtirdi. Ular orasida Qozog'iston, Saudiya Arabistoni, Tojikiston, Qirg'iziston, Albaniya, Gvatemala, Gaiti, Bagam orollari, Argentina, Baxrayn,

Portugaliya, Indoneziya, Niger, Monako, Panama, Ukraina, Urugvay, Ozarbayjon va boshqa ko'plab davlatlar bor. Bu esa O'zbekistonni dunyo hamjamiyatiga chuqur kirib borayotgani va turizm salohiyatini jahon miqyosida ortib borayotganini ko'rsatadi.

Turistlar soni yildan-yilga ortib bormoqda. Berilgan ma'lumotlarga ko'ra, mustaqillik davrigacha bo'lgan davr bilan taqqoslaganda turistlar soni 34 marta ko'paygan. 1985-1989-yillarda O'zbekistondagi ichki va hududiy turizmning hajmi 1,4-1,6 mln. kishini, bunda chet ellik turistlarning miqdori atigi 130-180 ming kishini tashkil etardi xolos.¹¹⁵

Eng ko'p turistik oqim qo'shni resublikalar va MDH davlatlariga to'g'ri keladi, xususan, Tojikiston, Qirg'ziston, Qozog'iston, Rossiya, uzoq xorij davlatlaridan Germaniya, Fransiya, Italiya, Turkiya, Koreya Hindiston, Xitoy, Yaponiya kabi davlatlardan turistlar ko'proq kelishadi. 2023 yilning birinchi o'n oyi ichida turistik maqsadlarda mamlakatga 4,9 mln. xorijlik sayyohlar kelgan. Ulardan yetakchi davlatlar-Rossiya, Qozog'iston va Tojikiston hisoblanadi.

Sayohat qiluvchilar orasida musulmon olamini alohida ta'kidlash joiz. Hisob-kitoblarga qaraganda, 2019-yilda respublikaga tashrif buyurgan 6,7 million nafar xorijiy sayyohlarning 88 foizi musulmon mamlakatlari hissasiga to'g'ri keldi. 2018-yilda uzoq xorij davlatlaridan 325827 nafar turist O'zbekistonga kelgan bo'lsa, ularning 115621 mingi, ya'ni 35 foizi musulmon sayyohlar tashkil etgan. Bahrayn, Qatar, Ummon Quvayt davlatlari turistlari uchun 2021-yildan e'tiboran 10 kungacha vizasiz rejim joriy etilganligi ham qulay imkoniyat bo'ldi.¹¹⁶

Turizm sektorining mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rni ortib bormoqda. 2023-yilda turizmning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 2.3 foizni tashkil etdi, aholi bandligi esa 300 mingga yaqinlashdi. "To'siqsiz turizm" infratuzilmasi kengaymoqda, 93 davlat fuqarolari uchun kirish vizalari bekor qilindi. 56 davlat rezidentlari mamlakatimizga elektron viza orqali tashrif buyurishlari mumkin. 47 davlat fuqarolari O'zbekistonda 5 kungacha tranzit vizasiz qolishlari mumkin. 76 davlat fuqarolari uchun kirish turistik vizasini olishning soddalashtirilgan tartibi mavjud.

¹¹⁵ Abduvohidov A., Qutlimurodov F. Turizm iqtisodi. O'quv q O'llanma. –T.,2011. B.7.

¹¹⁶ Умаралиев И. <https://daryo.uz/k/2023/02/04/ozbekistonda-turizm-kecha-va-bugun>

Mamlakatimiz Turizm va madaniy meros vazirligi turkiy davlatlar bilan sohaga oid keng hamkorlik aloqalarini yo‘lga qo‘ygan. Qardosh xalqlar bilan hamkorlikda mashhur diqqatga sazovor turistik destinatsiyalarni bog‘lovchi koridor va marshrutlar ishlab chiqilmoqda, investitsion loyihalar amalga oshirilmoqda va tadbirlar o‘tkazilmoqda.

O‘zbekiston turizmining rivojlanishida tarixiy shaharlar yetakchi o‘rin tutadi. Ularning yildan-yilga mavqei va nufuzi ortib bormoqda: Xiva – 2024-yil Islom dunyosining turizm poytaxti, Samarqand 2023-yilda Butunjahon turizm poytaxti deya e‘lon qilindi.

Qo‘qon shahri esa 2022-yil turkiy dunyo turizm poytaxti bo‘ldi. Bularning barchasi O‘zbekistonning jahon hamjamiyati tomonidan tan olinishi hamda uning barcha mamlakatlar bilan sohaga oid keng hamkorlik olib borilayotganidan dalolatdir. 2022-yilda xorijiy va mahalliy sayyohlar uchun “Tashkent City”, “Samarkand Tourism Markazi” va “Afsonalar vodiysi” kabi sayyohlik obyektlari ochildi, “Turizm mahallasi”, “Turizm qishlog‘i”, “Turizm ovuli” kabi yangi turizm mahsulotlari yaratildi. “Tabarruk Ziyorat”, “O‘zbekiston bo‘ylab sayohat!” dasturi doirasida 2022-yil sentabridan ichki sayohatlar uchun xarajatlarning bir qismini qoplash uchun maxsus Cashback tizimi platformasi ishga tushirildi.

2023-yilda O‘zbekiston Amerikaning Travel Lemming onlayn sayohat qo‘llanmasida dunyodagi 50 ta eng yaxshi sayyohlik yo‘nalishi ro‘yxatidan joy oldi va 9-o‘rinni egalladi. Ushbu qo‘llanma har yili dunyo bo‘ylab yangi yo‘nalishlar va o‘ziga xos noyob maskanlar haqida ma‘lumot beradi va uni 6 milliondan ko‘proq sayohatchi o‘qiydi.

Respublikada olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlar natijasida ijobiy natijalarga erishilmoqda. O‘zbekistonda 2017-yil boshidan xalqaro turizm sohasida taraqqiyotning sezilarli yangi bosqichi boshlandi. 2018 yilda Isroil, Indoneziya, Koreya Respublikasi, Malayziya, Singapur, Turkiya, Yaponiya, Tojikiston va Fransiya fuqarolari uchun vizasiz rejim o‘rnatildi. Bundan tashqari, 39 davlat fuqarolariga viza berish tartibi soddalashtirildi.¹¹⁷

Mahalliy va xorijiy sayyohlar soni asta-sekin o‘sib bordi. Agar 2017 yilda ularning soni 10,6 million kishini tashkil etgan bo‘lsa,

¹¹⁷ Туляков Э. Расширяются возможности развития внутреннего и паломнического туризма. https://uza.uz/ru/posts/rasshiyayutsya-vozmozhnosti-razvitiya-vnutrennego-i-palomnicheskogo-turizma_37132

2022-yilda 11,4 million mahalliy aholi mamlakat bo‘ylab sayohat qilgan. 2022-yilda O‘zbekistonga 5,2 milliondan ortiq xorijiy sayyoh tashrif buyurdi. Bu 2017-yilga nisbatan 2,5 barobar ko‘pdir. 2022-yilda turizm xizmatlari eksporti hajmi 1,61 milliard dollarni tashkil etdi. Bu ko‘rsatkich 2021-yilda 296,4 million dollarga, 2019-yilda 951 million dollarga teng bo‘lgan. Jami 2017-2022-yillarda turizm xizmatlari eksportining umumiy hajmi 5,13 milliard dollarni tashkil etdi.

Turistik talabning ortib borishi bilan turoperator va turagentliklar soni ham ortib bormoqda. 2022-yilda O‘zbekistonda 1838 ta sayyohlik kompaniyasi – turoperator faoliyat ko‘rsatdi. 2017-yilga nisbatan (749 ta) ularning soni qariyb 2,5 barobar oshdi. 2017-yildan 2022-yilgacha bo‘lgan davrda mehmonxona o‘rinlari soni 2,6 barobar ko‘payib, 37 mingdan 124 mingtaga yetdi.

2017-2022-yillar davomida ushbu sohada bandlik 46 foizga oshdi. 2017-yilda 187 ming xodim ishlagan bo‘lsa, 2022-yilda turizm sohasida 274 ming kishi faoliyat yuritgan.¹¹⁸

Turistik xizmatlar eksporti 2019-yilda 1,313 mlrd \$ ni tashkil etdi, 2018-yilda bu raqam 1,041 mlrd. \$ bo‘lgan edi (o‘sish 126%). Ushbu mablag‘ning katta qismi (966,559 mln. \$) MDH davlatlaridan kelgan turistlar hissasiga, qolgani uzoq xorij davlatlariga to‘g‘ri keladi.¹¹⁹

2020-2023-yillarda xorijiy sayyohlar soni dinamikasi quyidagicha o‘zgargan: 2020-yilda 1,5 mln, 2021-yilda 1,8 mln., 2022-yilda 5,2 mln., 2023-yilda 7 mln prognoz (foizlarda mos holda: 125 %-278 %-133%-yildan yilga o‘sgan.)¹²⁰

Hozirgi kunda 93 ta mamlakat uchun vizasiz rejim joriy etilgan. Respublikaning turistik salohiyatini targ‘ib qilish va turistlar oqimini yanada oshirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasining 28 ta xorijiy davlatdagi diplomatik vakolatxonalariga mablag‘ ajratildi. 16 ta xalqaro turistik yarmarkada milliy turizm stendi va tadbirkorlik subyektlari ishtiroki ta‘minlandi (2022-y). 2022-yilda ichiki turistlar soni 11,3 mln nafarni tashkil etdi.

Xorijiy sayyohlar esa 5,2 mln.ga yetdi. Ularning 83,4 foizi qo‘shni davlatlardan, 11,6 foizi qolgan MDH davlatlaridan va 5 % i uzoq xorij davlatlaridan kelgan. Ularning aksariyati Turkiya, Janubiy Koreya,

¹¹⁸ Развитие туризма в Узбекистане в 2017-2022 годах. <https://e-cis.info/news/567/110618/>

¹¹⁹ <https://uzbekistan.travel/ru/o/turizm-v-uzbekistane-v-cifrah/>

¹²⁰ <https://www.uzdaily.uz/uz/post/8921>

Germaniya, AQSH, Fransiya, Buyuk Britaniyadan. 2023-yilda 7 mln. ga yaqin chet ellik turist kelgan (birinchi yetti oyida 4,9 mln keldi.)¹²¹

Mazkur davr oralig'ida turistlarning tunab qolish muddati 2-3 kundan 4-5 kunga oshgan, mablag' sarfi esa kuniga 195 dollardan 305 dollargacha oshgan. 56 ta davlat fuqarolari uchun elektron kirish vizalarini berish tizimi ishga tushirildi, 47 ta davlat uchun besh kunlik tranzit vizasiz kirish tartibi belgilandi. 55 yoshga to'lgan va turizm maqsadida 30 kundan ortiq bo'lmagan muddatga respublikaga keluvchi XXR, AQSH va Vetnam fuqarolari uchun vizasiz kirish rejimi joriy qilindi.

2022-yilda joylashtirish vositalarining soni 5 mingga yetkazildi, oilaviy mehmon uylari faoliyatining bugungi kunda soni 3,1 mingga va o'rinlar soni 27,8 mingga yetkazildi. Turoperatorlar – 1663 ta (2017-yilda 749 ta), turagentlar – 119 ta gid-ekskursovod soni 2309 taga (2017-yilda 574 ta) yetdi.

Turizm infratuzilmasini yaxshilashga katta ahamiyat berilmoqda. Respublika rahbariyatining sa'y-harakatlari bilan keyingi yillarda turizm infratuzilmasi ancha yuqori darajaga ko'tarildi. Jumladan, mamlakatimizda 1176 turizm tashkiloti, shundan, 621 turoperator va 555 mehmonxona obyekti muvaffaqiyatli faoliyat yuritmoqda. 25 mingdan ortiq o'rinli mehmonxonalarning keng tarmog'i zamonaviy xalqaro standartlarga javob beradi.

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda infratuzilma obyektlarining chinakam keng ko'lamli qurilishi va rekonstruksiya qilinishi tufayli 11 aeroport xalqaro bandargoh maqomini oldi. "O'zbekiston havo yo'llari" Milliy aviakompaniyasining Boeing va Airbus kompaniyalarida ishlab chiqarilgan avialaynerlardan iborat zamonaviy qulay samolyotlari xizmat ko'rsatmoqda.

So'nggi 4 yil ichida O'zbekistonda katta, o'rta va kichik 833 ta yangi mehmonxona foydalanishga topshirildi. Joylashtirish vositalarining umumiy soni 1442 donaga etdi, ularning soni 33,4 ming donani tashkil etdi. Ayni paytda O'zbekistonda qurilish bosqichida yaqin kelajakda ishga tushirilishi rejalashtirilgan yuzlab yangi mehmonxona loyihalari mavjud.¹²²

¹²¹ <https://kun.uz/news/2023/01/31/sayyohlar-soni-oshmoqda>

¹²² Bekmurodova L. Turizm va mehmondo'stlik sanoatida kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirishning istiqbollari.// Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume 2 | issue 8.2022. P.268.

Istiqbolda turistik talabning ortib borishi ularga ko'rsatiladigan xizmatlar va turistik mahsulotlar sifatini, turistik infratuzilmani yaxshilashni, yangi marketing strategiyalarini ishlab chiqish, turistik klaster va zonalarni tashkil qilish, investitsiyalarni jalb etish, turistlarni keng jalb qilish uchun turistik bozorni tahlil qilib borish kabi vazifalarni hal etish muhim masalalardan hisoblanadi.

XULOSA

Ushbu monografiyada Sharq mamlakatlarida turizm rivojlanishining o'ziga xos jihatlari chuqur tahlil qilindi. Turizm dunyo iqtisodiyotida muhim o'rin tutuvchi dinamik va ko'p qirrali soha bo'lib, Sharq mamlakatlari bu sohada o'ziga xos va betakror imkoniyatlarga ega.

Monografiya doirasida Yaponiyada, Koreya Respublikasida, Singapurda, Malayziyada, Hindistonda, Osiyo va Fors ko'rfazi mamlakatlarida, Turkiyada, Birlashgan Arab Amirliklarida va O'zbekistonda turizm rivojlanishining o'ziga xos jihatlari o'rganildi. Ushbu mamlakatlarning har birida turizmning rivojlanishi tarixiy, madaniy va iqtisodiy omillar bilan bog'liq bo'lib, turizmning muvaffaqiyatli rivojlanishida davlatning roli katta ahamiyat kasb etadi.

Yaponiya turizm industriyasining rivojlanishi, iqtisodiy yuksalishi va yuqori texnologik taraqqiyoti bilan ajralib turadi. Koreya Respublikasida turizmning rivojlanishi zamonaviy infratuzilma va madaniy merosning boyligi bilan uyg'unlashgan. Singapurda turizm sektori innovatsiyalar va biznes turizmi bilan mashhur. Malayziyada esa tabiiy resurslar va madaniy xilma-xillik turizm rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Hindiston esa o'zining boy madaniy va tarixiy merosi bilan jahon turizmida o'ziga xos o'rin tutadi.

Osiyo va Fors ko'rfazi mamlakatlarida turizm markazlari shakllanishi va rivojlanishi, madaniy merosni saqlash, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqtisodiy foydalarni adolatli taqsimlash masalalari bilan bog'liqdir. Turkiyada esa turizm sektori tarixiy va madaniy yodgorliklar bilan boyitilgan. Birlashgan Arab Amirliklari zamonaviy turizm infratuzilmasi va me'yoriy-huquqiy asoslari bilan e'tiborga sazovor. O'zbekiston esa o'zining boy tarixiy va madaniy merosi bilan jahon turizmida o'z o'rniga ega.

Ushbu monografiya Sharq mamlakatlarida turizm rivojlanishining o'ziga xos jihatlarini yoritib, turizm sohasida tadqiqot olib boruvchi olimlar, siyosatchilar, sarmoyadorlar va biznes-operatorlar uchun muhim manba hisoblanadi. Monografiyada keltirilgan ma'lumotlar, Sharq mamlakatlarida turizm sektorining barqaror rivojlanishi va bu sohada yuzaga keladigan muammolarni hal qilish uchun samarali

strategiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijasida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

Sharq mamlakatlarida turizm infratuzilmasini rivojlantirish uchun davlat va xususiy sektor o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish zarur. Bu yo'llar, mehmonxonalar, dam olish maskanlari va boshqa turizm infratuzilmasini yaxshilashni o'z ichiga oladi.

Yaponiyadagi kabi yuqori texnologiyali infratuzilmalar yaratish, turistik manzillarning jozibadorligini oshirish va sayyohlar uchun qulayliklar yaratish muhim.

Sharq mamlakatlaridagi madaniy va tarixiy yodgorliklarni saqlash va himoya qilish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqish zarur. Bu nafaqat turizmni rivojlantirish, balki madaniy merosni kelajak avlodlarga yetkazish uchun ham muhimdir.

Turizmni rivojlantirishda atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun ekologik toza texnologiyalar va amaliyotlarni tatbiq etish zarur.

Turizmning ekologik ta'sirini kamaytirish, chiqindilarni boshqarish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni rag'batlantiruvchi dasturlarni ishlab chiqish lozim.

Sharq mamlakatlarida turizmni jahon bozorida faol targ'ib qilish uchun marketing strategiyalarini kuchaytirish kerak. Bu raqamli marketing, xalqaro turizm yarmarkalari va sayyohlik tadbirlarida ishtirok etishni o'z ichiga oladi.

Yaponiyada muvaffaqiyatli amalga oshirilgan "Visit Japan" loyihasiga o'xshash dasturlarni boshqa Sharq mamlakatlarida ham tatbiq etish mumkin.

Turizm sohasida yuqori malakali kadrlarni tayyorlash va rivojlantirish uchun o'quv dasturlari va treninglar tashkil etish zarur. Bu turizm xizmatlari sifatini oshirish va sayyohlar uchun yuqori darajadagi xizmat ko'rsatishni ta'minlashga yordam beradi.

Turizm sohasida tadbirkorlikni rivojlantirish va yangi ish o'rinlari yaratish uchun yoshlar va kichik biznes subyektlariga ko'maklashish lozim.

Turizm sohasi bo'yicha ishonchli va dolzarb statistika ma'lumotlarini yig'ish va tahlil qilishni takomillashtirish kerak. Bu turizm sohasidagi qaror qabul qilish jarayonini yanada samarali qilishga yordam beradi.

Turizm statistikasini milliy va xalqaro miqyosda uyg'unlashtirish uchun statistika usullarini standartlashtirish lozim.

Sharq mamlakatlari o'rtasida turizm sohasida xalqaro hamkorlikni kuchaytirish zarur. Bu, tajriba almashish, qo'shma loyihalar va dasturlarni amalga oshirish orqali turizmni yanada rivojlantirishga yordam beradi.

Xalqaro turizm tashkilotlari bilan hamkorlikni kuchaytirish, turizmni rivojlantirish bo'yicha ilg'or tajribalardan foydalanish lozim.

Ushbu takliflar, Sharq mamlakatlarida turizmni rivojlantirish va uning iqtisodiyotdagi ulushini oshirishga qaratilgan bo'lib, turizm sektorining barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

O‘zbekiston Respublikasining Qonunlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmonlari va Qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

1. O‘zbekiston Respublikasining “Tashqi iqtisodiy faoliyat to‘g‘risida”gi Qonuni (yangi tahrir), 2000-y, 26 may.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Chet el investitsiyalari to‘g‘risida”gi Qonuni, 30.04.1998-y.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2018-2019-yillarda turizm sohasini rivojlantirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida” Qarori. 16.08.2017 yildagi PQ-3217-son. <https://lex.uz/docs/-3311817?ONDATE=17.08.2017>
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамасининг “ЎЗБЕКТУРИЗМ” миллий компанияси фаолиятини ташкил этиш масалалари тўғрисида”ги Қарори. 20.10.1992 йилдаги 484-сон
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Turizm va madaniy meros vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida” 2022-yil 18-fevraldagi PQ-135-sonli qarori. <https://lex.uz/docs/-5868619>
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2019-yil 13-avgustdagi PF-5781-son Farmoni.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 6 apreldagi “Turizm, sport va madaniy meros sohalarida davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6199-sonli Farmoni
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Buyuk Ipak Yo‘lini tiklash va respublikada xalqaro turizmni rivojlantirishda O‘zbekiston Respublikasining ishtirokini kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, 02.06.1995 y., PF-1162-son Farmoni.

Ilmiy adabiyotlar

1. “India tourism statistic at a glance 2023” (PDF). 28 July 2023.
2. “Economic Stimulus Package takes effect from today”. The Oriental Daily. 2020.04.01
3. “Visitor arrivals to Singapore rise 6.2% to hit new high in 2018: STB”

4. 8th International Strategic Management Conference. International Competitive Advantage of Turkish Tourism Industry: A Comparative Analyse of Turkey and Spain By Using The Diamond Model of M. Porter. Sakarya University, Turkey
5. A .Moor. Tourism Industry Rising in Importance in Turkey. Article. 2011. <https://www.tourism-review.com/travel-tourism-magazine-turkey-tourism-industry-developing-fast-article1519>
6. Alejandrino-Yap, M. Dornan & K. McGovern. Infrastructure Maintenance in the Pacific: Challenging the Build-Neglect-Rebuild Paradigm. Sydney: Pacific Infrastructure Advisory Centre (PIAC) (2013)
7. Bekmurodova L. Turizm va mehmondstlik sanoatida kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirishning istiqbollari.// Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume 2 | issue 8.2022. P.268.
8. Channel NewsAsia (13-fevral 2019-yil). Qaraldi: 27-avgust 2019-yil
9. Chowdhury, I., & Chhikara, D. (2020). Recovery strategy for tourism industry post-pandemic. Mukht Shabd Journal, 9(8).
10. Cooper, C., Scott, N., & Kester, J. (2005). Sustainable tourism in Malaysia: challenges and opportunities. Asia Pacific Journal of Tourism Research, 10(2), 191-203.
11. E.M. Bergman & D. Sun. Infrastructure and Manufacturing Productivity: Regional Accessibility and Development Level Effects. In Batten, D.F. & C. Kalsson (eds.). Infrastructure and the Complexity of Economic Development. Advances in Spatial Science. Springer. Berlin. 17-35 (1996).
12. Henderson, V. (2003). The Urbanization Process and Economic Growth: The So-What Question. Journal of Economic Growth, 8, 47-71
13. Murodov H.S. Mustaqillikning dastlabki yillarida O'zbekistonda xalqaro turizmning rivojlanishiva uning me'yoriy-huquqiy asoslari. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари. -2022. -№ 1(4). ISSN: 2181-1342 11-б. <https://scienconproblems.uz>
14. Singapore is 2nd most visited city in Asia-Pacific, 5th in the world: Mastercard (inglizcha). The Straits Times (26-sentabr 2018-yil). Qaraldi: 1-oktabr 2018-yil.
15. Ата-Мирзаев О., Гентшке В., Муртазаева Р., Салиев А. Историко-демографические очерки урбанизации Узбекистана. – Ташкент, Университет: 2002.-48 с.
16. Гонсалес де Клавихо Р. Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура (1403-1406). М., 1990.

17. К.Аккалаева. Особенности индустрии туризма в Турецкой Республике//Journal of economy and business, vol.11-1(69), 2020. С.13.
18. Қурбонов А., Хўжаназаров А. Туризм соҳасида янги босқич //“Бойсун-баҳори” очик фольклор фестивалини “Жаҳон цивилизациясида Бойсуннинг моддий ва маънавий маданияти”. Халқаро илмий амалий конференция мақолалар тўплами. 48-51 б.
19. М. Маҳмудов. XX асрнинг 80-йилларида Ўзбекистонда туризм тараққиёти: муаммолар ва ечимлар// Бойсун баҳори. Б.319-321.
20. Таштаева С. Туризм иқтисоди ва географияси. Ўқув қўлланма. -Т., 2023.Б-8.
21. Туляков Э. Расширяются возможности развития внутреннего и паломнического туризма. https://uza.uz/ru/posts/rasshiryayutsya-vozmozhnosti-razvitiya-vnutrennego-i-palomnicheskogo-turizma_37132
22. Христов Тодор Тодорович. Виды и особенности туризма штата пинанг (Малайзия) // Вестник МГПУ. Серия: Естественные науки. 2021. №3 (43). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vidy-i-osobennosti-turizma-shtata-pinang-malayziya> (дата обращения: 01.12.2023).
23. Эштаев А. Ўзбекистон республикасида ички ва зиёрат туризмини ривожлантириш истиқболлари. //“Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 4, 2021.381-бет.

Statistik to‘plamlar va internet resurslari

1. Finance ministry to handle tourism. (1963, January 23). The Straits Times, p. 6. Retrieved from NewspaperSG.
2. Global MICE Cities | Why Japan | Japan. Meetings & Evens (japanmeetings.org)
3. Government of Malaysia (2010). Malaysia Tourism Transformation Plan 2020. Ministry of Tourism, Malaysia.
4. Govt backing for tourism. (1963, July 31). The Straits Times, p. 4. Retrieved from NewspaperSG.
5. <https://tourism.gov.in/sites/default/files/2022-06/Brief%20write%20up.pdf>, “India Tourism Statistics at a Glance” (PDF). Archived (PDF) from the original on 31 October 2021. Retrieved 9 December 2021. Ma’lumotlari asosida mualliflar tomonidan tayyorlandi.
6. <https://tourism.gov.in/sites/default/files/2022-06/Brief%20write%20up.pdf>, "India Tourism Statistics at a Glance" (PDF). Archived (PDF) from the original on 31 October 2021. Retrieved 9 December 2021.
7. <https://uza.uz/posts/99106>

8. <https://uzbekistan.travel/ru/o/turizm-v-uzbekistane-v-cifrah/>)
9. https://wii.gov.in/nwdc_national_parks ma'lumotlari asosida tayyorlandi. Faqat milliy bog'lar mavjud hududlar ryxatigina jadvalda keltrilgan
10. <https://www.gazeta.uz/uz/>
11. <https://www.gazeta.uz/uz/2023/12/30/list/>
12. <https://www.mlit.go.jp/kankocho/about/soshiki.html>
13. <https://www.mlit.go.jp/kankocho/kankorikkoku/kihonkeikaku.html>
14. <https://www.mordorintelligence.com/ru/industry-reports/hospitality-industry-in-malaysia>
15. <https://www.statista.com/statistics/1004711/tourist-arrivals-malaysia/>
16. <https://www.statista.com/statistics/644853/travel-and-tourism-employment-contribution-turkey/>
17. <https://www.statista.com/statistics/731610/domestic-and-foreign-tourism-contribution-to-gdp-japan/>
18. <https://www.statista.com/statistics/921136/departing-foreign-visitors-from-turkey-by-purpose-of-visit/>
19. <https://www.statista.com/statistics/954719/employment-tourism-industries-malaysia/>
20. https://www.tripadvisor.com/Restaurants-g298570-Kuala_Lumpur_Wilayah_Persekutuan.html
21. <https://www.ttgasia.com/2023/09/11/uzbekistan-adds-malaysians-to-its-tourism-goals/>
22. <https://www.uzdaily.uz/uz/post/8921>
23. India Tourism Statistics 2022, P.25-31.
24. [issues_for_the_development_of_tourism_routes_and_gateways_and_their_potential_for_ProPoor_Tourism/links/0046352d83f1db7cd1000000?origin=publication_detail](https://www.pro-poor-tourism.org/links/0046352d83f1db7cd1000000?origin=publication_detail) (2004)
25. Japan | OECD Tourism Trends and Policies 2022 | OECD iLibrary (oecd-ilibrary.org)
26. Japan-bound Statistics - Tourism Statistics - JTB Tourism Research & Consulting Co.
27. JNTO va OECD 2019 ma'lumotlari
28. Kazım Ozan Özer et al. / Procedia - Social and Behavioral Sciences 58 (2012) 1064 – 1076
29. Malaysia's tourism recovery flops as Thailand, Indonesia cash in. <https://www.aljazeera.com/economy/2023/1/16/malaysia-tourism-recovery-lags-thailand-indonesia-vietnam>

30. Malaysia's tourism contributes 14 pct to GDP in 2022. <https://english.news.cn/asiapacific/20230920/be0f092dcd014b22bfaf4cb754f9f688/c.html>
31. Ministry of Tourism, Arts, and Culture (MOTAC). (2020). National Tourism Policy 2020-2030.
32. Number of international tourist arrivals worldwide from 1950 to 2022(in millions)// <https://www.statista.com/statistics/209334/total-number-of-international-tourist-arrivals/#:~:text=The%20number%20of%20international%20tourist,approximately%20969%20million%20in%202022.>
33. Singapore can become the Honolulu of South-East Asia. (1963, July 30). The Straits Times, p. 15. Retrieved from NewspaperSG.
34. Singapore Tourist Promotion Board. (1965). Annual report 1964. Singapore: The Author, p. 2. (Call no.: RCLOS 338.479104 STPB-[AR])
35. Singapore Tourist Promotion Board. (1996). Tourism 21: Vision of a tourism capital. Singapore: Pagesetters Services, p. 54. (Call no.: RSING 338.47915957 SIN)
36. Smart Tourism: Future Of Tourism In Malaysia. <https://www.mida.gov.my/smart-tourism-future-of-tourism-in-malaysia/>
37. Taburan Penduduk dan Ciri-ciri Asas Demografi 82. Jabatan Perangkaan Malaysia.
38. The challenges of economic diversification through tourism: the case of Abu Dhabi. International Journal of Tourism Research, Sharpley R. 2012.
39. The Observer. 2010. Ski in the desert? It could only happen in Dubai. The Observer 20 November.
40. Tourism Statistics in Kingdom of Saudi Arabia - 2021 Annual report.
41. UAE economy, www.factfish.com
42. UAE. 2011. United Arab Emirates Yearbook. Planet:London, 2011
43. United Arab Emirates website. <http://www.uae.org.ae> (accessed 10 December 2012).
44. UNWTO/World Tourism Barometer/ Vol 20. Issue 5. September 2022.
45. World Development Indicators database, World Bank, 1 July 2022.
46. World Economic Forum, "The Travel & Tourism Competitiveness Report", 2011
47. World Economic Forum, "The Travel & Tourism Competitiveness Report", 2013

48. World Tourism rankings//https://en.wikipedia.org/wiki/World_Tourism_rankings
49. Worlddata.info//<https://www.worlddata.info/asia/turkey/tourism.php>
50. www.horwathhtl.com
51. www.iccaworld.org
52. www.invest.gov.tr
53. www.ktb.gov.tr
54. www.statista.com
55. www.tuik.gov.tr
56. www.wttc.org
57. <http://www.uzbekistan-geneva.ch/turizm-191.html>
58. <https://avia.ooo/The-number-of-tourists-in-Dubai-is-growing/>
59. https://ded.ae/laws_and_regulations/en/tourism_and_legislations
60. <https://doi.org/10.1023/A:1022860800744>
61. <https://drawmeaplanet.ru/dubai-statistics/>
62. <https://kun.uz/news/2023/01/31/sayyohlar-soni-oshmoqda>
63. <https://nonews.co/directory/lists/countries/travel-tourism-competitiveness>
64. <https://relocate-uae.com/shtraf-v-dubae-dlya-turistov/>
65. https://studwood.net/1105577/turizm/turizm_yaponii
66. <https://tourism.gov.in/sites/default/files/2022-06/Brief%20write%20up.pdf>, “India Tourism Statistics at a Glance” (PDF). Archived (PDF) from the original on 31 October 2021. Retrieved 9 December 2021. Ma’lumotlari asosida mualliflar tomonidan tayyorlandi.

Azizova N.T., Erkaboyev A.B., Komilova M., Arifjonov G.,
Narov U.I., Abdullayeva S.Ye. Voxidova M.X., Xusanov Ch.Q.,
Erkaboyev A., Risqulov R.B., Kadirova Z.A., Gaziyeva S.S., Tashtayeva S.K.

SHARQ MAMLAKATLARIDA TURIZM RIVOJLANISHINING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

MONOGRAFIYA

Muharrir: O.Fozilova
Dizayner-sahifalovchi: U.Raxmatov

Tasdiqnoma №212405. 25.01.2024-y.
«BEST-PUBLISH» nashriyoti

100000, Toshkent shahri, Oqtepa ko‘chasi, 49-uy.
email: best-publish2024@gmail.com